Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia

Magyar Környezeti Nevelési Egyesület

Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia

Alapvetés
2010

Harmadik, javított kiadás

Szerkesztette: Vásárhelyi Judit

Magyar Környezeti Nevelési Egyesület

Köszönetet mondunk:

a Tartalmi Bizottság tagjainak:
Ádám Ferenc (Körlánc)
Bazsáné dr. Szabó Marianne (KvVM Okt. O.)
Brassói Sándor (OKM Közokt. Főo. vh.)
Filó Andrea (Pangea)
Mécs Csaba (KOKOSz)
továbbá Vásárhelyi Judit, Vásárhelyi Tamás és Victor András (MKNE)

továbbá a Szervezési Bizottság tagjainak (MKNE):
Albert Judit., Bartha Cili, Darvas Kata, Hársas Éva, Kunné Margit, Marsi Móni, Tímár Geng Csilla, Treiber Zsuzsa., Trescsik Angéla, Schrót Ágnes, Vásárhelyi Zsóka

Írott észrevételeikkel segítették a Stratégia munkáját:
dr. Berencsi György, Darvas Lászlóné, Fersch Attila, Kerezsi Andrásné, Kovács Bence, Lükő István, Orgoványi Anikó, Surányiné Palkó Eleonóra, Tatai Erzsébet

valamint műhelymunkával
az MKNE 2008.évi debreceni Országos Találkozójának résztvevői

A Stratégia 2009. évi megújítása
a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium
1 millió forintos támogatásával (2009)
majd 400 000 forintos támogatásával (2010)
jött létre, amelyért az MKNE ezúton is kifejezi köszönetét.

A megújítás előtt a teljes szöveget lektorálta: Neumayer Éva
Tördelés: Bába István

Tartalomjegyzék

Előszó az 1. kiadáshoz 13
Ajánlás a 2. kiadáshoz 14

Bevezető

Bevezetés 19
Rejtett stratégiák 25

I. A Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia elvi-elméleti és tudományos háttere

Környezeti nevelés a fenntarthatóságért 33
Értékek és alapelvek 43
Pedagógiai háttér „környezeti nevelés – a fenntarthatóság pedagógiája" 49
Minőségbiztosítás a környezeti nevelésben 57

II. Magánélet, személyes környezet

Anyagi kultúra (tárgykultúra, mesterséges környezet) 65
Család, háztartás, életmód 73
Egészségfejlesztés 85
Szabadidő, turizmus, hobbi 93

III. Társadalmi környezet

Hagyományok 103
Művészetek 111
Tudomány 117
Vallás 123
Gazdaság, termelés 129
Kereskedelem 139
Munkahely 147
Jog 153
Önkormányzat és helyi társadalom 161
Civil közélet és a társadalmi szervezetek 167
Környezeti információs rendszerek, számítástechnika, e-világ 179
Közlekedés 185
Kommunikáció és média 191
A környezeti nevelés finanszírozása 199
Nemzetközi együttműködés, nemzetközi kapcsolatok 209

IV. Az intézményes környezeti nevelés – oktatás – képzés

Az életkorok sajátosságai 219
Iskolás kor előtti környezeti nevelés 225
Tanóra, tantárgy 231
Iskolai tanórán kívüli környezeti nevelés 239
Megújuló tantervek 247
Iskolán kívüli környezeti nevelés 253
Szakképzés 259
Felsőoktatás 265
Pedagógusképzés 275
Felnőttoktatás 281

V. A megvalósítás felé

A környezeti nevelés eszközrendszere 289
A Stratégia megvalósításáért 297
Az ajánlások megvalósítása: egy projekt 301

A Stratégia első változatában (1998) az egyes fejezetek anyagát készítették:

Témakör	Szerző	Lektor	Szekcióvezető
Értékek és alapelvek	Havas Péter Gulyás Pálné	Lányi András	Victor András
1. Hagyományok*	Kézdy Judit	Vásárhelyi Tamás	
2. Az életkorok sajátosságai	Victor András	Huszár Zsuzsa	Havas Péter
3. Család, háztartás, életmód*	Hamrák Anna Nagy Andrea Szabó Laura	Monspart Éva Kósáné Ormai Vera Victor András	Kovács Imréné Benkő Ágota
4. Óvoda	Labanc Györgyi	Kanczler Gyuláné	Bihariné Krekó Ilona
5. Tanóra, tantárgy	Horváth Kinga Victor András	Ilosvay György	Sipos Imréné
6. Szakképzés	Urbanovszky István	Kohl Ágnes	Kohl Ágnes
7. Tanórán kívüli iskolai nevelés*	Deszpot Gabriella Fernengel András	Agárdy Sándor Victor András	Szerényi Gábor
8. Iskolán kívüli nevelés	Nádai Béla Vásárhelyi Tamás	Hortobágyi Katalin	Treiber Pálné
9. A NAT-ra építve	Lehoczky János	Csonka Csabáné	Fürstné Kólyi Erzsébet
10. Felsőoktatás	Kárász Imre Ilosvay György	Varga Enikő	Nyiratiné Németh Ibolya
11. Felnőttoktatás	Gulyás Pálné Juhász Nagy Ágnes	Csoma Gyula	Vásárhelyi Judit
12. Munkahely	Tompa Anna Victor András		Cech Vilmos
13. Termelés, gazdaság	Hajtman Ágnes	Foltányi Zsuzsa	Zsolnai László
14. Művészetek*	Makovecz Benjamin	Orgoványi Anikó	Orgoványi Anikó
15. Tudomány	Vásárhelyi Tamás	Vida Gábor	Bakonyi Gábor
16. Vallás	Karsay Eszter	Karátson Gábor	Dőry István
17. Egészségnevelés	Kulin Eszter		Farkas Ildikó
18. Tárgykultúra	Gaul Emil	Bálványos Huba	Fernengel András
19. Szabadidő, hobbi	Vásárhelyi Tamás	Berend Mihály	Fernengel András
20. Körny. információ	Nagy Ágoston	Nyvelt Erik	Kosztolányi István
21. Kommunikáció és ökomarketing	Csonka András Monspart Éva	Végvári Ágnes	Vásárhelyi Tamás Barabás Zoltán
22. Törvényhozás	Tóth Albert	Fülöp Sándor	Szalóky Gyula
23. Önkormányzat	Bencze László	Fülöp Sándor	Vásárhelyi Judit
24. Helyi társadalom	Vásárhelyi Judit	Lantos Tamás	Gyulai Iván
25. Civil közélet	Ilosvay György	Benkő Ágota	Gulyás Pálné
26. A KN finanszírozása	Foltányi Zsuzsa	Domokos Sándor	Czippán Katalin
27. Nemzetközi kapcs.	Beliczay Erzsébet	Faragó Tibor	Csobod Éva
A KN eszközrendszere	Vásárhelyi Tamás	Victor András	

* A szerzők eredeti kézirata a lektorálás és szerkesztés során jelentősen módosult

A Stratégia második változatának (2001–2002) elkészítésében meghatározó szerepük volt:

Témakör	Szerző	Lektor	Szekcióvezető
Előszó az első kiadáshoz	Sólyom László		
Előszó a második kiadáshoz	Persányi Miklós		
Bevezetés	Vásárhelyi Tamás	Victor András	
Rejtett stratégiák	Vásárhelyi Judit		
I. A Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia elvi-elméleti és tudományos háttere			
1. Környezeti nevelés — fenntarthatóságra nevelés			
2. A fenntarthatóság pedagógiája	Havas Péter	Déri Andrea	Vásárhelyi Judit
3. Értékek és alapelvek	Victor András		Lehoczky János
4. A környezeti nevelés pedagógiai háttere	Nahalka István	Szabó László T.	Victor András
5. Minőségbiztosítás a környezeti nevelésben	Kárász Imre	Tímár-Geng Csilla	Treiber Zsuzsa
II. Magánélet, személyes környezet			
6. Anyagi kultúra	Gaul Emil		Nyiratiné Németh Ibolya
7. Család, háztartás, életmód	Nagy Andrea, Könczey Réka		Könczey Réka
8. Egészségfejlesztés	Kulin Eszter		Ortmann-né Ajkai Adrienn
9. Szabadidő, turizmus	Vásárhelyi Tamás		Monspart Éva
III. Társadalmi környezet			
10. Hagyományok	Knézy Judit		Csonka András
11. Művészetek	Orgoványi Anikó	Huszár Zsuzsa	Bezdán Györgyi, Monspart Éva
12. Tudomány	Vásárhelyi Tamás Vári Anna	MÖTE	Bakonyi Gábor
13. Vallás	Karsai Eszter		Jávor Benedek
14. Munkahely, termelés	Hajtman Ágnes		Kiss Károly
15. Jog	Fülöp Sándor		Schmuck Erzsébet
16. Önkormányzat	Vásárhelyi Judit		Nyiratiné Németh Ibolya
17. Civil közélet	Ilosvay György		Fidlóczky József
18. Környezeti információ	Czippán Katalin Nagy Ágoston	Albert Judit	Nyvelt Erik
19. Kommunikáció, média	Monspart Éva		Szilágyi László
20. A környezeti nevelés finanszírozása	Foltányi Zsuzsa	Albert Judit Vásárhelyi Tamás	Ilosvay György
21. Nemzetközi együttm.	Csobod Éva	Schmuck Erzsébet	Parti Krisztina

Témakör	Szerző	Lektor	Szekcióvezető
IV. Az intézményes környezeti nevelés — oktatás — képzés			
22. Az életkorok sajátosságai	Victor András		Tóthné Timár-Geng Csillla
21. Iskolás kor előtti környezeti nevelés	Labanc Györgyi		Zsidákovics Sándorné
22. Tanóra, tantárgy	Horváth Kinga, Victor András		Szerényi Gábor
23. Iskolai tanórán kívüli környezeti nevelés	Fernengel András		Szerényi Gábor
24. Megújuló tantervek	Lehoczky János		Czippán Katalin
25. Iskolán kívüli környezeti nevelés	Nádai Béla, Vásárhelyi Tamás		Parti Krisztina
26. Szakképzés	Urbanovszky István	Kohl Ágnes	Lükő István
27. Felsőoktatás	Lükő István		Valkó László
28. Pedagógusképzés	Kárász Imre, Ilosvay György	Nyiratiné Németh Ibolya	Huszár Zsuzsa
29. Felnőttoktatás	Juhász-Nagy Á.– Sz. Tóth János	Nyiratiné Németh Ibolya	elmaradt
V. A megvalósítás felé			
30. A környezeti nevelés eszközrendszere	Vásárhelyi Tamás		Gyulai Iván
31. A Stratégia megvalósításáért	Vásárhelyi Tamás		

A Stratégia harmadik változatának (2009–2010) elkészítésében meghatározó szerepük volt:

Témakör	Szerző
Előszó az első kiadáshoz	Sólyom László
Előszó a második kiadáshoz	Persányi Miklós
Bevezetés	Vásárhelyi Tamás
Rejtett stratégiák	Vásárhelyi Judit
I. A Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia elvi-elméleti és tudományos háttere	
1. Környezeti nevelés — fenntarthatóságra nevelés	Czippán Katalin, Havas Péter, Victor András
2. Értékek és alapelvek	Victor András
3. Pedagógiai háttér: „környezeti nevelés – a fenntarthatóság pedagógiája”	Nahalka István
4. Minőségbiztosítás. a környezeti nevelésben	Kárász Imre
II. Magánélet, személyes környezet	
5. Anyagi kultúra	Novák Ágnes
6. Család, háztartás, életmód	Nagy Andrea
7. Egészségfejlesztés	Treiber Pálné
8. Szabadidő, turizmus	Dosek Ágoston

Témakör	Szerző
III. Társadalmi környezet	
9. Hagyományok	Molnár Zsolt
10. Művészetek	Bodóczky István
11. Tudomány	Vásárhelyi Tamás
III. Társadalmi környezet	
12. Vallás	Béres Tamás
13. Gazdaság, termelés	Könczey Réka
14. Munkahely	Vadovics Edina
15. Jog	Fülöp Sándor
16. Önkormányzat, helyi társadalom	Vásárhelyi Judit
17. Civil közélet	Horváth Zsolt
18. Környezeti információ	Czippán Katalin, Kelen Gábor
19. Közlekedés	Hajtman Ágnes
20. Kommunikáció, média	Sarkadi Péter
21. A környezeti nevelés finanszírozása	Takács Eszter
22. Nemzetközi együttműködés	Csobod Éva
IV. Az intézményes környezeti nevelés — oktatás — képzés	
24. Az életkorok sajátosságai	Victor András
25. Iskolás kor előtti környezeti nevelés	Labanc Györgyi
26. Tanóra, tantárgy	Victor András
27. Isk., tanórán kívüli környezeti nevelés	Fernengel András
28. Megújuló tantervek	Filó Andrea
29. Iskolán kívüli környezeti nevelés	Orbán Zoltán
30. Szakképzés	Urbanovszky István
31. Felsőoktatás	Lükő István
32. Pedagógusképzés	Kárász Imre
33. Felnőttoktatás	Fesztbaum Zsófia
V. A megvalósítás felé	
34. A környezeti nevelés eszközrendszere	Vásárhelyi Tamás
35. A Stratégia megvalósításáért	Vásárhelyi Judit, Vásárhelyi Tamás, Victor András
36. Az ajánlások megvalósítása: egy projekt	Darvas Kata

May I, as an Honorary Member of the Hungarian Society for Environmental Education, congratulate you all on what you are doing to tackle the greatest challenge that faces us as we enter the third millenium.

Human beings, through their skill, technical ingenuity and energy have now overrun the earth. Only in recent years have be become aware of the catastrophic effect of our actions on the world's environment and the animals and plants which share it with us.

Now surely, that very same knowledge and energy can be turned to rectifying the damege that, so often inadvertently and unwittingly, we have done.

The first step to bringing that about is environmental education. Your work is the foundation of our future.

A Magyar Környezeti Nevelési Egyesület tiszteletbeli tagjaként szeretnék gratulálni mindannyiuk munkájához. Önök a harmadik évezred küszöbén az emberiség előtt álló legnagyobb kihívásra keresik a választ.

Az emberek tehetségüknek, műszaki találékonyságuknak és fáradhatatlanságuknak köszönhetően elözönlötték az egész Földet. Csak az utóbbi években ébredtünk tudtára annak a katasztrofális hatásnak, amely cselekedeteink nyomán környezetünket és a Földet velünk megosztó állatokat, növényeket éri.

Bizonyos, hogy ugyanez a tudás és tetterő az általunk - oly sokszor figyelmetlenül és akaratlanul okozott károk helyreállítására is fordítható.

Ennek első lépése a környezeti nevelés. Az Önök által végzett munkára épül a jövő.

David Attenborough

Előszó az 1. kiadáshoz

Immár a magyar környezetvédelemnek is megvan a maga történelme — mozgalmi, romantikus, elvi és bürokratikus szakaszai és rétegei. Ezek egymás mellett és nem egyszer egymás ellen küzdve szolgálták a környezeti tudatosság meggyökerezését hazánkban — azt a nagyon összetett, új szemléletét a világnak és benne magunknak, ami a tudálékos ízű kifejezés mögött virágozhat.

A környezetvédelem eszméjének elterjedése párhuzamosan folyt azzal a történelmi folyamattal, amelylyel a hazug társadalmi rendszerből szabadultunk ki. Jogállami körülmények között legalább a jogi és hatósági eszközökkel nem lehet fellépni a környezetvédelem ellen. Sőt, bár a gazdasági és más ellenérdekekkel most is számolni kell, a küzdelem szabályai tiszták, a jog érvényesíthető. „A Magyar Köztársaság elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez", jelenti ki ünnepélyesen az Alkotmány, és más szabályaival is biztosítja „az épített és természetes környezet védelmét" az ember testi és lelki egészsége érdekében. Ezt a jogot az Alkotmánybíróság úgy értelmezte, hogy a védelem egyszer már elért és jogszabályokban biztosított szintje nem csökkenthető. Legalább ilyen fontos azonban, hogy az értelmezésben összekapcsolta a környezethez való jogot az élethez és az emberi méltósághoz való joggal. Ennek megvan a maga jelentősége — de itt arra szeretnék rámutatni, hogy mindez visszfénye egy alapvető fontossági szabályban annak az összetettségnek és a dolgok egységben való szemléletének, amit az ökológia képvisel, s mindenekelőtt annak, hogy a világ és az ember értékes mivoltából kell kiindulni és arra kell figyelni.

Ki-ki dolgozhat a maga hivatásában a „környezet" — a világ és az ember jövője érdekében. A legfontosabb azonban a nevelés. Ez a legreményteljesebb munka: diófát ültetni. Köszönet mindazoknak, akik a nevelést választják. Köszönet mindazoknak, akik ezt a kötetet megírták, és azoknak, akik használni fogják.

Dr. Sólyom László

Ajánlás a 2. kiadáshoz

Mindenkinek joga van egészséges és emberhez méltó környezetben élni. Hogyan érhetjük el, hogy hazánk biztosítsa állampolgárainak ezt a jogot? Ehhez egyrészt költséges beruházásokra, hosszú éveken át tartó tudatos és következetes fejlesztésre van szükség, másrészt környezettudatosan gondolkodó és cselekvő polgárokra. Az emberek magatartására és tetteire a nevelés eszközeivel hathatunk, ezért a tárca egyik stratégiai törekvése a környezeti nevelés fejlesztése.

Bőségesen van tennivalónk a környezeti nevelés terén. Ezért is örülünk annak a segítségnek, melyet a *Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia* szerzőitől kaptunk! A 22 független, civil szervezet gondolatébresztő kezdeményezésére született kötet közvetítésével megismerkedhetünk civil, intézményi és kormányzati szakemberek véleményével, termékeny ötleteivel.

A Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium is fontos feladatként kezeli a környezeti nevelést. Szeretnénk elérni, hogy minden felsőoktatásban tanuló diák szerezzen környezeti ismereteket. Ezért támogattuk a Környezettan című tankönyv megjelenését és a tárgy integrációját az oktatási rendszerbe. A szakirányú képesítéssel rendelkező tehetséges végzősök pályán maradási szándékát is pályázatokkal támogatjuk. Az említett programok finanszírozására a Környezetvédelmi Alap Célelőirányzat ad lehetőséget. Ebből támogatjuk a kutatás-fejlesztési pályázatot is, valamint más társadalmi célú programok megszervezését, például az óvodai környezeti nevelést. Egyik legfontosabb szövetségesünk e téren az Oktatási Minisztérium. Együttműködünk közös pályázatok kiírásában, együttesen támogatjuk a felsőoktatási környezettudományi diákkonferenciákat, országos tanulmányi versenyeket, valamint az ökoiskolák magyarországi hálózatának kialakítását. Régi elmaradást pótolt, hogy a közoktatási törvény a környezeti nevelést és az egészségnevelést felvette a pedagógiai program kötelező elemei sorába. Több társtárcával együttműködve indítottuk el az Erdei Iskola programot.

Bár a módszereink eltérőek, megnyugtató, hogy különböző megközelítés ellenére is találhatunk közös pontokat a *Stratégia* és a hazánk környezetvédelmi feladatait összefoglaló második *Nemzeti Környezetvédelmi Program* között. A legfontosabb kapcsolódási pont a fenntarthatóság gondolata, amely mindkét műben vezérfonálként van jelen. A fenntartható fejlődés a szociális jólét folytonos biztosítására törekszik anélkül, hogy veszélyeztetné az ökológiai eltartó képességet. Ez pedig csak a társadalom egészének bevonásával valósítható meg, ezen a téren kapunk hasznos segítséget e kötettől. Mivel munkánk során nagy figyelmet szeretnénk fordítani társadalmi kapcsolataink ápolására, partneri viszony kiépítésére a tudomány vagy a civil szféra képviselőivel, örömmel támogattuk a könyv második kiadását a Környezetvédelmi Alap Célelőirányzat keretéből.

Minisztériumunk szívesen támogat minden olyan kezdeményezést, amely elősegíti a környezet iránti tudatosság és felelősség erősödését.

Ajánlom tehát e gazdag és széles látókörű munkát minden pedagógus, szakember és érdeklődő figyelmébe! Kívánom, hogy haszonnal forgassák a kötetet, továbbá kívánok az alkotóknak sok sikert további munkájukhoz!

Budapest, 2003. november 11.

Dr. Persányi Miklós
Környezetvédelmi és vízügyi miniszter

Bevezető

Bevezetés

Vásárhelyi Tamás

Hazánkban 1998-ban, civil kezdeményezésre, 1 éves előkészítés után, megjelent a *Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia* első kiadása. Tartalmának mélységét illetően a miénk is illeszkedik a legtöbb külföldi hasonló indíttatású stratégiához: általános iránymutató. Kitekintését illetően viszont egyedülállóan gazdag. Nemcsak a többiben legtöbbször tárgyalt területeket, a közoktatást, médiát, államigazgatást célozza meg, hanem a magánélet és a társadalom szinte minden területét felöleli, keresi azokat a lehetőségeket, amelyekkel kicsi és nagy, tanár és művész, főnök és beosztott, társadalmi aktivista és köztisztviselő hozzájárulhat ahhoz, hogy *Magyarországon a környezeti tudatformálás eredményeképpen a természeti és emberi környezet állapotában tartós és megalapozott javulás következzék be.*

A Stratégiát azért hoztuk létre, azért frissítettük és bővítettük 2003-ra, és azért újítottuk 2009-ben is, hogy e cél elérésében:

- legyen áttekintésünk a legfontosabb társadalmi jelenségek és a környezeti nevelés kapcsolatáról,
- javuljon a környezeti nevelők együttműködése, bármilyen hivatásúak és bármely szektorban dolgoznak is,
- legyen hatékonyabb a munkájuk,
- jobban használják ki a törvények, rendeletek, körülmények adta lehetőségeket,
- jobban támaszkodjanak az elérhető forrásokra, és több forrás legyen.

Az 1998-as kiadásból 6000 példány került — ingyenesen — az érintettek kezébe, és több száz angol nyelvű példány a külföldi érdeklődőkébe. Elfogyott, és eltelt néhány év. Eredeti szándékunk az volt, hogy a Stratégiát időről időre revízió alá vegyük. 2000–2001-ben az ország 5 településén folyt a *Stratégia* egyes fejezeteinek szakmai vitája, majd a megújított szövegek általános vitáját országos konferencián tartottuk meg, Zánkán. Az eredeti fejezetek zöme megmaradt, de új fejezetek is megjelentek. Új elem volt, és a tájékozódást segítette, hogy a szövegeket témakörökbe soroltuk, és jelentősen megújultak egyes szövegek is. A kiadás költségeire 2003-ban kaptunk támogatást. Idén megint csak a megújításig jutottunk el, és a kor követelményeinek megfelelően „kitehetjük" az internetre a szöveget, de reméljük sikerül majd ezt is megjelentetni könyv formában, mert a Stratégia sokoldalú hasznosítása miatt ennek volna haszna. A 2010-es *Stratégia* legfontosabb új elemei a gazdaság, kereskedelem, munkahely és közlekedés témáinak külön fejezetbe sorolása, kibontása, a fenntartható fogyasztás és a méltányos kereskedelem tanításának előkészítéséhez. Tovább finomodott a környezeti nevelés és a fenntarthatóságért tanulás kapcsolatrendszerének feltárása, meghatározása.

A *Stratégia* létével, széleskörű szemléletmódjával, mondanivalójával általában mindenki egyetért. A könyv tartalma általános elismerést aratott, hivatkozási alap lett sok alkalmazója számára, tankönyvként, olvasókönyvként használják számos felsőoktatási intézményben. Van tehát olyan, több száz aktív környezeti nevelő által az évek, viták, lektorálások, újabb viták során készített stratégiai alapvetésünk, amely szélesebb társadalmi kontrollnak is megfelelt.

Mi a helyzet a javaslatok megvalósulásával? Sajnos itt már nem lehetünk annyira derűlátóak és elégedettek – írtuk 2003-ban. Mostanra annyi változott, hogy differenciáltabban látjuk ezt a kérdést. Van sok javaslat, amely megvalósult, vagy pont olyan formában, ahogy leírták, vagy megvalósult valami általánosabb javaslat szellemében, vagy annak részterületeként (bővebben lásd a megvalósításról

szóló fejezetben). Sok javaslat megmaradt szemléletformáló szentenciának, és van, ahol egyenesen visszalépésről kell beszélni. 2003-ban írtuk: „A legnagyobb sikernek ma az oktatási és a környezeti tárca együttműködési megállapodása tűnik." Nos, a KönKomp, ezen együttműködés megvalósítására létrehozott háttérintézmény, időközben – széleskörű zöld civil tiltakozás ellenére – megszűnt. De nem célunk itt ezt a kérdést részletesen boncolni, hiszen elmondható: a Stratégia önálló szövegkönyvként is jelentős dokumentum. A megvalósítást most azzal szeretnénk segíteni, hogy egy megvalósult és sikeres projektet mutatunk be, mintegy keresztmetszetben, esettanulmányként, a jó gyakorlat példájaként.

Főbb szempontok a stratégia kialakításakor

A *Stratégia* legfontosabb alapelve, hogy a környezet is és a nevelés is minden egyes embert érint. A *környezet* alatt komplex módon a természeti, mesterséges (alkotott) és társadalmi környezetet értjük. Ezek — és az ezekkel kapcsolatos kérdések — egymástól elválaszthatatlanok. Egyikük javulásához legtöbbször a többi javulása is szükséges, illetve azzal együtt jár. A nevelés nemcsak intézményes nevelést jelent, hanem a bölcsőtől a sírig tartó ismeretközlési és szemléletformálási folyamatot is. A környezeti *nevelés* célja — a tudatformálás — a társadalmi környezet olyan javítása, amely nélkül ma már nem képzelhető el a másik kettőben érdemi változás, nem létezhet fenntartható élet.

A fenntartható fejlődés olyan gondolkodásmód kialakítását igényli a környezeti nevelés minden szereplőjétől — a társadalom minden tagjától —, amely képes a világ kihívásait rendszerben szemlélni, és azokra választ adni úgy, hogy nem szül újabb ellentéteket az ember és a természet között. A fenntartható fejlődés legfontosabb üzenete tehát, hogy a gazdaság, társadalom és környezet kérdései egyetlen rendszert alkotnak, s hogy a globális válságok nem oldhatók meg sem egyik, sem másik kérdéskör túlhangsúlyozásával. A fenntartható fejlődés viszonylag új fogalom, legalábbis nem eléggé ismert és nem eléggé értett. Ebben a *fenntartható* és a *fejlődés* szavak nem külön-külön, hanem csak együtt értelmezhetők, s a fogalom nem jelent mást, mint olyan fejlődést, amely mindig elegendő forrást hagy a jövő nemzedékek életfeltételeinek kielégítésére (életminőségének jobbítására). Az elmúlt években itthon is meghonosodott a „fenntarthatóságra nevelés", a fenntartható fejlődés szellemében történő nevelés elmélete és gyakorlata, illetve teret nyert a „tanulás a fenntarthatóságért", és hazánknak van Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanácsa (www.nfft.hu), több, köztük a neveléssel is foglalkozó szakbizottsággal. A kétféle – *környezeti* és *fenntarthatóságra* – nevelés között nincs akkora szemléletbeli különbség, különösen ahogy a *Stratégiában* a környezeti nevelést kezdettől megfogalmaztuk és értjük, ami indokolttá tenné, hogy a *Stratégia* címét megváltoztassuk, de a 2009-es változatban a szövegekben a fenntarthatóság hangsúlyosabban jelenik meg.

A *Stratégia* a Magyarországon, valamennyi színtéren működő környezeti nevelők számára ad ajánlásokat a következő 3–6 év legsürgetőbb teendőit illetően. Kitekintése számos esetben ennél hosszabb távú. Arra törekedtünk, hogy a *Stratégia* az elvek és óhajok megfogalmazásakor ne szakadjon el a valóságtól, valós helyzetfelmérés és értékelés alapján lehetőleg konkrét javaslatokat tegyen. Javaslatait azonban célszerű időnként felülvizsgálni. Hangsúlyozni kell, hogy hazánkban sok színtéren remek – nemzetközileg is megbecsült - munkát végeznek a környezeti nevelők, és ennek folytatására kell törekednünk, miközben a stratégia új, esetleg átfogóbb irányokat, célokat is kijelöl.

A nemzeti stratégiát úgy gondoltuk el és fogalmaztuk meg, hogy az senkit se rekesszen ki, senkit se riasszon el. A *Stratégiában* hangsúlyos elem az eddig nem igazán érintett csoportok és rétegek elérése. Ideértjük pl. a politikai és gazdasági élet szereplőit, a környezet iránt közömbös vagy egyenesen

gondatlan, a szegénységük következtében vagy éppen hetykén nemtörődöm személyeket, illetve a más fontos, esetleg magasztos célokat a környezet elé helyező személyeket is.

A jelenlegi helyzet ismertetésekor igyekeztünk konkrét példákat is hozni, részben az érthetőség, szemléletesség kedvéért, de főként azért, hogy pozitív példákat mutassunk be. Igyekeztünk a szakirodalomból is többet említeni. Most már számos információs forrás áll rendelkezésünkre, hogy azok segítségével megtaláljuk a működő intézményeket, szervezeteket és a számunkra fontos partnereket, információkat, információforrásokat.

A fejezetek felépítése

A *Stratégia* 5 részbe sorolt 37 fejezetből áll. Ezt előzi meg az általános bevezetés. Az első részben elméleti alapvetések vannak, s az alfejezetek tagolását a mondanivaló adta. A többi fejezetben viszont egyöntetűen az alábbi szerkezetet igyekeztünk követni.

A fejezetek *bevezetése* egyfajta indoklás, hogy miért tárgyaljuk a témát, miért fontos a környezeti nevelés szempontjából. A *Helyzetkép* az illető témához kapcsolódó mai állapotok leírása, optimális esetben azon problémák lajstromba vétele is, amelyek orvoslására javaslat születik. A *Javaslatokban* azokat az ajánlásokat soroltuk fel, amelyeket a következő években a legfontosabbnak, leghatékonyabbnak, legsürgetőbbnek érzünk, akkor is, ha azok reálisak, és néha - iránymutatásul - akkor is, ha nem. A javaslatokat - az első kiadások hiányosságát javítva - az alfejezetekben igyekeztünk konkrét címzetteknek címezni. Természetesen sok javaslatnak több vagy sok címzettje van. A kötet valamennyi javaslatát sorszámoztuk, hogy kiderüljön, milyen hatalmas munkáról van szó, és hogy könnyebben eligazodjunk a javaslatok említése során. A fejezeteket irodalomjegyzék zárja.

Hogyan készültek a szövegek?

A Stratégia jelen megújítását a több társadalmi szervezet valamint a KvVM és az OKM képviselőiből álló *Tartalmi Bizottság* által elfogadott elvek szerint végeztük. Alapul szolgált a 2003-as kiadás. A szöveg egésze általános segítség és viszonyítási alap volt, tehát illő közzétennünk itt a korábbi kötet szerzőit, szekcióvezetőit, lektorait is. A Tartalmi Bizottság és a Magyar Környezeti Nevelési Egyesület tagjaiból álló *Szervező Bizottság* javaslatokat tett a jelen megújítás szerzőire. Általános elvként azt fogadta el, hogy ahol a témához értő, a régihez hasonló színvonalú új szerző neve felmerült, igyekeztünk őt bevonni a munkába, hogy a szövegek hosszú távú és folyamatos megújulását megindítsuk. Az egész megújítást egy budapesti konferenciával kezdtük, majd két regionális műhelyre került sor Vácott és Kecskeméten, és ezután láttak a szerzők munkához.

Ezúttal nem kaptunk támogatást arra, hogy a fejezeteket – a korábbiakhoz hasonlóan – elkészültük után országos konferencia elé bocsássuk, idén a társadalmi kontrollt az internetes hozzáférhetőség jelentette és jelenti.

A *Stratégia* és minden egyes fejezete tehát ismét számos személy közreműködésével készült. Most is táblázatosan közöljük a kulcsszerepet betöltők nevét a kolofonon, mert mindnyájan részt vettek a megújítás folyamatában, és érdemben járultak hozzá a szövegek kialakulásához.

Kinek készült?

A *Stratégia* annál sikeresebb, minél több állampolgárra hat úgy, hogy az foglalkozzék környezeti kérdésekkel, döntései során eszébe jusson a fenntarthatóság, és cselekedeteit a környezettel való törődés szándéka is befolyásolja — legyenek ezek magánéleti, közéleti vagy hivatalos döntései, cselekedetei. Számos fejezet végén, a konkrét javaslatok megfogalmazásakor, megjelöltünk személyeket, csoportokat, akiknek az adott javaslat szól. De a legtöbb az oktatás-nevelés hivatalos irányítóinak szól és minden pedagógusnak, a gazdasági élet valamennyi döntéshozójának, a politikusoknak és az államigazgatás minden dolgozójának, és persze minden környezeti nevelőnek, pedagógustól szülőig, főnöktől társadalmi aktivistáig. Végeredményben tehát a *Stratégiának* mindenkihez kell szólnia. Ezért törekedtünk arra, hogy mindenki számára érdekes, vonzó és követhető legyen. Reméljük, hogy az internetes hozzáférés jelentős lökést ad a kiadvány ismertségének.

Hogyan tovább?

A *Stratégia* utolsó fejezete a megvalósítás érdekében született. A stratégiai folyamat lényegéhez tartozik az alapok, a célok folyamatos figyelemmel kisérése, frissítése, javítása. A *Magyar Környezeti Nevelési Egyesület* továbbra is vállalja, hogy a sok intézmény és szervezet, sok személy munkájával készült, közös stratégia megvalósulását elősegíti, szervezi.

Köszönetnyilvánítás

1998-ban „sokaknak tartoztunk köszönettel”, 2003-ra a számuk érthetően még tovább nőtt, és most még újabbakat is övezzen hálánk. Köszönjük azoknak, akik a használat során fedezték föl a *Stratégia* hibáit vagy erényeit. Köszönetünk illeti mindazokat, akik a szakmai előkészítő vitákat szervezték, azokon részt vettek, és akik az új szöveg létrehozásában bármilyen módon közreműködtek. Legtöbbjük neve megjelent az első lapokon. Együttesen mondunk köszönetet azoknak a kollégáknak, családtagoknak, barátoknak, akik formálisan vagy informálisan támogatták munkánkat.

Rejtett stratégiák

Vásárhelyi Judit

Az 1998-ban készült és immáron másodízben újragondolt NKNS az eddig ismert más nemzeti stratégiáknál sokkal jobban megvalósítja az IUCN elvárásait egy környezeti nevelési stratégia által megszólítandó célcsoportok, intézmények és ajánlott tartalmak dolgában. Az IUCN azt várja, hogy az ilyen munka lépjen ki az iskolából, tárja ki annak kapuját, és igyekezzen az élet összes lehetséges körében, szintjén élni a környezeti nevelés eszközeivel. A mi *stratégiánk* témaköreinek ajánlásai – az elméleti háttér felvázolásán túl –megszólítják a magánélet, a társadalmi környezet, a gazdaság és a civil élet, a jog és a kormányzat különféle tereiben működőket. Az intézményes – az iskolában, az iskola körében folyó – környezeti nevelés „csak" egy, gazdagon taglalt, az oktatásügyben érintett minden korosztályra és annak minden fázisában tanuló és dolgozó szereplőjére kidolgozott témakör.

Az NKNS a társadalmi és szakmai élet színtereit veszi sorra. Döntés kérdése azonban, hogy az interdiszciplináris alapozású, remélhetőleg holisztikus szemléletű – az iskolában tantárgyköziként ajánlott környezeti nevelés mely lehetséges témáit, helyszíneit választjuk kiinduló dimenziónak. Újabb és újabb tudományágakról és tantárgyakról állapítható meg, hogy területük határos a környezeti nevelésével. Bármely nemzeti szintű környezeti nevelési stratégia sokféle tematikus elrendezés, rendszer közül választhatna.

A 2010-re újragondolt *Stratégia* tartalomjegyzéke a társadalmi élet gyarapodó színtereit tünteti föl fejezeteiként. Nyilvánvaló az igény, hogy a természettudományos tárgyak kínálta kognitív ismeretek lehetséges társadalmi alkalmazásait, a mindennapi életben és annak helyszínein való használatát stratégiai célként tűzzük ki.

Az 1998. évi NKNS megújításával foglalkozó első munkaülésen tapasztalható volt, hogy milyen sok korábban számon kért szempont vagy hiányolt kívánalom benne van már a szövegben – a Bevezetésben vagy az Alapelvekben, az Eszközök között, vagy csupán nem idézve, egy kevésbé népszerű fejezetben. Az elkészülte utáni időszakban ugyanis a *Sratégia* egyre több kézen forgott, s eközben szubjektívvé is vált, leülepedett, és kimutatta csomópontjait: ott és annyiszor, ahányszor az egyes megállapításokat idéztük, vagy eszünkben tartottuk. Az élet, a használat felülírta a szerkesztők által kialakított struktúrát. Egy zsák hulladékot az osztályban kiöntő rendhagyó óra (No, mi ez, szemét vagy kincs?) már bevett a környezeti nevelő számára. Most a nulla km-es ebéd az újdonság: a helyi termékek felé fordulás és a karbonsemleges viselkedés. Az élet kínál újabb, eddig rejtőző stratégiai pontokat feladatunk számára.

Azonban rejtve, embrionális állapotban, számos további, még ki nem fejtett stratégiai gondolkodási lehetőség lappang ebben az egyben, ebben a gazdagban is. A tartalomjegyzék csupán néhány lehetséges dimenzió mentén terül el, s jól meg kellett választani, mi kerüljön erre a tengelyre . Más-más választott tengely, gondolatsor a maga fő szempontját tüntetné ki, viszont így elveszítene egyéb tényezőket. Lehetne például következetesen az emberi életkorokra, életciklusokra környezeti nevelési stratégiát készíteni, több teret engedve a személyiségpszichológiának. A parlament által elfogadott törvényekből viszont az államigazgatás származtathatna (bárcsak megtenné!) előbb-utóbb környezeti nevelési stratégiát, annak szintjei és szinterei, feladatai és felelősei szempontjai szerint. A készülő Nemzeti Fenntartható Fejlődés stratégiája megkövetelheti ezt is. Ekkor az egyes fejezetek nyilván

kevésbé átéltek lesznek, erdőn-mezőn szisztematikusan végighúzódik majd a jogkövetés, a bürokrácia – a közigazgatás lehetőségeinek– vezérfonala. De akár földrajzi tengely mentén, a tájakra építve is tervezhetnénk a környezeti nevelést, vagy különös sarokpontul akár az ismeretelméletet is választhatja valaki.

Vajon ezzel a *Stratégiával*, ezzel a tartalomjegyzékkel mi a legtöbbet használt gondolkodási tengelyt választottuk? A *Stratégia* a fenntartható életvitelre nevelést szolgálja, amikor a gazdasági és a társadalmi élet terén egyaránt kereskedik, sőt, a magánéletre is hatást kíván kifejteni. Mivel az ehhez szükséges tennivalók leírása szinte lehetetlen, az irányultság, a gondolkodási és cselekvési módszer átadása lehet a fő cél. Az ilyen munka előkészítéseképpen valaki üljön le gondolatban egy jól kiválasztott erdő sarkán, és várakozzék. Előbb-utóbb sorra felbukkannak majd azok a személyek, csoportok vagy ügyek, melyek érdekviszonyaikkal belépnek egy fenntartható erdőt célként felfogó gondolatmenetbe: óvodások, táborozók, bútorgyárosok, exportjoggal rendelkezők, erdőfelügyelők, kullancsok, olasz vadászok, karácsonyfa-kereskedők és tolvajok. Az MME, az odvas keltike, a favágók szakszervezete és a gyümölcsszedő szegényasszony, a borz és az osztrák tereplovas, a „megélhetési bűnözők" és a mountainbike versennyel a talajt letúrók, no meg a szomszéd falu hagyományőrzői. S ha óravázlatot vagy programot írnánk, ha ezért nyomon akarjuk követni érveléseik kapcsolódási pontjait, ha a mindenki által támogatott közmegegyezés felé kompromisszumokat szeretnénk javasolni, ha fel nem tárt összefüggésekre hívnánk fel a figyelmet, akkor valószínűleg megnyálazott mutatóujjal lapozgatunk majd ide-oda *Stratégiánkban*, vajon melyik fejezetben találunk fogódzót. Erdőről szóló fejezetet nem találunk, noha az erdővédelem a KN egyik legfontosabb ügye lehet. Keressük ilyenkor a rejtőzködő, a fejezeteken áthúzódó stratégiát, amely ott és akkor segít majd a mondandók, a teendők, a megszólítandók összegyűjtésében. A *Stratégia* – vagy annak szelleme - ilyetén használata annak újabb és újabb dimenzióját alkotja meg.

Alighanem a legtöbb környezeti nevelőnek van saját stratégiája. (Miért is ne?) Egy Wageningenből érkezett kollega két KNS-t emlegetett. Az egyik a merített színes papírra nyomtatott nemzeti kurrikulum, a másik pedig a mellette tartott szamárfüles, összefirkált füzet, amelybe a tanár a helyben megfigyelhető és védhető állatokról és növényekről szóló mondanivalóit rendezte vázlatba, az évről évre „visszacsatolt" saját programjához apróbetűs kiegészítéseket beszúrva. A kettő közül, a holland kolléga szerint a gyűrött füzet a fontosabbik.

Ha valaki az élővilág részeit keresi, a *Stratégia* fejezetei között ilyent nem talál. Az egyes természeti elemek feltárása, védelmének módozatai különféle földrajzi és társadalmi környezetben szintén témája lehetne egy stratégiának. Ennél fogva dolgozhatnánk akár egy „vizes" vagy talajvédelmi nevelési stratégia mentén is. Végigsorolhatnánk, mi mindent kell tanulnunk a talaj érdekében – az óvodásoktól és iskolásoktól, az akadémiáig és az országgyűlésig, nem beszélve a civilekről, az erdészekről, a földművelésügyről és az önkormányzatról. Visszaidézhetnénk, mit kapott hajdan az idős gazdáktól és a tehenektől. Mi történik a talajjal az Európai Közösséghez csatlakozásunk után? Mi nem? És így tovább, analitikusan haladhatnánk, véges-végig valamennyi természeti tárggyal és élőlénnyel. Csupán annyi volna a különbség, hogy egy mátrix oszlopait és sorait felcseréljük, és – mondjuk – a víz- vagy a klímavédelem avagy a méltányos – helyi – kereskedelem pedagógiája felől látogatnánk végig a lehetséges társadalmi színtereket.

Témakör lehetséges előfordulása	Egy természeti elem: a víz	Egy globális téma: klíma-barát életmód, karbonsemleges viselkedés	Egy helyi érdek: fenntartható fogyasztás, méltányos kereskedelem	Helyi fenntartha-tóság: értékek, problémák és tennivalók
I. Bevezetés...				
II. NKNS elméleti háttere				
1. A fenntarthatóság pedag.		X	X	X
2. Értékek és alapelvek			X	X
3. A KN pedagógiai háttere				
4. Minőségbizt. a KN-ben				
III. Magánélet				
1. Anyagi kultúra	X			X
2. Család, háztartás, életmód	X	X	X	X
3. Egészségfejlesztés	X	X		
4. Szabadidő, turizmus	X	X	X	X
IV. Társadalmi környezet				
1. Hagyományok	X		X	X
2. Művészetek				
3. Tudomány	X	X		
4. Vallás	X			X
5. Gazdaság	X	X	X	X
6. Jog	X	X		
7. Önkormányzat	X	X		X
8. Civil közélet			X	X
9. Környezeti információ	X	X		
10. Kommunikáció, média	X	X	X	
11. A KN finanszírozása				
12. Nemzetközi együttm.	X	X		
V. Az intézményes KN				
1. Az életkorok sajátosságai				
2. Iskolás kor előtti KN	X	X	X	X
3. Tanóra, tantárgy	X			
4. Isk., tanórán kívüli KN	X	X	X	X
5. Megújuló tantervek	X	X	X	X
6. Iskolán kívüli KN	X	X	X	X
7. Szakképzés	X	X		
8. Felsőoktatás	X	X		
9. Pedagógusképzés		X		X
10. Felnőttoktatás	X	X	X	X
VI. A megvalósítás felé				
1. A KN eszközrendszere				
2. A Stratégia megvalósításáért				
Javasolt új fejezetek:				
Munkahely	X	X	X	X
Közlekedés	X	X		X

Azt azonban már most is sejtjük, hogy akármennyit tanulunk, mégis csupán egy részletét tapogatjuk a hatalmas rendszernek, mint elefántot a vakok. Világtalan hindu férfiak gyalogolnak az indiai országúton. Szembejön egy elefánt. Ráteszi a kezét az első vak az elefánt kemény bőrös, szőrtelen, piszkos oldalára – legyek mászkálnak rajta –, és felkiált: „Íme, már tudom milyen az elefánt, akár egy fal!" „Dehogy!" – mondja, aki a lábát tapogatja. „Egészen oszlopra hasonlít." „Hiszen ez egy kötél!" – mondja az elefánt farkát szorongatva a harmadik. „Nincs igazatok!" – így a negyedik, aki az agyarát találta megfogni. „Az elefánt lándzsához hasonlít." „Legyező, legyező!" – tapsikol az ötödik az elefánt fülének. Végül a hatodik inas karjával átnyalábolja az elefánt ormányát, az állat békésen tűri. A vak arcában fehéren villan az ég felé a szemgolyó. „Semmi máshoz nem hasonlít, csak a kígyóhoz. Hiszen a kezemben tartom ezt a tekeredő, rugalmas, hajlékony csövet, a vége valamicskét nedves és hideg. Izmos és hatalmas kígyóra hasonlít, amint ezt finom, érzékeny, vak tapintásom útján tapasztalom." „Hála, hála, hála!" – vonulnak el. „Most már tudjuk, milyen az elefánt."

Az analízis mélyéből jó visszaemelkedni olykor a felszínre, megpihenni úgymond az egészlegesség, a teljességigény, a holizmus nagy tenyerén. Holisztikus képet a világról a tudomány nem, csak más megismerési rendszerek adhatnak: a művészet vagy a hagyomány, a mítosz. A személyiség, az egyes ember tudatának az életről szerzett élménye egy-egy villanásra összefoglalhatja … azt, hogy hemzsegve él…, hogy ég a napmelegtől …, hogy óriás…, hogy dajkál…, hogy elmondhatatlanul apró részeként lüktetek, élek, óriás vagyok, dajkálok magam is. S mert a holisztikus átélés pirinkó időhasadéka prolongálhatatlan – noha újra és újra meglátogatható –, az illető visszazuhan, mondjuk a gyöngybagoly-védelem konkrét részleteihez. Szerencsés azonban, ha munkája közben rugalmasan nyitogatja az analitika és a holisztika egymás felé vezető ajtaját, és ötvözi mindazt, amit e kettőtől közösen kaphat.

Ezért van, hogy ennek a Stratégiának kiindulópontja az ember. Magát, saját érdekét és életét akarja menteni és magyarázni, miközben korcsoportok és társadalmi szerepek, hatalmi ágak, köz- és magánszféra szerint gondolja végig a többi élőlény és az élőhelyek megmentéséhez szükséges meggyőzés módozatait. Tőle, az embertől is indulhat a gondolatmenet, csak becsületesen jusson el az éghajlathoz és a hulladékhoz, a a nagyezerjófűhöz, a gyurgyalagokhoz és a „nap-lopó" kollektor-építőkhöz. A specialista, az analitikus pedig, ha nemcsak megismerni, hanem védeni is kívánja szeretett tárgyát, eljut majd a neveléshez is, mint eszközhöz, s a környezeti nevelés nagy tánctermében – akármelyik kályhától is indult - összefogódzik majd a többi szempont képviselőjével.

Ki-ki tehát, aki csak rejtve találja meg a maga stratégiáját, vegye meg az ÁPISZ-ban leendő szamárfüles füzetét és egy nagy ceruzát, „fogjon nyomot" a Stratégiában, és kövesse, gondolja végig a magáét. A sok rejtett stratégia kibontása adja meg majd emennek a még gazdagabb életét.

I. A Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia elvi-elméleti és tudományos háttere

Környezeti nevelés a fenntarthatóságért

Czippán Katalin – Havas Péter – Victor András

A Brundtland Bizottság 1987-ben megjelent Közös Jövőnk című jelentésében szerepel először a fenntartható fejlődés fogalma: Fenntartható az a gazdasági-társadalmi fejlődés, amely kielégíti a jelen szükségleteket anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generációk lehetőségét saját szükségleteik kielégítésében.

Azóta sok idő telt el, de sajnos az akkor megfogalmazott problémák tovább mélyültek: nőtt a szegények és éhezők száma és aránya is, vészes iramban nő a népesség, és ezzel valamint a fejlett és fejlődő világ egyéni fogyasztásának növekedésével egyre nagyobb teher nehezedik a bolygónk természeti környezeti erőforráskészletére. Az 1992. évi „Feladatok a XXI. századra" című dokumentum minden fejezete erőteljesen épít az oktatásra. Továbbá a 2002-ban Johannesburgban megrendezett világkonferencia csaknem valamennyi előadása megállapította, hogy a fenntarthatóbb folyamatok – többek között a környezet állapotának megőrzése, javítása, az egészségi állapot javulása, a szegénység csökkenése, a természeti erőforrások fenntartható használata és a hozzáférés igazságosabb elosztása – irányába akkor következik be elmozdulás, ha az emberek tudatosan élnek és cselekednek. A világról, egy országról, egy faluról vagy egy családról fenntartható módon gondoskodni csak tudatos, a környezet, a gazdaság és a társadalom összefüggéseit, a problémákat ismerő, illetve azok megoldásáért közösen cselekvő emberek képesek.

A fenntarthatóságot szolgáló oktatás, nevelés fogalmának megszületése óta újra és újra napirendre kerül, hogy annak különböző területei - a környezeti és a globális nevelés, az egészségnevelés, az állampolgári és az együttműködésre nevelés, az erkölcsi és a demokráciára nevelés valamint a multikulturális szemléletformálás - hogyan viszonyulnak a fenntarthatóságra való felkészítéshez. Amikor ezen irányzatok nevelési céljait összehasonlítjuk, egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy sok átfedés van közöttük. Különbözni leginkább abban különböznek, hogy a felelős, hosszú távon fenntartható emberi léthez mely célt, értéket tartják elsődlegesen szem előtt . A környezeti nevelés például a természeti és környezeti értékek megóvásához szükséges tudást, készségeket, viselkedést helyezi előtérbe. A globális nevelés a bolygószintű összefüggésekből kiindulva, a nemzetközi szolidaritás fejlesztését tűzi célul. Az egészségnevelés az egészséges személyiség és az egészséges test megóvására, fejlesztésére törekszik. Az állampolgári nevelés a felelős, önálló és közös döntéshozatalra képes, jogait és kötelességeit ismerő, együttműködő nemzedékek felnevelésével foglalkozik. Ezek a nevelési területek olyannyira összefüggenek, közöttük számos kapcsolat létezik, hogy szét sem lehet őket választani. Egészséges lét nincs egészséges környezet nélkül, a társadalmak közötti egyenlőtlenségeket az erőforrások igazságtalan felhasználása okozza, mely sokszor környezeti problémákhoz vezet, gondoljunk az esőerdők irtására a felelős állampolgár felelősséget kell érezzen társadalmi és természeti környezetéért. Tehát valamennyi terület hozzájárul a fenntartható életmód életmódhoz szükséges tudás megszerzéséhez, életmód kialakításához.

A meghatározások további taglalása helyett, nézzük inkább, hogy a Magyar Környezeti Nevelési Egyesület és a Stratégiát megalkotó partnerei mit értenek környezeti nevelés alatt és hogyan látják a fenntarthatóságra való felkészülés kérdéseit!

Környezeti nevelés

A Tbilisziben 1977-ben tartott környezeti nevelési konferencia zárójelentéséből a következő definíció olvasható ki: „A környezeti nevelés egy folyamat, amelyben olyan világnemzedék nevelkedik fel, amely ismeri legtágabb környezetét is, törődik azzal, valamint annak problémáival. Ismeretekkel, készségekkel, attitűdökkel, motivációval és elkötelezettséggel rendelkezik, hogy egyénileg és közösségben dolgozzon a jelenlegi problémák megoldásain és az újabbak megelőzésén". Továbbá előremutatóan megfogalmazza, hogy a környezeti nevelés távlati célja többek között az, hogy (szintén a Tbiliszi dokumentum nyomán):

- elősegítse annak felismerését, hogy a gazdasági, társadalmi és ökológiai jelenségek kölcsönösen függenek egymástól (falun és városon egyaránt),

- kialakítsa az egyes emberekben, csoportokban és a társadalom egészében a környezettel kapcsolatos, új magatartási és életviteli mintákat.

Ebből a meghatározásból világosan kiderül, hogy a környezeti nevelés cél-kategóriái az egyén szintjén felölelik a problémákra való nyitottságot, a megfelelő ismereteket és készségeket, a helyes hozzáállást (attitűdöt) és az aktív részvételt, a társadalmak szintjén pedig az egész termelési és fogyasztási rendszer fenntarthatóvá tételét.

A fenntartható fejlődés feltételei és tartalmi megközelítése

Az emberiség és a bioszféra sorskérdésévé vált, hogy a jövő nemzedékek iránti erkölcsi felelősségünket be tudjuk-e építeni a társadalmi és gazdasági döntéshozatalba. A jövő nemzedékek számossága és sorsa a ma döntésein és tettein múlik. A jelenlegi gondokat (beleértve a szegénységet, a technikai és anyagi alulfejlettséget, munkanélküliséget, kirekesztést, diszkriminációt, a romló egészséget, a korlátozott mértékű természeti erőforrások apadását, a természet sokféleségének pusztulását és a környezet fenyegetettségét) meg kell oldani mind a jelen, mind a jövő nemzedékek érdekében.

A fogyatkozó természeti és gazdasági erőforrásokat felhasználó és megújító folyamatok egyensúlya a jövő szempontjából alapvető. Az egyensúly megvalósításához a gazdaságot fejlesztő döntések erőforrás-gazdálkodási szemlélete szükséges.

A fenntartható fejlődés meghatározásakor a környezet, a társadalom és a gazdaság rendszerek kerülnek egymással szoros kapcsolatba. Egy fenntartható rendszerben a gazdasági és a társadalmi tevékenységek az erőforrásokat (mind a természeti, mind az emberi eredetűeket) úgy használják, hogy azok képesek legyenek a megújulásra. E törekvés hazai előzményeit a történeti ökológiai, társadalomtudományi kutatások feltárták, például a természeti erőforrásokkal gazdálkodó hagyományos faluközösségek gyakorlatát, amelyek már több száz évvel ezelőtt figyeltek a gazdálkodásuk hosszú távú követelményeire. A közbirtokosságban már korán megjelenik a tartamos erdőgazdálkodás gyakorlata. A sok-évszázados, a környezeti erőforrásokat jó gazdaként, rendszerben használó gazdálkodás szellemiségének megismerése és mai körülmények között való alkalmazása megtérülő tanulási, fejlesztési feladat.

Az ENSz Fenntartható Fejlődés Bizottsága 1994-ben közreadott dokumentumában összefoglalta a fenntartható fejlődést elősegítő feltételeket és szükséges intézkedéseket:

1. Az erőforrásokat hatékonyan használjuk, a hulladékképződést előzzük meg, illetve tartsuk a legalacsonyabb szinten.

2. A környezetszennyezést korlátozzuk azon a szinten, amely nem károsítja sem a természeti rendszereket, sem az emberi egészséget.

3. Az emberek egészségét biztonságos, tiszta és kellemes környezet megteremtésével és olyan egészségügyi szolgáltatás biztosításával védjük, amely a betegek megfelelő ellátása mellett a betegségek megelőzésére fordítja a figyelmet.

4. A természet sokféleségét (a biodiverzitást) kiemelt értékként kezeljük és óvjuk.

5. A közösségek helyi igényeit – ahol csak lehet – helyileg elégítsük ki.

6. Igyekezzünk biztosítani, hogy mindenki elérhető áron jusson jó minőségű élelmiszerhez, ivóvízhez és fűtőanyaghoz, ugyanakkor megfelelő otthonhoz is jusson.

7. Mindenkinek legyen lehetősége megfelelő munka vállalásához a sokszínű gazdaságban . A munkavégzésért tisztességes fizetés járjon, miközben váljon elismertté az egymásért és a közösségért végzett munka értéke.

8. Az áruk és a szolgáltatások a környezet megterhelése nélkül legyenek megközelíthetőek – s ne csak azok számára, akik autóval rendelkeznek.

9. Az embereknek ne kelljen tartaniuk a bűnözéstől, valamint senkit se zaklassanak személyes meggyőződése, etnikai, nemi hovatartozása vagy szexuális szokásai miatt.

10. Mindenki azonos eséllyel szerezhesse meg azokat az ismereteket, tudást és készségeket, amelyek birtokában a társadalom teljes értékű tagjává válhat.

11. A társadalom minden tagjának legyen lehetősége a döntéshozatali folyamatban való részvételre.

12. Mindenki számára legyen hozzáférhető a kulturális, a pihentető és szabadidős tevékenységek választéka.

13. Az ember épített környezetében, a tárgyaiban és eszközeiben szépség és hasznosság érvényesüljön. A települések legyenek emberléptékűek. Őrizzük meg a sokféleséget és a helyi sajátosságokat.

A fenntarthatóságra nevelés tartalma

A fenti célok és feladatok megértéséhez és megvalósításához integrált rendszerszemlélet, tudományközi megközelítés szükséges, ami nehéz lecke mindannyiunk számára. Különösen komoly megújulást igényel a felkészülés segítésében kulcsszerepet betöltő, a merev szaktudományi-tantárgyi keretekhez szokott, pedagógus társadalomtól.

A fenntarthatóságra való felkészítés egész életen át tartó tanulási és szocializációs folyamat, amely tájékozott és tevékeny állampolgárokat nevel, akik kreatív, problémamegoldó gondolkodásmóddal rendelkeznek, eligazodnak a természet-és környezet, a társadalom, a jog és a gazdaság terén, és etikusan felelős elkötelezettséget vállalnak egyéni vagy közös döntéseikért, tetteikért. Ezek az intézkedések biztosítják az egészséges környezetet és a hatékony gazdaságot a jövő számára.

A rendszerek közötti sűrű kölcsönhatásokat az emberek folyamatosan észlelik, értelmezik és ezért a fenntarthatóságot több nézőpontból kell (és lehet) szemlélni. A fenntarthatóság biztosítása összefügg az emberek természeti és társadalmi környezet valóság- és kockázatészlelésével, a konfliktusok kezelésének kultúrájával és hatékonyságával, a részvételi döntésekhez szükséges készségekkel.

A fenntarthatóság pedagógiájában a következő oktatási törekvések kerülnek előtérbe:

1. Az egész életen át tartó tanulás

A tanuló társadalom célja, hogy tudásunkat, készségeinket folyamatosan fejlesszük, kihasználjuk a sokféle tanulási lehetőséget, melyek mára nagyon összetett, különböző módon átjárható és hozzáférhető rendszerben jelennek meg. A tanulási rendszerekben az emberek és a gépek is interakcióba kerülnek egymással. A világháló a kapcsolatok lehetősége által elősegíti, hogy az elektronikus és a természetes tanulás összekapcsolódjék, és ezzel növekedjék a hatékonyság. Az egyéni teljesítmények mellett a tanuló társadalomban egyre nagyobb jelentősége lesz a csoportteljesítménynek is. A fenntarthatóságra törekvés egész életen át tart, sikere családi és helyi közösségi szinten attól függ, mennyire ismerik fel a problémát a felnőttek, és hogyan készítik fel gyermekeit a gyorsuló változás közepette megoldandó feladataikra.

2. Interdiszciplináris megközelítések

A környezeti, vagy a tágabb „fenntarthatósági" kérdések összekötik a természettudományokat (biológia, kémia, fizika, földtan), a társadalomtudományokat (közgazdaságtan, antropológia, földrajz és történelem) és a humán tárgyakat (filozófia, jog, szociológia, történettudományok, művészetek, etika és irodalom, a pszichológiáról már nem is beszélve). Több iskola kezdett integrálni környezeti és a fenntarthatóságot bemutató példaanyagot, információkat a helyi tanterv tárgyainak tartalmába, ily módon fokozva a diákok érdeklődését és motiváltságát a természettudományok és egyéb tantárgyak iránt.

A nevelési terveknek, programoknak az egyes természet- és társadalomtudományok (tantárgyak) közötti szoros összefüggéseket be kell mutatniuk a fenntartható fejlődés szempontjából. Ez a megközelítés azért előnyös, mert a fenntarthatóság ideális rendezőelv az integrált, rendszerszemléletű gondolkodás elősegítéséhez. A fenntarthatóság tanulásának szükségszerű velejárója, hogy a tanulók könnyen tudják alkalmazni és kombinálni a különböző tudományágak módszereit, talán éppen azáltal, hogy konkrét és valós problémára összpontosítanak, és azt különböző szemszögből közelítik meg.

3. A rendszerben történő és a kritikai gondolkodás fejlesztése

A pedagógusok általában elfogadják, hogy a tanulás elsődleges célja az értékek, az attitűdök és a tudás átadása, ezzel párhuzamosan pedig különböző képességek fejlesztése és formálása: így például a problémamegoldás, a konfliktuskezelés, az információkezelés, a kommunikáció, valamint a kritikai és a kreatív gondolkodás elősegítése. A munka világában, a társadalmi-gazdasági modernizáció folyamatában a munkáltatók egyre inkább ezekkel a képességekkel rendelkező munkavállalókat keresnek, hiszen a feladatok és problémák összetettek, a megoldásuk hatékony felkészültséget, gazdag és alkalmazható tudást igényel. A környezeti jelenségek és problémák rendszerszerűek, azaz megismerésük során azonosítani szükséges a rendszer elemeit és ezek kapcsolatát, valamint fel kell ismerni azt, hogy minden adott rendszer egyszersmint tágabb, azt magában foglaló „nagyrendszer(ek)nek" is a része.

4. Az együttműködés és a társas készségek fejlesztése

A fenntarthatóság pedagógiája bevonja a nevelési folyamatba a helyi település vállalkozóit, szakembereit, a helyi közösségek képviselőit, mert az elszigetelt cselekvés helyett „valóságos közegben" megtanulható az együttműködés hatékonysága. A 21. században világszerte közintézmények, magánszervezetek, települések, vállalkozások és állampolgárok közös felelőssége a gazdasági modernizáció, a társadalmi fejlődés valamint az ember alkotta és a természeti környezet kölcsönhatásainak felismerése, oktatása. Az önkormányzatok, az oktatási intézmények, a termelési szféra vállalatai, a civil szervezetek és közösségi csoportok kapcsolata egyre fontosabb lesz. Mindez hatékony együttműködési képességeket követel és fejleszt, felkészít a felelős társadalmi szerepvállalásra.

5. Multikulturális perspektívák és eltérő esélyek pedagógiai kezelése

A fenntarthatóság pedagógiai gyakorlatának alkalmazkodnia kell az állampolgárok, a különböző társadalmi csoportok eltérő kulturális érdekeihez és célkitűzéseihez. Az elsajátítandó ismeretek tartalma és a tanulás módszereinek sokfélesége lehetővé teszi a fenntarthatóság különböző kulturális megközelítését, azok kölcsönös megismerését, megértését,. Az eltérő kulturális szokásokkal, más hagyományokkal, eltérő társadalmi-gazdasági háttérrel rendelkező gyerekek, fiatalok és felnőttek számára azonos esélyt teremtve biztosítani kell a szükséges differenciált képzést és képességfejlesztést.

A globalizáció hatására egyre sokszínűbbé váló társadalomban az oktatás-képzés multikulturális megközelítésére és új tartalmak bevezetésére van szükség. A „környezeti igazságosság" viszonylag új fogalom, de a mögöttes törekvés nem. A környezeti igazságosság célja annak biztosítása, hogy minden ember, korra, etnikumra, nemre, társadalmi osztályra és fajtára való tekintet nélkül hozzáférjen az életét fenntartó környezeti erőforrásokhoz, de azonos minőségű védelemben is részesüljön a környezeti veszélyekkel és kockázatokkal szemben. A környezeti igazságosság gondolatának és törekvéseinek az erősödése lehetőséget ad arra, hogy a pedagógusok körében is fokozódjon az érdeklődés a fenntarthatóság pedagógiája iránt. A fenntarthatóság pedagógiájának közösségre alapuló, multikulturális megközelítése elősegítheti a különböző népek és etnikai csoportok kulturális és nyelvi hagyományai, öröksége megőrzését ugyanakkor ezzel egyidejűleg elősegíti a kultúrák közötti párbeszédet, fokozza a nyelvtanulás és a kommunikáció szükségességét.

6. A pedagógusok kompetenciájának fejlesztése

Döntő lépést jelent a fenntarthatóságra való felkészülés érdekében az a felismerése, hogy elsősorban a tanárképző szakembereket kell segíteni saját pedagógiai céljaik, távlataik átalakításában, az eszköztáruk fejlesztésében. Segíteni kell azt a felismerést, hogy amennyiben a jövőért felelősséget érző, átfogó rendszerben gondolkozni, együttműködni képes diákokat, hallgatókat szeretnének nevelni, képezni, nekik maguknak is változniuk kell, és ez a változás örömöt és megelégedést hozhat önmaguk számára is. Az oktatási rendszer szintjén fel kell ismerni, hogy szoros összefüggés van a pedagógusképzés és -továbbképzés tartalma és módszerei, valamint a diákok környezeti-környezetvédelmi és a fenntarthatóságra vonatkozó műveltsége és környezettudatos magatartása között.

7. Pedagógiai információs és szolgáltató hálózatok működése a fenntarthatóság érdekében

Ahhoz, hogy az oktatási rendszerek és a társadalom nagyobb részt vállaljon a helyi fenntarthatósági kérdésekből, kisegítő eszközökre van szükség a helyi közösségek szintjén a környezeti adatok értelmezéséhez, új technológiák terjesztéséhez, hatékonyabb nevelési stratégiák bevezetéséhez, a közös politika kialakításához, valamint a további lépések kijelöléséhez. Egy jól működő pedagógiai információs és szolgáltató hálózat hozzá tud járulni ahhoz, hogy az iskolák, a pedagógusok és a helyi közösségek felkészüljenek saját jövőjük alakítására, összhangba hozva a nevelési, a környezeti, a technikai és a gazdasági célokat. A regionális és országos pedagógiai információs és szolgáltató hálózatok adatokat, információt, nevelési szaktudást tudnak biztosítani ahhoz, hogy a intézmények pedagógiai munkája segítse a vonzáskörzetük társadalmi, gazdasági, környezeti feladataira való felkészülést.

8. A települések és közösségek szerepe

Az önkormányzatok feladata, hogy ösztönözzék az új gazdasági lehetőségeket, és biztosítsák azt, hogy az iskolák a változó világ kínálta új munkalehetőségekre felkészült munkaerőt képezzenek. A helyi közösségi jövőképek, fejlesztési programok közös tervezése lehetővé teszi a települések számára, hogy hosszú távon egészséges közösségért dolgozzanak, és olyan döntéseket hozzanak, amelyek meghatározzák településük gazdaságának életképességét. A tervezésben aktívan vegyenek részt a helyi közösség tagjai, érezzék sajátjuknak, és a megvalósítást is támogassák A fenntarthatóság szempontjából fontos, hogy elsősorban a fenntartható termelés és fogyasztás egyensúlyát, a megújuló erőforrások előnyben részesítését, a helyi munkaerő használatát, az egészséges természeti, települési környezet kialakítását, a helyi együttműködő hálózatokat állítsák a tervezés homlokterébe. Az a közösség, amely együttműködik az iskolákkal, a helyi önkormányzatokkal, civil szervezetekkel, pénzintézményekkel, a termelési és kereskedelmi szféra képviselőivel – beleértve a multinacionális cégek helyi képviselőit is – meg tudja teremteni azokat az iskolai és iskolán kívüli tanulási lehetőségeket, amelyek felkészítik az embereket a fenntartható jövőre. Mindezek a folyamatok, törekvések a helyi tantervkészítést és tananyagfejlesztést is segítik. A tervezéskor kiaknázható a diákok, fiatalok kreativitása, értelmes jövőt, és célokat mutathat számukra, ha látják, hogy közük van ahhoz, hogy milyen környezetben fognak élni.

9. Az egyes emberek feladatai

Az egyes emberek saját tanulásukkal, és munkájukkal járulhatnak hozzá a fenntartható fejlődés megvalósításához, azzal, hogy személyes forrásokat (időt és pénzt) áldoznak saját művelődésükre, a mindennapi életüket befolyásoló környezeti és természeti értékek tanulmányozására. Az ifjú és a felnőtt nemzedékek minden rétege tudatosítással, önműveléssel, barátok, családtagok és kollégák közötti tudásátadással és tapasztalatcserével lehet részese e folyamatnak. Az egyes emberek feladata az ismeretek és a különböző készségek (elsősorban a társas készségek) bővítése, valamint az attitűdjei és szokásai megváltoztatása. Különösen hangsúlyos az egyének fogyasztói szerepe és ebbéli személyes felelőssége és ugyanilyen fontos az együttműködés az iskolákkal szülőként, volt tanítványként, a társadalom és civil szervezetek tagjaiként. Igazi eredményt akkor érünk el, ha az egyéni és társas tanulás az egyén és a közösség szilárd környezetetikai álláspontjává érik.

10. A civil szervezetek és a fenntarthatóságra nevelés

A civil szervezetek meghatározó szerepet játszanak a fenntarthatóság pedagógiájának előmozdításában a kutatás, kiadványok megjelentetése, szakképzés, a tagjaiknak és célcsoportjainak nyújtott szolgáltatások által. A társadalmi kezdeményezésű, az „alulról induló" szerveződések léte és jelentősége a fenntartható fejlődés szempontjából meghatározó jelentőségű, megismerhetőek általa a demokrácia működésének szabályszerűségei, eszközei, az együttműködés kultúrája. A civilek fontos szerepet vállalnak a társadalmi részvételi folyamatokban, az egyes csoportok érdekeinek érvényesítésében. A fenntarthatóság különböző szakterületein, vagy átfogó tervezése érdekében szervezett országos konferenciákon és szemináriumokon kívül, a szakmai szervezetek információt szolgáltatnak a környezettel, társadalommal és fenntarthatósággal kapcsolatos témákról, pedagógiai kiadványokat, hírleveleket, tanterveket és hasznos tanítási segédeszközöket készíthetnek.

A fenntarthatóság pedagógiájának kedvező hazai elemei és azok távlatai

A fenntarthatóság pedagógiája kiváló lehetőséget kínál azoknak a fontos oktatáspolitikai célkitűzéseknek elérésére, mint a tananyag tartalmi modernizációja, a módszertani innovációk, az átlagostól eltérő tanulók nevelése, az információs szolgáltatások használata, a fejlett információs és kommunikációs technika beépítése a tanítási-tanulási tevékenységbe, valamint a szülők és a helyi közösségek bevonása.

Az elmúlt évek hazai környezetvédelmi és oktatáspolitikai eseményeinek egymáshoz való közeledése lehetővé teszi a fenntarthatóság pedagógiájának előretörését:

1. Az Óvodai Alapprogram, a NAT és a megjelent Kerettantervi útmutató, valamint számos helyi tantervi innováció, akkreditált pedagógus továbbképzések, valamint az erdei iskolák (sajnos csökkenő) támogatása segítik az óvodákat, iskolákat a környezeti nevelés és a fenntarthatóság pedagógiája gyakorlati megvalósításában. A tágabb cél a "környezeti polgárrá" nevelés, azaz a természeti, az épített, a társas-társadalmi környezet (és erre építve a fenntartható fejlődés és erőforrás gazdálkodás, a fenntartható fogyasztás) érdekében szükséges ismeretek és tudás, magatartásminták, értékek és életviteli szokások megtanítása.

2. A Védegylet kezdeményezése és a fenntarthatósággal foglalkozó, környezetvédelmi szervezetek együttműködő érdekérvényesítése, valamint a Védegylet által indított Jövő Nemzedékek Képviselete (JŐNEK) munkájának együttes eredményeként az Országgyűlés 2007-ben létrehozta a Jövő nemzedékek országgyűlési biztosa intézményét.

3. Az ökoiskolák magyarországi hálózata jelentős hozzájárulás a fenntarthatóság pedagógiája hazai gyakorlati megvalósításához, elsősorban a már meglévő környezeti és állampolgári nevelési folyamatok integrálásával, a település és a helyi közösségek bevonása és az intézmény saját környezetkultúrája által. Az ökoiskola kivételesen hatékony helyszíne lehet a demokráciára és a részvételi döntéshozatalra irányuló nevelésnek. Az intézmény belső világának nevelési mechanizmusai elősegítik a diákok közéletiségének, felelős polgári magatartásának erősödését azáltal, hogy a programok a helyi környezeti, egészségi problémák tényleges feltárására és megoldására irányulnak.

4. A fenntarthatóság pedagógiája hazai gyakorlatában a korábbi időszakhoz képest felértékelődik a szakmai együttműködés, elsősorban az európai térség azon országaival, amelyek a környezetvédelem és a környezeti nevelés terén kiemelkedő eredményeket értek el (Dánia, Finnország, Hollandia, Svédország és mások). Az EU integrációs folyamatban létrejött környezetvédelmi együttműködések mellett kibontakoznak azok a oktatási és oktatási kutatási-fejlesztési munkaformák, amelyek elősegítik a oktatási tartalmak, tanulási követelmények összehangolását, a hatékony módszerek honosítását. Az oktatás terén létrejövő munkakapcsolatok sokszínűek és a nemzetközi tudás-menedzsment hatékony eszközei.

Irodalom

Bulla Miklós: A fenntartható fejlődés megvalósításának egyes problémái, 1998, In: Helyzetkép és értékelés a fenntartható fejlődésről, Budapest, TIT Kiadó

Czippán Katalin – Mathias Anna – Victor András: Segédlet Az iskolák környezeti nevelési programjának elkészítéséhez. Budapest, Oktatási Minisztérium, 2004.

Demeter Zoltán: Globális problémák. Miskolc, Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány, 1996. 36 o.

Feladatok a XXI. századra. Az ENSZ Környezet és Fejlődés Világkonferencia dokumentumai. Bp. Föld Napja Alapítvány, 1993. 433 o.

Havas Péter (szerk.): A környezeti nevelés Európában. Körlánc-Infogroup, 1999., 253.o.

Havas Péter (szerk.): Környezeti nevelési együttműködés. OKI, 2002., 113.o.

Havas Péter: A fenntarthatóság pedagógiai elemei. Új Pedagógiai Szemle, 2001. szept. (3-16.o.) és 2001. okt. (24-32.o.)

Közös Jövőnk. Budapest, Mezőgazdasági Kiadó, 1988.

Monory M. András – Tillmann J. A.: Ezredvégi beszélgetések. Bőv. kiad. Bp. Palatinus, 2000. 468 o.

Nagy Zsuzsanna, F. – Foltányi Zsuzsanna – Gyulai Iván: A riói egyezmények magyarországi végrehajtása. Bp. Magyar Természetvédők Szövetsége, 1997. 44 o.

Oktatás a fenntartható fejlődés szolgálatában. Budapest, KöNKoMP- UNESCO, 2003.

Pieters, Maarten (ed.): Teaching for sustainable development. Enschede, Institute for Curriculum Development, 1990. 87 o.

Sípos S. Gyula – Síposné Kovács Ildikó: Befejezett jövőidő? Bp. Magazin, 1993. 102 o.

Tbiliszi Nyilatkozat, Kormányközi Konferencia a Környezeti Nevelésről. Budapest. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület. 2000.

Varga Attila (szerk): Tanulás a fenntarthatóságért. Budapest, OKI, 2006.

Varga Csaba – Tibori Tímea (szerk.): A mai világ és a jövő forgatókönyvei. Bp. HÉA Stratégiakut. Int. – MTA Szociológiai Intézet – Magyar Kapu Alapítvány, 1997. 831 o. (Nemzeti stratégia 2020-ig könyvek, 1.)

Vásárhelyi Judit: A fenntartó rend: a szabad önkorlátozás. Imreh István, az ökológiai fenntarthatóság régésze. = Ökotáj. 2001. 27-28. sz. 109-115. o.

Vissza vagy hova? - Útkeresés a fenntarthatóság felé Magyarországon. Bp. Tertia K. 2002.

Wackernagel, Mathis – Rees, William E.: Ökológiai lábnyomunk. Hogyan mérsékeljük az ember hatását a Földön? Bp. Föld Napja Alapítvány, 2001. 231 o.

Wheeler, Keith – Bijur, Anne: A fenntarthatóság pedagógiája – a remény paradigmája a 21. sz. számára. Körlánc–Klüver Acad. Press, 2001., Budapest, 173.o.

Értékek és alapelvek

Victor András

A környezeti nevelésben követett – illetve követendő – értékek és alapelvek ismertetése előtt két megjegyzést kell tennünk:

1) Gyakran elhangzik, hogy a környezeti nevelés (és értelemszerűen a fenntarthatóságra nevelés, globális nevelés stb. koncepciója és gyakorlata is) katalizátorként működik a pedagógia felfrissítésében. A tapasztalatok azt mutatják, hogy mind az iskolai, mind az iskolarendszeren kívüli nevelés tartalmi és főleg módszertani megújításában a környezeti nevelők élen járnak. És ez egyáltalán nem véletlen. Eddig soha egyetlen nevelési terület sem szembesült azzal a feladattal, hogy sikerén akár a földi élet egyensúlya, jövője is múlhat. A környezeti nevelés eredményessége létünk feltétele. Tehát „nem babra megy a játék".

Ezért érthető, hogy a környezeti nevelők az átlagnál nyitottabbak a pedagógiai újításokra. És nem csak az újításokra, hanem arra is, hogy komolyan vegyék azokat a pedagógiai értékeket és alapelveket, amelyeket szavakban eddig is vallottunk, de amelyeket nemigen tartottunk be. Az alább felsorolt értékek között ezért jó néhány olyat is találunk, amely nem specifikusan a környezeti nevelés jellemzője – sőt: esetenként általában a jó nevelés kívánalma –, de amelyet mégis a környezeti nevelés kezdett hangsúlyozni.

2) Az alábbi értékek és alapelvek között némelyik már az előző fejezetben is szerepelt, mint a fenntarthatóságra nevelés jellemzője. Ezt a „fölösleges" ismétlődést meghagytuk, mert mindkét gondolatmenetnek meg kívántuk tartani a teljességét. Kiküszöbölni csak azon az áron lehetett volna az ismétléseket, ha eldöntjük a környezeti nevelés és fenntarthatóságra nevelés viszonyát, s döntünk valamelyik koncepció (és szóhasználat) mellett a másik ellenében. Ezt a „döntést" azonban a jövőre bízzuk.

A környezeti nevelés céljai, kívánalmai, jellemzői

Legyen komplex, rendszer-szemléletű

A környezeti problémák mind komplexek; nincs környezeti kérdés, amely megközelíthető lenne egyetlen nézőpontból a torzítás veszedelme nélkül. A környezeti nevelésnek ezért rendszer-szemléletűnek kell lennie; azt a gondolkodásmódot kell követnie, hogy csaknem minden mindennel összefügg, azaz minden rendszer egyrészt az (egymással is kölcsönhatásban álló) részeinek szintézise, ugyanakkor más rész-rendszerekkel együtt nagyobb rendszerek része. A problémák egy (vagy kevés) szempontra való leegyszerűsítése – a redukcionizmus – a környezeti kérdésekben súlyos következményekkel járó önbecsapás.

A környezeti nevelés látásmódja szerint komplementáris egyensúly van olyan látszólag ellentétes fogalom-párok között, mint pl. természettudomány és humán tudományok, természet és társadalom, tudomány és művészet vagy értelmi és érzelmi megközelítés. Ezek a világ olyan részei, amelyek csak a merev kategóriákhoz szokott gondolkodásmódunkban tűnhetnek egymást kizáró ellentéteknek, a valóságban sokkal inkább egymást teljessé kiegészítő, komplementáris párok.

Más megközelítésből azt mondhatjuk, hogy a környezeti nevelésnek törekednie kell a holisztikus látásmódra; arra, hogy a világot osztatlan – és igazából oszthatatlan – egésznek tekintsük, még akkor is, ha a különálló (klasszikus) tudományok azt az egyszerűsítés és analízis érdekében (a megértést segítendő) darabokra szedik. A környezeti nevelés feladata, hogy interdiszciplináris módon meghaladja a világot részekre daraboló látásmódot; erősítse a felülről lefelé, az egésztől a részek felé haladó megismerést.

Legyen élethosszig tartó és az élet minden területére kiterjedő

A környezeti nevelésnek – mint lényegében minden alapvető személyiségformálásnak – a gyermekkor a klasszikus, de nem kizárólagos ideje. A későbbi életmódot legerősebben meghatározó értékrendszer kialakítása leginkább az élet első esztendeiben lehetséges, de ez nem jelenti azt, hogy felnőtt – vagy akár idős – korban ne lenne mód akár szemléletváltásra is. A környezeti nevelés tehát élethosszig tartó folyamat, már csak azért is, mert mindig újabb és újabb típusú környezeti gondokkal kell szembenéznünk. Módszereiben pedig természetesen mindig igazodnia kell az adott fejlődés-lélektani sajátosságokhoz.

A környezeti nevelésnek meg kell jelennie a gyermekek otthoni, családi nevelésében, az óvodákban, az iskolában, minden intézményes és intézményen kívüli nevelésben-oktatásban, a mérnökök és technikusok képzésében, a felnőttnevelésben, a döntéshozók felkészítésében és általában a társadalmi élet minden területén. Kiemelkedő hatása miatt különösen fontos a tömegkommunikációban való megjelenése.

Legyen lokális és globális egyszerre

Pedagógiai törvényszerűség, hogy nevelő hatása elsősorban annak van, amely személyesen érint minket. Ennek megfelelően a környezeti nevelésnek a helyi, lokális problémákra kell támaszkodnia. A „kertünk végében" lévő probléma a legalkalmasabb az emberek környezeti tudatosságának felébresztésére. Ugyanakkor tudjuk, hogy lényegében véve nincsen „csak helyi" környezeti probléma; a környezeti ügyeket mindig szélesebb keretek között – nemzeti, regionális vagy akár globális összefüggéseiben – kell kezelni. A környezeti nevelésnek ezért térben távlatosnak, Föld méretekben gondolkodónak is kell lennie.

A lokális vagy globális megközelítés kettőssége azonban ismét csak látszólagos ellentét. A valóságban jól megvalósítható az, hogy minden példában egyszerre látjuk meg a helyit és a nemzetközit. Meg kell találnunk az egyensúlyt a lokális és globális megközelítésben. Kettős kötődést kell kialakítanunk: egyrészt felelősséget a helyi környezetért, magunkért és a „szomszédért", másrészt felelősséget az egész Földért.

Legyen mai és jövőbenéző egyszerre

Pedagógiailag az „itt és most" fontos szempont. Annak van erős nevelő, szemléletformáló hatása, ami személyesen megérint minket, ami számunkra releváns és aktuális. Elsődleges feladatunk mindig a jelen szükségleteinek (és nem az igényeinek!) kielégítése, problémáinak megértése, megoldása. A környezet azonban rendszer (ráadásul bonyolult rendszer!), beavatkozásainkra adott „válaszai" gyakran előre

nem láthatók, vagy késleltetve jelentkeznek. Meg kell tanulnunk tehát időben is távlatosan, hosszú távon, politikai ciklusokon túl, évtizedekben, évszázadokban előre gondolkodni.

A jövőben való gondolkodás egyébként is erkölcsi kötelességünk, hiszen tetteink jövőben bekövetkező – előre nem sejtett – hatásaival gyermekeinknek, unokáinknak kell majd megküzdeniük. Ennek a gondolatnak a természetes folyománya az, hogy a környezeti nevelésben a megelőzés (prevenció) gondolatának prioritása van a már okozott károk mérséklésével szemben.

A „most"-ban és a hosszú távú jövőben egyszerre való gondolkodás komplementáris egysége ugyanolyan feladata a környezeti nevelésnek, mint ahogy azt a lokális-globális kettős esetében láttuk.

Legyen tevékenységre orientált, és neveljen együttműködésre

A környezeti nevelésre végképp érvényes, hogy csak úgy van értelme, ha valóságos cselekvés felé halad. A gondolkodásnak és cselekvésnek szoros kölcsönhatásban kell lennie a környezeti nevelésen belül. A teljes sorozat az, hogy először érzékeljük a szépséget (vagy problémát), majd értékeljük, és végül teszünk érte (ellene). A környezeti nevelésnek tehát a valóságos életben kell gyökereznie, akár a természeti, akár a társadalmi oldal kerül előtérbe. Tudnunk kell, hogy cselekedeteink hogyan hatnak a környezetre, és ennek megfelelően kell azokat megválasztanunk. Minthogy egyre több ember él városban, sokszor maga a város jelenti a környezeti kérdés kiindulópontját és célját is.

A környezeti problémák általában nem oldhatók meg egyénileg, komplexitásukból következően eleve társadalmi szintűek. Megoldásuk tehát társadalmi feladat. A környezeti nevelésnek az a feladata, hogy felkészítse az embereket a felelős állampolgári gondolkodásra, döntésre és cselekvésre. (Ezért van az, hogy a környezeti nevelés és az állampolgári nevelés között sok a hasonlóság.) Ezért fontos a környezeti nevelésben az együttműködési képességre nevelés. A természetben egyformán fontos a „vetélkedés" és az „együttműködés"; az ún. fejlett világ társadalmai azonban túlzottan vetélkedésre vannak beállítva. Ezért a környezeti nevelőknek az is feladata, hogy mind egyéni, mind társadalmi szinten segítsék az egyensúly helyreállítását.

Neveljen problémamegoldásra

A környezeti problémák (sajnos) mindig újak, megoldásukhoz újabb és újabb módszerek szükségesek. A környezeti nevelés ezért szorgalmazza a divergens gondolkodást és a kreativitást, ezek nélkül ugyanis nem oldhatók meg a jövő ma még nem is látható problémái. Ösztönzi tanár és diák együttes tanulását, új tanári habitus kialakulását. Szorgalmazza ugyanakkor a kritikus gondolkodást – beleértve saját gondolkodásunk és tevékenységünk kritikus szemléletét is. A kreativitás és a kritikus gondolkodás nem a környezeti nevelés specifikus jellemzői, más területeket is jellemezhetnek, de itt nélkülözhetetlenek.

Neveljen új értékrendszerre

Végső soron minden nevelésnek valamiféle értékrendszer kialakítása a célja. A környezeti nevelésnek is megvan a maga jellemző értékrendszere, amelynek az élet – és minden élő és élettelen létező – tisztelete adja az erkölcsi alapvetését. A környezeti nevelés értéknek tartja a természet erőforrásainak

kíméletét, a természet törvényeivel harmonizáló magatartást és a környezetért felelős életvitelt; ennek megfelelően az anyagi javak birtoklása és fogyasztása tekintetében a mértékletességet és takarékosságot.

A környezeti nevelés filozófiája szerint az ember nem mindenható ura, hanem része a természetnek. A többi élőlény közül való kiemelkedésünk nem előjogokkal jár, hanem éppenséggel a Föld iránti kötelességekkel. Ez a környezeti nevelés alapvető értéke. Sokat kell tennünk azért, hogy ez az érték meghatározó legyen az egyénekben, s még többet annak érdekében, hogy társadalmi szinten – és „Föld-méretben" is –érvényessé váljon.

Irodalom

Bérczi Szaniszló: A műveltség rétegződése: gondolkodási és cselekvési rendszerek. Bp. Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete, 1993. 214 o. (Ökológiai kultúra, ökológiai nevelés)

Budayné Kálóczi Ildikó – Sára Endréné (szerk.): Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete I. és II. nyilvános előadói konferenciájának előadásai. Bp. Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete, 1994. 209 o. (Ökológiai kultúra, ökológiai nevelés)

Disinger, John F. – Monroe, Martha C.: A környezeti nevelés fogalma. Bp. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, 1998. 44 o. (Környezeti nevelési szer-tár. Műhelyszervezési kézikönyvek)

Endreffy Zoltán: „hogy művelje és őrizze...". Bp. Liget Műhely Alapítvány, 1999. 261 o. (Liget könyvek)

Feladatok a 21. századra. Bp., 1993. Föld Napja A.

Juhász-Nagy Pál – Zsolnai László: Az ökológia reménytelen reménye. Bp. ELTE TTK, 1992. 108 o. (Humánökológia)

Juhász-Nagy Pál: Vázlatok az ökológiai kultúra tematikájához. Bp. Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete, 1992. 54 o. (Ökológiai kultúra, ökológiai nevelés)

Lantos Gábor: A varangy és a zenész. Útkereső beszélgetés az ember és környezete közötti harmonikus viszony pedagógiai vonatkozásairól. Pécs, Ormánság Alapítvány, 1998. 29 o.

László Ervin: Meg tudod változtatni a világot. Magyar Könyvklub, 2002.

Lehoczky János: Hasznoskönyv. A környezeti nevelésről közoktatási szakértőknek. Bp. Környezetgazdálkodási Intézet, 1997. 72 o.

Lorenz, K.: A civilizált emberiség nyolc halálos bűne. Ikva, 1998.

Lükő István: Bevezetés a környezeti nevelés pedagógiai és társadalmi kérdéseibe. Bp. Edutech, 1996. 178 o.

Nánási Irén (szerk.): Humánökológia. Medicina, 2005.

Palmer, Joy – Neal, Philip: A környezeti nevelés kézikönyve. Bp. Körlánc – InfoGroup, 1998. 252 o. (Körlánc könyvek, 7.) A magyarországi környezeti nevelés intézményi adattárával és főbb meghatározó dokumentumaival

Palmer, Joy – Goldstein, Wendy – Curnow, Anthony (eds.): Planning education to care for the Earth. Gland – Cambridge, IUCN, 1995. x, 168 o.

Quinn, Daniel: Izmael. Föld Napja Alapítvány, 1993.

Quinn, Daniel: B története. Katalizátor, 2008.

Randle, Damian: Teaching green. A parent's guide to education for life on Earth. London, Green Print, 1991. ix, 236 o.

Tbiliszi nyilatkozat. Kormányközi Konferencia a Környezeti Nevelésről az UNESCO és az UNEP közös szervezésében. Tbiliszi, 1977. október 14-26. Zárójelentés. Bp. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, 2000. 78 o. (Környezeti nevelési téka tanároknak)

Victor András: A környezeti nevelés rendszere. Iskolakultúra 21. 1993.

Pedagógiai háttér „környezeti nevelés – a fenntarthatóság pedagógiája”

Nahalka István

A környezeti nevelés, vagy az egyre inkább terjedő tágabb értelmezésű fenntarthatóság pedagógiája, mint az átfogó szocializációs folyamat része érzékenyen kell, hogy figyelje a nevelésre vonatkozó általános felismeréseket, az azokból e területen érvényesítendő tendenciákat. Ha a neveléstudományban, az iskolai és iskolán kívüli nevelés gyakorlati fejlesztésében új felismerések, új cselekvési lehetőségek fogalmazódnak meg, akkor a környezeti neveléssel foglalkozók elemi kötelessége, hogy ezek saját területükön való alkalmazásának lehetőségeit megvizsgálják. Különösen igaz ez egy olyan időszakban, amikor a pedagógia, mint tudomány és mint gyakorlat az egész világon forrongásban van, jelentős változásokon megy keresztül. Fogalmazhatunk így is: az ezredfordulót közvetlenül követő években a környezeti nevelésnek újra szembe kell néznie bizonyos kihívásokkal, amelyek a pedagógia fejlődése következtében fogalmazódnak meg.

A környezeti nevelés az egész gyakorlati nevelőmunka megújításának mindig az „élharcosa” volt. Egyáltalán nem túlzás, hogy a nevelés e területe egyike volt azoknak, ahol az elmúlt évtizedekben a legerősebb volt az innovációs tevékenység, az új elvek érvényesítése, az új módszerek, eljárások bevezetése. A gyermekre, fejlődő személyiségére koncentrálás, egyáltalán a gyermek autonómiájának tisztelete, a cselekvés középpontba állítása, a célok, értékek tekintetében a holisztikus látásmód érvényesítése, a személyiség, mint struktúra lehető legkomplexebb szemlélete szinte minden más területnél jobban jellemezte, jellemzi a fenntarthatóság pedagógiáját, amely a korszerűnek, hatékonynak tartott pedagógiai innovációk érvényesítésében mindenképpen az élen járók között volt. Jó lenne ezt a szerepet megőrizni!

1. Demokratizálás, komprehenzivitás, interkulturalitás

Az első tendencia, amit érdemes tekintetbe venni a nevelés demokratizálódása, vagyis az a folyamat, amelyben a mindenkit a saját lehetőségeinek maximumáig eljuttatni akaró nevelési szemlélet uralkodik. Hívják ezt komprehenzivitásnak is, szembeállítva a szelekcióval, az elkülönült, válogatott csoportokban történő, általában szűk értékrendet képviselő neveléssel, amelyben nem mindenki kaphatja meg a számára szükséges gondoskodást, s a különbségek elsősorban a társadalmi pozíció által meghatározottak. Az átkaroló, a befogadó (komprehenzív) szemléletmódban a nevelés, a nevelő alkalmazkodik a gyermekhez, s nem fordítva. Itt alkalmazkodni kell a nevelési folyamatba „behozott” kultúrához, a sajátos értékrendhez, az előzetes tudáshoz. A környezeti nevelés számára különösen fontos szempont ez, hiszen a különböző kultúrák különböző környezettudatosságot, eltérő környezeti kultúra elemeket jelentenek. A nevelésnek, amikor saját feladatait kijelöli, e sajátosságokat, illetve e sajátosságok különbségeit kell elsősorban figyelembe vennie. Nem egy ideálisnak tekintett tudásrendszerhez, értékrendhez, abszolútnak tekintett kultúrához kell hozzáigazítanunk a nevelteket, nem az általunk megkérdőjelezhetetlennek tételezett környezettudatos magatartáshoz kell idomítani őket, hanem a saját kultúrájuk alapjairól kiindulva, az alternatívák felismerésének lehetőségeit, valamint ezen alternatívák közti választások autonómiáját kell biztosítani a számukra.

Természetesen a különböző kultúrákat, s bennük a környezeti kérdésekhez való viszony különbségeit is meg kell ismerni. Tudnunk kell, miért viszonyulnak másképpen (és hogyan viszonyulnak) a fiúk és a lányok (nők és a férfiak), a gazdagabb és a szegényebb családok, a romák és a nem romák,

a vidékiek és a városiak a környezetszennyezéshez, a környezettudatos egyéni és közösségi cselekvések értelméhez, hatékonyságához, az óhatatlanul felmerülő etikai kérdésekhez, stb. A környezeti nevelésnek is el kell sajátítania azt a gondolkodásmódot, amely komprehenzív nevelési célfelfogásra, a multikulturális társadalmakban interkulturális szemléletmódra alapozódik. Nem lehetünk szenvtelenek a társadalmi, a szociális, a gazdasági, a nemzedéki, az etnikai, az egészséggel kapcsolatos és a nemi különbségekkel szemben. Mindenki a saját kultúrájának, a saját személyisége már kialakult elemeinek bázisán fejleszthető tovább.

A környezeti nevelésben is alkalmaznunk, képviselnünk kell azt a – persze vitákat kiváltó – alapelvet, hogy a nevelés során nem tekinthetünk semmilyen kultúrát kiemeltnek, preferáltnak. Nem abszolutizálhatjuk semelyik társadalmi réteg jellemző tudásrendszerét, az ide tartozók sajátos képességstruktúráját, attitűdjeit sem, háttérbe szorítva más társadalmi rétegeket. Mert ma ez történik a magyar iskolákban a pedagógiai munka nagy részében. Jó lenne, ha megértenénk, hogy általában a hátrányos helyzetűnek mondott tanulók tudását, képességeit, attitűdjeit, magatartását, semmilyen személyiségjegyüket sem tekinthetjük minden megfontolás nélkül rosszabbnak, fejletlenebbnek, alacsonyabb szintűnek, hanem legfeljebb másnak. Semmi sem jogosítja fel az iskolát arra, hogy e mást kizárja, ne ezt a mást tegye a tanuló fejlesztésének kiindulópontjává, lényeges hajtóerejévé.

Ez az elv nem jelenti azt, hogy nem kell képviselnünk a környezeti nevelésben egy adott közösség (ez sok esetben az egész emberiség) által elfogadott, e korlátozott értelemben általánosnak tekinthető értékeket. Mindenekelőtt a fenntarthatóság fogalma köré szervezhetők ezek az értékek. Felsorolásuk, elemzésük a Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia sok szövegrészében szerepelt, s szerepel majd még a továbbiakban is. A nevelés általános kérdései szempontjából a lényeg kettős: képviselnünk kell a fenntarthatóság értékrendszerét, a fenntarthatóságnak kell meghatároznia a környezeti nevelés értéktartalmait, azonban ezen értéktartalmak érvényesítése csakis a meglévő kultúra, a meglévő környezettudatosság bázisán lehetséges.

2. Az általános képzés elsődlegessége

A másik nagyon fontos tendencia, amelyre érdemes a környezeti nevelésnek figyelni az általános képzés elsődlegessége. Az iskolai és az iskolán kívüli nevelés célrendszereiben egyre meghatározóbbá válnak azok az elemek, amelyek nem valamely speciális társadalmi tevékenység, szakma gyakorlásának műveleti feltételei, hanem ezeknél átfogóbbak, konvertálhatók. Ezek az egész életen át tartó tanulás elemi feltételei. Nem elsősorban sajátos környezettudományi ismeretek raktároztatására van szükség (kivéve a természetesen szintén fontos szakképzési területeket), hanem olyan átfogó tudásrendszerek és képességstruktúrák fejlesztésére, amelyek képessé teszik a tanuló embert a váltásokra, az új ismeretek és készségek elsajátítására. Sokszor emlegetett, szinte már elcsépelt szövegezésű összefüggések, mégsem állíthatjuk, hogy a nevelés különböző területein (vagy például az egyes tantárgyak tanterveinek formálásakor) sikeresen alkalmaztuk ezeket. A környezeti nevelésnek is meg kell keresnie azokat az átfogó, általános, sok területen még nagyon hosszú ideig alkalmazható tudás- és képességstruktúrákat, amelyeknek formálása elsőrendű feladat lenne.

E tekintetben az egyik „támadási pont" a környezeti nevelés tartalmai és tevékenységrendszerei társadalmi érvényességének jobb tükröztetése. A környezeti problémák az emberek, a közösségek problémái. Mai tudásunk szerint nagyrészt mi okoztuk őket, az emberi társadalmak belső viszonyrendszereiben találhatók meg a környezet veszélyes átalakulásainak „végső" okai. Vagyis a környezeti nevelés akkor lesz képes maradandó, konvertálható tudást formálni, ha koncentrál az emberi társadalom,

társadalmak saját, belső tényezőire, s ezek alakításának lehetőségeire. Kétségtelen tény, hogy a környezeti nevelés „őskorában" megformálódott természetvédelmi szemlélet fontos ma is, s mindig is fontos lesz. De korlátozott is, önmagában nem képes olyan környezeti nevelést generálni, amely hatékonyan hozzájárulhat a súlyos globális problémák megoldásához. A környezettudományt középpontba állító, a környezetszennyezési folyamatok vizsgálatára és befolyásolására alapozott, elsősorban a természettudományok és a technika jótéteményeit bevetni szándékozó szemlélet is rendkívül fontos volt a környezeti nevelés fejlődésében, s ez a fontossága megmarad a későbbiekben is. De még ezzel sem jutottunk a problémák gyökeréig.

A napjainkban egyre erőteljesebben fejlődő szemléletmód, vagyis az emberi viszonyrendszereknek a nevelés folyamataiba való bevonása, sőt a hangsúlynak ezekre helyezése már minden korábbi megközelítésnél komplexebb. Szervesen beépíti magába a természetvédelmet is, a környezettudományi szemléletmód eredményeit is, de túllép ezeken a szférákon, s felveti a fenntartható fejlődés biztosításával kapcsolatos gazdasági, politikai, etikai, esztétikai, vallási, általában társadalmi, humán kérdéseket is. Azt mondjuk tehát, hogy az általános képzés elvének érvényesítése a környezeti nevelésben mindenek előtt a környezeti problematika társadalmi kérdésekbe ágyazását, a társadalmi ellentmondásokkal, folyamatokkal való foglalkozást jelenti. Ezzel tudunk maradandó, konvertálható tudást és képességrendszert formálni.

Ha képesek vagyunk e tendencia érvényesítésére a környezeti nevelésben, akkor azzal egy általános pedagógiai tendencia érvényesüléséhez is hozzájárulunk. Ugyanis már több mint száz éve tart a tanulást szolgáló tevékenységek rendszerének alapvető átalakulása. Míg hagyományosan a memorizálást és a gyakorlást szolgáló tevékenységek jelentették a tanulást, addig ebben a reformpedagógiák megszületése óta tartó folyamatban fokozatosan az autentikus társadalmi tevékenységek válnak egyre inkább a tanulást szolgáló tevékenységekké. Így válik a játék, a munka, a problémamegoldás, a projekt, a kutatás, a felfedezés, a vita, a diskurzus is egyre inkább a tanulási folyamatok szerves részévé az iskolában.

3. A tanulás folyamatának újraértelmezése

A harmadikként említendő tendencia már szorosabban a nevelés, s talán azon belül is inkább az oktatás folyamataival kapcsolatos. A pedagógiában (ráépülve számos más tudományban bekövetkezett fejleményekre) radikálisan átalakult a tanulási folyamatok szemléletmódja. Kimondható, hogy ez a fejlemény jelenti a legnagyobb kihívást a környezeti nevelés számára.

A környezeti nevelés kialakulásától kezdődően markánsan képviselt egy tanulásfelfogást, amely a maga nemében, az uralkodó nézetekkel szemben korszerűnek, előremutatónak volt mondható. A környezeti nevelésben dolgozók soha nem tudták elfogadni, hogy a tanulók a tudást szövegekből, receptív módon, lényegében passzívan sajátítják el. A környezeti nevelés „ars poeticájához" tartozott mindig, hogy a gyermeknek önállóan kell felfedeznie az összefüggéseket, hogy aktív elsajátításra van szükség, cselekvéseken keresztül, motivált módon kell eljutni elsősorban a mindenféle tartalmakon működő, vagyis általános képességekhez. E tekintetben a környezeti nevelés látványosan elkülönült más területektől, s ennek számos eredménye is megmutatkozott a legkülönbözőbb vizsgálatokban, értékelésekben.

Az itt leírt tanulásfelfogás (és a hozzá köthető pedagógiai gyakorlat) következetes, ellentmondásoktól mentes, és sok tekintetben sikeresnek mondható. Alapja az az elgondolás, hogy a világot a tapasztalatainkból kiindulva, mindig az egyszerűbbtől a bonyolultabb felé, a konkréttól az absztrakt felé,

az egyes felől az általános felé haladva ismerjük meg. A jól ismert induktív-empirikus megismerés-felfogás ez, amely évszázadokon keresztül uralkodott a filozófiában, a pszichológiában és a pedagógiában is.

Tudnunk kell azonban, hogy mindig is léteztek, s ma is léteznek másfajta felfogások. Napjainkban a pedagógiában egyre fontosabb szerephez jut az az elképzelés, amely szerint a tudás az emberben nem kívülről befelé irányuló, közvetítési folyamatban jön létre, hanem alapvetően belső építkezés, konstrukció eredménye. A konstruktivistának nevezett pedagógia egyre erőteljesebben jelentkezik világszerte, s lesz alapja egyre több oktatási programnak (s lényegében egy ideje már uralja a kutatásokat és a fejlesztéseket).

A konstruktivista pedagógia nem hisz a tudás egyszerű átszármaztatásában, de abban sem, hogy pusztán a gyermek cselekvései játszanának kizárólagos vagy meghatározó szerepet - a cselekvésben megnyilvánuló viszonyok belsővé tételével, vagyis ismét a közvetítésével, a bevitellel - a tanulásban. A konstruktivista pedagógia szerint a gyermek nem csak külső cselekvéseit tekintve aktív a tanulásban, hanem elsősorban kognitív módon, vagyis a gondolkodásában, problémamegoldásaiban, döntési folyamataiban és - nagyon fontos elemként - a kommunikációjában. Nem arról van szó - ebben a felfogásban -, hogy engedjük a cselekvéseink segítségével beáramolni a tudást a fejünkbe, hanem arról, hogy a már létező tudásunkkal, a világlátásunkkal, vágyainkkal és félelmeinkkel mintegy „rátelepszünk" a megismerendőre, megalkotjuk, megkonstruáljuk és működtetjük annak belső modelljét. Itt az előzetes, már megkonstruált belső világnak van meghatározó szerepe, még a tapasztalatok előtt is. Fontosak a tapasztalatok, de valójában maguk is - legalábbis részben - ennek a belső világnak, világszemléletnek, már létező tudásnak a függvényei.

Mit jelent mindez a környezeti nevelés számára? A konstruktivista szemléletű környezeti nevelésben nem gondoljuk, hogy a feladat az, hogy a gyermek rácsodálkozzon a világra, nem gondoljuk, hogy mindenfajta előfeltételek nélkül képes lesz felfedezni a világ szépségét, belső összefüggéseit, s az alakításában betöltött saját szerepét, felelősségét. A gyermek, nevelésének bármelyik pontján már rendelkezik „kész", a maga számára adaptív környezeti szemlélettel, a saját felelősségének valamifajta értékelésével. Nem csodálkozik rá a természetre, mert „már sokszor csodálta". Ha valamit nagyon szépnek, csodálatra méltónak, izgalmasnak talál benne, akkor az azért van, mert korábban már megformálódtak benne ezek az érzések, s bennünket elsősorban az kell érdekeljen, hogy milyenek ezek az élmények, mire alkalmasak, hogyan fejleszthetők. A gyermek csak azt képes felfedezni, ami meglévő tudásának keretei közt elhelyezhető, értelmezhető a számára. Ha ez a helyzet, akkor természetesen az a legjobb, ha , a felfedezés folyamatában önálló. A tanulás kooperatív technikái, az együttműködés a tanulók között minden eddigi tudásunk szerint persze rendkívül fontos tényezők.

A konstruálás és annak eredménye személyes, egyedi, megismételhetetlen. Mindenki a saját létező tudása bázisán képes csak új tudás konstruálására. Bár vannak sokakban fellelhető közös minták, a nevelési folyamatban tekintetbe vehető hasonlóságok, mégis, az egyének, az egyéni tudások közötti különbségek jelentősek, s a nevelési folyamatban figyelembe veendők. A környezeti nevelés is csak személyre koncentráló, differenciáló pedagógiát valósíthat meg, különben elveszítjük azokat a kis, egyéni világokat, a tanulók fejében létező, megannyi egyedi értelmezést, amely csak gazdagíthatja munkánkat és a tanulók tevékenységrendszerét is.

A konstruktivista pedagógia ismeri a tudásrendszer átalakulása akár drámainak is nevezhető mozzanatait, a fogalmi váltásokat, amikor világmodellünk valamely fontos értelmezési keretét átrendezzük, lényegesen átalakítjuk. Más fogalmi keretek közt „kognitív disszonanciának" is nevezik azt a helyzetet,

amelyben már megkonstruált belső meggyőződéseink és tapasztalataink, vagy a környezetünk elvárásai egyszerre csak ellentmondásba kerülnek egymással. Ilyen esetekben lehet szükség fogalmi váltásra. Bátor „tett" a már „jól belakott" tudás belső megkérdőjelezése és átformálása, nem is könnyű feladat a tanuló ember számára, a pedagógiai segítségnek óriási a szerepe. A környezeti nevelésnek is számolnia kell ilyen fogalmi „válságokkal" és fogalmi váltásokkal, ha valóban környezettudatos magatartássá kívánjuk formálni a kezdetben még a források korláttalanságára, az emberi környezetpusztító tevékenység következmények nélküliségére épülő, a rendszerkapcsolatokkal még komolyan nem számoló naiv elképzeléseket.

És még egy, talán kicsit mellbevágó következtetés: nem megyünk semmire azzal, ha a környezeti jelenségekkel kapcsolatban pusztán kondicionált érzelmeket alakítunk ki, mint ahogy erősen kétséges, hogy jó stratégia-e általánosnak tekintett képességek tudásterületektől független fejlesztése. A konstruktivista pedagógia mélyen hisz abban, hogy a világra vonatkozó, összetett rendszerekbe szerveződő tudásunk, teljes világképünk a fő meghatározója minden cselekvésünknek, érzelmünknek, képességünknek és készségünknek.

A konstruktivista pedagógia a környezeti nevelés számára is alternatíva. Senki nem állítja, hogy a környezeti nevelés, vagy bármilyen más terület számára ez az egyetlen, az üdvözítő gondolkodás- és gyakorlatforma. De számolni kell vele. S ha jelentkeznek hazánkban is kezdeményezések arra, hogy konstruktivista pedagógiai alapokon nyugvó környezeti nevelési fejlesztések induljanak el, akkor bátorítani, segíteni kellene ezeket a próbálkozásokat. Nem kell senkinek feladnia eddig képviselt elveit, ha nem akarja. A tapasztalat mindenek fölöttiségét hirdető tanulási paradigmára épített környezeti nevelés sikeres ma Magyarországon. Érdemes mégis figyelni, hogy mi történik „más berkekben", érdemes az új gondolatokat ízlelgetni, netán egy-két javaslatot megfontolni, egy-két ajánlott oktatási modult megvalósítani.

4. Innovációra ösztönző oktatási programok

Végül még egy tendenciára szeretnénk felhívni a figyelmet - nem gondolva azt, hogy ezzel lezárható a környezeti nevelés számára fontos, odafigyelést érdemlő pedagógiai fejlemények sora. A környezeti nevelés még a különböző oktatási programok fejlesztése terén is élen járt az elmúlt évtizedekben. Szinte először e területen jelentek meg oktatási program jellegű tantervek, amelyek nem csak egyszerűen és nem is elsősorban előírják a tanulnivalót és a követelményeket, hanem sokkal inkább adnak útmutatást a megvalósításhoz a pedagógus számára. Az ilyen „tantervek" lényegesen eltérnek a hagyományosabb, a szabályozás funkcióját ellátó tantervektől,: Elsősorban azzal foglalkoznak, milyen módszerekkel, milyen ötletekkel, milyen tevékenységek megszervezésével oldhatja meg a leghatékonyabban a pedagógus aktuális oktatási feladatát.

Az elmúlt évtizedekben inkább oktatáspolitikai dokumentumként létező, a tartalmat és a követelményeket szabályozó tanterveket kellett készíteni az oktatásban Magyarországon. Fontos oka volt ennek: átalakult a tartalmi szabályozás, és fontos szerepet kapott a helyi, az iskolai tantervkészítés, benne a környezeti nevelés tervezése is. De az új évezred első évtizedének közepén új fejlesztési folyamat vette kezdetét. Ez az oktatási programcsomagok fejlesztése. A környezeti nevelők számára ez csak részben újdonság, hiszen egyrészt találkoztak a saját nevelési területükön oktatási programokkal már korábban is, és másrészt közülük sokan ki is próbálhatták magukat korábban az ilyen programok fejlesztésében. Az oktatási programcsomagok fejlesztése a környezeti nevelés számára is alapvető jelentőségű folyamat lehet. Itt végre olyan hasznos dokumentumokat kaphatnak kézbe a pedagógusok, amelyek

nem csak előírnak számukra valamit, hanem valóban megadják azt a segítséget, amely a mainál is sokkal tartalmasabb munkához szükséges. Kis túlzással talán még azt is állíthatjuk: az oktatási programcsomagok rendszere lehet az új évezred első másfél évtizedében a magyar oktatási rendszer fejlesztésének legfontosabb mozzanata.

*

Egy stratégia megfogalmazása során csak a legfontosabb(nak tartott) elvekre, tendenciákra és feladatokra lehet koncentrálni. Ha a fenti gondolatokat tömören kellene összefoglalni, akkor azt mondhatnánk, hogy a most előttünk álló időszakban a környezeti nevelésnek a pedagógia szemszögéből vizsgálva (továbbra is) a demokratizálásra, a komprehenzivitásra, az interkulturális nevelésre, a kultúrák emancipálására, az általános képzésre, az egész életen át tartó tanulás feltételrendszerének formálására, a tanulás folyamatának radikális értelmezéseihez köthető új megfontolásokra, a pedagógusokat segítő, nem csak jogi szabályozást lehetővé tevő oktatási programokra, a környezeti nevelés eme hatékony fejlesztési lehetőségeinek kialakítására kellene koncentrálnia.

Minőségbiztosítás a környezeti nevelésben

Kárász Imre

A minőségbiztosítás azoknak az irányelveknek, folyamatoknak és intézkedéseknek a rendszere, amelyeken keresztül valamilyen „egység" (esetünkben pl. egy környezeti nevelést (is) végző intézmény) minőségét fenntartják és fejlesztik. A közoktatás intézményei (iskolák, kollégiumok) feltétlenül e körbe tartoznak, így felmerül az iskolaminőség kérdése is. Hogyan is értelmezzük a minőséget?

A minőség fogalmának meghatározása nem könnyű. Mivel a definíció kiválasztása egyben a minőség értékelésének megközelítését is meghatározza, célszerű e fogalmat tüzetesebben körbejárnunk.

A sokféle minőségértelmezés közül talán Harvey és Green csoportosítása a legteljesebb. Ebben a minőségbiztosítással foglalkozó szakemberek szerint a következők a legfontosabbak:

- A minőség mint „kiválóság": Hagyományos akadémikus értelmezés, mely szerint a cél mindig a legjobbnak lenni. A „jósági skála" meghatározása az értékelés alapja.
- A minőség mint „nullhiba" („ hibátlanság"): Általában a szabványok szerinti termelésben használatos értelmezés, ahol a szabvány által meghatározott termékspecifikációtól való eltérés selejtnek tekintendő. Itt a legjobb minőség a selejt nélküliség, azaz a cél csak a „nullhiba" elérése lehet (függetlenül attól, hogy a terméknek mi lesz a sorsa, használható-e valamire vagy sem). Az oktatásban és nevelésben nem alkalmazható.
- A minőség mint „küszöbérték": A minőségszempontú küszöbérték meghatározásához mindig bizonyos normákat és kritériumokat kell felállítani. Minden és mindenki, aki e normákat és kritériumokat teljesíti, az a minőség szempontjából megfelelőnek tekintendő. Ilyen értékmérés pl. a felvételi vizsgákon való megfelelés megítélése. Ha a mérésre használt eszközök és módszerek jók, akkor ezen értelmezésben a minőség objektív és egységes. Hibája azonban, hogy ez az értelmezés meglehetősen statikus, nehezen igazítható a változó körülményekhez, így a normák általában lemaradnak a tényleges fejlődéstől. Az alacsonyabb normák viszont nem ösztönöznek az új módszerek elsajátítására, az új lehetőségek és eredmények alkalmazására, azaz a minőség javítására. Sajnos az oktató-nevelő munkában nem ritka az ezen értelmezés szerinti működés, a pedagógusok egy része ilyen felfogásban dolgozik. („Amit kell, azt megcsinálom, azon kívül hagyjanak békén!")
- A minőség mint „értéknövelés": Ezen értelmezés szerint valaminek a folyamatos javítása, jobbítása az elérendő cél. Középpontjában az a vélekedés áll, hogy mindig az adott „munkatárgy" és szituáció ismeretében dönthető el a minőség milyensége. A küszöbérték-megközelítéssel ellentétben igen nehezen lehet objektíven értékelni. Az értelmezés alapjait a pedagógiában az a vélekedés adhatja, hogy a pedagógus tudja a legjobban, hogy adott időben és helyen miképpen nyújtja a maximális minőséget. Ez a megközelítés a pedagógusra, illetve a pedagógus közösségre helyezi a felelősséget, s egyben a legnagyobb mérvű autonómiát biztosítja számukra.
- A minőség mint a „célnak való megfelelés": A minőségről szóló szakirodalom egyik legfontosabb tétele, hogy „általános minőség" nem létezik. Csak az a minőség definíció jó, amely pontosan körülhatárolt. Ilyen körülhatárolás, ha azt vizsgáljuk, hogy valami megfelel-e egy adott célnak. Egy felsőoktatási képzési program pl. lehet, hogy kiválóan alkalmas a kutatói pályára való felkészítésre, de alkalmatlan a gyakorlati szakemberek képzésére. A program minőségét a szerint kell megítélni, hogy mire akarjuk általa felkészíteni a résztvevőket. A minőség ezen értelmezéseinek középpontjában mindig a „megrendelők (vásárlók)" (nevezzük őket általában érdekelteknek) igényei állnak. A fenti példánál maradva: ha a képzési programot kutatói pályára készülő ifjak tanulják végig, s általa eredményes tudósokká válnak, akkor ők (s az őket alkalmazók) a kurzust bizonyára

kitűnő minőségűnek ítélik. Ha azonban olyan ismereteket és készségeket szereznek, amelyek a kutatói munkára nem teszik őket alkalmassá, akkor a képzési programot rossznak minősítik. Függetlenül attól, hogy annak kidolgozói és a képzést végzők milyennek tartják azt.

Az iskolaminőség köznapi értelemben azt jelenti, hogy az abban tevékenykedők (főleg a tanulók és tanárok) jól érzik magukat, és az érdekeltek (tanulók, szülők, fenntartók) elvárásai egyaránt teljesülnek a működése során. A Comenius 2000. Közoktatási Minőségfejlesztési Program szerint az iskolaminőség a közvetlen és közvetett partnerek elégedettségében jelenik meg, a pedagógiai hozzáadott érték elve alapján. E fogalom magyarázatnak is van gyengesége. Azt sugallja ugyanis, hogy „minden mehet" (pl. az oktatásban), aminek meg tudnak fogalmazni valamilyen célt. Ennek kiküszöbölésére a „célnak való megfelelést" ki kell egészíteni a „cél megfelelőségének" fogalmával. Milyen cél tekintendő megfelelőnek? Nyilvánvalóan az, amelyet az érdekeltek annak tartanak, mert megfelel az igényeiknek, elvárásuknak.

Az oktatásban a minőség különböző értelmezései közül leginkább a „célnak való megfelelés" alkalmazható, bár az oktatási rendszer működésében helyenként fellelhetőek a többi definíció bizonyos részelemei is.

Célmeghatározás az oktatásban

A célmeghatározásnál a minőségbiztosítás általános szabályai szerint a „vásárlók" (érdekeltek) érdekeit és igényeit kell figyelembe venni. Az oktatást nem lehet ugyan csupán szolgáltatásnak tekinteni, de azért itt is egyértelműen meghatározható az érdekeltek köre. Ide-sorolhatók a tanulók, a szülők, az iskolafenntartó közösség és a szélesebb társadalom képviselőjeként az oktatási tárca.

A célmegvalósítás biztosítéka a folyamatos minőségbiztosítás, azaz a célnak való megfelelés folyamatos fenntartása. Amennyiben valamelyik érdekelt elégedetlen a céllal vagy annak megvalósításával, akkor annak megváltoztatására (reformra) törekszik. Úgy tűnik, hogy az utóbbi évtizedben maga a reform vált az oktatás terén céllá, s ezzel állandó feszültséget idézett elő az oktatási rendszerben. A legutóbbi reformlépésként a kormány programja célként a minőségelvű, fejlesztő oktatáspolitika kialakítását tűzte zászlajára. Ennek szellemében a közoktatási törvény 1999. évi módosítása elsősorban a minőségfejlesztés szabályozását jelenti, melynek négy alappillérét az oktatási miniszter az alábbiakban jelölte meg:

- a finanszírozási feltételek javítása;
- a tervezés szerepének erősítése;
- a tartalmi szabályozás kiegészítése a kerettantervekkel valamint
- az értékelés, ellenőrzés és minőségbiztosítás feltételeinek megteremtése.

A 2002 évi módosítások e célokat alapjaiban nem változtatják meg, inkább a megvalósítás módjait és eszközeit érintik.

A környezeti nevelés célja

A környezeti nevelés céljait a Nemzeti Alaptanterv, az Óvodai Nevelési Országos Alapprogram és az NKNS is megfogalmazza. Tömörítve ezek az alábbiak:

- „…elősegíteni a tanulók környezettudatos magatartásának, életvitelének kialakulását...", azaz
- váljanak érzékennyé környezetük állapota iránt;
- legyenek képesek a környezet sajátosságainak, minőségi változásainak megismerésére, értékelésére;
- alakuljon ki bennük a környezeti harmóniát biztosító életvitel igénye;
- ismerjék meg a környezetet befolyásoló globális és helyi gazdasági és társadalmi folyamatokat
- szerezzenek („éljenek meg") személyes tapasztalatokat a környezeti konfliktusok együttműködő kezelésében és megoldásában.

A környezeti nevelés az iskolában és azon kívül számos szintéren direkt és indirekt módon történik. Leggyakrabban – a helyszíntől függetlenül – pedagógusok végzik. A céloknak való megfelelést alapvetően az oktatáspolitika, az intézmény és fenntartója, valamint a pedagógus határozza meg az alábbi séma szerint:

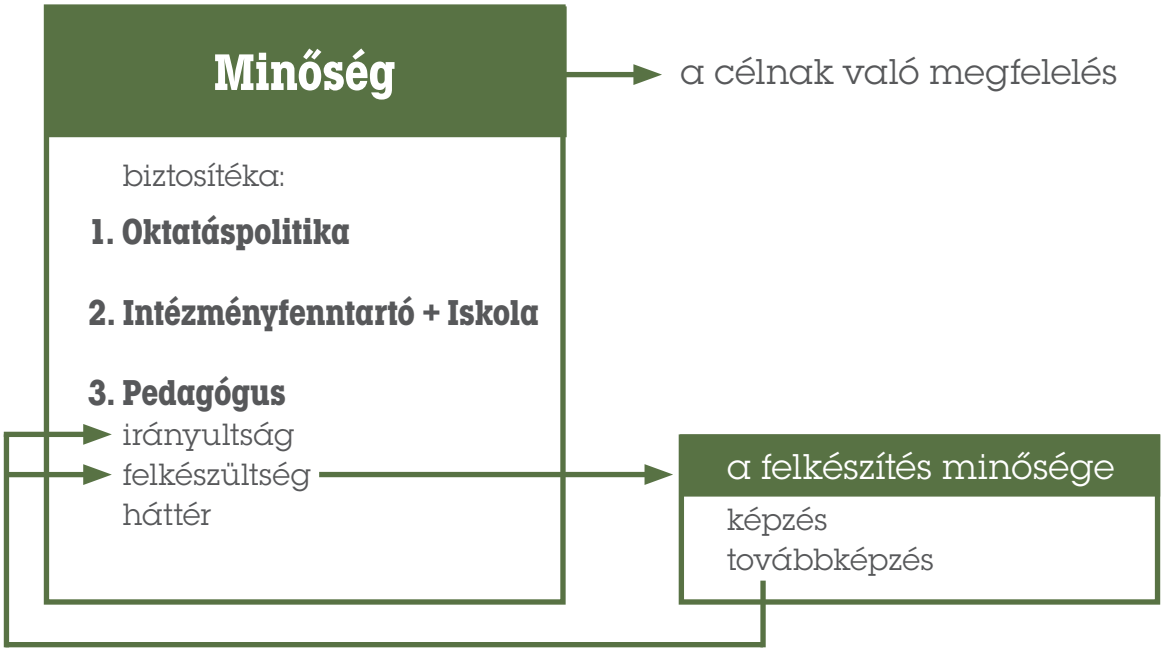

A tartalmi szabályozás új eleme 2002-től a kerettanterv, amely a környezeti neveléssel foglalkozó szakemberek jelentős része szerint nem ad kellő hangsúlyt és lehetőséget a környezeti nevelésnek. Igaz ugyan, hogy a kerettantervek nem szüntették meg a Nemzeti Alaptantervet, mégis úgy tűnik, hogy az iskolaigazgatók és a pedagógusok nagy részének értelmezésében mintegy„felülírták" azt. Így a NAT-ban kereszttantervi feladatként megfogalmazottakat azóta sokan nem tekintik kötelezően megvalósítandónak. Véleményem szerint így

- a helyi szintű tervezésben és megvalósításban a NAT-hoz képest is egyre inkább esetlegessé vált a környezeti nevelés célrendszerének érvényesítése, ezen túl pedig azóta még inkább
- az iskolák igazgatóinak szemléletén, a fenntartó értékrendjén és a pedagógusok felkészültségén és elkötelezettségén múlik, hogy egy-egy iskolában milyen értéket jelent a fenntartható környezet.

Fentiekből következik, hogy csak akkor kap kellő támogatást (időkeretet, technikai hátteret, erkölcsi elismerést stb.) a környezeti nevelés, ha az önkormányzat és az iskola igazgatója azt fontosnak tartja. A környezetvédelmi-környezettani szakképző intézmények közös javaslatainak megvalósításával az oktatáspolitika jelentősen javíthatja a megvalósítás esélyeit.

Minőségbiztosítás a környezeti nevelésben

A közoktatás minőségfejlesztését a Comenius 2000 program hivatott segíteni, amelyhez folyamatosan különböző értékelési, ellenőrzési és minőségbiztosítási dokumentumok társulnak. Az iskolákban már mindenütt kötelezően kijelölték a minőségbiztosítási felelősöket, és felkészítették őket az iskolai minőségbiztosítási rendszer működtetésére. Néhány évig a minőségbiztosítás volt az egyik bűvös erejű szó. Az iskolákban az ISO szabványnak való megfelelést készítették elő, amely az iskolák (intézmények) egészére (küldetés, feltételek és folyamatok) vonatkozik. Jobb esetben a környezeti nevelést „konkrét folyamat"-ként jelenítették meg, és megteremtették a folyamatos ellenőrzésének és korrekciójának lehetőségét. Más esetekben a környezeti nevelés belemosódik (eliminálódik), szerencsésebben beleivódik az intézmény teljes működésébe. Bármely esetben súlyos hiba, ha a minőségbiztosítást csak adminisztratív feladatnak tekintik.

A környezeti nevelés hatékonyságát és minőségének javítását segítik azok a változások, amelyek kötelezővé tették a közoktatásban a fenntartó által elfogadott egészség- és környezeti nevelési programok elkészítését, lehetővé tették (sajnos csak a nagyobb iskolákban) egészség- és környezeti programokkal is megbízható szabadidő szervező tanár alkalmazását, szorgalmazzák az „ökoiskola"és „zöld óvoda" címek elnyerését. Az iskolák átdolgozott pedagógiai programjaiba bekerültek a NAT-ban megfogalmazott kulcskompetenciák, amik kapcsolódnak a környezeti neveléshez (természettudományos, szociális- és állampolgári, kezdeményezőképesség és vállalkozói kompetencia) . Ezek fejlesztése az oktatási tárca által meghatározott cél, és egyben alapja a környezeti nevelésben végzett minőségi munkának is.

Az intézményi minőségbiztosítási programok mérés- értékelési fejezetét is át kellett dolgozniuk az iskoláknak – az országos kompetenciamérés eredményeinek előtérbe kerülése, a javítás érdekében különféle lépések megtétele kötelező az iskoláknak. Ez is – bár csak közvetve – de hatással lehet a környezeti nevelés színvonalának emelkedésére, hiszen szélesebb körben előtérbe kerülnek a korszerű módszerek, melyek már a környezeti nevelésből ismertek.

A minőségbiztosítás (nem egyenlő a minőségügyi szakirodalomban konkrét tartalommal lefoglalt „minőségbiztosítás"-sal) az oktató-nevelő munkában elsősorban nem adminisztratív kérdés. A magyar oktatás számos elemében (pl. diákolimpiai szereplések, innovációs versenyek eredményei) már évtizedek óta világviszonylatban is elismerésre méltó helyet foglal el. Ezek értékességéről ugyan megoszlanak a vélemények, de tény, hogy a magyar iskolákban minőség eddig is létezett. A minőséget az oktatásban és nevelésben alapvetően a pedagógus képviseli. Ezért a pedagógusok képzését és folyamatos továbbképzését tekinthetjük a minőségbiztosítás legelső és legfontosabb alappillérének. E területen az oktatáspolitika fő feladata az érdekeltség erősítése a pedagógusok, az intézmények és a felsőoktatás szintjén egyaránt. A környezeti képzésért felelősök feladata pedig a jó minőségű szakmai programok, képzési formák és az állandó önképzést segítő szakmai információs anyagok és fórumok biztosítása. A felsőoktatásban minden természettudományi BSc. szakon kötelezővé tett környezettani jellegű tantárgy bíztató előjele annak, hogy a „mester" szintre emelt tanárképzésbe valamivel tájékozottabb hallgatók kerülnek, akik később pedagógusként fogékonyabbak és igényesebbek lesznek a környezeti kérdések szaktárgyi alkalmazására is.

Célszerű lenne a minőségbiztosításban már értelmezett és kidolgozott folyamatszabályozás szerint, az iskolákban és más közoktatási intézményekben alkalmazható sémát (mintát)

fejleszteni a környezeti nevelés folyamatára. Ilyen minta már készült az erdei iskolák és óvodák „működésére", valamint ilyennek tekinthető az ökoiskola kritériumrendszer is. Bizonyára sok intézménynek jelentene segítséget, ha a környezeti nevelés más színtereire vagy még inkább annak teljes rendszerére készülne egy vagy több ajánlható minta.

A színvonalas környezeti oktatáshoz-neveléshez ma már Magyarországon is jól képzett pedagógusok állnak rendelkezésre. Számuk – az oktatáspolitika intézkedések környezeti szempontból kedvezőtlen volta ellenére – egyre gyarapodik. Az európai környezeti oktatásban mutatkozó tendencia jelzi, hogy belátható időn belül a jelenleginél sokkal nagyobb szerepet kapnak, hiszen a természeti és társadalmi változások nyomán előbb-utóbb a magyar oktatásban is a méltó helyére kerül a környezetügy.

Felhasznált és ajánlott irodalom

Erdei Óvoda és Erdei Iskola szolgáltatások minősítési eljárása (2008). www.kokosz.hu

Harvey, R. – Green, D. (1993): Defining Quality. Assessment and Evaluation in Higher Education, 18.,9–34.o.

Kárász I. (2001): Érték, minőség, iskola. Természetbúvár 2001/3. sz., 38–39. o.

Kárász I. (2000): Érték, minőség, minőségbiztosítás – környezeti nevelés. Új KÖR-KÉP, tematikus különszám, 2000. szept.

Kárász I. (szerk.) (2002): Felsőoktatási Környezettani Képzési Ankét. Előadások. Eszterházy

Károly Főiskola Környezettudományi Tanszék, Eger, 1–77. o.

Kristály M. (2001): Minőségirányítási alapismeretek. OKKER Kiadó, Budapest, 73. o.

Kristoffersen, D. – Sursoch, A. – Westerheijden, D. (1998): Manual of Quality Assurance Procedures and Practices / Minőségbiztosítási kézikönyv: eljárások és gyakorlatok. Phare Multi–Country Programme in Higher Education. European Training Foundation.

Minőségbiztosítás az oktatásban. VIII. Magyar Minőség Hét előadásai. Magyar Minőség Társaság, Budapest, 1999. 52. o.

Pokorni Z. (2000): A minőségfejlesztés négy alappillére. Népszabadság, 2000. június 3, 25. o.

Veres G. (szerk.) (1999): A felsőoktatási intézmények minőségmenedzsmentje. Műszaki Kiadó, Budapest, 150. o.

II. Magánélet, személyes környezet

Anyagi kultúra (tárgykultúra, mesterséges környezet)

Novák Ágnes
(Gaul Emil 2003. évi szövegének felhasználásával)

E fejezet a személyes környezettel foglalkozó részbe került, de a szerkesztők szándéka szerint felöleli az anyagi kultúra teljességét, tehát a közterekkel, munkahelyekkel és kultúrtájakkal kapcsolatos szemléletformálásra is vonatkozik, vagyis a világnak a természeti-, a társadalmi- és a mesterséges környezet szerinti felosztása alapján megillető területre terjed ki. Az emberi együttélés kérdéseivel a „Társadalmi környezet" című rész több fejezete foglalkozik, a jövővel kapcsolatos felelősség kérdését a „Stratégia elvi-elméleti háttere" rész érinti, de minden fejezet kell, hogy foglalkozzék ezekkel, így ez a fejezet is. A „Gazdaság, termelés, kereskedelem" c. fejezet az anyagi kultúra előállítását tárgyalja a globalizálódó gazdaságban, tekintetbe véve a tudásalapú gazdaság kialakulását; míg annak használatát, a felkészítést a felelősségteljes használatra ez a fejezet körvonalazza.

Az anyagi kultúra magába foglalja az ember alkotta mesterséges környezet teljességét, tehát az épületeket, az építményeket, a tárgyakat, a szerkezeteket, az eszközöket, a gépeket és mindezek rendszereit, vagyis a településeket, az ipari és mezőgazdasági tájakat. Az anyagi kultúra nézőpontok szerint három részre bontható: 1. magára az objektumra; 2. annak a használatára, előállítására, karbantartására, továbbá megszüntetésére; 3. a kapcsolatos ismeretekre, képességekre, és magatartásformákra.

Helyzetkép

E fejezetben nincs hely azoknak a problémáknak az ismertetésére, amelyek a korábbitól eltérő kezelést igényelnek, pusztán jelölni, illetve vázlatosan felsorolni tudjuk azokat. Lényegében a globalizálódó ipari államoknak a természettel, az egyes embercsoportoknak egymással és a mai társadalmaknak a jövővel kapcsolatos alapkérdéseiben kell új magatartást tanúsítaniuk az úgynevezett fenntartható fejlődés eszméje szerint.

Napjainkra az emberi élettér a civilizált államokban teljesen átalakult, (az érintetlen természeti környezet csak nyomokban található), szinte teljes mértékben mesterséges környezet vesz körbe bennünket, beleértve a képernyők virtuális világát is. Igaz ez hazánkra nézve is, mivel a népességnek már mintegy kétharmada városlakó, foglalkozását tekintve pedig csak töredéke dolgozik a természetben. E tény indokolja, hogy a szocializáció során jelentőségének megfelelő teret kapjon az anyagi kultúra megismerése, ami egyszerre társadalmi és természeti meghatározottságú. Az alábbiakban e szocializációs folyamat főbb csomópontjait soroljuk fel:

- az anyagi világ létrehozására irányuló emberi-társadalmi szükséglet megértése;
- az ember alkotta anyagi világ megismerése;
- felkészítés az árucikkek kritikus fogyasztására;
- a művi környezet értő használatának elsajátítása;
- a munkakultúra alapjainak megtanulása;
- az anyagi-tárgyi kultúra védelme.

A fenti hat feladat megoldásában eltérő mértékben több intézmény vállalhat részt, úgymint: a köz-, a szak- és a felsőoktatás, a kutatás, az ismeretterjesztés (tömegtájékoztatás, közművelődési intézmények,

virtuális ismerettárak, stb.), a családi és közösségi hagyományozás, a gazdasági-, a szakmai- és a civil szervezetek (közöttük kiemelten a környezetvédelmi és a fenntartható fejlődés eszméjét hirdető egyesületek) valamint a hatóságok, a jogrendszer és a politika. A felsorolt intézmények mind szerepelnek a Stratégia többi fejezetében. Az alábbiakban elsősorban a stratégia szempontjából kiemelt fontosságú közoktatás területén megoldható feladatokkal foglalkozunk, mivel annak kiemelkedő szerepe van a szemléletformálásban.

A tárgy- és környezetkultúra tanítása, mint a környezeti nevelés része

Bevezetésképpen leszögezzük, hogy a fenntartható fejlődés eszméje a közoktatásban tantárgyközi, sőt elsősorban valamiféle rejtett tanterv révén, a tanári példa követésével terjeszthető a leghatékonyabban. Tantárgyként a fejezet témája leginkább a technológiai és művészeti neveléshez köthető. A kézimunka tanítása 1905 óta kötelező tantárgy a népiskolákban és jogutódjaikban. A két háború közötti polgári iskolákban folyó háztartási, gazdasági, ipari és kereskedelmi gyakorlatokat az ötvenes években a gimnáziumokra is kiterjedő kötelező politechnikai nevelés váltotta fel, amelynek műhelyfeltételei csak a hetvenes években jöttek létre, tudományos alapjait pedig a technika tantárgy kidolgozói teremtették meg 1978-ban. A közoktatás modernizációja részeként a kilencvenes években több területen igen jelentős, a tárgy- és környezetkultúra tanítását érintő előrelépés történt:

- 1995-ben megjelent a Nemzeti alaptanterv, tantárgyközi tartalomként a környezeti nevelés, tantárgyként az életvitel, technika, háztartástan műveltségterület, továbbá a vizuális kultúra műveltségterületben a tárgy- és környezetkultúra tanítása, demokratikus tartalmakkal, pluralista felfogással. Itt is említendő a társadalmi ismeretek műveltségterület, amely az anyagi kultúra kialakulásának indítékaira világíthat rá.
- A Kerettanterv (2000) az etika tantárgy bevezetésével az erkölcs fontosságát deklarálta.
- A pedagógiai kutatásokban és szakmai folyóiratokban és néhány úttörő iskola gyakorlatában teret nyertek az interaktív és projekt rendszerű tanulási módszerek.
- A „kézműves" hagyományokat is magába olvasztó óvodai és általános iskolai oktatási gyakorlat megőrizte korábbi értékeit, és sikeresnek mondható.
- 2000 óta jelentős változások érlelődtek az oktatási programokban és az intézmények működésében. Egyes elemeiben megjelentek a környezettudatos tantervek, tantárgyak, kritériumrendszerek.
- Jelentős eredmény, hogy a Zöld Óvoda kritériumrendszer kialakult, elfogadottá vált, így a kritériumok között felsorolt jó megoldások valóban megalapozhatják az iskolai környezettudatos képzést. 2009-ben már több mint 100 Zöld Óvoda érdemelte ki ezt a címet pályázat által. Számukra különleges kapcsolódási pontokat, programokat biztosítanak a környezetvédelmi intézmények, nemzeti parkok. A Zöld óvodák pedagógusai számára továbbképzési lehetőségek is rendelkezésre állnak, 20 pontos kriétriumrendszernek megfelelően működnek.
- Az iskolák esetében az Ökoiskolák hálózata folytatja ezt a nevelési hagyományt. Az Ökoiskolák hálózatának kritériumait 2002-ben fogadták el. A 2009-2012 közötti időszakra már 155 iskola nyerte el ezt a címet, amelyet később újra meg kell pályázni. Az Ökoiskola vezetők számára továbbképzés biztosított, és a pedagógusok számára további tapasztalatszerzésre is van lehetőség. Az iskolák számára bizonyos témakörökben egységes ismeretterjesztő anyag áll rendelkezésre, amely letölthető a honlapról, más anyagokat is iskolák maguk készítenek el, saját helyi speciális jelegzetességeikhez igazodva.
- A környezeti nevelés „mostohagyereke" a felsőoktatás és a felnőttoktatás. Ezen a szinten a szakok

önállóan gondolják át viszonyukat a fenntarthatóság és ökológia témaköréhez. Van ahol a viszony nagyon is életszerű, van ahol csak különleges erőfeszítésekkel lehet a tantárgyi programokba beilleszteni a fenntarthatóság kritériumrendszerét. A műszaki felsőoktatásban csak igen kevés helyen jelenik meg ez a gondolat (pl. építészképzés), a művészeti szakok esetében már több a kapcsolódási pont. Megjelentek erre a témakörre orientált alkotóhetek, művészeti és tárgytervezési munkák. Ez a gondolkodás a tanulmányi környezetben elfogadottá és kissé divatossá is vált. A fiatal felnőttek egy széles rétege nem csupán mint gondolat-elméleti trendet, hanem mint napi életformát alakító mozgalmat is elfogadja az ökológiai gondolkodást.

- Mindhárom oktatási-képzési szinten az egyik legnagyobb probléma a környezet és a meglevő épületállomány mindezzel ellentétes hatása. Fontos lenne az oktatási épületek zöld-központú fejlesztése, és szemmel-látható környezetközpontú megfeleltetése is. Ehhez át kell alakítani az oktatási intézményeket befogadó épületek normatíváit és előírásait is.

Vannak természetesen problémák is, melyek nemcsak a tárgykultúra oktatásának problémái, hanem általánosságban is jellemzik a hazai közoktatást:

- Az ökológiai szemlélet, a fenntartható fejlődés gondolata szimpatikus *a pedagógusoknak*, de nincs pontos képük róla, módszertani segédlettel csak kis részben rendelkeznek. Nem ismeretes az anyagi kultúra kialakulásának társadalmi-gazdasági indítéka, az anyagi kultúrát meghatározó volta. A környezetbarát anyag, technológia megítélése nehézségekbe ütközik, a gazdasági nehézségek könnyen háttérbe szorítják az ilyen típusú kezdeményezéseket. Fontos lenne a korábban már felvetett öko-kertek, öko-gazdaságok, energiahatékony megoldások további támogatása, és az egészséges épített környezet kritériumának kidolgozása. Le kell küzdeni azokat az előítéleteket is, mi szerint a környezettudatos gondolkodás, az öko-elvek gyakorlati megjelenítése csak a gazdag országok vagy a kiemelkedően jó anyagi körülmények között élő társadalmi rétegek kiváltsága lehet.
- A *tanárképzés* szemlélete átalakulóban van, a pedagógusok sokszor csak a napi híreken át kapnak információt a globális problémák társadalmi, gazdasági, hatalmi mozgatórugóinak és kialakulásuknak megértéséhez. A tanárképzés nem rendelkezik hatékony módszerekkel a szemléletformáláshoz és a tudásátadáshoz, a legtöbb helyen hiányzik a megfelelő szintű és tartalmú tantárgypedagógia oktatása is.
- Az oktatási gyakorlatban még mindíg kevés az *interdiszciplináris feladat, a projekt módszer, a problémaközpontú megközelítés, a csoportmunka*, a tanárok jelentős része nincs felkészítve a szélesebb általános műveltséget és korszerűbb módszereket kívánó iskolai tevékenység irányítására.
- A *10-18 éves* tanulók és a szülők számára nem igazán hiteles és vonzó a jelenlegi technikatanítás, a háztartástan tartalma kérdéses, a fogyasztói tudatosságra nevelés csak nyomokban fordul elő. Ezen az Ökoiskolák csak kis részben segítenek, az elvek általános elfogadottsága még hiányzik. Mindazonáltal a Zöld Óvodák és Ökoiskolák hálózatát tovább kell bővíteni, és a meglevő intézményeket is speciális programokkal kell támogatni.
- A *tanműhelyek és gyakorlókertek* a nyolcvanas években lezüllöttek, sok helyen megszűntek. A jelenleg kialakulóban lévő TISZK (Térségi Integrált Szakképző Központ) hálózat még az alapok újra-megteremtésére fordítja energiáit, a tananyagok környezettudatos elemei nem készültek el. A TISZK épületei nagyrészt a meglevő épületállomány felújításával jönnek létre. A felújítás során a társadalmi esélyegyenlőség támogatása fontos cél – akadálymentesítés és az esélyegyenlőség segítése –, azonban a környezettudatos megoldások csak akkor jelennek meg, ha azok számottevően segítik az olcsóbb fenntartást, működést.
- A *Kerettanterv* (2000) a tantárgyköziség gyengítésével, a műveltségterületek tantárgyakra szabdalásával nem ösztönzi a környezeti nevelés terjedését a közoktatásban.

Elmondható tehát, hogy a tárgy- és környezetkultúra, munkakultúra közoktatási intézményrendszere napjainkra kiépült, ugyanakkor csak a 6-10 éves tanulóknak nyújt megfelelő képzést, míg a 11-18 éves tanulók (és tanáraik) oktatása, képzése komoly fejlesztésre vár.

Az iskolán kívüli nevelés helyszínei a munkahelyek, az üzletek, lakások, középületek, melyeknek létrehozói, használói mi vagyunk: felnőttek, dolgozók. A nevelés fontos eszközei itt a tájékoztatás, az árképzés, a munkakultúra és más, elsődlegesen nem nevelési, de szemléletformálási tényezők, amelyek szerepéről a Stratégia többi fejezetében olvashatunk.

Javaslatok

A tárgykultúra oktatásának a környezeti neveléssel kapcsolatos teendői, az elsődleges cél az elmúlt évtizedben nem változott, ugyanúgy a környezettudatos magatartás fejlesztése, a fenntartható fejlődés gondolatának terjesztése a legfontosabb. Ez a tárgykultúra esetében az anyag- és energiatakarékos, környezetbarát technológiát, a fenntarthatóság feltételeinek megfelelő termelési formát, a tartós árucikkek ajánlását valló kereskedelmet, a takarékos, mértékletes életmódot, a múlt értékeit becsülő filozófiát, a természettel, a kultúrával és az emberekkel szembeni alázatot jelenti.

Jelenlegi társadalmunk és gazdaságunk, kulturális beállítódásaink, politikai céljaink és lehetőségeink jelentősen eltérnek az előző bekezdésben megfogalmazott elvárásoktól. A kívánatos állapot megközelítéséhez a Stratégia többi, különösen a termeléssel és gazdasággal foglalkozó fejezetében találhatóak meg a feladatok. Ebben a fejezetben az anyagi kultúrával kapcsolatos szemléletformálásnak az oktatásügy rendszerében megcélozható feladatait fogalmazzuk meg. Meggyőződésünk, hogy a világkép módosításával, vonzó környezettudatos életstílus javallásával tudunk a leghatékonyabban pozitív változáshoz jutni. Mindezek közelítésére a következő években várhatóan az alábbi feladatok megoldásával nyílhat lehetőség az *oktatás területén:*

1. A felsőoktatási alapképzésben (műszaki, közgazdasági, jogi, művészeti stb. területeken) társadalomkritikai alapokra építve, az ökológiai szemléletet és a fenntartható fejlődés gondolatát meg kell jeleníteni vagy tovább erősíteni önálló tantárgyként vagy a tanterv részeként, főként az öko-design kidolgozott módszerének felhasználásával.

2. A környezettudatos kultúrát és magatartást fejlesztő konkrét módszerek tanításának fejlesztése és támogatása szükséges a pedagógusképzésben, főként a tárgy- és környezetkultúra, a fogyasztói nevelés, a technika és a kulturális örökség ápolása a tantárgypedagógia területén.

3. A tárgy- és környezetkultúra oktatására kidolgozott, a környezettudatos magatartást is fejlesztő tantervek, iskolai programok, tananyagok, tankönyvek támogatása fokozandó, például pályázatokkal, tanártovábbképzések szervezésével vagy tanulmányi versenyekkel. Külön figyelmet érdemelnek az interdiszciplináris iskolai feladatok kidolgozását, és az ilyeneket alkalmazó pedagógusok felkészítését célzó kezdeményezések.

4. A hazai bevált eredmények terjesztésével vonzóvá kell tenni a 10-18 éves korosztály tárgy- és környezetkultúra oktatását a közoktatásban, akár technika-, akár háztartástan-, akár rajzóráról legyen szó.

5. Szükség van a tárgykultúra-oktatás feltételeit javító intézkedésekre, például az iskolai tanműhelyek és tankertek újraszervezésére, felszerelésére, a szaktanácsadói rendszer hatékonnyá tételével, a minőségbiztosítás oktatásbarát módszereinek alkalmazásával.

6. A környezetkultúra iránti igény kialakításának egyik eszköze - és egyben az ott töltött évek meghatározója - az iskola épületének, berendezésének, tárgyainak együttes kultúrája. A fenntartók, pedagógusok és üzemeltetők törekedjenek a használhatóság mellett az egészséges környezet kialakítására, az „otthonosságra", az esztétikumra, a természeti környezet megfelelő arányú megjelenésére; továbbá vonják be a tanulókat is az iskolai környezet kialakításába és gondozásába, evvel is növelve felelősségtudatukat, fejlesztve ízlésüket. Ebben jó példával járhatnak elöl az „ökoiskolák". A Zöld óvodák és az Ökoiskolák épületállományának megújulását megfelelő Tervezési Segédlettel, űrlapos ellenőrzéssel , országos előírásokkal és rendeletekkel kell segíteni„ hasonlóan az Esélyegyenlőségi programokban használt jól bevált metodikákhoz.

Oktatáson kívüli, stratégiailag kiemelt témák

7. A hatóságilag ellenőrizhető létesítmények (iskola és középületek, stb.), valamint környezeti szempontból is kiemelkedő színvonalú termékek („Kiváló magyar termék" jelzés, kiadványok, stb.) példaadó minőségét biztosítani kell például a szakmai szervezetek bevonásával, nyilvános pályázatokkal, versenyekkel. Tágabb célunk lehet, hogy támasszunk igényt a környezeti szempontból is kiemelkedő minőségre az egész magyar társadalomban, a területfejlesztéstől a munkahelyi környezeten át a személyes lakóterületünkig. Az épületek energetikai és öko-címkézése is segít ebben. Az energetikai jellemzőkre már törvényes előírások vannak, az öko-cimkézés Magyarországon még nem elfogadott, holott az EU példái már jól adaptálhatóak lennének.

8. Szélesíteni kell a felnőttkori fogyasztói nevelést és az állampolgári ismeretek oktatását (pl. régió-, vidék-, településfejlesztési tervek, ipari létesítmények indokoltságának, minőségének megítélése érdekében), továbbá javítani kell a minőségellenőrző hatóságok (pl. fogyasztóvédelmi felügyelőségek) hatékonyságát Az anyagi kultúra védelmére hivatott hatósági intézkedéseket modernizálni kell (pl. az energetikai előírások után az építési előírások korszerűsítése, ISO szabványok betartása). Fontos volna a hazai minősítési, címkézési eljárásokhoz kapcsolódó szemléletformálási, nevelési, tájékoztatási lehetőségekre építő segédanyagokat kidolgozni.

9. Támogatni kell a civil érdekvédelmi szervezeteket (mint a Fogyasztók tanácsa), a szakmai egyesületeket (pl. MTESZ, városszépítő egyesületek stb.) és természetesen a környezetvédelmi egyesületeket és egyéb szervezeteket (pl. Levegő Munkacsoport, Humusz, ökológiai központok, stb.)

10. Az értékes környezeti megoldásokkal foglalkozó közgyűjtemények gyarapítása és bemutatása (iparművészeti, műszaki, kézműves és helytörténeti múzeumok és bemutatók, mint a Csodák palotája.) szintén fontos feladat.

11. Saját magatartással és életvitellel (annak megváltoztatásával) vonzóvá kell tenni az egészséges, erkölcsös, mértékletes, türelmes, szolidáris magatartást és életstílust. Ennek fontos eleme lehet pl. a lakóterek, játszóterek megfelelő kialakítása.

12. Az anyagi kultúra védelmére akciókat kell szervezni közérthető témákban, részvételre csábító keretek között, rokonszenvet kiváltó formában, (pl. otthonos és élhető, mértékletes lakókörnyezet). A jelenlegi válságból haszon keletkezhet, amely rávezethet a reciklálás gondolatára, a szelektív hulladékkezelés bevezetésére, a használt ruha, a megmaradt étel higiénikus továbbadására a rászorulóknak, az erkölcsileg és fizikailag is tartós termékek választására és használatára, a takarékos közlekedési formák előnyben részesítésére (több séta, bicikli és tömegközlekedés), a környezetet kevésbé terhelő technológiák használatára (pl. permetezést nem igénylő növények termesztése).

Végeredményben a szemlélet- és tudatformálás érdekében fel kell használni a már működő nagy rendszereket, mint az oktatásügy, a tömegtájékoztatás, a hatóságok, valamint ösztönözni kell a kis szervezetek tevékenységét és megalakítását is. Arra kell törekedni, hogy a jelenért, jövőért felelősséget vállaló környezettudatos magatartás népszerűvé váljon és minél nagyobb teret hódítson.

Irodalom

Aberley, Doug (ed.): Futures by design. The practice of ecological planning. Gabriola Island, BC – Philadelphia, PA, New Society Publishers, 1994. ix, 214 o. (The new catalyst bioregional series, 7-8.)

Designs for Learning, Education and Skills, OECD Publications, 2001, Paris

Educational module on environmental problems in cities. Paris, Unesco, 1989. 194 o. (Environmental education series, 4.)

Engelspielen, Thomas – Ladleif, Christian – Morgan, Marylin – Vierschilling-Heinen, Andrea: Stadtökologie. Dortmund, Forum Eltern und Schule, 1996. 119 o. (Materialen für einen Fächerübergreifenden Naturwissenschaftlichen Unterricht)

Girardet, Herbert: The Gaia atlas of cities. New directions for sustainable urban living. London, Gaia Books, 1996. 191 o.

Green products by design. Choices for a cleaner environment. Washington, D.C., Office of Technology Assessment, 1992. vii, 117 o.

Kleineisel János: A forma hatalma. A tárgyi és az épített környezet története. Bp. Móra, 1994. 140 o.

Korintus Mihályné – Villányi Györgyné – Mátay Katalin – Badics Tiborné: Gyermekeink gondozása, nevelése. OKI – NCSSZI, Budapest. (2004)

MacKenzie, Dorothy: Green design. Design for the environment. London. Laurence King, 1991. 176 o.

Mayer, M. – Mogensen, F.: Working with Quality Criteria for Eco-schools. Green Schoolyard Resource Directory for the San Francisco Bay Area. Tamar Cooper and Sharon Danks, co-editors. San Francisco Green Schoolyard Alliance. San Francisco, CA., 2006. 52 p.

Munkstrup, Nina – Lindberg, Jakob: Byokologisk guide – Urban ecology guide. Copenhagen, Dansk Byplanplaboratorium, 1996. 144 o.

OM 2004a: Segédlet az iskolák környezeti nevelési programjának elkészítéséhez.

OECD 2001: What Schools for the Future? OECD, 2001.

Papanek, Victor: The green imperative. Ecology and ethics in design and architecture. London, Thames and Hudson, 1995. 256 o.

Ráday Mihály: Ember az épített környezetben. Bp. ELTE TTK, 1992. 72 o. (Humánökológia)

Ráday Mihály: Új városvédőbeszédek. Bp. Tarsoly, 2001. VIII, 944 o.

„Schoolyard Ponds: Safety and Liability," Green Teacher Magazine. Grant, Tim- Littlejohn Gail (ed.) Toronto, ON, Canada: Spring 2001, Issue 64, pages 29-30.

„Schoolyard Ponds: Safety and Liability," Greening School Grounds: Creating Habitats for Learning. Grant Tim - Littlejohn, Gail (ed). Gabriola Island, BC, Canada: New Society, Publishers, January 2001, pages 87-88.

Székely Tibor: A város, ahol élünk. Környezetismeret tanároknak. Bp. Karakó K., 1994. 79 o. (Mi városunk, 1.)

Tatai Erzsébet – Tatai Mária: Környezetkultúra. Egy alternatív tantárgy porgramja kisiskolásoknak. Bp. Tölgyfa, 1993. 128 o.

Vásárhelyi Judit (szerk.): Magyarország öröm és bánat térképe. Bp. Természetbúvár Alapítvány, 1996. 81 o.

Whitacre, Paula Tarnapol: Fostering sustainable cities. The role of environmental education and communication. Washington, D.C., GreenCOM, 1997. 36 o.

http://zoldovoda.hu/

http://www.okoiskola.hu/

Család, háztartás, életmód

Nagy Andrea
(Könczey Rékával 2003-ban közösen írt szövegünk nyomán)

A család olyan egység, amely elkülönültségében egyedi, ugyanakkor kapcsolódási pontként a társadalom alapja. A család sziget, partjait hatalmas víztömegek mossák. Még inkább talán csigaház, melynek benső magjából biztonságosan nézhető és élhető a világ, miközben építhető a saját kisház. A család szót, etimológiai értelemben ószláv eredetűnek jelöli a szakirodalom, eredetileg háznépet, cselédséget jelentett. Ugye, mindannyian érezzük, ennél jóval több: a magyar szavak játékosságával szólva a család ád áldást rád.

Jobbára mindenkinek van születési családja, később családalapítással újat alkot, s ezzel egy másik családdal, házastársának rokonaival is szorosabbra fűzi kapcsolatát. A családok, mint alapsejtek építik fel hálózatosan a társadalmat. A család lelki, erkölcsi (kötődés, szeretet, tartás), szellemi (hagyomány, szokások, kultúra, transzcendens gondolkodás) és fizikai környezetet (háztartás, otthon) nyújt ahhoz, hogy az ember teste, lelke, szelleme rövid és hosszú távon megújuljon. Szerepe az értékrend, a szokások és az életvitel szempontjából alapvető. A családban tapasztalt viselkedési, fogyasztási, életvezetési szokások alapvetően határozzák meg az ott nevelkedő gyermekek környezeti érzékenységét. Indokolt tehát a nevelés, benne a környezeti nevelés egyik legfontosabb területének a családi életet és életmódot tekinteni.

A családi élet és a nevelés alapja a szeretet. A szeretet, akár a napfény, ízeket adóan besugároz az életbe. A gyermekkor íze az anyatej, a ringatás, a mese, az ének, a játék. A kamaszkoré, a lázadás, a felnőttkor íze, hogy van hova hazatalálni.

A család értékek mentén nevel. A legfőbb érték az élet, az egészség, az erkölcs, a tisztesség és az akarat szabadsága, mely nem sérti mások szabadságát. Nélkülözhetetlen a közösségi lét, a tisztelet, a természet- és állatszeretet, a tudatos – környezettudatos – gondolkodás és cselekvés, az egyszerű, takarékos életvitel, és még sorolhatnánk.

A családi nevelésnek az önállóságot, a rendszerességet, a családi életet, az önmagunkért és másokért felelős (környezeti-természeti etikus) döntéshozatalt kell megcéloznia.

A család magánszféra, így a családok nyitottságán, illetve a családtagok nyitottságán múlik, hogy a környezeti értékek adott családon belül megjelenhetnek-e. A hagyományos szerepkörben az apa a családban a pénzkereső, gyakran a döntésekben, valamint a fizikai kivitelezésben meghatározó. A technikai újításokat, a kétkezi, erős fizikai munkát igénylő környezettudatos magatartásformákat viheti be a családba. A javítás-továbbhasználás is általában az ő hozzáállásán múlik, valamint általában inkább ő határozza meg a családi élet helyszíneit (lakóhely és lakás típusa, szabadidő eltöltésének típusa és helyszíne).

Az anyától – egy indián mondás szerint – csak enni tanul meg a gyerek. Valóban rajta áll, hogy milyen táplálkozási, egészségvédelmi szokások alakulnak ki a családban, de ennél azonban jóval több is: a környezettudatos háztartásvezetés, a családtagok életmódja, napi ritmusa, valamint a család lelki békéje is. Az új kihívások idején a család megtartó ereje többnyire az anya, aki érzékenysége okán előbb ébred rá, hogy valami baj van, keresi a kiutat, önmagát is fejleszti, ezzel a család többi tagjára is közvetve vagy közvetetten hatást gyakorol.

Apa és anya, a kettejük kialakította életmódot veszik át öntudatlanul példaként a gyermekek.

A nevelésben a példamutatás a legfontosabb. Nem a szavak, hanem a tettek a döntőek. A családhoz tartozó nagyszülők, rokonok is formálják a szűkebb család tagjait, pozitív vagy negatív mintákat hozva. A család a nemzedékek közötti ismeretátadás legfontosabb helyszíne és közössége.

A gyermekek óvodai, iskolai közösségbe kerülésükkor találkoznak intenzíven a külvilággal. Az intézményes nevelés megválasztásával jó esetben befolyásolni tudja a család, milyen hatásoknak szeretné kitenni csemetéjét, lehetőség szerint erősítve az otthoni mintát.

A család nevelő, értékátadó és mintaszerepe kiemelkedő jelentőségű a kisgyermekkor végéig. Az iskoláskorban a család már inkább azt a hátteret jelenti, ahonnan el lehet rugaszkodni. Az új értékrendszerekkel találkozó fiatalok a kortárscsoporthoz idomulnak. Felnőtt fejjel térnek csak vissza ahhoz a mintához, melyet a család jelentett számukra.

A fiatalok a párválasztás időszakában, majd a fészeképítéskor, valamint az első gyermek várásakor illetve a kicsivel való otthonlét alatt fogékonyabbak az új ismeretekre, és ezen életszakaszaik alkalmasak lehetnek életmódjuk változtatására is.

A többgenerációs nagycsaládok szinte eltűntek, de az idős emberek személyes kapcsolatokra és tevékeny, hasznos nyugdíjas évekre vágynak. Fontos, hogy bölcsességüket és idejüket, egészségállapotuk függvényében az unokáknak, pótunokáknak szentelhessék.

Helyzetkép

A fenntartható fejlődés háromkomponensű modellje a társadalmi, gazdasági és környezeti dimenziókat vizsgálja. Viták vannak arról, hogy ezek a dimenziók mit is takarnak, valamint, hogy lefedik-e valóban a fenntarthatóság kérdését, annak etikai szempontjaival együtt! Nehéz helyzetben levő gazdaságban, krízisben levő társadalomban, veszélyesen túlhasznált és elszennyezett környezetben a családok élete, a családok létének fenntarthatósága is kérdéses, sokszor a túlélés a cél. A család is válsággal küzd. Ennek jelei mindennaposak.

Ebben a helyzetben hogyan léphet a környezettudatosság az előtérbe?

Tengerentúlon az évezred fordulóján jelent meg P. Ray és S. R. Anderson (2000) kutatása, ahol a tanulmány szerzői három szociológiai csoportot azonosítottak az értékrend és életkörülmények egymásból adódó összefüggései mentén: a modern (mondjuk demokrata), a hagyományos (nevezhetjük republikánusnak) és egy harmadik, a „kulturálisan kreatív" réteg. Feltehetően a fogyasztói léttől megcsömörlöttek, keresik az egyszerűbb, egészségesebb, felelősségteljesebb életmódot, másként képzelik el a politikát, a gazdaságot, mélyebb összefüggésekre kíváncsiak, fokozott környezet- és társadalomtudatosság jellemzi őket. Úgy érzik azonban, hogy egyedül vannak, pedig az észak-amerikaiak egynegyedét teszi ki ez a réteg, Európában ez a vizsgálat 30 százalék feletti eredményt mutatott. Idehaza a Budapest Klub Alapítvány szervezi „Az életmód és értékrend" című nemzetközi összehasonlító vizsgálatot. 2004-es jelentésükből kiderül, hogy a magyarországi megkérdezettek fele hajlandó elgondolkodni a természet védelmén és a környezetvédelmen, negyede nyilatkozott úgy, hogy tenni is hajlandó érte valamit.(Sági M., 2004)

A válság lehetőséget is ad, hogy környezettudatosan gondolkodjunk és környezetbarát módon éljünk. Hisz az anyagi érdekek mentén takarékosabb életvitelre, energiahordozók és természeti erőforrások gazdaságosabb használatára szorít. Ráirányíthatja a figyelmet az összefogás erejére, a család önértékére.

A fiataloknak érteni, tanulni és tapasztalni kell, hogy a párválasztás életreszóló, nagy feladat (v.ö. Varga Péter – Spielhózni). A környezeti nevelés számára elengedhetetlen követhető ideálok (tanárok, fiatal szakemberek, elkötelezett környezetvédők) felkutatása. Ilyen példák követése nyomán olyan közösségekbe kerülnek a fiatalok, ahol a természetvédelem, környezetvédelem közös értékrend.

A család szuverén döntése, hogy fogadja a gyermekáldást, avagy születésszabályozáshoz fordul. Tudjuk, hogy globálisan a túlnépesedés a környezet első problémája, míg a magyar társadalomban ez érzékeny kérdés, mert folyamatosan a nemzet elfogyásának veszélye áll fenn. A tudatos családtervezés azonban mind a gyermekek biztonsága, mind a környezet szempontjából elkerülhetetlen.

A környezettudatosság szintje nem azonos a családon belül. A nők elemi érzékenységük okán jobban átérzik a Föld, a természet, az élők helyzetét, krízisét. A férfiak többsége az anyagi világban biztos, azt hiszik, amit látnak, kevésbé érzelmesek. Ez nem jelenti azt, hogy meg kell változniuk, inkább a két fél együttműködését, türelmét és egymásra figyelését kell fejleszteni.

A családon belül maga a gyermek is lehet katalizátor, ha a környezettudatosság és ennek megfelelő magatartás fontossá válik számára, akár pedagógusi, akár korcsoporti minta hatására. Egyedül a szülőkkel szemben, nem könnyű felvenni a harcot. A kitartás és az akarat próbája ez a gyermek számára. Keresi majd a felnőtt támogatást, épp ezért mint szülők legyünk nyitottak! Óvodásunktól, kamaszunktól tanulni nem szégyen, örüljünk ha együtt tevékenykedhetünk a gyermekkel, kupakot gyűjthetünk, papírt szortírozhatunk, közösségi faültetésben segíthetünk, szemétszedésre, iskola vagy óvodaudvar rendbetételére kérnek. Sok ilyen létező példát láttunk, erre a dinamikára akár tanterv is építhető.

Életkorukhoz illeszkedően a családban cseperedő gyermekekkel 2-4 éves korukban megcsodáljuk, megfigyeljük az élőket magunk körül. Az állatokhoz, növényekhez való viszony, a velük való bánásmód alapvetően szelíd és barátságos legyen. Később 4-10 évesekkel apró gyűjteményeket készítünk, alkotunk, rajzolunk, fotózunk és megszemélyesítünk. Beleéléssel, átéléssel eljátsszunk mindent, ami természeti körbe vesz minket.

10-14 évesekkel a fizikai környezet változásai és az állatok, növények életjelenségei közötti összefüggésekre koncentrálunk, felszíni képződményekkel, kialakulásukkal ismerkedünk, az élelmi hálózatokra hívjuk fel a figyelmet. Ugyanakkor valós tevékenységekkel tesszük gyakorlativá az elméletet, sütés-főzés, otthoni kiskert művelése, komposztálás, állattartás közben.

A 14-18 évesekkel a környezet, a gazdaság, a társadalom és az etikus, felelősségteljes döntés kérdésköreit próbáljuk boncolgatni például bevásárláskor, helyi termelővel való közös munka során, tévézés alatt, reklámok mellett, számítógép használat közben, esetenkénti katasztrófák (tűzesetek, balesetek, havária jellegű környezetszennyezések) okán. Nyitott szemmel járva minden lehetőséget megragadhatunk, csak hangos gondolkodás, kérdezés legyen ez, s ne prédikáció.

A következő oldalakon néhány olyan kiinduló pontot említünk, amelyek máshol is szerepelnek a *Stratégiában*, de itt a család életében nyújtott lehetőséget szeretnénk kidomborítani.

A fizikán túl

A lelki környezetszennyezés miatt számtalan negatív érzelem és gondolat szennyezi a világot, s ahogy a hulladék hegyekké nő, úgy válnak öntudatlanul felhalmozott rossz tulajdonságainkból is szeméthalmok. A szellemi otthontalanságban szenvedő emberek unalmukban vagy szórakoznak, vagy belefeledkeznek a megélhetésbe. (v.ö.: Benits) A fizikai szinten megjelenő betegségek hátterében az esetek nagy részében lelki eredetű problémák állnak. E témában igen gazdag a pszichológiai irodalom. A lelki egészségvédelem, mentálhigiéné terén egyre több tanácsadó, felekezet nyújt segítséget.

A szív, a lelkiismeret szava segít a fontos dolgok felismerésében, a tudatosság pedig a jó dolgok megvalósításban. Amit odahaza jó kis beszélgetésnek hívunk, az valójában a konfliktusok kezelése, a kommunikációs készségek fejlesztése a családon belül.. Kezdjük önmagunkkal, teremtsünk csendet kívül is, belül is, és figyeljünk a bensőből jövő válaszra. Meditáció, jóga, vallásunk gyakorlása, esetleg egy sport fegyelme vezethet el a hithez, melynek fontossága megkerülhetetlen. A hitünk teljesen belügyünk. Azt, azonban beláthatjuk, hogy a környezettudatosságot újabb dimenzióval tágítja annak elismerése, hogy életünk alapja a mindenségben való elmélyülés, az Isten keresése. A családok életében, a közösség hosszú távú fennmaradása érdekében ez jótékony hatású.

Szabadidő

Olvasás és tájékozódás alapozhatja meg a tudatos döntéseket az egészséges táplálkozás, a környezetbarát közlekedés, a takarékosság útján. A tudatosságot nagyban segíthetik az olyan kiadványok, mint a Tudatos Vásárlók Könyve, A leves hazudik, a Cukorblues stb. A tájékozódásban nagy segítség lehet a www.zoldkoznapok.hu honlap.

A Nagycsaládosok Országos Egyesülete (www.noe.hu) a Magyar Természetbarát Szövetség két új kiadványát juttatta el tagszervezeteinek 2008 őszén: Kirándul a család - gyalogos és kerékpáros kirándulások Magyarországon, illetve a Házaló-szállások túrák. A szövetség berkeiben beszerezhetőek további kiadványok is. (www.termeszetjaro.hu).

Nem tipikus szabadidős tevékenység, ugyanakkor tudatos időráfordítást igényel, hogy a szennyezések konkrét formáit a család közvetlen környezetében beazonosítsa és lehetőség szerint felszámolja vagy minimalizálja azokat. A kicsit tágabb, úgynevezett helyi környezet szépítése, óvása, szennyezéseinek felszámolása már a helyi közösség erejét teszi próbára. Egy már tudatosabb család lehet az akciók katalizátora. Megtanulhatunk játékosan „nyomozni", ökológiai lábnyomozni, ebben segítenek tesztek és a BOCS Alapítvány kiadványai, honlapja.(www.bocs.hu)

Fenntartható fogyasztás

Törekedjünk valódi élelmiszer önrendelkezésre a családban. Tudjuk, hogy a helyben termelt zöldségek, gyümölcsök, a magyar termékek fogyasztásával kisebbek az utaztatási költségek, kevesebb a szennyezőanyag kibocsátás, és javul a hazai termelők megélhetése. Keresni lehet pld. a SZÖVET, azaz a Szövetség az Élő Tiszáért mozgalom keretében megjelenő zöldség és gyümölcs idényvásárokat, piacokat, amelyek ideje, helye honlapjukon is elérhető. (www.elotisza.hu) A Magyarok Szövetsége regionális szinten szervezi a Magyarok vásárát, immár több városban került sor helyi termékek kirakodására, ahol kizárólag hazai, a térségből jött termelők termékei és mesterek portékái kaphatóak, a hangulathoz néptánc, népzene és hagyományőrző szokások is hozzájárulnak. (www.karpathaza.net)

Menjünk gyermekeinkkel együtt a vásárba.

Helyi szinten a legegyszerűbb mintát a Csiperke Kör nyújtja. Közvetlenül a termelőtől vásárol 8-10 család zöldséget, gyümölcsöt hetente és téli beszerzésre. Egy-egy család vállalja a többieknek is a beszerzést, előnyben részesítik a bioterméket, a régióbelit, a hazait, a közelit. Baráti körré váltak, jót beszélgetnek az áruk elosztásakor, kerülik az intézményesülés minden nyűgét, több család esetén osztódást választanak. Úgy terjednek, mint az erdőben a gombafonalak. Tudatosan élnek, és közben egymást és a közösséget is segítik.

Az egészséges táplálkozás, fenntarthatóság következő lépése a családban a biotermékek fogyasztása. Tudjuk, hogy így kevesebb vegyszerrel terheljük a szervezetünket, földjeinket, valamint támogatjuk az így termelő családokat, gazdaságokat. Városon, vidéken is találkozhatunk már a biotermékekkel, biopiacokkal. Hitelesítő, védjegyet adó szervezeteik a Biokontroll Hungária Kht. és az Ökogarancia Kht. A hitelesítő szervezetek munkája az ellenőrzés, a tudatosság azonban a termelő lelkiismeretén, elkötelezettségén múlik, melyet semmiféle szervezet nem képes ellenőrizni.

A bioélelmiszer drága, vetik ellene sokan. Kipróbálhatja bárki a mezőgazdálkodást. Amint magunk műveljük a földet biológiai elvek figyelembe vételével, rájövünk, mennyivel értékesebb számunkra a munkánk gyümölcse. Szakmai segítséget bölcs és idős nagyszüleinktől, szomszédainktól, valamint a biogazdálkodóktól, a Biokultúra Egyesületek Országos Szövetségétől, régiós szervezeteitől is kaphatunk. (www.biokultura.org)

A tájfajták megmentésére jött létre a Gyümölcsész Kaláka, melyet a drávafoki Ormánság Alapítvány koordinál. Tavaszi, őszi közösségi munkákat, szakmai oktatást, tereplátogatást, fajtamentést végeznek. Kicsiben elkezdeni könnyebb. A szomszédságban, a vidékünkön még fellelhető fajtákat kirándulások, ismerkedések alkalmával lehet felkutatni. Ezek után a szakemberek segítségével sürgősen lássunk hozzá az oltásokhoz, szemzésekhez, kérjük a gyümölcsészek támogatását is.(https://mail.zoldpok.hu/mailman/listinfo/gyumolcsesz)

Gondoljuk át, milyen vásárlási tereket részesítünk előnyben. Szoktassuk gyermekeinket a „gyorsetető„ bevásárló központ, pláza mentes életmódra. Idehaza is terjed a „lassú konyha", a nemzetközi Slow Food mozgalom, melynek jelszava, hogy a helyi terményekből készült, méltósággal elfogyasztott és megbecsült étel tiszta, finom és igazságos. Ebben a mozgalomban hazai színfolt a Rendek Ökogazdaság, Kerekegyházán. (www.mkne.hu/projektek/a_rendek_okogazdasag.pdf)

Fogyasztásunkkal egyenes arányban növekszik a hulladék mennyisége. Családi szinten úgy alakíthatjuk életvezetési szokásainkat, hogy megelőzzük a hulladékok keletkezését, illetve hasznosítjuk a meg nem spórolható hulladékokat, külön gyűjtsük a veszélyeset, adjuk tovább a még használható dolgokat.

Készíthetünk kiskerti komposztálót, ha csak zsebkendőnyi telken is, ahol a szerves anyagok, nyers zöld hulladékok újra humusszá alakulnak. Komposzt Bulit szervezhet az a család, amelyik már gyakorlatban is sokat tud mondani, mutatni a komposztálás folyamatáról. Iskolai, óvodai komposztálással a felnövekvő nemzedék lát jó példát. Legyen egy új zöld jeles napunk vidéken, városon egyaránt a Komposzt Buli, minden október vagy november elején!

Kulturális sokszínűség

A biológiai sokféleség évében érdemes hangsúlyt fektetni az ENSZ által szintén támogatott – és a magyar gondolkodásban Szent István Intelmei óta létező - kérdésre, a kultúrák sokszínűségének védelmére. A legkisebb etnikum is kulturális entitás, amelynek rendszere felfedezni való univerzum és egyben hatalmas információs tárház – akár a biodiverzitásé. Nem biztos, hogy ezeket a rendszereket egymásba kell mosni, inkább a gazdagságát kellene megtartani.

Az etnikai csatározások hátterében mindig hatalmi érdek, megosztó politika feszül. Érdemes energiákat összpontosítani a nemzetiségi kultúrák megismerésére, fejleszteni saját magunk és a szűkebb családunk, kisebb közösségünk türelmét, megértését, kommunikációját, vitakultúráját, probléma megoldási módszereit.

Kultúránkkal, gyökereinkkel legyünk tisztában, ha magyarnak valljuk magunkat. Népmeséink, mondáink, szentjeink legendái nyomán elültethetjük gyermekeink szívében is a hazaszeretetet. Városon, falun hagyományőrzésre, népi táncra, népi kismesterségek gyakorlására egyaránt kínálkozik lehetőség, gyakran művelődési házak, játszóházak, táncházak keretében. Szerencsés eset, ha olyan helyen élünk, ahol a népszokások szerves részét képezik az ünnepeknek, évszakok fordulóinak. A helyi értékekkel megismerkedő kicsik, felnőve is értékként tekintenek ezekre, s belső tartást, haza és nemzet iránti szeretetet merítenek belőle.

Az Életiskola Program és az Abai Gimnázium egymásra talált, és létrehoztak egy kistérségi középiskolát és kollégiumot, mely a magyar értékeken alapul, miközben a NAT követelményrendszerét is teljesíti. Az életre nevelés jegyében sok gyakorlati tevékenységen át (kemenceépítés, solymászat, lovaglás, kismesterségek gyakorlása, népitánc, baranta) folyik az oktatás. (www.abaigimnazium.hu)

Egészség és életminőség

Vajon családunkban első helyen szerepel-e a tudatos egészséges táplálkozás, amely a betegségek megelőzésének legjobb módja? Rendszeresen sportol-e a család, jó példát látnak-e a gyerekek? Vállaljuk-e az alternatív gyógyítási, betegápolási módszereket? Szabadidőnket a természetben töltjük-e, vagy számítógép és tévé rabságában? Kirándulunk-e, biciklizünk-e családunkkal, meglátogatjuk-e rokonainkat, barátainkat?

A környezethez, a természeti elemekhez, a Föld Anyához való érzelmi viszonyunk gyógyításra vár. Gyermekeink önfeledten élvezik az erdőben a csendet, a madarak énekét, a szél suhogását, a víz csobogását, nekünk felnőtteknek is szükségünk van ezekre a hatásokra, hogy megérezzük a Természetet, a mindenség csodáit, s végre hinni tudjunk abban is, ami nem látható.

A jólét hajszolása, az anyagi javak gyűjtése egyértelműen más emberek, erőforrások és természeti elemek, élőlények rovására történik, a boldogság a pénzzel nem teremthető meg. Nem ez jelenti hát a vágyott, jó életminőséget. Akkor mi az, ami boldogít?

Erre a kérdésre kereste Bhután is a választ. Ez a kis ázsiai ország, Kína és India között található, fele akkora területen, mint Magyarország. A bhutáni modell pillérei a nemzeti összboldogsághoz vezető úton: fenntartható fejlődés, környezetvédelem, a kultúra megőrzése (manufakturális ipar, gyógynövényeken alapuló gyógyítás, ingyenes oktatás és egészségügy) és a felelős kormányzás. (www.geographic.hu) (http://www.frei.hu/magyar/archiv/)

A családunk szintjén mi is keressük a családunk összboldogságához vezető utat. Az boldogít, amit szívesen teszünk, és közben másokat mosolyra, jókedvre derítünk, életörömre hangolunk, elgondolkodásra késztetünk, amiért érdemes volt aznap felkelni. Aki keres, az talál, mondja a magyar, s aki korán kel, az aranyat lel. S azt se feledjük: A tétlen kezeknek az ördög ad munkát.

Az élő falut álmodó és megvalósító ökofalvak egyre jobban vonzzák a szellemileg ébredő embereket, családokat, fiatalokat. Nyári, téli ökofalu találkozókon lehet ismerkedni az első fecskék immár több, mint tízéves gyakorlatával. A korábbi találkozókhoz képest megtízszereződött az érdeklődők száma. Az, hogy valóban képesek lesznek alapjaiban megváltoztatni életfelfogásukat, életvitelüket, életmódjukat, az a gyakorlatban fog kiderülni. Fontos kapcsolatokat építeni velük, kipróbálni az életüket, együtt dolgozni, együtt élni egy darabig a közösségeikben, amire remek alkalom nyílik a nyári találkozók előtt. Osztálykirándulások célpontja is lehet egy-egy fogadókész ökofalu, előzetes egyeztetés, személyes kapcsolatfelvétel azonban feltétlenül szükséges! Aprófalvak, kistelepülések is tanulhatnak az ökofalvak tapasztalataiból, az iskoláért, ellátásokért vívott harcukból. (http://tea.uw.hu/elofalu.html)

Víz és energia

Tegyünk meg mindent a család forrástakarékos és energiatakarékos életmódjának kialakításáért. Házunk szigetelésén utólag tud segíteni az Energiabrigád kezdeményezés, új épület esetén kérhetjük a Lakcímke kampányban résztvevő Energia Klub, Ökoszolgálat segítségét. Az energiatanúsítvány fontos lépés a fenntartható épületek tervezése és megvalósítása felé, ám alkalmazása nem jár semmiféle kedvezménnyel. Választhatunk erőteljesebb takarékosságot, vagyis az ökológiai elvek szerinti építkezést, megfelelő szakemberrel, referenciákkal felvértezve. Közösségi szinten (építkezések, területgondozás, parképítés, fásítás alkalmával) tovább élhetnek az ősi családi és baráti kaláka típusú segítségnyújtások, dacára a központi akaratnak, mely ebben mostanában a feketegazdaságot látja. (www.okoszolgalat.hu)

Helyi közösség tagjaként, választóként, helyi vagy országos képviselők választásakor arra figyeljünk, hogy a létfontosságú források felett megmaradjon az önkormányzati önrendelkezés, ez hosszú távon elemi érdeke a lakosságnak, a döntéshozóknak egyaránt. Az információkhoz való jog alapján kérjünk tájékoztatást magánszemélyként, civil szerveződés nevében, az önkormányzatoknak kötelességük azt megadni.

Természetvédelmi területek és a világörökség helyszínei

A családok életvitele felől háromféle nézőpontból tekinthetünk a védett területeinkre.

Kezelhetjük megszokott dologként, esetleg teherként, vagy nyűgként, hogy a természet ölén, vagy egy gyönyörű épületegyüttes közelében élünk. Ebben az esetben a kívülről jövő szemlélő, a messziről ide települő családok fogják meglepni az „őslakosokat". Érdekes módon főleg a „gyüttmentek" fognak aktív védelemmel, közösségi munkával tenni azért a területért, azokért a házakért.

Nézhetjük úgy is, mint lehetőséget. Akik természetvédelmi területen, vagy közelében élnek, azoknak családi életformájává válhat a terület védelme, beépülhet mindennapjaikba, a szabadidős és a gazdasági tevékenységekbe.

Ha éppenséggel nem lakunk természetvédelmi területen, vagy a világörökség egyik helyszínén, akkor szabadidőnkben, családi kirándulásokon igyekezzünk ilyen helyekre eljutni, ha lehet egy közeli területre többször is, évszakoktól függően, ünnepektől függően más és más szépségeket, érdekességeket fogunk látni a természetben, az épített környezetben.

Tanulás a fenntarthatóságért

„Olyan a világ, amilyenné te teszed!" Ezt a gondolatot minden családfő, családanya be tudja csempészni a hétköznapokba. (v.ö.: A Nagy Terv - http://nagyterv.hu/uj/nagyterv/Terv.html)

A felnőttek és gyerekek összefogása a családban is megvalósulhat, akár a település környezeti, fenntarthatósági állapotát is befolyásolhatja. (v.ö.: Zöld Diákparlament Jászberényben - www.mkne.hu/projektek/jaszbereny_zdf.pdf)

A távoktatás, az e-learning tanfolyamok korát éljük. A gyesen, gyeden otthon levő anya, a munkanélküli segélyen levő aktívkorú felnőttek, pályakezdő állástalan fiatalok könnyebben bevonhatóak ilyen típusú oktatásba. A tananyag lehet biogazdálkodási, környezetvédelmi, háztartásvezetési, energiatakarékossági ismeretterjesztés, vagy egy konkrét szakma elsajátításához adhat segítséget. A Magyar Ökológiai Gazdálkodásért Egyesület hirdetett meg ingyenes e-learning kurzust 2009 tavaszán ökológiai gazdálkodás iránt érdeklődők számára.

A népfőiskolai mozgalom alapgondolata az élethosszig tartó tanulás, a helyi értékek felkutatása, a nyilvánosság megteremtése. Jó kovászt teremthet falun, városon élő közösségekben a köreikben kimunkált továbbképzések, beszélgető körök, látó körök meghívása, tanulókörök szervezése. Gyakran a népfőiskolai együttléten az anya gyermekeit is magával hozza, együtt rajzolnak a terem végében, vagy báboznak, kirakóznak a szomszéd szobában. (www.freeweb.hu/bknsz/programok.php

Társadalmi részvétel és jó kormányzás

Kis és nagyobb településeken is meg lehet találni azt a tevékeny, néhány családból álló aktív magot, akik a fenn említett beszélgető körök, önképző körök mentén újraszervezhetik a települést. A vendéglátóhelyek alternatívájaként érdemes létrehozni és bejáratni olyan fizikai teret, internet kávézót, könyvtárat vagy teleházat, amely alkalmas e célra. Aztán már csak a résztvevőkön, a szövetséges családokon múlik, milyen tevékenységekkel élesztik fel a lokálpatriotizmust, hagyományőrzést, kulturális igényeket, az élet védelmének szándékát. A fenntarthatósági modellek között Telkibánya nevét ismerjük meg, ahol a pedagógusok a fenntarthatóság pedagógiáján keresztül jutottak el a közösségfejlesztés igényéig. (www.mkne.hu/projektek/ff_es_kofe_telkibanya.pdf)

A szegénység csökkentése

Akárki családja kerül nehéz helyzetbe, a segély, a jótékonykodás előtt forduljunk az önfenntartás lehetőségei felé. Vegyük számba valamennyit és aknázzuk ki, nemcsak a szegénység enyhítésére, hanem ökológiai lábnyomunk csökkentésére és gyermekeink szocializációjára is. Meglepő, mi minden hever parlagon e téren.

Ideális esetben az önkormányzat rendelkezik saját földterületekkel, ingatlanokkal, gépekkel, pályázati lehetőségeket tud kiaknázni, önerőt tud felmutatni és hatékonyan tud segíteni az elesettebb rétegeken, ha ehhez tudatosság és akarat is párosul. Az összefogás egy iskolapéldája, ahogy Rozsályban az önellátásról gondolkodnak. A földeken megtermelik a gabonát, a hízlaldában, a vágóhídon előállítják a falubeliek részére a húst, az erdőből kitermelik a szükséges fát, akik ezeket igénylik könnyített fizetési feltételekkel kaphatják meg. Az önkormányzat eközben munkahelyeket biztosít, együtt munkálkodási, együttélési szabályokat teremt, a jövőben gondolkodik. (www.rozsaly.hu)

Nemzedékek közötti igazságosság és etika

Társadalmunk nagy tévedése, hogy az idősödő korosztállyal nem találja a hangot. Gyakran egyedül vagy gondozóházakban élnek az öregek, ritkán a nagycsaládban. Az unoka-nagyszülő együttélés a tisztelet és a majdani gondoskodási minta alapja, a bölcsességük megtapasztalása lenne. Halaszthatatlan a nagyszülők bevonása a szűk családi körbe, anyagi erők egyesítése, a terhek kedvezőbb megosztása végett. A nagyszülők életvitelének pozitív mintája, a télire eltett konzervek, befőttek, a sütés-főzés szeretete, a „megjavítani, amit még lehet" elve és gyakorlata közvetlenül hathat így a családra.
De ők is tanulhatnak a mi gyermekeinktől.

A kor újdonságai sok aktív nagyszülő érdeklődését felkeltik, esetleg rá is kényszerül a nagy távolságok áthidalása végett az internet, a számítógép, a skype használatára. Unoka- nagyi számítógépes pályázatok, versenyek keretében a környezeti neveléssel, fenntarthatósággal is lehet foglalkozni, épp a korosztályok különböző élettapasztalataira alapozva.

A magánszféra, a család szerepét szükséges elemezni, javaslatokkal és tettekkel a fenntarthatóság felé lépéseket tenni, de egységes jó kormányzás, biztos jövőkép nélkül aligha lehet gyökeres változásokat elérni. A *Stratégia* egészén belül itt a családi élet területén vetünk föl néhány teendőt.

Javaslatok

1. Javasoljuk a családi összboldogságra törekvést minden családon belül! Elengedhetetlen a *belső kötődések* szeretetteli megerősítése, a szülők, a gyerekek önismereti útjának belső igénnyé válása, az egészség tudatos ápolása, a háztartás és életmód környezetbaráttá tétele, a kívánt születő tudatos fogadása (anya-magzat kapcsolat), a halállal küszködő útjának méltóságossá tétele (hospice).

2. Döntéshozók, pályázati források kiírói, civil környezetvédő szervezetek részéről legyen kiemelten fontos szempont a *közvetlen* környezettudatos nevelés előtérbe állítása. A családok könnyebben elérhetőek a falubeli, városi ünnepek, zöld és hagyományos jeles napok, a nyári szünidei foglalkozások során. A fenntarthatósággal, a környezeti neveléssel foglalkozó játszóházak például így hatnak a családokra. Példaképpen a Csiga-Biga játszóházat, Művészetek Völgy-i HuMuSz sátrat vagy a Nagy Tervet is említhetjük.

3. Javasoljuk, hogy a települések civil szervezetei az érdeklődő, aktív embereknek *beszélgető köröket*, tanulóköröket szervezzenek a környezeti, fenntarthatósági problémákra, a mindennapi élet színtereire koncentrálva. A települési aktív mag más településekkel is teremtsen kapcsolatot, alkossanak kistérségi, majd régiós hálózatot. A népfőiskolai mozgalom is, a Magyarok Szövetsége is nagyon jó példákkal szolgálhat.

4. Keressük meg azokat a *példaképeket* (tanárok, fiatal szakemberek, elkötelezett környezetvédők) szűkebb települési vagy tágabb kistérségi szinten, akik a környezeti nevelésben követhető ideálok lehetnek. Pedagógusként, döntéshozóként, kultúra-misszióként tegyünk meg mindent, hogy óvodai, iskolai jeles napokon, zöld rendezvényeken, települési ünnepeken teret kapjanak, munkájukról, életükről beszélhessenek, helyi sajtóban rendszeresen cikket írjanak, tárlatuk (fotó, könyv, relikviák stb.) lehessen. Támogassuk, hogy *köréjük önkéntesek*, fiatalok, egyetemista hallgatók, laikusok csoportosuljanak és egy jól körvonalazható cél érdekében, minél nagyobb nyilvánosság megteremtése mellett együtt tevékenykedjenek.

5. Helyi döntéshozók, regionális és országos szintű oktatási szervezetek feltétlenül támogassák, hogy *nemzetiségi óvodák*, iskolák nevelési programjuk részévé tegyék a hagyományőrzés mellett a környezeti nevelést, a tanulást a fenntarthatóságért. Legyen minél több zöld szíves óvoda, zöld óvoda, ökoiskola köreikben.

6. Javasoljuk, hogy a *szociálisan hátrányos helyzetűek és a fogyatékkal élők* gondozását felvállaló intézmények a környezeti nevelés felé lépjenek. Első lépésként ismerkedjenek meg hazai példákkal pld. az Illyés Gyuláné Óvoda, Általános Iskola, Speciális Szakiskola és Egységes Pedagógiai Szakszolgálattal, amely Salgótarjánban működik és enyhén fogyatékos gyermekekkel szerettetik meg a természetet, többek között biciklitúráznak, evezős túráznak, madárodúkat telepítenek.

7. A fenntarthatóságra törekvésért önkormányzati díj alapítását javasoljuk több érintett civil szervezet bevonásával (pl.: a Klímabarát Települések Szövetsége), a Nagycsaládosok Országos Egyesülete családbarát önkormányzat díj ötlete alapján.

8. A fenntarthatóságra nevelés széleskörű nyilvánosságot kaphasson, például a jövő nemzedék jogainak biztosítása érdekében az érintett ombudsman jogalkotásra tegyen javaslatot. Javasoljuk a BOCS Alapítvány által összeállított javaslat csomagot érintett, érdeklődő szervezetek bevonásával aktualizálni. (http://bocs.hu/0-ujdoc/ombudsman.doc.)

Ajánlott irodalom

Bagdy Emőke - Kalo Jenő - Popper Péter - Ranschburg Jenő: A család: Harcmező vagy békesziget, Saxum Kiadó, 2007.

Benits Péter: Az Új Reneszánsz http://www.ujakropolisz.hu/node/52

Bóbis Ildikó(szerk.): Zöld Krajcár, Ökoszolgálat Alapítvány, Budapest

Bodorkós Barbara – Pataki György – Vári Anna: A társadalmi fenntarthatóság mérése –Környezetállapot mérése 2003-2004 www.kep.taki.iif.hu/file/Vari_Tarsadalmi_Fenntarthatosag_indikatorai.doc

Frei Tamás: Bhután - Az elveszett királyság, 2006.09.18. http://www.frei.hu/magyar/archiv/

Frühwald Ferenc: Bio Holmi – kézikönyv az egészséghez, ÉKME02 Bt., Budapest, 2008

Gulyás Emese (szerk.): Tudatos vásárlók könyve, Tudatos Vásárlók Egyesülete, Ursus Libris 2008

Grimm, H.U.: A leves hazudik – Az ételek szép új világa, Kétezeregy kiadó, Piliscsaba, 2001

Hidas György – Suhai Gábor- Ranschburg Jenő – Pál Ferenc – Raffai Jenő – Rozsnyai Margit – Vekerdy Tamás – Herskovits Mária: Család és gyermek, Saxum-Pszichodiák 2008

Kovács György (szerk.): Magyar Élőfalu Hálózat, Természetes Életmód Alapítvány, Agostyán, 2006

Larmer, Brook: Állami álom – boldogságos Bhután, National Geographic, 2008.március

Nagy Ildikó – Pongrácz Tiborné: Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről Magyarországon, 2009. www.tarsadalomkutatas.hu/hir.php?hir=196

Paszternák Ferenc: Biozöldségek termesztése, Biogazda Kiskönyvtár, Mező-Gazda, 2003

Ray P. – Anderson S.R.: The Cultural Creatives. How 50 Million People Are Changing the World, Harmony Books, NY, 2000

Dr. Sági Mária: Életmód és értékrend kutatás 2004. évi jelentése, http://www.budapestklub.hu/index.php?pid=193

Simonyi Gyula (szerk.): Igazán szeretne egy gyermek nálunk és most megfoganni? BOCS Alapítvány, 2007

S. Stöcklin-Meier: Ami az életben valóban számít – Az értékek közvetítése a gyermek felé, Deák és Társa Kiadó, Pápa, 2004

Szabó László: Kertészkedés méreg nélkül, Color Reklámstúdió,Csongrád, 2002

Takáts Péter: Mire tanít bennünket a válság? Élő-Adás
2009.02.23. http://tisztahangok.wordpress.com/2009/04/07/takats-peter-mire-tanit-bennunket-a-valsag/

Tóth Gábor: Az E-számokról őszintén, PilisVet Bt., 2003

Varga Péter: Spielhózni – Gondolatok a férfi-női kapcsolatokról, szerelemről, szexualitásról, házasságról…Zászlónk Stúdió, 2002

Wackernagel, M. – Rees W.E.: Ökológiai lábnyomunk, Föld Napja Alapítvány, Budapest, 2001

Egészségfejlesztés

Treiber Pálné
(Kulin Eszter 2003. évi szövegének felhasználásával)

A környezet és emberi egészség közötti szoros kapcsolat indokolja ennek a fejezetnek az önálló helyét a Stratégiában. Nem árt ismernünk a – környezet és egészség védelmének terén egyaránt kiemelten fontos megelőzés területeit:

Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) elsődleges megelőzési programjai

1.) A védőoltással megelőzhető emberi járványok csökkentése
2.) A védőoltással megelőzhető emberi megbetegedések világméretű felszámolása
3.) A turista egészségügy szempontjából fontos külföldről behurcolható fertőzések megelőzése
4.) A trópusi féregbetegségek terjedésének a megelőzése és csökkentése
5.) A HIV/AIDS világméretű terjedésének csökkentése és a kísérő fertőzések megelőzése
6.) A kábítószerek terjedésének a megelőzése, hatásainak következményei az emberre, a környezetre és a társadalomra.
7.) A gyógyításban alkalmazott vegyszerek, gyógyszerek és antibiotikumok alkalmazásának az alapvető szabályai

Napjainkban eredményes, hatékony módszernek a komplex egészségfejlesztést tekintjük. Ennek távlati célja: a fiatalok jobb életminőségének elérése Ez azt jelenti, hogy a cél ismeretében a pedagógiai megközelítés módja, szemlélete változott, mivel nem a nem-kívánt állapot megelőzése, hanem a kívánt állapot elérése a cél. Ez a megközelítés tükrözi a pozitív tartalmú egészség fogalmat. Az egészség a fizikai, mentális és szociális jólét állapota és nem csupán a betegségek hiánya. A feladat ezek szerint az, hogy fiataljaink megtanulják, megismerjék, mit tegyenek, tehetnek a jobb életminőségük elérése érdekében, és nem csupán az, hogy mit ne tegyenek.

A fogyatékos gyermeknek joga, hogy állapotának megfelelően, életkorától függően, korai fejlesztésben és gondozásban, óvodai nevelésben, iskolai nevelésben és oktatásban, fejlesztő felkészítésben vegyen részt a közoktatásról szóló törvényben meghatározottak szerint. (A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. Törvény III. fejezetében az oktatásról, képzésről szóló 13. §.)

Összegezve: az egészségfejlesztés magában foglalja az egészségmegőrzést (promóciót), a betegségek megelőzését (prevenciót), és a betegség mihamarabbi gyógyításához szükséges nevelést, oktatást, így tehát az egészségnevelést is.

A magyar nyelv páratlanul szépen fejezi ki a teljességet és komplexitást az *„egészség”* elnevezéssel.

Helyzetkép

Az egészség alapvető emberi jog, amelynek biztosítása és fenntartása egyéni és társadalmi cél, ugyanakkor megléte a hosszú távú társadalmi és gazdasági fejlődés egyik döntő feltétele. A magyar lakosság egészségi állapotának mutatói (pl. demográfiai trendek, átlagos életkor, halálozási okok, krónikus betegségek gyakorisága, növekvő drogfogyasztás stb.) egyértelműen jelzik, hogy ezzel a jogunkkal nem élünk kellően, mert nem vagyunk egészségesek. Összekapcsolódó hatások sokaságáról van szó, hiszen az egészségi állapotot a genetikai, életviteli tényezőkön kívül a környezeti – természeti és társadalmi – tényezők is befolyásolják.

Az Európai Unió tagjaként figyelembe kell venni az EU irányelveit a környezetvédelem és az egészségfejlesztés szempontjából. Az EU főleg a mérgező és daganatkeltő kémiai anyagok csökkentésével, az ivóvíz tisztaságával, a levegő tisztaságával, az üvegházhatást okozó gázok csökkentésével valamint a globális felmelegedés következtében fellépő meteorológiai jelenségekkel foglalkozik kiemelt módon. Fontos ezen irányelvek, helyzetfelmérések, és a kapcsolódó intézkedések, rendeletek ismerete.

A népesség egészségi állapotának alakulásában az utóbbi évtized számos változása (politikai, gazdasági stb.) egyes területeken javulást indított el (pl. öngyilkosságok számának csökkenése), azonban az életminőség alakulását előre jelző negatív irányú változások (pl. legális és illegális drogfogyasztók számának emelkedése) okai nem egyértelműek. A gyermek életvezetési szokásainak alakulásában a család meghatározó szerepét az előző fejezet részletesen ismerteti.

A gyermekek, fiatalok a hétköznapok döntő hányadát óvodában, illetve iskolában töltik el, ezért a pedagógusok lehetősége és felelőssége igen nagy a szokásrendszer kialakulásában. További komoly eszközt jelent a pedagógusok kezében, hogy a szülők szemléletmódját, életvitelét és esetleg gondolkodásmódját a gyermekeknek feltett kérdések, odaadott szóróanyagok, irodalmak segítségével befolyásolhatják. Az egészségnevelés tartalmilag újult meg, az egészségfejlesztés új keretek között működhet az oktatási intézményekben. Számos nemzetközi és magyar program jelent meg az utóbbi években, melyek mindegyike időszerű környezeti, egészségi, egészségfejlesztési kérdésekkel, problémákkal foglalkozik különböző szinteken.

- 1997. Nemzeti Környezet-egészségügyi Akcióprogram
- 1999. Nemzeti Egészségfejlesztési Stratégia
- 2000. Nemzeti Stratégia a Kábítószer- probléma Visszaszorítására
- 2001. Népegészségügyi Program
- 2001. Kerettanterv
- 2004. Környezeti- és egészségnevelési program

A *Kerettanterv* 2001. szeptemberében történt bevezetésével az egészséges életmódra nevelés hangsúlyos szerepet kapott a közoktatásban, így a fenti cím alatt korábban megfogalmazott feladatok megvalósítására az „egészségtan" tantárgy keretei is lehetőséget adnak.

Az egészséggel kapcsolatos ismeretanyag szükséges, de korántsem elégséges feltétele az egészséges életvitel, életmód alakulásának. Lényegesek azok a – főleg módszertani – elemek, melyek segítik az ismeretekkel összhangban lévő környezettudatos, „egészségtudatos" magatartás kialakulását (pl. hogyan szólíthatók meg az egyes korosztályok rétegei, különböző munkakörök dolgozói, munkanélküliek).

Remélhető, hogy az utóbbi években meghirdetett számos környezeti- és egészségneveléssel kapcsolatos program és pályázati lehetőség megmozgatja a fiatalokat, és gyarapszik a jobb életminőség elérésére törekvők tábora. A pedagógusképzésben és továbbképzésekben egyre bővül a korszerű módszerek alkalmazásán alapuló egészségfejlesztő kurzusok köre.

A *NAT* és a *Kerettanterv* alapján kidolgozott helyi tantervben kitűzött egészségfejlesztési célok eredményes megvalósításához számos problémát kell megoldani: önálló tantárgy legyen-e, vagy beépíthető modulok formájában dogozzák-e fel a tananyagot az iskolákban, illetve ki legyen az a személy, aki tanítja (oktatásügyi szakember, iskolaorvos, védőnő, mentálhigiénikus, biológus, egészségügyi dolgozó vagy több szakterület dolgozói együtt)?

További óvodára és iskolára háruló problémakör: milyen hatékonysággal működik az iskolai egészségügyi szolgálat? Megoldott-e a rendszeres szűrővizsgálat, és az utána történő ellátás, illetve milyen keretek között folyik a gyógytestnevelés? Mit tehet a pedagógus vagy a szülő, látván gyermekénél pl. az állóképesség hiányát, a mozgáskoordinációs zavarokat, a testtartási hibákat? Kellő hangsúlyt kap-e az óvodai és iskolai tervezőmunkában a mozgásfejlődés és fejlesztés életkor által meghatározott lehetősége? Kialakítjuk-e az igényt tanítványainkban a megfelelő mozgáskultúra, erőnlét és mentálhigiéné fejlesztésére, illetve megtartására, valamint az élet egészét végigkísérő testgyakorlásra?

Az iskolák *egészségnevelési programja* határozza meg azokat a rövid- és hosszútávú feladatokat, melyek elősegítik az egészségfejlesztési célok elérését:

- alakuljon ki a tanulókban az egészséges életmód igénye,
- sajátítsák el a testi-lelki egészséget megőrző életviteli technikákat, módszereket,
- lássák meg az egészség és a környezet összefüggéseit,
- ismerjék meg a környezet-egészségügyi problémákat,
- legyenek képesek az egészségügyi problémák megelőzésére, mérséklésére.

Az egészségfejlesztési célok megvalósításának érdekében ki kell aknázni a tantárgyak-adta nevelési lehetőségeket, az iskolán belüli és kívüli nevelési színtereket, kapcsolatokat. Egészségorientált közellátásra és közoktatásra van szükség.

A *Stratégia* lehetőségeket fogalmaz meg egyéni, csoportos és civil kezdeményezésekre olyan feladatok megoldásában, melyek szükségessége a helyi körülmények ismeretében ismerhető csak fel. Ezektől a népesség különböző csoportjait érintő, de összességükben annak egészét átölelő programoktól is várjuk a lakosság egészségi állapotának javulását. Ennek egyik feltétele, hogy a Stratégia kifejtése elkészüljön, másik, hogy nyitottak legyünk kapcsolatainkban, érzékenyek legyünk a problémák iránt és felkészültek a hatékony segítségnyújtás és a megoldás módjának megtalálásában.

Javaslatok:

Kormányzati szintű feladatok

1. Biztosítani kell az egészségnevelés különböző színtereinek (szülőotthontól, orvosi rendelőktől és más egészségügyi intézményektől kezdve bölcsődén, óvodán, iskolán, keresztül a törvényhozásig) azonos pozitív értékrenden alapuló (együtt)működését.

2. Közoktatási intézményeinkben meg kell teremteni a feltételeket az egészségnevelési feladatok megoldásához, melyeket az intézmények egészségfejlesztési stratégiájukban tüntetnek fel:

- az óvodában, iskolában a testi, mentálhigiénés és szociális nevelés életkornak megfelelő egymásra épülése;
- az iskola komplex egészségfejlesztési programján belül az iskolai drogstratégia kidolgozása, pl. a szenvedélybetegségek megelőzése pozitív alternatívák nyújtásával, az egészséges tevékenységek örömforrásként történő megélésével, mentálhigiénés neveléssel (pozitív értékrend, reális énkép, önbizalom, pozitív önértékelés megvalósítása, döntéshozatali, konfliktuskezelői képességek fejlesztése);
- 3 éves kortól a mindennapos testnevelés biztosítása, életkornak megfelelő test- és mozgáskultúra fejlesztés és a testedzés lehetőségének biztosítása;
- az iskolai gyógytestnevelés lehetőségeinek megteremtése;
- az egészséges napi, heti, évszakos ritmus kialakítása;
- szexuális felvilágosítás, a felelős nemi magatartás alakítása, családtervezés;
- fertőző betegségek, nemi úton terjedő betegségek megelőzése;
- a különböző módon és fokon fogyatékos gyermekek integrált képzése;
- a reklámpszichológia alapjainak megismertetése;
- a növényi fajismeret bővítése gyógyhatású, mérgező, allergiát kiváltó fajok megismertetésével;
- a globális éghajlatváltozással kapcsolatos betegségek megjelenésének, kórokozóinak ismerete, valamint a betegségmegelőzés lehetőségeinek megismerése,
- helyi egészségmegőrző és egészségfejlesztési programok, pályázati lehetőségek, helyi projektek megismerési, illetve lehetőségeinek felhasználása.

3. A pedagógusképzésben kapjon hangsúlyos szerepet a pozitív értékrend, az egészséges életvitel iránti igény alakítása. Legyen a képzés szerves része a hatékony egészségfejlesztés szakmai és módszertani tananyaga, a pedagógiai gyakorlatokon pedig nyíljon lehetőség a korszerű módszerek alkalmazására is.

A hallgatók szerezzenek tapasztalatot a promóciós és prevenciós programok hatékonyságának vizsgálati lehetőségeiről, értékeléseiről is.

A környezeti nevelés korszerű módszereinek alkalmazása a fogyatékos gyerekek integrált fejlesztésére ad lehetőséget. Ennek tantárgypedagógiai, módszertani vonatkozásaival a felsőfokú gyógypedagógiai intézményekben foglalkozni kell.

4. Fel kell tárni a lakosság életminőségének javítása érdekében született, hasonló célú, hazai és nemzetközi programok kapcsolódási pontjait. Működésüket össze kell hangolni a Stratégiában meghatározott célokkal, feladatokkal.

5. Hiteles, közérthető tájékoztatást kell adni az egészséget érintő törvényekről, rendelkezésekről. Ez az egészségügyi kormányzat feladata. A környezeti nevelők segítsék elő az egészséggel, egészségfejlesztéssel kapcsolatos alapvető információk terjesztését.

Mindenkinek szóló javaslatok

6. Teremtsünk lehetőséget az egészséges állapot pozitív élményként történő megélésére életkortól, társadalmi helyzettől függetlenül.

7. Világítsuk meg a környezet és az egészség egymástól elválaszthatatlan, összefüggő rendszerét. Tegyük közismertté a környezeti ártalmak és az egészségkárosodás közötti összefüggéseket. Legyen tudományosan megalapozott, tisztességes tájékoztatás az ember egészségi állapotát meghatározó tényezőkről (a talaj, levegő, víz szennyezettségéről, sugárzási terhelésekről, környezetünk, élelmiszereink vegyi terheléséről, konzerváló-, és adalékanyagairól), a megtehető állampolgári lépésekről, egészségkárosodás esetén pedig a gyógyítás, kezelés, jogorvoslat lehetséges módjairól.

8. Az egészségkultúra fejlesztésével alakítsuk ki az igényt a természetes életmód, a környezetkímélő gazdálkodás, a fenntartható fejlődés iránt! Az iskolában és a családban a gyermekek számára ez az egészséges táplálkozási szokások elfogadása, az iskolai büfé működésének szabályozása, az iskolai konyha, az erdei iskola avagy a tábor főzési szokásainak átvilágítása az egészség megőrzése szempontjából.

9. Világítsuk meg az elsődleges megelőzés jelentőségét és semmi mással nem helyettesíthető szerepét a mozgásszervi rendellenességektől kezdődően, a szív és érrendszeri megbetegedéseken keresztül, a szenvedélybetegségek megelőzéséig.

10. Módot kell találni arra, hogy gyermekkortól kezdve mindenki képes legyen tájékozódni az eltérő intenzitású, heterogén értékrendszerű hatásözönben, és képes legyen megkérdőjelezni az egészségre ártalmas szerekkel vagy magatartással (pl. túlsúly, alkoholfogyasztás, legális és illegális drog fogyasztás) kapcsolatos társadalmi toleranciát.

11. Össze kell gyűjteni a korszerű, hatékony, életkornak megfelelő egészségnevelési módszereket (interaktív, személyiségközpontú, önálló cselekvésen és felelősségen alapuló, élményt nyújtó oktatási, nevelési módszerek alkalmazása, drámapedagógiai elemek beépítése stb.). Meg kell nevezni alkalmazási feltételeiket. Ki kell dolgozni az egészségnevelési programok hatékonyságának mérési módszereit, lehetséges értékelési módjait is.

12. Segítsük az egészségnevelőket, pedagógusokat az egészséges életmódra nevelés taneszközeiből történő választásban. Az egyes médiaprogramok, tankönyvek, taneszközök összeállításánál, készítésénél az egészség mint érték legyen orientáló tényező.

13. Segítsük a tájékozódást a médiatermékek, reklámok világában, hiszen döntéseinknél, választásainknál érdemes az egészséget orientáló értékként figyelembe venni. Szorgalmazni kell az egészségre káros szokások és anyagok reklámozásának betiltását.

14. Segítsük a mindennapi élet döntései során az egészségesebb lehetőség kiválasztását. Közismertté kell tenni, hogy mindenkinek alapvető emberi joga, hogy egészséges legyen, az életkor előre haladásá-

val pedig saját felelőssége is. Legyen az egészség elérhető a népesség valamennyi rétege számára. Mindenki lehessen részese az alternatív gyógymódok alkalmazásának, de akadályozzuk meg, hogy tévtanok, kuruzslók, asztrológusok csodadoktorok félrevezessék a társadalom egyre szélesebb rétegeit.

15. Törekedjünk az egyéni, lakossági, iskolai és intézményi (pl. Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat, Pedagógiai Szolgáltató Intézet), illetve a helyi önkormányzati egészségfejlesztési tevékenységek összehangolására (pl. mit lehet például tenni, ha nem megfelelő az ivóvíz minősége, vagy a levegő szokatlanul szennyezett, vagy ha egy gyermeket otthon rendszeresen bántalmaznak).

Ajánlott irodalom

Benkő Zsuzsanna (szerk.): Egészségfejlesztés. Környezetvédelem és egészségnevelés. Szeged, JGYTF Kiadó, 1992. 162 o.

Benkő Zsuzsanna (szerk.): Az egészségneveléstől az egészségfejlesztésig. Szeged, JGYTF Kiadó, 1994. 143 o.

Borián György – Holczinger Imre: „...isteni szó-e a csönd? Zajvédelmi kézikönyv humánökológiai iskolák, társadalmi szervezetek számára. Balatonboglár, Balaton Akadémia, 1998. 118 o. (Balaton Akadémia könyvek, 32.)

The environment for children. Understanding and acting on the environmental hazards that threaten children and their parents. London, Earthscan – New York, NY, Unicef, 1996. xiv, 284 o.

Ferencsik István: Gyermekeink táplálása. Utódaink egészségéért. Bp. Biográf, 1994. 131 o. (Természetes életmód)

Hajós Gyöngyi – Zajkás Gábor (szerk.): A táplálkozás egészségkönyve. Bp. Kossuth, 2000. 431 o.

Hirka Ferenc (szerk.): A zajártalom mint lassan ölő méreg. Védd magad a zaj ellen! Bp. Városvédő Budapesti Polgári Szervezet ÖKO Földcsoport, 1994. 68, 13 o.

Kalas György: Suli-zaj. Csendvédelmi munkafüzet pedagógusoknak. Győr, Reflex, 1998. 38 o. (Jogra át!)

Kalas György: Zajözön. Csendvédelmi munkafüzet a társadalmi környezetvédő szervezetek számára. Győr, Ökológiai Stúdió Alapítvány, 1998. 29 o. (Jogra át!)

Kerényi Attila: Környezetünk - egészségünk. Bp. Magazin Kiadó, 1994. 141 o.

Ki őrzi az egészségét. Bp. Nemzeti Egészségvédelmi Intézet, 1993. 55 o.

McWhirter, Jenny – Wetton, Noreen – Williams, Trefor: Egészséges élet. Tanári kézikönyv. Bp. NEVI, 1995. 165 o., 32 t.

Nemzeti környezetegészségügyi akcióprogram. Bp. Országos Népegészségügyi Bizottság, 1996. 100 o.

Noise pollution fact pack. Illustrated workcards, posters and game for 8-13 year olds – suitable for photocopyng to provide class sets. Brighton, The National Society for Clean Air, [év n.]. 18 o. + tanári segédfüzet (17 o.), 2 poszter, 1 kérdés-felelet játék.

Nottingham, Stephen: Eat your genes. How genetically modified food is entering our diet. London – New York, NY, Zed Books, 1998. xi, 208 o.

Shapiro, Susan (programigazgató): Életmód-füzetek. Táplálkozás és az egészséged. A szexualitásról. AIDS. Dohányzás. Alkohol és egyéb drogok. New York, NY, Soros Foundation, 1992. 435 o.

Shapiro, Susan – Pilsitz, Lisa (szerk.): Környezetünk és a földi közösség. New York, NY, Soros Foundations, 1995. 300 o.

Springall, Helen – Job, David – Jackson, Edward – Townsend, Sue: Nitrate. Environment and health. A practical GCSE coursework guide. Shrewsbury, Field Studies Council, 1991. 46 o. (Occasional publication, 23.)

Szabadidő, turizmus, hobbi

Dosek Ágoston

(Vásárhelyi Tamás 2003. évi szövegének felhasználásával)

Időmérleget készíteni magunknak hasznos tevékenység. „Nyolc óra munka, nyolc óra pihenés, nyolc óra szórakozás??" A profi időmérleg készítő a finomabb elemzések előtt három nagy idősávot különböztet meg: a jövedelemszerző munkára fordított időt, a társadalmilag illetve fiziológiailag kötött szabad időt (pld. közlekedés, illetve alvás, evés) és végül igazi tárgyunkat, azt a bizonyos szabadidőt. A szabadidő viszonylagos fogalom, definiálható úgy is, hogy ilyenkor valakinek nincs mit tennie, és úgy is, hogy ez az idő, amely felett az ember maga rendelkezik. Az úgynevezett fejlett világban általános trend, hogy a munkaidő csökken (a tanuló, dolgozó egyén életidejének kevesebb, mint egyharmadát tölti be) a szabadidő mennyisége nő. Magyarországon a keresőképes korú lakosság a szakszervezeti nótában emlegetett szabadidő jelentős részét nem szabadidős, hanem a munkahelyén önkéntes többletmunkával vagy a második gazdaság körébe tartozó tevékenységekkel tölti el, nálunk is sok a „workaholic", a munkamániás. Az életszínvonal, az árak sokakat rákényszerítenek arra, hogy barkácsolással, szabás-varrással stb. maguk állítsanak elő számos használati tárgyat, eszközt, és sokan ugyanezt kedvtelésből teszik. „A tévézéssel –vagy internet képernyő előtt– töltött szabadidő országszerte nő, és az első helyen áll a szabadidőmérleg kutatásokban, napi 4 órát meghaladó időtartammal."

A gyermekek szabadideje – ambiciózus szüleik, tanáraik nyomására – gyakran igen kevés. A fejezet témái tehát a magánéletben jelentős, egyre növekvő szerepet játszanak.

Szabadidőnkben sokféle módon hatunk a környezetre. A szabadidőipar kínálta tevékenységek is, és a környezeti nevelés egy része is szabadidőben történik. Sok tevékenység végezhető a környezetre kevésbé ártalmas módon, s így bár több időt kíván, kielégítheti az ember rekreációs igényeit is (pl. kerékpárral a munkahelyre , vegyszermentes biokertészet, gépi helyett kézimunka).

A szabadidő kulturált eltöltésének, a rekreációnak „társadalmi funkciója a munkavégző képesség megteremtése, helyreállítása és növelése; egyéni motivációja a felüdülés, felfrissülés és szórakozás –de átélhető egészséghelyreállító, megőrző vagy fejlesztő tevékenységként is–; eredménye pedig társadalmi méretekben az egyén szintjén is jól megélt minőségi élet".

Helyzetkép

A környezetről szóló híradások száma, színvonala és hitelessége világszerte és hazánkban is megnőtt az elmúlt években. Az ismeretterjesztő műsorok színvonala minden korábbit felülmúl. A jegesmedve pl. a környezeti folyamatok egyik jelképévé vált. Az egyes foglalatosságok környezettel kapcsolatos törekvései jól nyomon követhetők a szakkönyvek ilyen témájú fejezeteiben, a honlapok tartalmaiban. Ezek katalogizálása, a szabadidő-tevékenységekre vonatkozó zöld-bibliográfia talán éppen ezért nem készült el!

A környezettel foglalkozó híradások növekedésének trendje időben egybeesik olyan gazdasági jelenségekkel (olajár emelkedés, recesszió) amelyek nyomán sokan költségkímélőbb és ezáltal a környezeti terhelés szempontjából is visszafogottabb szabadidős tevékenységeket választanak.

A társadalom tagozódása a szabadidőpiac által kínált szolgáltatások fogyasztásában is jól nyomon követhető, bizonyos szabadidős tevékenységek fokozatosan az azt megfizetni képes gazdagok privilégiumai lesznek. Kialakult és egyre bővül a szabadidőpiac, amelyen látványos verseny folyik, és amely jelentős pénzforgalmat bonyolít le. A szolgáltatók többsége ugyanolyan (csekély) mértékben törődik tevékenysége környezeti hatásaival, mint a gazdaság egyéb szereplői.

A környezeti nevelők számára pozitív visszajelzés ugyanakkor, hogy a szolgáltatások reklámozásában egyre inkább helyet kapnak az NKNS korábbi kiadásában megfogalmazott törekvések, amelyek bizonyára megalapozottan építenek a társadalom ilyen irányú fogékonyságára. Remélhetőleg ezek valóságos tartalmakban öltenek testet (ökoturizmus, szelíd turisztikai formák választása, vegyszermentes étkezés).

A fizetőképesség jelentősen befolyásolja a lakosság oldaláról jelentkező keresletet, a kultúra legtöbb területén a látogatottság visszaesése mutatható ki. Az állam és a versenyszféra a gazdasági helyzet miatt, szabadidős tevékenységekre sajnos keveset szán. Jelentős eseményszervezők a helyi önkormányzatok, illetve a saját szakterületüket lelkesedésből vagy üzleti alapon mozgatók.

A szabadidő eltöltésére sokféle lehetőség kínálkozik:

- hagyományos kulturális tevékenységek (könyv, mozi, színház, kiállítás),
- elektronikus lehetőségek (rádió, tévé, dvd, számítógép, internet, játékok, már a mobiltelefon is),
- szakkörök, tanfolyamok, népfőiskolák, szabadegyetemek és más önképzési lehetőségek,
- kiskert, nyaraló használata, élvezete,
- sport: természetjárás, sportok a szabadban, sportjátékok, fitnesz tevékenységek,
- küzdősportok, relaxáció, lazítás, szurkolás
- nyilvános szórakozóhelyek (presszó, kocsma, diszkó)
- tömegrendezvények, fesztiválok látogatása,
- barkácsolás, szabás-varrás, gyűjtő tevékenységek, horgászat
- nyaralás, utazás, ezen belül egyre nagyobb mértékben az öko-, az aktív és a kulturális turizmus,
- családi és egyéb társas események (iskola, társadalmi egyesület, munkatársak, szomszédság).

A szórakozási szokások egy része erősíti a fiatalok befelé fordulását, magányossá teszi őket (mozi helyett otthoni videó, színház helyett tévé, a tévé helyett számítógépes játék, és idesorolható a kábítószerek terjedése is). A médiaprogramok témái között terjed az erőszak, a pornó, a kínálat egyre inkább nemzetközi. Más szórakozási formák a csordaszellemet növelik (futballhuliganizmus, egyes koncertek). Vannak azonban olyan közösségek is, amelyek a személyiség fejlődését, az értékes, kellemes emberi kapcsolatok kialakítását segítik.

A 2003-as, az iskolákban kötelezően alkalmazandó szabadidő szervezőkre vonatkozó jogszabályt sajnos visszavonták. Kötelező maradt viszont az „egészségnevelési és környezeti nevelési program" elkészítése. A társadalmi igényekre és a piacképességre fogékony felsőoktatásban mégis folyik a rekreáció-irányító, szabadidő-szervező, népművelő szakemberek képzése. Az iskolán kívüli programok során ők képesek lesznek korszerű, tartalmas szokások kialakítására. Mindezt úgy tehetik meg, hogy az egyes tantárgyakban ma már elkülönítve is találkoznak a környezeti kérdésekkel, és rendszerint környezetkultúrát összegző tantárgyból is vizsgáznak.

A világ egyik leggyorsabban fejlődő gazdasági ágazata a turizmus. Ennek sok formája van, és fontos különbséget tennünk a tömegturizmus és a valódi ökoturizmus között (amikor tehát nem csak az „öko" címkét használják ki). A tömegturizmus tartós, a jelenlegihez hasonló fejlődése nem fenntartható. Az ökoturizmusnak jelentős környezeti nevelési hatása lehet, pl. igazi természetélmény csak az igazi természetben szerezhető, ugyanakkor, ha sokan látogatnak természetélményt nyújtó helyet, az valószínűleg elveszti varázsát (akár a tömeg, akár az infrastruktúra kiépítése, akár a terhelésből származó károsodás következtében). A környezeti nevelés komoly dilemmája az, hogy mekkora értéket kell feláldozni a környezeti nevelés oltárán.

A turizmus teljesítménye hazánkban a vendégéjszakák és foglalkoztatottak számát, illetve az egy főre jutó költést tekintve 2007-ig növekedett. Magyarországon a 100 ezer fő/éves látogatószámot kb. 24 múzeum, a Világörökség helyszínei, a Nemzeti Parkok és kb. 40 fürdő érte el. Az utazási iparban a terrorizmustól való félelem és a természeti katasztrófák időlegesen csökkentették, a fapados járatok viszont növelték az utasok számát a repülésben. Bár az üdülési csekkek megjelenése serkentette a belföldi turizmust, 2008 ősztől csökkent a vendégéjszakák száma az Unió országaiban.

Az aktív turizmus, a sportos program a civilizációs betegségek elkerülésének egyik lehetőségét kínálja. A Turizmusfejlesztési Stratégia 2006-ban ennek keretében támogatta a kerékpáros turizmus fejlesztését. A területen sok további teendő maradt a kerékpáros közlekedés megnyugtató feltételeinek kialakítására. A sportkínálatok sokasága arra hivatott, hogy a magyar lakosság nagyon gyenge egészségi mutatói javuljanak. A népegészségügyi programok itt átfedik a sport biznisz és szépségipar törekvéseit. Az ÖM Sport Szakállamtitkárság a versenysport mellett/helyett 2007-ben a „Mozdulj Magyarország" programjában a lakosság megmozgatására alkalmas események támogatását célozta meg.

A természetben űzött sportok sportági szövetségeiben –és a legtöbb kiépített létesítményt használó szövetségben is– működnek környezettel foglalkozó bizottságok, amelyek az általuk szervezett eseményeiknél átgondolják tevékenységüket. Az önállóan de sokak által űzött sportok résztvevőinek felügyelete azonban nem tartozik az ellenőrzésük alá.

A turistautak jelzéseit továbbra is színvonalasan, bár nagy áldozatok árán tartják karban a természetbarátok, de kevés az olcsó szálláshely. Az üzemeltetők magasabb árkategóriákra szakosodnak. A tömegközlekedés feltételei hazánkban sajnos nem mozdultak el a szabadidő tevékenységek kiszolgálásának irányába. Egyes városi események –kerékpáros felvonulások, futóversenyek vagy az autómentes napok– kapcsán a megrögzött autósok bosszankodnak ugyan, de a jelenlegi szokások tarthatatlansága is nyilvánvaló válik.

Sok polgárban van késztetés arra, hogy munkájában, hobbijának élve vagy szabadidejében a természet és a környezet védelmére törekedjen, de általánosságban tájékozatlan ennek módjait illetően. Értük és a közös célok eléréséért sok környezetvédő, környezeti nevelő végez jelentős időben önkéntes munkát, szabadideje, családja, munkája rovására.

Az alábbi javaslatok között sok az olyan, amelyet pedagógusok, szülők, közművelők, magánszemélyek rendszeresen és kiválóan megvalósíthatnak.

Javaslatok

Környezeti nevelőknek

1. Keltsünk vágyat az önismeret, a saját készségek fejlesztése, az önművelés, a sajátmagunkkal és környezetünkkel szembeni igényesség iránt. Ennek számos gyökere van a (környezeti) nevelés gyakorlatában a szépirodalom – s benne a természettel, környezettel kapcsolatos művek – olvasásától, a tanulmányi versenyektől a világtakarítási napig.

2. A környezeti nevelésnek az egyre harsányabb szabadidőpiacon is helyt kell állnia, amihez nem elég a tartalmasság. Különösen az iskolán kívüli környezeti nevelésnek kell látványosnak és szórakoztatónak is lennie. (El kell találnunk, mi fér meg az ízlésünk határain belül.)

3. Élményközpontú környezeti neveléssel próbáljunk konkurenciát teremteni a számítógépes és egyéb mikroelektronikai játékoknak, az elektronika nyújtotta virtuális valóságnak. Utóbbi sokak számára vonzóbb, előbbi azonban sokkal fontosabb.

4. Szorgalmazzuk a hazai turizmust a távoli nyaralásokkal szemben, az ökoturizmust, a természetjárást, a tanösvényeket, a lakóhely ismeretének fontosságát, előnyeit. Mi azokra a „szelíd"turisztikai formákra neveljünk, amelyek célja kisebb turisztikai célpontok, természeti értékek felkeresése és mennél mélyebb befogadása, amelyek formája aktivizálóbb, öntevékenyebb, a hagyományokra, hagyományosra is figyelő. Irányítsuk a figyelmet a finom részletekre a csoportunkon belül egy kirándulás vagy táborozás során! (pl. fotópályázat kiírásával). Változatos témakörök adhatók meg: falevelek, a kövek rajzolata, ősi mesterségek nyomai, eszközök részletei, az emberi butaság vagy lelemény nyomai, stb. Minden egyes tevékenységben keressünk olyan kapcsolatot, akin keresztül saját törekvéseinket kibonthatjuk. A műholdakat használó helymeghatározó eszközök GPS-ek elterjedése nyomán kialakult „geocaching" segíthet abban, hogy a résztvevők saját környezetüket részletesebben megismerjék, és ne távolabb keressék a kalandot!

5. Fokozni kell a szabadidőipar és -piac minden résztvevőjének környezeti érzékenységét, tudatosságát. Kommunikációnk mottója a közös érdek legyen, ne pedig a tiltás!

6. Az idegenvezetőket, falusi vendéglátókat hozzá kell segíteni, hogy felkészülhessenek a turizmus környezeti hatásaiból és az általuk bemutatott természeti vagy kulturális értékekkel kapcsolatos környezeti ismeretekből. Ehhez jó partnerek lehetnek az ökoturizmus hivatásos, felkészült dolgozói. Az utazási irodákat és turisztikai szervezeteket bátorítsuk, és közreműködésünkkel segítsük, hogy dolgozzanak ki „zöld illemkódexet" programjaik résztvevői számára. A turisztikai szervezetek és utazási irodák dolgozóinak – velük, illetve az őket képző intézményekkel együttműködve – továbbképzéseket, tréningprogramokat kellene kidolgozni környezeti ismereteik bővítésére. El kellene érni, hogy ezeket vegyék is igénybe, a megszerzett tudást pedig használják.

7. Ugyanez érvényes a szabadban űzött sportok szervezőire, résztvevőire!
Példaértékű a tájfutók környezeti nevelési szervezettsége, akik a Terephasználati és Környezetvédelmi Bizottság révén folyamatos kapcsolatot tartanak az erdőgazdálkodás és a természetvédelem felelőseivel és a tulajdonosokkal. Fel kell tárni, és monitorozni kell a szabadban űzött sportok (sí, szánkó, bicikli, motocross, tájfutás, lovaglás, vízi sportok, horgászat, stb.) környezeti hatásait. A természetet károsító sportokat tartsuk távol a féltett területektől, a zavaró sportokat úgy korlátozzuk, hogy másutt mégis eljuthassanak a sportolók a „flow", a lebegés élményig! A sportolókat vegyük rá a szemléletvál-

tásra, önkorlátozásra.
Szükségtelenül, egyéb érdekek miatt semmiképpen se korlátozzunk, mert az hitelvesztéssel jár!

8. A „zöld etikai kódexet" a fenti körökön túl, széles körben és hatékonyan ismertetni kellene. Beváltak erre az eseményekre készült brosúrák illetve hirdetőtáblák és feliratok!

9. Támogassuk a kézműves, barkács, szabás-varrás és egyéb tanfolyamokat, tevékenységeket, bemutatókat, vásárokat. A saját készítésű tárgyak segítenek, hogy ne idegenedjünk el mindennapi életünk tárgyaitól.

10. Bátorítsuk továbbra is a „Zöldköznapi kalauzra" hasonlító kiadványok és publikációk elkészítését, amelyek a barkácsolók, a kertészek és a turisták számára is megkönnyítik a környezetbarát életmódot. Célszerű lenne az életmódot is felölelő, tárgymutatókkal ellátott zöld bibliográfiát létrehozni!

Családnak, iskolának

11. A szabadidő eltöltésének szokásait alapvetően a családi nevelés szabja meg, de igen fontos az iskolai szocializáció szerepe is. A család és az iskola segítse elő, hogy a gyermekeknek legyen szabad idejük, aminek eltöltését maguk tervezik meg, s amihez maguk keresnek partnereket. Tanítsák meg a gyermeket arra, hogy milyen szempontok alapján válasszon magának időtöltést. Tanítani kell az időgazdálkodást és azoknak a tevékenységeknek a megbecsülését, amelyek olcsón is értékesek (pl. könyvtár használata, természetjárás, a kreativitást igénylő és fejlesztő tevékenységek), illetve amelyek a környezetet kevésbé veszik igénybe. Ebben a feladatban fontos szerep jut a szabadidő–szervezőknek.

12. Nevelőként, szülőként, kollégaként ösztönözzük a társas tevékenységeket (családi, iskolai, munkahelyi, egyesületi, szakköri), és segítsük, hogy ezek vonzóbbá váljanak, mint a szórakozás magányosabb formái. A csoporthoz tartozás erőt, tartást ad, szükségtelenné tesz számos felszínes időűzést. Ünnepeinket, jeles napjainkat közös tevékenységekkel ünnepeljük meg, szánjunk rájuk és neveltjeinkre időt és figyelmet.

13. Szülőként, pedagógusként és bármely más szerepben vértezzük fel a gyerekeket, a társadalmat a reklámtrükkök ellen. A fogyasztás egy jelentős része szabadidős és hobbi tevékenységek érdekében történik. Segítsük elő, hogy fogyasztási kultúránk – ahol lehet – ne az eldobhatóságot, hanem a kíméletes, tartós használatot, a javítást, átalakítást, továbbhasználatot üdvözölje.

14. Szorgalmazzuk, hogy a speciális, a sporttal kapcsolatos hulladékok kezelésére adjanak tanácsot, biztosítsanak gyűjtőhelyet a különböző tevékenységeket szervező körök! (Horgászzsinór, futócipő, bicikligumi stb.) A begyűjtés az idények végén –vagy folyamatosan– szervezetten folyjon, különböző kedvezményekkel ösztönözzék a leadást.

15. Pedagógusként ösztönözzük a természetjárást, de a természetet ne idealizáljuk, ne állítsuk

szembe az ócsárolt (pl. városi) lakókörnyezettel. Statisztikák szerint ma az ország lakosságának 60%-a városi lakos. Az a gyermek, akiben városi lakóhelye miatt a boldogtalanság érzetét keltették, könnyebben fordul pótlékok felé. Ugyanakkor a városi környezet is sok pozitívumot kínál a szabadidő eltöltésére is, a nevelésre is.

16. Az egyes középiskolákban folyó idegenvezető-képzés során ugyanúgy vegyük figyelembe a környezeti szempontokat, mint ahogy azt korábban, a hivatásosaknál említettük.

17. Vonjuk be a szülőket az iskola életébe. Ne csak a gyerekek távollétében végzett szakipari és barkácsmunkát kérjünk tőlük, hanem teremtsünk alkalmat, hogy beszéljenek munkájukról, átadhassák készségeiket, szerepeltessük őket ünnepi (pl. karácsonyi, jeles napi) műsorban. Ez visszahat az iskola és a család, sőt a gyermek és a szülő kapcsolatára is, és javítani fogja a nevelés, tanítás hatásfokát is.

18. Vonjuk be a nyugdíjasokat a környezeti nevelés minden területére. Olyan ismereteik vannak pl. az erőforrások harmonikus felhasználásáról, amelyeket ma csak tőlük lehet megszerezni. Ezzel tartalmasabbá tehetjük nyugdíjas éveiket is.

19. Teremtsük meg a saját készítésű ajándéktárgyak becsét (pl. osztályban, családban, munkahelyen). Az ajándékoz jól, aki a megajándékozottra előzőleg figyelmet fordít, megtudja, hogy minek örül, mivel okozhat neki meglepetést, nem pedig az, aki sok pénzt költ.

20. Tanítsuk meg gyerekeinket, tanítványainkat a házimunkákra, főzni, varrni, faragni, csakúgy, mint énekelni, rajzolni, úszni, táncolni is. A legtöbb kétkezi tevékenység (különösen a társas tevékenységek) hasznos, jóleső időtöltés, többet használ az egyénnek és a környezetnek, mint sok unalomból nézett tévéműsor, videó vagy számítógépes játék. Az effajta, „pénzt" kiváltó tevékenységek ráadásul növelik a fenntartható életmódhoz szükséges autonómiát is.

Közösségi események szervezőinek

21. Egyre több a sok résztvevőt megmozgató rendezvény, ezért érdemes néhány stratégiai fontosságú alapelvet összefoglalni. Az események előkészítésénél, szervezésénél kezdettől figyelembe kell venni a környezeti szempontokat, mivel a környezeti problémák jelentős része átgondolt szervezéssel elkerülhető. Ösztönözzük, hogy a különböző tevékenységek szakmai honlapjain legyenek környezettel foglalkozó rovatok (örömünk is lehet benne, pl. www.haldorado.hu). Használjuk ki a tömegeket vonzó eseményeket a környezettudatosság fejlesztésére is! Fokozzuk a résztvevők környezettudatosságát az élő környezet, a tiszta levegő, tiszta víz, értékes talaj, becses tájkép vonatkozásában. Minimalizáljuk a környezeti terhelést, ne engedjük meg a károkozást! Legyünk kompromisszumra készek a szakmai jellegű kritériumok megvalósítása és a környezeti értékek megóvása vonatkozásában!

22. Kérjünk engedélyt a terület tulajdonosaitól; a Nemzeti Park Igazgatóságoktól, ha fennhatóságuk alá tartozik a terület; továbbá az ÁNTSZ-től illetve a Rendőrségtől ha a rendezvény jellege miatt erre szükség van. Egyeztessünk más érdekelt szervezetekkel: a bérlőkkel vagy kezelőkkel (pl helyi önkormányzatok, erdészetek, vadásztársaságok).
Egyeztessünk a programmal kapcsolatban, kerüljük el az érdekek ütközését! Sokszor több rendezvény is egyszerre futhat azonos területen, pl. majális és futóverseny. Ezek szinkronizálása mindkét programot segítheti, viszont az egyezség hiánya mindkettő kudarcával fenyeget. Egyes szolgáltatások pl. a keletkező szemét begyűjtése, az ivóvíz és élelmezés vagy a mobil vécék biztosítása összevonható!

23. A területen már kialakított és gazdaságosan üzemeltethető szolgáltatásokat kérjük föl pl. közösségi közlekedés üzemeltetőit, szemétszállító vállalkozókat, tűzoltóságot, orvost, élelmiszer és italboltot, büfét. Ezek a felkérések azonnal több –helyi érdekeltségű– csatornán át is megalapozhatják a rendezvény sikerét!

24. Rendezvényeink kiszolgálására a lehető legkevesebb ideiglenes építményt létesítsük! Használjunk környezetbarát, többször használatos és/vagy újrahasznosítható anyagokat, amelyek energiatakarékosan szállíthatók! Törekedjünk arra, hogy a rendezvény minimális energiaigénnyel működjön

(fűtés, világítás, melegvíz), és lehetőleg használjunk megújuló energiaforrásokat. Fordítsunk nagy gondot az esemény látogatóinak –résztvevőinek– kulturált kiszolgálására! A nézők sokszor nagyobb kockázatot jelentenek a környezetre, mint maga az esemény! Gondoskodjunk megfelelő parkolóról, elegendő illemhelyről, jelzőtáblákról és kijelölt megközelítési útvonalról. Rendezvényeinken legyen kellő számú kiszolgáló, információt adó személyzet!

25. A tevékenység jellegétől függően kérjük meg a résztvevőket a hulladékuk hazaszállítására, (természetjárás szervezett formái) vagy oldjuk meg a hulladék gyűjtését, elszállítását! Amennyiben van logika benne, szelektáltan gyűjtsük a hulladékot! A PET palackok gyűjtésére körülhatárolt több négyzetméteres terület a „tapossa laposra" táblával többszörös haszonnal kecsegtet!

26. Törekedjünk rá, hogy a közösségi közlekedés választása előnyös legyen, és ezt az előnyt tudassuk a résztvevőkkel.

27. Vegyünk rá ismert személyiségeket a jeles napok, rendezvények népszerűsítésére! Nyilatkozzanak pozitívan az élhető környezet kialakítására tett kis lépések pozitív szerepéről!

Irodalom

Altvater Csaba: A rekreáció helye, szerepe és feladata a társadalomban, alkalmazhatósága a turizmusban. Életmód és életminőség váltás szükségessége az új évezred hajnalán. Tapolca, Tapolca Város Önkormányzata, 2000. 124. o.

Bennett, S. – Bennett, R.: Gyerünk a szabadba! 365 szabadtéri játék. Bp., 1993. Alexandra. 463. o.

Boers, Han – Bosch, M.: A Föld mint üdülőhely. Bevezetés a turizmus és környezet kapcsolatrendszerébe. Bp. Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskola, 1994. 186. o.

Cornell, Joseph Bharat: Kézenfogva a gyerekekkel a természetben. Bp. Magyar Környezeti

Nevelési Egyesület – Medicina, 1998. 172. o.

Cornell, Joseph Bharat: Listening to Nature. How to Deepen your Awareness of Nature.

Nevada City, CA, Dawn, 1987. 95. o.

Cornell, Joseph Bharat – Deranja, Michael: Journey to the Heart of Nature. A Guided Exploration. Nevada City, CA, Dawn Publications, 1994. 123. o.

Dikácz, E. – Ujj, Z.: Sport és környezetvédelem. Bp. MOB, 2004. 104.o.

Durrell, G. – Durrell, L.: Az amatőr természetbúvár. Gondolat, 1987, 320. o.

Földesiné, Sz. Gy. – Gál, A. – Dóczi, T. : Társadalmi riport a sportról Bp., 2008. ÖM - MSTT, 124.o.

Hardi András: Tájékozódás, természetjárás, tájfutás. Útmutató pedagógusoknak. Bp., 1995. Tárogató. 36. o.

Hardi András: Tájékozódás, természetjárás, tájfutás. Kezdők könyve. Tanulási segédlet 8–12 éves fiataloknak. Bp., 1995.Tárogató. 95, 12. o.

Hardi András: Tájékozódás, természetjárás, tájfutás. Feladatgyűjtemény 8–12 éves fiataloknak. Bp, 1995. Tárogató. 40. o.

Kós Károly, ifj.: Mihez kezdjünk a természetben? Bp. Mezőgazd. Kvk., 1985. 122. o. (=Mindennapi hagyomány)

Kovács Gábor (szerk.): Szépség, öröm, egészség Bp. Medicina 2009. 187.o. (Egészséges életmód, művelődéstörténet)

Kovács Tamás Attila: A rekreáció elmélete és módszertana Bp. Fittness Kft, 2004, 342.o.

Németh Imre – Némethné Katona Judit: Zöld kalandra fel! Környezetvédelemről túrázóknak – turistaságról környezetvédőknek. Bp. Ezredforduló Alapítvány, 1996. 2 db

Puczkó László – Rátz Tamara: A turizmus hatásai. Bp. Aula – Székesfehérvár, Kodolányi Főiskola, 1998. 491. o.

A természet ösvényein. Bp. Magyar Könyvklub, 2000. 153. o.

Vásárhelyi Tamás.: Szitakötészet. Független Ökológiai Központ, 1994. 44. o.

Vosátka, Mirko: Természetjárók enciklopédiája. Bp.- Bratislava, 1978. Móra –, Madách, 394. o., 12 t.

Watkins, David – Dalal, Meike: Kempingezés, túrázás. Bp. Park, 1995. 125. o. (=Usborne kézikönyv).

III. Társadalmi környezet

Hagyományok

Molnár Zsolt (Knézy Judit 2003. évi szövegének felhasználásával)

A hagyomány egy adott közösség tudásának, tapasztalatainak összessége, mely a közösség fennmaradását támogatja. Az ily módon összegzett közösségi tudás a közösség magatartásformáinak, szokásainak lassabban vagy gyorsabban változó rendszerén belül működik. E formák nem öröklés útján jutnak el egyik nemzedéktől a másikig, hanem az eltanulás (nyelv, megfigyelés, tapasztalat, mozgásformák leutánzása), elsajátítás folyamatában válnak a különféle típusú közösségek tagjainak birtokává, szervezik ezek viselkedését, tevékenységét. A hagyomány megsértését a közvélemény bünteti. A felvilágosodás óta a modernizáció egyik – gyakran ki is mondott célja – a lokális, általában falusi hagyományok városiakra, ill. globálisokra való cseréje. Napjainkra „hagyománnyá" vált a távoli országok termékeinek rutinszerű vásárlása (pl. banán, kakaó) vagy a televízió, s benne a nemzetközi filmek, hírek nézése. A továbbiakban hagyomány alatt a régóta tesztelt, a közösségek épülését segítő tudást, szokásokat stb. értjük.

Gyorsan változó korunkban, amelyben az egyén olykor riadtan figyeli a szinte követhetetlen technikai, gazdasági, pénzügyi vagy divatváltozásokat, felmerül a kérdés, hogy nem lenne-e jobb lassabban alakuló, a hagyományokhoz jobban ragaszkodó, a család, a közösség, a természet értékeit inkább becsülő világban élni? Úgy hisszük, korábban a „természet ölén" élő, de inkább a természettől megtapasztalhatóan függő ember jobban eligazodott a világban, kevésbé volt magára hagyatva, útja jobban meg volt szabva, cselekvéseiben ismerős, jóindulatú szemek kísérték. Környezete is egészségesebb, tisztább, emberibb lehetett.

A szempontunkból jó (azaz ember és környezete harmóniájára törekvő, a fenntarthatóságot segítő) hagyományokból nagyon sokat tanulhatunk. Ha tudni akarjuk, hogy mi a jó és számunkra megszívlelendő hagyomány, ha meg szeretnénk menteni értékeket a múltból, illúziómentesen kell a választ megadni, hogy a gátló, rossz vonásokat elhagyjuk. A fő kérdés: „Vissza vagy hova?".

Ugyanakkor a hagyományaink többet is jelentenek, mint csak a múltból megmaradt szokásrendszert. Jelenünket is átszövik, folyamatosan változnak, módosulnak a társadalom és környezete pillanatnyi állapota szerint.

Természetbe ágyazottságunk és hagyományaink kapcsolatrendszerének szemléltetése nagymértékben és fontos irányban segítheti a környezeti és a fenntarthatóságra való nevelést. A fejezetben a hangsúly a természettel kapcsolatos hagyományrendszeren van, de a hagyományok nyilván összetettebben szövik át magán- és társadalmi életünket is. A hagyomány, hagyományos fogalmak mentén a környezetvédelemben ellentétes irányzatok feszülnek egymásnak: az aktív („csővégi") technológiák szükségszerűen modernek, a hagyományos, „megelőző" mentalitás és viselkedésmód inkább konzervál, de pl. az újrahasznosítás csak részben újfajta tevékenység.

Helyzetkép

A hagyományok ismerete, betartása, követése a korábbi társadalmakban az egyén számára egyfajta védelmet, a közösség által történt elfogadást, elismerést is jelentett, míg a hagyományok indokolatlan megszegése kirekesztettséget hozott magával. Erre egyszerű példák a következők: parasztgazda fia csak parasztgazda lányát vette el, kanász fia csak kanász, fazekasé fazekas lehetett. Az egyik községből

a másikba férjhez menő lány felvette a befogadó község viseletét, mert már oda tartozott. A hagyomány egyik legfontosabb funkciója a hosszú távú biztonság, a hatékony tapasztalatátadás lehetővé tétele volt.

A természet- és környezetismeret néhány falusi hagyománya és annak változásai

A hagyományokban rögzítődött a paraszti vagy pásztorcsoportok tudása az őket körülvevő, kenyerüket adó természetről, környezetről is. Részletes és erőteljes írott és szájhagyomány őrzi a természeti erőforrásokat a közlegelőre, közerdőre vonatkozólag. Az egykori székely „rendtartó falu" célja ugyanaz volt, mint a mai „tartamos" erdőgazdálkodásé: védelem és természetkímélő, ökológiailag fenntartható életmód biztosítása a közösség jövőjének, a megszületőújnemzedékeknek védelmében.

A természethez szoros szálakkal fűződő, annak kiszolgáltatott falusiak édes- és nagyszüleiktől, rokonaiktól, szomszédaiktól, kortársaiktól elmondások, megfigyelések, munka- és szórakozási alkalmak során sajátították el környezetük ismeretét. De okultak erről olvasmányaikból, kalendáriumokból, a „csízióból", prédikációkból, az ismétlőiskolák gyakorlatából is. A pásztorgyerek, ha sürgősen nem tanulta meg, hogy mit ehet erdőn, mezőn, réten tavasztól őszig, akkor nagyon sokat éhezett. A tudás elmélyítésének fontos alkalmai voltak a családi, olykor szomszédokkal való összefogással végzett munkák (pl. építkezés, aratás, betakarítás, szőlőmunka, szüret, erdei munka), és az is, mikor a nagyszülő gombát, szamócát szedni, nyírvizet csapolni vitte unokáját, de a közös határjárások, a búza érésének vizsgálata, a fiúgyermekek csoportos élelemszerzése: madártojás szedés, halászat, rákászat és más lehetőségek is. A környezet ismeretével együtt így sajátították el, hogyan, mikor, mit kell elvégezni – ötszáznál több „parasztregula" szól erről, a legismertebb a Szent György napi kihajtás -, hogyan kell építkezni, természetes anyagokból bútorokat, házi és más munkaeszközöket, játékokat készíteni, hogyan kell rendben tartani a házuk táját.

A helyi közvélemény megkívánt egyfajta külső rendet, tisztaságot. Megszólták, akinek nem volt rendszeresen meszelve a háza, nem volt szép virágoskertje, a háza előtt nem söpörte el a járdát, nem tisztította ki az árkot, s aki az őszi búcsú idejéig nem végezte el a betakarítási munkákat. A tájba illő építkezés, a természetes helyi anyagok felhasználása, a hulladék kellő hasznosítása a gazdálkodásban, illetve jól elkülönített tárolása hozzátartozott a paraszti gyakorlathoz. A paraszti élet rendjét természetszerűen az évszakokhoz való igazodás - az évkörös rend alakította.

A közösségi tudás védő ereje a felvilágosodás nyomán bekövetkezett individualizálódással, polgárosodással az egyéni szabadságjogok követelésével meggyengült. Az ipari forradalom és a tömegtermelés fölöslegessé tett sok kézműves hagyományt. Századunk nagy társadalmi változásai a hagyományokra nézve is meghatározóak voltak. Különböző hatásokra megnőtt például a társadalmi mobilitás. A korábban falusi lakosság többsége a városokba, részben lakótelepekre költözött, ahol akár több falunyi lakosság él különböző helyekről származó hagyományok töredékei között. A mezőgazdaságból élők számaránya a korábbinak törtrészére csökkent. A hajdani többnemzedékes családok helyett sok a kisebb, egy-kétnemzedékes család. Sokan élnek egyedül. Eközben sajnos nem csupán az időközben feleslegesség vált, hanem a mai napig érvényes és szükséges hagyományok is elvesztek.

Az információtovábbítás robbanásszerű fejlődésének eredményeként az események, változások, információk kinőtték a helyi kereteket, és országos, majd világméretekben azonnal hozzáférhetővé váltak. A mezőgazdasági, majd ipari társadalom után a szolgáltató és információs társadalom ideje jött

el. Ezek a változások jellemzően érintették a természettel, környezettel kapcsolatos hagyományokat is. Az alábbiakban erre is adunk néhány példát.

Elmaradt például a szülők szakmájába fokozatosan résztvevővé válóan történő beletanulás. Sok gyerek nem látja szüleit dolgozni, akik látják sem feltétlenül értik, mit miért csinál. Minden gyerek új szakmát tanul, ráadásul elméleti alapokon nyugvó iskolákban. A természetismeret, a hagyományok, közben elmúzeumosodtak, skanzenesedtek, a mai vásárokban 10 perc kalapálgatás után kovács „mesterlevelet" kaphatnak 5-6 éves gyerekek. A tapasztalati helyett az elméleti tudás lett az iskola tananyaga. Ráadásul egyre többen tartoznak az ún. RTL Klub és Tesco nemzedékhez, ahol még az elméleti tudás is téves irányokat sugalmaz.

Ugyanakkor egyesekben megnőtt az igény a régi-új dolgok, a személyesebb természetismeret iránt . Egyre több családban, osztályban élik meg újra a hagyományos ünnepeket, kezdenek kiskertet művelni. Bár ezek esetleg színjátékszerűen indulnak, évek során valódi hagyománnyá, ismeretté, belső igénnyé válhatnak.

A közösségeket összetartó társadalmi hagyományaink részben kihaltak, részben eltorzultak a nagy változások során. Számos természettel kapcsolatos hagyomány azért szűnt meg, mert a közösségek természettel való korábbi kapcsolata is megszűnt. Gyimesben még napjainkban is évente kb. 210 napot tölt egy ember réten, legelőn, erdőben, kertben, míg egy mai átlagos magyar ember napi fél órát (!) tölt szabad ég alatt (pl. buszra vár, utcán sétál, kirándul).

A fogyasztói társadalom ideológiája nem szereti a tárgyak megóvásában, megőrzésében megnyilvánuló hagyományokat. A hagyományos helyett inkább az újra-vásárlási szokásokat helyezi előtérbe. Huxley a *Szép új világ*-ban már a második világháború előtt parodizálta ezt („Ami régi, el vele, így jutunk csak felfele!") Napjainkra a reklámok negatív értelműként kezelik a hagyományosat. Az új hagyományokban nagy a szerepe a gazdasági érdekeknek. A világ anyagiassá vált.

A globalizálódó világ egyik jellemzője, hogy nemcsak szomszédos falvakból, országokból, hanem más földrészekről is erős hatások érkeznek, néha akár saját hagyományaik átörökítési kísérletei is. Napjainkban tanúi vagyunk a távol-keleti filozófiák és vallások – és részben a hozzájuk kapcsolódó szokások – terjedésének, ugyanakkor az egész világot elönteni látszik az „amerikai" társadalom jónéhány szokása, hagyománya. Onnan indult a Föld Napja is, de onnan a Valentine nap (Bálint napján!), a Challenge Day; és amint ezek a példák is tükrözik, az angol nyelv térhódítása is megfigyelhető.

A városiak természeti hagyományai

A 20. században az iskolák fontos részt vállaltak a természeti és kulturális örökségre való figyelemfelhívásban is. Magyarországon, Herman Ottó javaslata nyomán, már az 1910-es években országszerte megtartották a *Madarak és fák napját.* A munkás és értelmiségi, „köztisztviselő" családok szívesen kirándultak, már akik nem kiskertjükbe mentek ilyenkor ki. Minden városnak kialakultak a kedvelt kiránduló és sportolásra alkalmas helyei. Gomba, szamóca, szeder és különféle virágok szedésének lehetősége is a szabadba csábította e csoportokat. A különféle ifjúsági és felnőtt szervezetek országszerte táborokat, kirándulásokat rendeztek. A műkedvelő sportmozgalmak is csábítottak csoportokat. E sportmozgalmak hatása elérte az urbanizálódó falvak fiataljait is. A korszak legfontosabb jellemzője, hogy a családi összetartás is megnyilvánult a természetjárásban, nyaralásban, kirándulások szervezésében is. Fontos tudatosítani, hogy ezek az emberek már nem dolgoztak a természetben, nem abból éltek, hanem ott csak „ki-rándultak", menekülve a városi zajtól, szeméttől. Emiatt természetis-

meretük felszínesebb (vagy éppen túlspecializált), kevésbé tapasztalati, gyakran nem a fenntarthatóság irányába mutat.

1945 után egyes szervezetek (Úttörő, KISZ, szakszervezetek, turistacsoportok) a pártállam ellenőrzése, de anyagi támogatása mellett is szintén kiépítették rendszeres találkozó, táborozó helyeiket. Egyes szervezetek turistacsoportként, nyugdíjas vagy evezős klubként bújtak el a természetben. Voltak honismereti szakkörök, később az erdei iskolák vonzották a gyermekcsoportokat. A kedvezményes turistáskodás, természetjárás 1989 után megszűnt, az ingatlanokat felszámolták, vagy új tulajdonosaik jóval drágábban működtetik ezeket. A város környéki kirándulóhelyek egy része beépült. Ugyanakkor lazultak a családi kötelékek is. 1990 után több csoport is táborok szervezésébe kezdett. Már vannak olyan táborok, amelyek 15-20 éve léteznek, évente stabilan megszervezésre kerülnek, részben állandó közösséget fognak össze, és ezért bennük tudatos és spontán hagyományteremtés folyhat. Egyre épülnek nemzeti parkjaink oktatóközpontjai, tanösvényei is, megjelentek a vezetett túrák, amelyek a természeti értékek bemutatása mellett egyre gyakrabban hagyományőrzéssel párosulnak. Szaporodnak a különféle fesztiválok is, amelyek az egykori dolgos napokat követő helyi ünnepeket igyekeznek turistalátványossággá alakítani (pl. aratási, pásztor, cseresznyeszedő, lekvárfőző fesztiválok). A hagyományosan kisközösségi ünnepek közben tömegrendezvénnyé válnak (pl. busójárás, kiszebábú égetés). Egyre gyakoribbak a lakóhelyi közösségek helyett az érdeklődés szerinti közösségek is, ahol távoli pontokról utaznak az alkalmakra a közösség tagjai. Ezek az alkalmak ugyan hozzájárulhatnak hagyományaink ápolásához, de ahhoz az ott tanultakat konvertálni kell saját közösségünkbe. Sikeres sorozatot indított a Hagyományok Háza is. Az egynapos konferenciák a hagyomány és napjaink kapcsolatát keresik tematikus tanácskozások során (pl. a hagyomány szerepe a természetvédelemben, a médiában, az építészetben).

„Mesterségesen" kiváltott, új hagyományok

Új hagyományokat is kitermeltek magukból egyes új közösségek, és mostanában egyre több helyen tudatosan igyekeznek kialakítani – néha a közösségek, de sokszor vezetőik vagy éppen külső személyek – az új körülményeknek megfelelő új viselkedési szabályokat, szokásokat.. Ilyen egy-egy pedagógus, egy iskola kezdeményezése iskolai évforduló megünneplésére, és ilyen pl. környezetvédelmi jeles napjaink országos, sőt egyes napok (pl. Föld Napja, Környezetvédelmi Világnap, Világtakarítási Nap) bolygóméretű megünneplése. Az „erdei iskola mozgalom" is megújulóban van. Itt fesztiválhangulat nélkül, egymást évek óta jól ismerő emberek tanulják az önellátást, ismerkednek a természettel. Sok erdei iskolában szervesen összekapcsolva folyik a természetismeretre, az ön- és közösségismeretre és a fenntarthatóságra való nevelés. Külön kategóriába tartoznak a túlélési táborok, amelyekben sok lehetőség nyílhat a természetből való élés egyéni tapasztalatainak megszerzésére.

A hagyományok ápolásához idő és egymás felé fordulás szükséges. A hagyományok önszerveződő – újraszerveződő – társadalmunkban fontosak, akár új (nem lakóhelyi, családi) közösségek összetartó erejeként is. Számos társadalmi szervezet alakítgatja is a maga hagyományait. A hagyományteremtés fontos, de veszélyes út! Történelmi, néprajzi és szociológiai ismeretek alapján azonban sok sikerrel kecsegtet.

A hagyomány kisebb közösségek sajátja volt. Most a globális közösség hagyományai, szokásai vannak kialakulóban. Ha ezek elnyomják a helyi hagyományokat, akkor a kulturális sokszínűség csökken. Több környezeti probléma viszont globális megoldások iránt kiált. A környezeti nevelés előtt álló egyik nagy feladat ezeknek az ellentmondásoknak a kezelése.

Javaslatok

Személyes

1. A harmónikus család (vagy bármely közösség) hosszú távú fennmaradásának egyik feltétele a hagyományok megtartása, újak létrehozása. Ezt tudatosítva éljünk!

2. Ne engedjük, hogy pozitív vagy kedves, a természettel, a környezettel és egymással való együttélés, együttműködés során kialakult és csiszolódott hagyományaink eltűnjenek, bepiszkolódjanak, piacosodjanak.

3. Tanítsuk és éljük a „célszerű szögénység", azaz a mértékkel élés hagyományait, melyek értelemszerűen anyag- és energiatakarékosak.

4. Tudatosítsuk az egészséges életmód korábbi hagyományait, de kritikusan rostáljuk ki a hatástalan vagy éppen káros, kuruzsló módszereket.

5. Száz évvel ezelőttig villanyáram nélkül, 20 évvel ezelőttig számítógép nélkül épültek a házak, sült a kenyér, nyomtattunk könyveket, jutottunk el egyik helyről a másikra. Tudatosítsuk ezt magunkban és másokban!

6. Ne nézzünk TV-t, mert az kizökkent normális életvitelünkből, felesleges és káros ingerekkel terheli agyunkat és lelkünket! Unalmas perceinkben énekeljünk népdalokat, és figyeljük üzeneteiket! Játszunk egymással sokat!

Tanárok számára

7. Ismerjünk meg, őrizzünk meg, élesszünk újjá és tanítsunk minél több, a természettel együtt létezést tükröző hagyományt, szokást, mert ezeknek ma is van pozitív pedagógiai hatása. A természet változásaihoz kötődő ünnepeknek fontos szerepe van a természethez való viszonyunkban. Keressük a Kárpát-medence népeinek hagyományait, elsősorban ezeket és kevésbé a készen tálalt indián stb. hagyományokat ismertessük meg tanítványainkkal. Tudatosítsuk, hogy a nevelés fő bázisa továbbra is a család és az iskola. Megnövekedett feladatkörüket csak együtt, összefogva tudják ellátni. A kiterjedt családra gondoljunk: nagypapák, nagymamák, nagynénik, unokatestvérek is, mindenki mást tud és mást tesz hozzá ehhez a tudáshoz. A család és iskola közös megbeszélései (tanár, szülő) a közös kirándulások, táborok, családi vetélkedők pl. gyerekekkel, a közös házi, kerti vagy erdei munka stb. fokozzák a nevelés hatásfokát.

8. Keressük a vallási és világi hagyományok természeti hátterét, a kerek esztendők ritmusait.

9. Törekedjünk arra, hogy a természetismeret alkalmai kapcsolódjanak össze a kulturális értékek, a hagyományok megismerésével.

10. Építsünk a természetjárók és a turisták szervezeteire, azok hagyományaira.

11. Szenteljünk több időt kirándulásokra, könyvtári, múzeumi programokra, szakköri munkára, vetélkedőkre. Őrizzük meg ezek hagyományát.

12. Igyekezzünk arra, hogy természet- és környezetvédelmi jeles napjaink a természetvédő mindennapjaink közül ünnepként emelkedjenek ki. Alakítsuk, fejlesszük őket! Sokak szerint a kampányszerű megmozdulások nem sokat érnek, nem is vesznek bennük részt. Nemzeti ünnepeink is egyszer vannak egy évben, és mégis jelentősen hozzájárulnak nemzeti identitástudatunkhoz. A környezetvédelmi jeles napok – hasonlóan – a környezetvédő tudatunkat formálhatják.

Minisztériumok számára

13. Kérjük a mindenkori kormányt és kiemelkedően a kulturális és oktatási tárcát, az új, környezettudatosságot erősítő hagyományok kialakításában pedig a környezetvédelmi tárcát, hogy a hagyományőrzés tudatos vállalásával és hangoztatásával, szakmai és anyagi támogatással vegyék ki részüket a hagyományőrzés teendőiből. Különösen fontos a már bevált programok, táborok, erdei iskolák hosszú távú finanszírozásának biztosítása.

Szakágazatok számára (pl. erdőgazdálkodás, biogazdálkodás, gyógyszerészet)

14. A hagyományos, ún. „lassú tudás” sokkal hosszabb tesztelési időszakon esett keresztül, mint a mai, modern ún. „gyors tudás”. Ezért van az, hogy fenntarthatóság érdekében gyakran érdemes visszanyúlnunk kidobott hagyományainkhoz. Úgy tűnik, hogy csak azokat újraértékelve, a mai korhoz igazítva van esélyünk fenntarthatóbb földi életre. Mivel a régi tudás megismerése és újraértékelése komoly szakmai ismereteket kíván, csak a megfelelő terület szakemberei végezhetik el a munkát. Nem várhatunk néprajzos, pedagógus kollégáinkra.

Kutatók számára

15. Szinte minden tudományág egykor a népi ismeretanyagból fejlődött ki. Ezért minden kutatónak érdemes megismernie tudományterülete népi ismeretanyagát (pl. növényismeret, építészet, mezőgazdálkodás). Ez akár új tudományos paradigmák megszületését is segítheti (vö. Bartók „csak tiszta forrásból”).

Ajánlott „irodalom”

Elsődleges források:

Saját tapasztalatok a a természetben, élelmiszerszerzésben és -termelésben (pl. kiskert).

Nagymamáink, nagyapáink, idős szomszédaink le nem írott tudása, csak tevékeny részvétellel átadható tapasztalatai, hagyományai.

Az „életiskola” tananyaga.

Kézműves honfitársaink, idős szaktársaink, parasztok és pásztorok szintén csak tevékeny részvétellel átadható tapasztalatai.

Másodlagos források:

Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium. Bp. Mandala, 1998. 3 kötet

Buka László (szerk.): Élő táj. Válogatott írások természetről, térről, teremtésről. Debrecen, Dél-Nyírség Bihari Tájvédelmi és Kulturális Értékőrző Egyesület, 2000. 305 o.

Csehovicsné Kóródi Judit: Élet-játékok. A népi kultúráról kisiskolásoknak. Bp. Magyar Médiapedagógiai Műhely, 1995. 120 o.

Csízió vagyis a csillagászati tudománynak rövid és értelmes leírása. P., 1986. Mezőgazd. Kiadó. 180 o.

Czárán Eszter (2005): Világnak Virága. Magyar műveltségünk napról napra kicsiknek és nagyoknak. A tavaszi napéjegyenlőségtől (március 21.) a nyári napfordulóig (június 21.). Szerzői kiadás.

Czárán Eszter (2005): Világnak Virága. Magyar műveltségünk napról napra kicsiknek és nagyoknak. A téli napfordulótól (december 21.) a tavaszi napéjegyenlőségig (március 21.). Szerzői kiadás.

Czárán Eszter (2006): Világnak Virága. Magyar műveltségünk napról napra kicsiknek és nagyoknak. A nyári napfordulótól (június 21.) az őszi napéjegyenlőségig (szeptember 23.). Szerzői kiadás.

Czárán Eszter (2006): Világnak Virága. Magyar műveltségünk napról napra kicsiknek és nagyoknak. Az őszi napéjegyenlőségtől (szeptember 23.) a téli napfordulóig (december 21.). Szerzői kiadás.

Diószeginé Nanszák Tímea – Zsákai Edit: Játékszertár. Ünnepeink farsangtól karácsonyig. Debrecen, Tóth Könyvkereskedés, 1997. 236 o.

Eichelter-Sennhauser, Ida: Alltags-Pflanzen von Gestern. Geschichten über Gebrauchs- und Brauchtumspflanzen. 2. Aufl. Wien, ARGE Umwelterziehung in der ÖGNU, 1991. 79 o. (Materialien zur Umwelterziehung, 7.)

Gardner, Robert: Celebrating Earth day. A sourcebook of activities and experiments. Brookfield, CT, Millbrook Press, 1992. 96 o.

Imreh István: A rendtartó székely falu. Bukarest, 1974. Kriterion K.

Jankovics Marcell: Jelkép-kalendárium. Bőv. átd. kiad. Debrecen, Csokonai, 1997. 384 o.

Kalendárium. Az általános iskola 1. és 2. osztálya számára. Bp. Korona, 1993. 100 o., 117. o.

Kocsis Mihály: Világfa. Munkáltató tankönyv a népismeret tanulásához az általános iskolák 4-5. osztálya számára. Bp. Calibra, 1994. 215 o.

Kovács István: Minden nap jeles nap. A biológia és környezetvédelem úttörői. Bp. Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium, 1993. 259 o. (Békében a természettel)

Liszka József: Ágas-bogas fa. Néprajz fiataloknak. 3. bőv. kiad. Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 1995. 138 o.

Mikusné Nádai Magda: Madarak, fák, gyerekek. Hogyan ünnepeljük meg a madarak és a fák napját? Bp. Legány és Társa ny., 1990. 66 o.

Molnár Tibor – Ungvári Judit: Fellegajtó-nyitogató. Néprajz munkáltató tankönyv. 5–6. évfolyam. Bp. ELTE ÉKP Közp. – Tárogató, 1996. 104 o., 88. o.

Molnár V. József: Egész-ség. Pécs, Melius Alapítvány, 1995. 356 o.

Molnár V. József: Világ-virág. A természetes műveltség alapjelei és azok rendszere. Bp. Örökség Alapítvány, 1996. 247 o.

Napról-napra. A mi kalendáriumunk. 2. átd. kiad. Debrecen, Pedellus, 1994. 253 o.

Ross, Kathy: Every day is Earth day. Brookfield, CT, Millbrook Press, 1995. 47 o.

Surányi Dezső: Mítosztól a valóságig. A magyar nép természetismeretének fejlődésvázlata. Cegléd, Szerzői kiadás, 1993. 165 o.

Szabó T. E. Attila – Péntek János: Ezerjófű. Etnobotanikai útmutató. 2. repr. kiad. Bp. Nemzeti Tankvk., 1996. 217 o.

Tarján Gábor: Fölnevelő hagyomány. Bp. Magyar Médiapedagógiai Műhely, 1995. 235 o.

Tátrai Zsuzsanna – Karácsony Molnár Erika: Jeles napok, ünnepi szokások. Bp. Planétás, 1997. 298 o. (Jelenlévő múlt)

Tessedik Sámuel: A jó magyar falu??? – Judit keresi.

Xántus János: A természet kalendáriuma. Bukarest, 1972. Kriterion K. 526 o.

Zöldbetűs ünnepeink. Bp. Süni Egyesület, 1998. 50 o. (Süni füzetek, 1.)

Művészetek

Bodóczky István
(Orgoványi Anikó 2003. évi szövegének felhasználásával)

A közoktatást szabályozó Nemzeti Alaptanterv szerint a művészetek négy, markánsan elkülönülő rész területből állanak: ének-zene, dráma és tánc, vizuális kultúra, valamint mozgókép és médiaismeret. (Az eredeti elképzelést megváltoztatva az egyik legfontosabb művészeti ágat, az irodalmat kiemelték a felsorolásból.)

A művészetekkel nevelés hozzájárul a szellemi, lelki tulajdonságok gyarapításához, az esztétikai fogékonysághoz, a fantázia és a kreativitás fejlesztéséhez. „A művészeti tárgyak mindegyike a teljes emberré válást (azaz az értelmi és érzelmi nevelés közötti összhangot), a közösségformálást, a szociokulturális hátrányok leküzdését, a kulcskompetenciák fejlesztését, a világ komplex befogadását, az önkifejezést és örömet jelentő alkotás lehetőségét próbálja a maga eszközével segíteni…" (NAT) .

A művészetekkel való foglalkozás segíti az észlelés érzékenységének és a kifejezés árnyaltságának fejlesztését. Ezek persze nem olyan könnyen kimutathatók, ezért sokan úgy gondolják, hogy közvetlen haszna csupán azok számára van, akik a művészetet majd életpályának választják. A művészetek tantárgyai számára ezért kézenfekvő, hogy a képességek fejlesztése és nem az ismeretanyag van a pedagógiai tevékenység középpontjában.

A művészetek műveltségi részterületei önálló művészeti ágazatok. Bár számos rokon vonással rendelkeznek, kifejezésmódjuk és az adott életkorban betöltött szerepük szempontjából igen különbözőek. Közös vonásuk, hogy a személyiségfejlődés, a kommunikáció és a problémamegoldás fejlesztése mindegyik területnek fontos része. Azonban minden területnek megvan a maga sajátos vonása is, mindegyik más-más kompetenciát fejleszt leginkább:

- a vizuális kultúra a kreativitást, a vizuális kommunikációt,
- a dráma és tánc az együttműködést és összehangolást,
- az ének és a zene az érzelmek kifejezését, azérzelmi gazdagságot, az együttműködést,
- a mozgókép és média az ismeretszerző képességet és a kritikai gondolkodást, végül
- az irodalom a kommunikációt és a személyiséget fejleszti.

A művészeti tantárgyak nem túl előnyös megítélése a közgondolkodásban annak is köszönhető, hogy ezek a területek (az iskolai gyakorlatban) igen eltérő mértékben reflektálnak a jelen korra. Valójában csak a *Mozgókép kultúra és médiaismeret*, valamint a *Rajz és vizuális kultúra* tantárgyak kapcsolódnak közvetlenül is a mához, az aktuális problémákhoz, például a környezeti neveléshez. Máig kevéssé tudott, hogy a „vizuális kultúra" műveltség terület kettős természetű: a művészet mellett a „köznapi vizualitás" is megjelenik benne, ismeretanyagában szerepel a tárgy- és környezetkultúra is, céljai között fontos szerepe van a környezeti nevelésnek. A „magas kultúrával" és az úgynevezett tömegkultúrával egyaránt foglalkozik, egyaránt törekszik a gyakorlatias tudás átadására, képességek fejlesztésére, a személyiség formálására, művészet általi gyarapítására.

Helyzetkép

Ez azonban csak a keret, olyan lehetőség (mint sok más tantárgy esetében is), amellyel a tanárok sajnos nem mindig tudnak élni. Részben a tanulási környezet alkalmatlansága miatt, részben pedig saját felkészületlenségük folytán. Hiába szorgalmazza a tanterv a mához kapcsolódást, a tanárok többsége nem tájékozott a mai kultúrában, a kortárs vizuális művészeteket a rajztanárok sem ismerik. Így aligha tudnak segítséget nyújtani a fiataloknak a kritikai szemlélet kialakításában, abban, hogy eligazodjanak az őket érő hatások, a képözön, a számtalan kulturális, társadalmi, ökológiai és technikai stb. jelenség között. Nem veszik tudomásul, hogy a művészet a húsz évvel ezelőttihez képest is sokat változott, az igazi kortárs művészet reagál a ma kihívásaira. Megismerése, megismertetése - több más előnye mellett – saját korukhoz is közelebb hozná a tanulókat. A múlt siratása helyett segítené őket abban, hogy megbecsüljék a mai kultúra, a mai természet értékeit, cselekvésre motiválná őket, arra, hogy jól érezzék magukat saját korukban, aminek fenntartásáért tenni is hajlandók.

Ráadásul a tanárok többsége a korszerű, hatékony nevelési tanítási módszereket is inkább csak hírből ismeri, azok alkalmazásában csak csekély tapasztalata van, így az integráció vagy a differenciálás, a projekt módszer és a kooperatív tanulás nem képezik pedagógiai eszköztáruk részét.

Így nem csoda, hogy a művészetek iskolai oktatásának társadalmi megítélése szerint a művészet olyan „extra", amely talán szép és értékes, de némileg ezoterikus, megfoghatatlan, így elsőként esik áldozatául a racionálisnak gondolt megszorításoknak. (a művészeti órák számának csökkentése, a támogatások minden téren való elvonása stb). Jellemző például, hogy még úgynevezett „elit" középiskolákban is, ahol a különböző tantárgyakat csoportbontásban tanítják, a rajzórákon 30-35 tanuló zsúfolódik a teremben. Ennek egyik oka az, hogy még nem sikerült tudatosítani: a közoktatásban a művészet nem célja, hanem eszköze nevelésnek.

A jelenlegi globális válság persze minden tekintetben rontja a helyzetet, de nem csupán annak közvetlen és közvetett gazdasági hatásaival. Úgy tűnik, nálunk most ez nagyon sok területen „kapóra jött": minden már korábban is létező probléma, negatív tendencia, megvonások, tehetetlenség, bűnös hanyagság számára kitűnő alibit szolgáltat.

A művészeti nevelésben elszenvedett megszorítások növelik az amúgy is meglévő szociális egyenlőtlenségeket, a kirekesztést, a rasszizmust, az idegengyűlöletet és a társadalmi méretű frusztrációt,; mindez némelyekben felfokozott indulatokat gerjeszt, másokat mélységes passzivitásba taszít. Nálunk már hagyomány, hogy a jelenlegihez hasonló válság helyzetekben a leggyakoribb „túlélési stratégia" a múlt felé fordulás. Sajnos, a múlt ebben az esetben nem a gyarapodást, sokkal inkább a menekülést szolgálja. Ezzel pedig együtt jár a nyitottság hiánya, a másságtól való idegenkedés és ezek következményeként a csökkenő vállalkozó, kísérletező kedv. Mindez nem túl jó háttér a fiatalság neveléséhez, különösen pedig a művészeti és a környezeti neveléséhez.

Az utóbbi évtizedben megfigyelhető (és pontosan kimutatható) az a tendencia, hogy amilyen mértékben gyengül a művészetoktatás helyzete és színvonala a közoktatásban, úgy erősödik a művészeti szakoktatás. Szaporodnak a művészeti szakkörök, alapiskolák, szakközépiskolák. Az elmúlt évben kb. 830 művészeti alapiskola kapott működési engedélyt országszerte, egyre növekszik a (vizuális) művészeti szakközépiskolák száma (ma már több mint 30 van a 19 zenei szakközépiskola mellett). Ezek viszont tovább rontják a művészeti nevelés helyzetét a közoktatásban. (Az iskolák ilyen körülmények között „felmentve érzik magukat" a művészeti órák fejlesztése alól). A művészeti nevelés előnyeiben így csak kis számú, tehetségesnek mondott vagy jómódú családból származó gyermek részesül.

A művészet a kultúra ipart szolgáló „szakmává" változik, és nem a nevelés eszköze többé. Ilyenformán viszont csupán a szakmára fókuszál, és nem foglalkozik olyan általános nevelési célokkal mint a környezeti nevelés.

Vannak azonban biztató jelenségek is:
Ahogyan a kortárs művészetben, úgy a művészeti nevelés terén is egyre gyakoribbak az olyan törekvések, amikor a a művészet társadalmi, környezeti problémákkal is foglalkozik. Egyre gyakoribbak – és ez nem utolsó sorban az uniós, illetve a hazai „központi" szándéknak is köszönhető – a különböző diszciplinák közötti együttműködések iskolákban és iskolán kívül is, a több műveltségterületet összekapcsoló, általános nevelési célokat megvalósító projektek, amilyenek pld. a környezeti nevelési törekvések. Példaként említeném, hogy szinte divattá vált középiskolákban a környezeti nevelésnek egy, a korábbinál hatékonyabb formája: a tanulók kreatív energiáit mozgósító pályázatok, amelyek kifejezetten az újrahasznosításra fókuszálnak.

2008-ban a Műcsarnok és a Nagy Imre ÁMK Alapfokú Művészeti Iskola (Csepel) írt ki közösen képzőművészeti pályázatot gyerekeknek Föld-rajz: „*Adj energiát, hogy tovább forogjon a Föld!*" címmel.

A Vizuális- és Környezetkultúra Fejlesztéséért Alapítvány célja a vizuális kultúra, a tárgy- és környezetkultúra és a vizuális kommunikáció fejlesztése. 2004 óta *irány.hu* címmel évente négyszer jelenteti meg a vizuális nevelés lapját. Az *iránypont* papíralapú kiadásában közreműködő pedagógiai műhely az általános nevelési célok hatékonyabb elérése érdekében kezdeményezte az együttműködést más szakterületekkel is. Következő, hamarosan megjelenő számukat teljes egészében a környezeti nevelésnek szentelik.

Hasonló együttműködést szorgalmazott a Felsőoktatási Vizuális Nevelési Kollégium is, amely a pedagógus- és művésztanár képzéssel is foglalkozó főiskolák, egyetemek művészeti és vizuális nevelési tanszékeit, intézeteit és az ott dolgozó művésztanárokat, okatókat szervezi szakterületi keretbe. Legutóbbi, 2009. márciusában „Áthallások" címmel rendezett konferenciáján a minden tantárgyban megjelenő vizualitás tudatos kihasználására (a vizuális nevelést segítendő) terveket vázoltak fel.

Egyre gyakoribbak azok a törekvések is, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése céljából a művészeti nevelés eszköztárát is alkalmazzák az oktatási rendszeren kívül. Két ilyen szervezetet is említhetek.

A Menedék - Migránsokat Segítő - Egyesület 1995. januárjában alakult civil kezdeményezésként. Az Egyesület állami intézményektől független, non-profit intézményként működik.

Az *Artemisszió Alapítvány* 1998 óta nonprofit közhasznú szervezetként működik. Az Alapítvány fiatal kulturális antropológusok kezdeményezéseként jött létre, akik elméleti tudásukat és tudományos kutatási eredményeiket a társadalmi és egyéni fejlődés, és a nyitott gondolkodás kialakításának szolgálatába kívánják állítani. Az Alapítvány az interkulturális kommunikáció elméletének és gyakorlati alkalmazásának kutatása, terjesztése és felhasználása révén törekszik megvalósítani céljait.

Javaslatok

1. Fontos lenne olyan konferenciák, találkozók rendezése, ahol a tudomány és művészet egyenrangú félként vonultathatja fel a környezeti kérdéseket érintő témaköreit, azzal a céllal, hogy a különböző területek képviselői megismerjék egymás álláspontját, elismerjék egymás tevékenységét, és törekedjenek az együttműködésre.

2. Pályázatokkal, kiállításokkal kellene ösztönözni a művészeket a környezeti kérdésekkel való foglalkozásra (kurátorokkal, kiállító helyekkel való együttműködés, pályázatok útján anyagi támogatás szerzése).

3. Kiadványok, előadások, internetes megjelenés útján kellene megismertetni a kortárs művészet releváns alkotásait (pályázati támogatás segítségével).

4. Az egész országra kiterjedő kutatást kellene kezdeményezni (reprezentatív minta alapján) az iskolákban jelenleg folyó környezeti nevelésről. (OKI)

5. Fel kellene térképezni azokat az újabb kezdeményezéseket, egyesületeket, alapítványokat, akikre számítani lehet bizonyos környezetvédelmi akciók során. (címjegyzék összeállítása)

6. Ha még nem történt meg, keresni a kapcsolatot a környező országoknak azon szervezeteivel, amelyek a környezeti kérdésekre is érzékenyített művészeti oktatást folytatnak.

7. Vendég előadók delegálása a művészeti egyetemekre, tanárképző intézményekbe az újabb ökológiai irányzatokról (ökoetika, ökofilozófia, környezeti pszichológia stb.)

8. Olyan feladatok gyűjteményének összeállítása (a közoktatás teljes vertikumára), amelyek a környezeti és művészeti nevelést komplex módon valósítják meg. (A Vizuális- és Környezetkultúra Fejlesztéséért Alapítvány már dolgozik ezen. Az anyag terjesztéséhez kellene szélesebb bázissal rendelkező szervezet).

9. Pedagógiai jellegű pályázatok, bemutatkozási lehetőségek a környezeti–művészeti körben, elősegítve, hogy a pedagógusok számára is felértékelődjék e terület, s motiválják tanítványaikat a részvételre.

10. Kezdeményezni az illetékes minisztériumoknál „országos iskola ellátó" raktár létrehozását, ahol a gyárak, üzemek olyan hulladékait (papír, fa, festék, csempe stb.) gyűjtenék be, amelyek a rajzórákon, erdei iskolákban stb. az alkotások alapanyaga lehet.

11. Művészeti-környezeti nevelésre fókuszáló akkreditált pedagógus továbbképzés kidolgozása és indítása nyári táborok, eredei iskolák, iskolán kívüli foglalkozások pedagógusai számára.

12. Külföldi előadók meghívása a művészeti-környezeti nevelés témakörében.

Irodalom

Bachmann, Helga – Vortisch, Stephanie: Sauere Zeiten. Viel Theater mit der Umwelt. Anleitungen für die Theaterarbeit zum Thema Umwelt, Stücke, Spiel- und Aktionsideen - für Grosse und Kleine. 2. unveränderte Aufl. Münster, Ökotopia Verlag, 1991. 128 o.

Baktay Patrícia – Koltai Magdolna: Kézműveskönyv. Tanulási segédlet. Bp. Tárogató, 1994. 153 o.

Baktay Patrícia – Koltai Magdolna: Kézműveskönyv. Tanterv és útmutató. Bp. Tárogató, 1994. 67 o.

Baurecht-Pranzl, Christine – Mitterbauer, Eva: Umweltwirkstatt. Kreativ für und mit Natur. Wien, ARGE Umwelterziehung in der ÖGNU, 1993. 83 o.

Carlson, Laurie: EcoArt! Earth-friendly art and craft experiences for 3 to 9 year olds. Charlotte, VT, Williamson Publishing, 1993. 157 o. (A Williamson kids can! book)

Diószeginé Nanszák Timea – Zsákai Edit: Játékszertár. Növények-magvak-kavicsok felhasználása a gyermekmunkában. Debrecen, Tóth Könyvkereskedés, 1997. 152 .

Gaul Emil (szerk.): Kézművesség. Kézikönyv gyerekeknek, tanítóknak. Bp. Magyar Iparművészeti Főiskola, 1993. 176 o.

Kohl, MaryAnn – Gainer, Cindy: Good Earth art. Environmental art for kids. Bellingham, WA, Bright Ring, 1991. 222 o. (Bright ideas for learning)

Kohl, MaryAnn – Potter, Jean: Science arts. Discovering science through art experiences. Bellingham, WA, Bright Ring, 1993. 142 o. (Bright ideas for learning, 4.)

Kutsch, Irmgard: Natur-Werkstatt für Kinder. Materialheft für eine naturbezogene Bildungsarbeit mit Kindern. Recklinghausen, Natur- und Umweltschutz-Akademie des Landes Nordrhein-Westfalen, 1997. 66 o.

Milord, Susan: Adventures in art. Art and crafts experiences for 8- to 13-year-olds. Rev. ed. Charlotte, VT, Williamson Publishing, [év n.]. 158 o. (A Williamson kids can! book)

Nagy Mari – Vidák István: Fűben, fában játék. Bp. Planétás, 1999. 131 o., XVI t. (Jelenlévő múlt)

Nagy Mari – Vidák István: Játékok vízparti növényekből. Bp. Móra, 1980. 132 o. (Csináld velünk)

Tudomány

Vásárhelyi Tamás
(Vári Annával közösen írt 2003. évi szövegük felhasználásával)

A tudomány a világ megismerésének, leírásának egyik módja. Fejlődése során egyre újabb tudományterületek, tudományágak jöttek létre, melyek képviselői egyre kevésbé ismerik, értik egymás kutatásait (bár a természettudományok és társadalomtudományok művelésének eszközei közelednek egymáshoz).

A tudományok korábbi működésmódja szerint a kutatók megfigyeléseket végeztek, ezek magyarázatára hipotéziseket alkottak, melyeket (gyakran kísérletesen) teszteltek, és ennek alapján fogadták el vagy vetették el azokat. A módszerek fejlődése a közvetlenül meg nem tapasztalható jelenségek kutatására is lehetőségeket adott. A team-munka elterjedése szükségessé tette a kommunikáció, illetve a társadalmi tényező felértékelődését a tudományos folyamatban. Ahogy bonyolódtak a módszerek és mélyültek az ismeretek, úgy vált sok tudományos felfedezés, ill. tudományterület a nem kutatók számára érthetetlenné, ismeretlenné, és ezzel párhuzamosan sokan ezek jelentőségét sem voltak képesek felmérni.

Mára kialakultak a környezettudományok. E név alatt nem egyetlen diszciplínát értünk, hanem számos olyan terület összességét, kölcsönhatását, amelyek integrálása szintén alig lehetséges már – pedig kikerülhetetlen feladat. Az MTA ezért elnöki bizottságot hozott létre.

A tudomány és a környezeti nevelés kapcsolatát több szinten is meg lehet fogalmazni. Számos, a környezetre káros emberi tevékenység a tudománynak köszönheti létét, hatékonyságát, mértékét. Ez akkor is igaz, ha akár ugyanezek a tevékenységek az egész emberiség számára fontosak. Ugyanakkor a tudománytól várjuk számos környezeti probléma megoldásának megalapozását. A tudomány (a kémiától, biológiától kezdve egészen a pszichológiáig, neveléstudományig) is szolgáltatja azokat az alapadatokat, ismereteket, eljárásokat, amelyeket a környezeti nevelés során felhasználunk.

A tudomány szerepének ellentmondásosságát növeli az a – számos pszichológiai kísérlettel bizonyított – tény, hogy a kutatók maguk sem mentesek az ítéletalkotási hibáktól, például túlzottan bíznak a meglévő ismeretekben, hajlamosak a bizonytalanságoktól eltekinteni, s a kutatási eredményekből elhamarkodott következtetéseket levonni. Erre ösztönzik a tudósokat a döntéshozók, akik a tudománytól gyors, biztos recepteket várnak a problémák megoldására.

Másfelől nézve a kérdést, a tudomány művelőire ugyanúgy érvényes mindaz, amit a környezeti nevelésről mondunk, mint bármely más emberre.

Helyzetkép

A környezeti problémák kihívást jelentenek a tudomány számára is, amelynek helyzete, lehetősége, a kutatók személyes helyzete nem mentes az ellentmondásoktól. Egyre szaporodik a természetre és környezetre vonatkozó ismeretek mennyisége, és az ilyen kutatási témák száma. Többféle forrásból lehet ilyen témájú kutatásokra támogatást szerezni (pl. OTKA, EU, ÚMFT), de a források nem elegendőek (jelenleg beszűkülőben vannak) és – a mindössze néhány éves projektek támogatása miatt – nem kiszámíthatóak, nem folyamatosak, ezért is elégtelenek ahhoz, hogy akár csak hazánk természeti, környezeti állapotáról naprakész, folyamatos információhoz jussunk. Sok esetben „környezeti”

köntösben adják el a valódi problémákkal, azok megoldásával nemigen kapcsolatos, sőt a környezetre nézve veszélyes eredményeket produkáló kutatásokat is. Ily módon a *természetvédelem, környezetvédelem* szavak értéke a tudományban is devalválódik, néha negatív értelművé válik.

Világszerte felismerhető trend, hogy a tudományokba vetett korábbi hit meginog, és a tudományok és az emberek között is egyre szélesebb szakadék tátong. Ebben szerepet játszanak konkrét csalódások (pl. az atombomba kifejlesztése, a biotechnológia kétélűsége, a rák, vagy az AIDS elleni tehetetlenség látszata vagy a a környezetben pusztító eredménnyel felhasznált tudományos eredmények) ugyanúgy, mint az egyre magasabb szintű, egyre magasabb ismereteket követelő, a korábban idealizált egységes világképet analitikusan szétboncoló tudományos kutatás fokozódó meg nem értése, a tudományos kutatástól és eredményektől való elidegenedés. A társadalomban változatlanul jelen van a tudománnyal kapcsolatos szkeptikus álláspont, és mintha a műveltebb rétegekben is erősödne. Az ifjúság elég tekintélyes részét pedig egyszerűen nem érdeklik a tudományos, vagy környezeti kérdések, amint azt európai szinten a Rocard-jelentés egyértelműen kimutatta.

Mindezek okai lehetnek annak, hogy napjainkban az áltudományok társadalmi hatásai növekednek. Ráadásul ezt a folyamatot azok erősítik, akik ennek a társadalmi elbizonytalanodásnak a haszonélvezői.

Az EU meghirdette a *Science and society*, majd később a *Science in society* (a tudomány a társadalomban) programját, többek között a tudományos kutatások és eredmények társadalmi megértésének, beágyazódásának elősegítésére, a tudás alapú társadalom építésére (http://cordis.europa.eu/fp7/sis/).

A tudomány nem mindenható, nem csalhatatlan. A jó kutató, szakértő ezt nem is állítja. A tudományosság egyik kritériuma az, hogy ismerik és ismertetik az állítások megbízhatóságát vagy bizonytalanságát. Ez az igény sok sürgető környezeti kérdésben is megakadályozza, hogy azonnali konszenzus szülessen, amikor kutatók véleményét kérik. A tudomány végletes széttagoltsága nehezíti a környezeti gondolkodás elsajátítását (amelynek összetett voltáról az alapozó fejezetekben volt szó).

Magától értetődő tény, hogy értékmentes tudomány (némi leegyszerűsítéssel mondhatunk érdekmentest is) nem létezik. Ez azonban problémákat is okoz. Közismert például, hogy az atomerőművek, illetve a radioaktív hulladékok kockázatát az atomenergia termeléshez kapcsolódó szakértők jóval csekélyebbnek ítélik meg, mint a környezetvédő szervezetekhez közelálló szakemberek. A döntéseket nem célszerű egyedül a szakértőkre bízni, hanem olyan társadalmi viták eredményeként kell meghozni, amelyekben a különféle értékeket képviselő csoportok részt vesznek. Hiszen pl. a fenti, a nukleáris energiával kapcsolatos minden olyan kérdésben, amelyben a (környező) lakosság érintett, az ő szempontjai is fontosak. Lényeges tehát biztosítani, hogy valamennyi érdekcsoport hozzáférjen a legújabb, legmagasabb színvonalú tudományos eredményekhez, még akkor is, ha ezek bizonytalanságokat vagy ellentmondásokat tartalmaznak. A döntésekben való társadalmi részvétel nyitottá tétele, illetve az információk közzététele egyben a tudományokba vetett bizalom növelését is segíti.

Magyarországon sajnos a paternalista hagyományok az elmúlt évtizedben sem számolódtak fel, sőt a civil társadalom kialakulása súlyos visszaesésekkel terhes folyamat. A közvélemény túlnyomó többsége a politikusokból kiábrándulva az ún. „szakértőkre" bízná a környezettel összefüggő döntések meghozatalát. Régóta hangoztatott álláspont, hogy a laikusok hozzáértését helyes volna növelni azért, hogy a döntésekben jobban részt vehessenek, a tudományok képviselőinek pedig elő kellene segíteniük a tudományok demokratizálódását, közkinccsé válását.

Egyre több az olyan kutató, aki tisztában van az emberiség előtt álló feladatokkal, azok nagyságával, a tudományok feladatával, felelősségével és lehetőségeivel. A magyar tudomány legmagasabb fóruma az MTA évtizedek óta több megközelítésben is foglalkozik a környezeti válsággal (pl. VAHAVA projekt az éghajlatváltozás kérdésében, vagy az MTA széndioxid kibocsátásának enyhítésére kidolgozás alatt álló ajánlás). Az MTA *Stratégiai kutatások* keretében vizsgálták az EU csatlakozás környezeti szempontjait, s a 120 kötetből a 79. éppen a környezeti nevelésről szól.

Sok kutató mégis változatlanul úgy érzi, hogy a környezeti problémákhoz (melyek nem tudományos, hanem döntéshozói, végrehajtási megoldásra várnak) csak magánemberként van köze. Sok kutató vallja, hogy a tudományos kutatás autonómiáját, szabadságát – bármilyen kapcsolata legyen a környezettel, az emberiséggel – nem szabad kurtítani, mert az a tudományt lényegétől fosztja meg, s a tudományos eredmények felhasználásáért nem a tudósok a felelősek. Az, hogy a fenti problémákra ki milyen választ ad, részben környezeti nevelési kérdés.

Javaslatok

A *Stratégia* első kiadása hatásának felmérésekor több javaslattal kapcsolatban felmerült, hogy azért nem történt előrelépés, mert a helyzet nem áttekinthető, túl általános a kívánság, nincs célzottja. A javaslatoknak a 2003-as kiadásban háromféle címzettjét különböztettük meg. Talán ez segít abban, hogy jobban teljesüljenek.

A tudósoknak, a tudománypolitikának, az MTA-nak

1. Az MTA keretén belül a Veszprémi AB keretében alakult környezeti nevelési albizottság, amely 2009-ben újra lehetőséget kapott a működésre, de nemigen érezteti hatását. Meg kell találnunk azt a módot, ahogyan az MTA-val a korábbiaknál jobban együtt tudnánk működni a Stratégiának a javításában, megvalósításában.

2. A kutatók dolgozzák ki etikai kódexeiket, és közösítsék ki azokat, akik e kódexeket, netán a tudományos munka alapvető szabályait anyagi vagy más önös érdekek miatt nem tartják be. Egy ilyen kódex kidolgozása és közzététele (pl. a genetikailag módosított szervezetekkel kapcsolatos kutatásokról, szabadföldi kísérletekről) heves vitát generálhat, egyben azonban a tudományos tisztában-látást is segítheti.

3. Minden kutatóban tudatosulnia kellene, hogy egy környezetileg káros folyamatot vagy jelenséget nem helyes újabb, a környezetre másfajta veszélyt hordozó módszerrel kiküszöbölni akkor, ha az eredeti kártétel egyszerűbb módon is csökkenthető, pl. folyamatok megváltoztatásával, leegyszerűsítésével, a hatékonyság növelésével, a fogyasztás csökkentésével. Nem etikus a környezeti károkra épülő újabb és újabb technológiákban keresni boldogulásunkat. E javaslattól függetlenül is növekszik a felelősségérzet a tudomány sok művelőjében – meglehet azonban, hogy ezt is ugyanolyan lassúnak érezzük, mint a társadalom többi szereplőjének változását...

4. A kutatói teljesítmények megítélése során vegyék figyelembe az ismeretterjesztő publikációkat, tevékenységet is. Az ismeretterjesztés segít megosztani a tudós felelősségét, segíthet a tudomány és a mindennapi élet közti távolság csökkentésében, és segítheti a környezeti nevelők munkáját.

5. Sok, a hazai természetre vonatkozó kutatási eredmény csak a hazai (tudományos) közvélemény számára érdekes. Segítsük az ilyen kutatások társadalmi megbecsülésének növelését (pl. a „hazai impakt" fogalmának kidolgozását), ne engedjük, hogy ezek a kutatások háttérbe szoruljanak a külföldön publikálható eredmények bűvöletében forgó tudományos közvéleményben.

A tudomány és a társadalom számára együttesen

6. El kell érni, hogy a „Feladatok a XXI. századra" dokumentum ajánlásai, különösen pedig a tudományokra vonatkozó két programpont (318-321. old) valósuljon meg, mert ezek itthon is érvényesek: „A kommunikáció és az együttműködés javítása a tudományos-műszaki közösség, a döntéshozók és a nyilvánosság között", és „tudománnyal és technológiával kapcsolatos magatartáskódexek s irányelvek megerősítése."

7. A kutatók, szakértők képzésében hangsúlyosan meg kell jelennie etikai, erkölcsi kérdéseknek is.

8. Jó lenne, ha növekednék a természet- és környezetvédelemmel, illetőleg a környezeti neveléssel kapcsolatos tudományos kutatások lehetősége, támogatása. KvVM-MTA-OKM együttműködés volna szükséges egy, a környezeti tudatosság fejlesztését célzó koncepció kidolgozásához.

9. A tudományok demokratizálódását segítené a tudós pedagógusok számának növekedése. Ők diákjaikkal együtt végezhető kutatásokban vehetnének részt. Segítsük elő az ilyen kutatásokat, amint pl. pedagógusok szervezett részvétele segíti a biodiverzitás felmérését és monitorozását. Sok tudós hajlandó közvetlenül diákokkal is együttműködni az utánpótlás fejlődése érdekében (pl. Kutató diák mozgalom).

10. Váljon széles körűvé az a törekvés, hogy az iskolában (felsőtagozatban, középiskolában) a természettudományos gondolkodásmód alapjait (készségét) sajátítsák el a tanulók. Ehhez a pedagógusokat fel kell vértezni a legkorszerűbb (esetleg korábban is ismert, de az oktatás fejlődése során „elfeledett") oktatási módszerekkel, és segíteni kell, hogy a tudományos kérdéseket a mindennapi élet jelenségeivel tudják összekapcsolni.

11. Kíséreljünk meg segíteni abban, hogy híd épüljön a tudományos eredmények és a mindennapi ember műveltsége között. Keressük magunk is és segítsünk mindenkinek felismerni, hogy hol húzódik a határ a tudomány és a tudományosnak álcázott tanok között. Sokat segíthetne benne a közszolgálati és egyéb média, de sajnos több médiaszemélyiség maga is áldozat. Ez olyan nagy feladat, amit folyamatosan végeznek igen sokan ebben az országban és világszerte. A javaslat említése a Stratégiában inkább megerősítő, emlékeztető jellegű.

12. Nagyon fontos lenne tudatosítani mind a tudományos közösségben, mind a közvéleményben a szakértők és laikusok közötti diskurzus és együttműködés fontosságát, és – elrettentő példa jelleggel – bemutatni olyan környezeti károkat, amelyeket a közösség háta mögött, annak rovására okoztak egyes lobbik, valamint az őket kiszolgáló szakértők.

13. A tudomány és a kívülállók párbeszéde járuljon hozzá, hogy a tudósokban, kutatókban fokozott felelősségérzet fejlődjék ki tudományos kutatásaik módszerei (pl. állatkísérletek), céljai (pl. génmanipulált élőlények), eredményei (pl. veszélyeztetett élőlények lelőhelye) iránt.

A környezeti nevelők számára

14. Igyekezzünk a tudomány eredményeit saját nevelő munkánkban felhasználni. Ne elégedjünk meg felszínes, esetleg hangzatos, de nem bizonyított ismeretekkel (néha hisztériába hajló állításokkal) ott, ahol olyan eredmények is vannak, amelyek megbízhatósága is ismert.

15. Kérjük kutatók támogatását a nevelői munkánk során felmerülő kérdések megismeréséhez, megoldások kereséséhez. A kutatók által elvállalt feladatok nemcsak terhet jelenthetnek nekik, hanem – számos példa bizonyítja – néha új gondolatok, új kutatási irányok kiindulását is elősegíthetik. Igen sok segítséget kaphatunk természetismereti, természetvédő táborok programjának kidolgozásában, végrehajtásában a szakértőktől.

16. Jó volna kidolgozni a védendő természeti objektumokra is olyan segédletet, mint amilyet a néprajzi, régészeti leletekre, műkincsekre vonatkozóan készítettek: mi a teendő, ha találunk valamit.

17. Ösztönözzük diákjainkat a tudományos kutatás eszközeinek (pl. helyes kérdésfeltevés, megismerés, elemzés, az eredmények megbízhatóságának tudomásul vétele, stb.) megismerésére, elsajátítására, hogy életükben, döntéseik során megfelelően szemléljék a tudomány eredményeit.

18. Értessük meg a társadalommal, hogy a tudományos kutatási eredmények bizonytalansága esetében gyakran nem várhatunk bizonyosságra (pl. klímaváltozás), hanem óvatosságból hozzá kell látni a megelőzéshez.

Irodalom

Bartha S. et al. (1993): Alapvetések egy nemzeti biodiverzitásmegőrzési stratégia kialakításához. MTA

Beliczay E., Bulla M., Vári A. (szerk. 1994): Magyarország környezeti jövőképe:
1. fázis. Természeti környezet: Levegő, víz, talaj, élővilág. MTA

Darvas B (2000): Virágot Oikosnak. (Kísértések kémiai és genetikai biztonságunk ürügyén). Bp. L'Harmattan.

Feladatok a XXI. századra. 1993. Föld Napja Alapítvány, 433 o.

www.vahavahalozat.hu Vida G. (2001): Helyünk a bioszférában. (Typotex, Budapest, 128 o.)

(http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/report-rocard-on-science-education_en.pdf),

(http://cordis.europa.eu/fp7/sis/)

Vallás

Béres Tamás (Karsai Eszter 2003. évi szövegének felhasználásával)

A vallások és vallásos hitek közismert életmód-formáló erejéből indult ki a korábbi, 2003. évi Stratégia, amikor javaslatait azzal a céllal fogalmazta meg, hogy a személyes elköteleződés nyomán jól érzékelhető, építő jellegű környezeti változások történjenek. Az önmaga belső világa, környezete és jövője iránt nyitott, érzékeny személyiségű ember számára mindig is nélkülözhetetlenek voltak az olyan, itt is megfogalmazott, de a tradicionális vallási közösségekben a kezdetektől élő célok, mint a szeretet, szelídség, egyszerűség, szemlélődés, igazságosság, hosszú távú gondolkodás, valamint az ezek lábnyomán fakadó közösségi értékek. Ezek közt a megbocsátás, lemondás, áldozatvállalás, munka és pihenés életszerű ritmusa és a játék újrafelfedezésének ténye, öröme kapott hangsúlyt 2003-ban. Mivel e közösségi értékek hátterében álló személyes erényeket nem kutathatják közvetlen statisztikai felmérések, csak remélhetjük, hogy akik talán éppen a korábbi Stratégia célkitűzéseinek hatására kezdték fokozott mértékben megélni az említett személyes lehetőségeiket, azóta megfelelő közösségeket is találtak ahhoz, hogy a környezetünk alakítása iránti felelősség készséggé fejlődjék bennük.

A 2003-as program olyan átfogó és megalapozó jelentőségű szempontokat szólaltat meg a környezeti aktivitás vallási motivációiról és perspektíváiról, amelyek elévülhetetlenül emlékeztethetik olvasóit elvégzendő feladataikra és az elvégzésükhöz szükséges szemléletváltozás erejére.

Helyzetkép

Az elmúlt években Magyarországon is előtérbe került a környezeti felelősség vallási indíttatásaival kapcsolatos párbeszéd, mind az egyes hagyományos hazai egyházak tematikájában, külső és belső kommunikációjában, mind az ökumenikus találkozásokban és vallásközi párbeszédekben. Vannak már csírái az egyházak és civil szervezetek közös erőfeszítéseinek is. Itt kell megemlíteni a római katolikus egyház 2008 végén kiadott püspökkari körlevelét a teremtett világ védelméről, amelyhez már tanári segédkönyvek megjelentetése és tanári munkacsoport megszervezése is járult. Ilyen törekvés a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa által kiadott Ökumenikus Charta magyarázatainak erre vonatkozó részei, az indiai vaisnava kultúra és az iszlám hazai képviselői és a magyarországi keresztény egyházak és a zsidó felekezet közti konferenciák, kerekasztal-beszélgetések, tanulmányi napok. A vallási közösségek és civil szervezetek közös környezeti fellépésének lehetőségét készítette elő évekkel ezelőtt a Védegylet vallási munkacsoportja a különböző vallási közösségek legfontosabb környezeti nyilatkozatait összegyűjtő kiadványával. A megkezdett erőfeszítések biztató folytatásának tűnt a Védegylet és a Luther Kiadó közös gondozásában azóta megjelent kiadvány, amely az Egyházak Ökumenikus Tanácsának (WCC) Alternatív globalizáció című munkáját teszi magyarul is elérhetővé. Általánosan igaz, hogy bár az egyházak egyre aktívabb munkát folytatnak saját berkeiken belül és egymás közt is a környezet tudatos védelméért, a civil szervezetekkel való együttműködés terén még számos, kiaknázatlan lehetőség kínálkozik.

A pénzpiacok világválságának nyomában betörő gazdasági recesszió a világ több helyén lélegzetvételnyi kényszerpihenőhöz juttatta a gazdasági élet neokapitalista képletekben gondolkozó vagy attól szenvedő szereplőit. Ez a rövid idő mégis elég volt ahhoz, hogy az alternatív gazdasági modellek közt olyanok is előkerüljenek, amelyek több lényeges szempont mellett komolyan veszik a társadalom tagjainak egymás iránti tiszteletét, a környezetterhelő ipari technológiák csökkentésének szándékát vagy a környezethasználat közvetetten avagy utólag a társadalomra hárított rejtett költségeinek

(az ún. externáliák) tudatos figyelembe vételét. Hosszú az út addig, amíg az emberi méltóságra fokozottabban építő modellek annyira elterjedhetnek, hogy esélyük legyen leváltani az ezredfordulót jellemző önző és versenymérgezett társadalmi és gazdasági szemléletet. Kifejezetten nagy szerep vár ebben a folyamatban a világvallások helyi közösségeire, amelyek rendelkeznek az ember és környezete egészséges együttélésének hagyományaival, képesek ezek alapján újabb kérdésekre újabb, adekvát válaszokat keresni, és van erejük arra, hogy ezt a kultúrák legszélesebb keretei közt valósítsák meg. A világvallások közös etikai felfogásának megfogalmazásában jelentős szerepe és határozott eredményei vannak a nemzetközi egyházi szervezetek (pl. a WCC) mellett a Világvallások Parlamentjének, amely helyi szervezeteiben a közös erkölcs megélésére törekszik.

Javaslatok

A hazai vallási közösségek előtt álló néhány aktuális teológiai, közösségfejlesztési és gyakorlati lehetőség:

Teológiai lehetőségek

1. Az istenképek saját vallási hagyományon belüli újabb vonásainak felfedezése és kidolgozása, amelyek a hatalmi jelzők hangsúlyozásával szemben Isten emberekkel és a többi teremtménnyel való együttérzésére, együtt szenvedésére irányítják a figyelmet;

2. Az ember és a többi teremtmény („teremtménytársak") kapcsolatának bemutatása olyan formákban, hogy az lehetőleg a más vallások terminológiáját használók számára is megérthető és megismerhető legyen;

3. Sajátos és aktuális kihívás ma az ökospiritualitás elméleteinek kidolgozása és megvalósítása az egyes vallási közösségekben, amely építő teológiatörténeti példákon vagy újabb, jövőképes hitéleti hangsúlyokon alapulhat;

4. Különleges belső nyitottságot igénylő feladat a saját valláson belüli hittani változatok kritikus vizsgálata azzal a céllal, hogy abból kihallhatóvá váljék a Föld szegényeinek vallási vagy etikai formákba öntött kiáltása;

Közösségfejlesztési, gyülekezetépítési lehetőségek

5. Minden vallási közösség számára nyitva áll a lehetőség, hogy az élő és élettelen környezet megóvásáról szóló felfogását saját közösségeiben és szélesebb körben, azok határán túl is megismertesse másokkal beszélgetésekben, vallás vagy felekezetek közti találkozások formájában;

6. Belső feladatává válhat minden vallási közösségnek, hogy azokat a szervezeti jellemzőket, amelyek erőszakos megnyilvánulásokra adhatnak okot, megpróbálja legyőzni és a közösség vezetésével járó hatalmat a lehető legnagyobb felületen szétteríteni;

7. Valószínűleg nem járunk messze a valóságtól, ha feltételezzük, hogy minden vallási közösségben van alkalom a korrupció megtelepedésére. A különböző vallások tanításait követők sajátos külső

szempontrendszerrel rendelkeznek ahhoz, hogy észrevegyék és figyelmeztessék a társadalom szereplőit a korrupció veszélyére, de ezt önmagukra nézve, befelé tekintve is érdemes megtenniük;

8. A vallások közti kapcsolatok kiépítése, intenzitásának növelése minden olyan hívőnek és közösségének érdeke, amely megbecsüli saját tanítását és megtartja érdeklődését az övétől eltérő felfogások iránt. A más felfogások iránti nyitottság és a más vallású emberek elfogadása nem valósítható meg pusztán elméleti úton.

Gyakorlati, szemléletváltozási lehetőségek

9. A társadalmi szervezetekkel, civil szférával való együttműködés a hazai egyházi közösségek számára nagyrészt még felderítetlen terep, hatékony lehetőség a jövőképes környezeti és társadalmi kapcsolatok újraértelmezésére és felelős építésére;

10. Mivel a töretlen növekedés nem tartható fenn egyetlen véges rendszerben sem, a Föld gazdag részén élő vallási közösségek ¬– így a hazai egyházak számára is elkerülhetetlen, hogy elővegyék és újraértékeljék hagyományaikat a szerényebb, esetleg nélkülözésekkel is járó életmód jellemzőinek kidolgozásához;

11. Minden vallási közösség rendelkezik azzal a törekvéssel, hogy hitét, kultikus formáit, liturgiáját, életmódját átlátható, emberi léptékű közösségekben élje meg. E törekvés jól látható megjelenítése hasznos segítség lehet azoknak, akik a globalizáció élhető alternatíváit keresik.

Irodalom

A teremtett világ megőrzése I.-II. A keresztyén hit és az ökológiai válság. Debrecen, 2000.

A teremtés ünnepe - tanulmányok, képek, liturgikus szövegek. Béres T. - Orosz G.V. – Szabóné Mátrai M. - Petri G. (szerk.), Budapest, 2008. Luther Kiadó.

Bolyki János: Teremtésvédelem, Ökológiai krízisünk teológiai megközelítése. Kálvin Kiadó, 1999.

Cooper, David E. – Palmer, Joy A.: Spirit of the environment. Religion, value and environmental concern. London – New York, NY, Routledge, 1998. x, 204 o.

Érted vagyok folyóirat, Környezetvédelem rovat, Család Alapítvány, Budapest

Farkas L. Gyula: A Biblia biológus szemmel. Szeged, Agapé, 2001. 287 o. (Scientia Christiana, 10.)

Farkas Péter: Fenyegetett jövőnk védelmében. Gondolatok a keresztény humánökológia tárgyköréből. Bp. Márton Áron K., 1993. 198 o.

Felelősségünk a Teremtett Világért. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia körlevele a teremtett világ védelméről és a hozzá kapcsolódó munkafüzetek.

Gottlieb, Roger S. (ed.): This sacred Earth. Religion, nature, environment. New York, NY – London, Routledge, 1996. xii, 673 o.

Gömböcz Elvira (szerk.): Alternatív globalizáció a népekért és a Földért. Luther Kiadó - Védegylet, 2008., Eszme-csere sorozat 5.

Harsányi Pál Ottó: Új ég, új föld felé? Ökoteológiai vázlat, Róma, 1995.

Jávor Benedek (szerk.): Felelősségünk a teremtett világért – Egyházi dokumentumok az ökológiai válságról. Bp., 2004. Védegylet,

Kamarás István: Íme az ember. Edukáció Kiadó, 1990.

Kavanaugh, John F.: Krisztus követése a fogyasztói társadalomban. Budapest, Ursus Libris, 2003.

Küng, Hans (szerk.): Világvallások etikája, Budapest, 1994.

Küng, Hans: Credo. Az Apostoli Hitvallás magyarázata kortársaknak. 1997.

Mácz István könyvei: Élni vagy meghalni; Örülj velem; Kísértés a jóra; Egészen szép vagy

Molnár Miklós: Te taníts engem, református hittankönyv. Kálvin Kiadó, 1989.

Nincs ég Föld nélkül. Tanulmányok a Concilium c. folyóirat 1991. augusztusi számából. Bp. Ökológiai Információs Központ, 1991. 76 o. (Heuréka)

Regenstein, Lewis G.: Replenish the Earth. A history of organized religion's treatment of animals and nature. New York, NY, Crossroad, 1991. 304 o.

Rockefeller, Steven C. – Elder, John C. (eds.): Spirit and nature. Why the environment is a religious issue. An interfaith dialogue. Boston, MA, Beacon Press, 1992. xii, 226 o.

Sipos S. Gyula: „Gyermekeim, ne szeressünk se szóval, se nyelvvel, hanem tettel és igazsággal". Törökbálint, Ametiszt, 1993. 58 o.

Szabó Attila: Természet és ember a Biblia és költészet tükrében. Győr, Ensa, 1993. 160 o.

Szabó-Jilek Iván (szerk.): A környezet és az élő világ megőrzésének felelőssége. Ökumenikus tudományos szimpózium. Bp. KTM, 1994. 166 o.

Széchey Béla József: Csend-védelem. Budapest, 1997.

Szénási Sándor: Megtaláltuk a Messiást, református konfirmációi olvasókönyv. Kálvin Kiadó, 1989.

The Assisi declarations. Messages on man and nature from buddhism, christianity, hinduism, islam and judaism. Godalming, WWF, 1986. 32 o.

Theológiai Szemle protestáns folyóirat

Vallási szent iratok: Lao-ce: Tao Te King, Védák, Rámájana, Mahábhárata, Bhagavad-gita, Tóra, A Talmud könyvei, Biblia, Korán,

Vásárhelyi Judit: A természeti környezet védelmének etikai megközelítése. = Támasz és talpkő. Tanulmányok az erkölcstan tanításához. Bp. 1995. Kálvin K. 67-77. o.

Vásárhelyi Judit: Táj és ember. = Vigilia. 2006. márc. 71. évf.

Walter János: Isten képe a természetben. Bp. Windsor, 1996. 211 o.

Honlapok:

URL: http://www.teremtesvedelem.hu/korlevel

Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa – Ökumenikus Charta sorozat. URL: http://www.oikumene.meot.hu/charta%20hetenkent%20fuzet%20vegleges%20%20jo.pdf

URL: http://www.vedegylet.hu/doc/felelossegunk.pdf

A Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közösségének öko-életmód lapja: URL: http://kutatokozpont.hu/hu/?p=okoeletmod

Gazdaság, termelés

Könczey Réka

A 2003-as Stratégiában még egy fejezetet adó „Munkahely, termelés, gazdaság” most több önálló fejezetben szerepel. A gazdasággal foglalkozó NKNS fejezetek – a téma környezeti nevelők köreiben általános ismeretelensége miatt - alapismereteket is tartalmaznak, a környezettudatos gazdaság témájában.

Háttér

A gazdaság a termelés, a fogyasztás és a kereskedelem viszonyrendszere, melyet durva szabályosságok (pl. szabadverseny) és kifinomult szabályozók (pl. kvótakereskedelem), valamint a gazdasági hatalmak vélt és valós érdekei irányítanak. A gazdaság kikerülhetetlen téma környezeti nevelők számára. Egyrészt a környezet állapotát közvetlenül a termelés, a fogyasztás és a szolgáltatások szerkezete, az infrastruktúrák kiépítettsége, ezen kívül a településszerkezet, a térszerkezet szabja meg. Másrészt a fenntarthatóan fejlődő társadalomban (melynek - tudjuk – feltétele a jó természeti környezet) a gazdaság a fennmaradás (és a környezetmegőrzés) eszköze, annak egyik legfontosabb folyamata.

Tudnunk kell, hogy közgazdasági megfogalmazásban a fenntarthatóság nem ezt, hanem a fogyasztás szintjének fenntartását (az átlagos jólét fenntartását), vagy a termelési lehetőségek fenntartását jelenti. A jólét feltételeként túlságosan sokan elegendőnek tartják, ha a GDP növekszik. A fejlődést egyszerűen ebben mérik.

A gazdasági növekedés lehetőségét, a gazdaság méretét azonban a Föld eltartó- és tűrőképessége, valamint a humán (biológiai és társadalmi) szükségletek határozzák meg. A korlátok átlépéséről sokszor késve, máshol, vagy nem is mi értesülünk. Úgy is mondhatjuk, időben késlelteve, vagy térben (tőlünk) eltávolítva jelentkeznek a hatások.

Környezeti externáliák

Az a hatás, ami annyira „távol” van tőlünk, hogy mások nem tudják, azt mi okoztuk, lehetővé teszi, hogy ne vállaljunk érte felelősséget. A haszon természete miatt ezek a ránk nem bizonyítható hatások mindegyike egyben negatív környezeti externália is. Olyan károsodása, apadása a környezeti értékeknek, amelyekért mi, az okozók, nem fizetünk, nem felelünk. Éldául környezeti externália a nukleáris energia termelése során a hűtővízként szolgáló folyó vizének melegedése, mivel annak hátrányos hatásaiért az erőmű tulajdonosa nem felel. A környezethasználó – a jól hangzó, de nehezen működtethető „a használó fizet, a szennyező fizet” elvekkel ellentétben - a külső (vagyis externális) költségeket nem fizeti meg.

Más esetekben azonnal nyilvánvaló a környezeti konfliktus: az érintettek elfogadják pl. a környezetkárosító ipari beruházást (életminőséget adnak munkahelyért/megélhetésért cserébe); közös erőforrásaikat, természeti kincseiket (lelőhelyeiket, vízbázisukat) eladják az erőszakos pénztőketulajdonosnak vagy hitelezőnek, azaz közösségi tőkét adnak nyugalmuk érdekében. A környezet használatának és terhelésének költségeit a piac csak ott és akkor tudja beépíteni, ha ennek feltételeit hézagmentes adópolitika és szabályozás biztosítja. Bármely társadalmi, főként nemzetközi krízishelyzet esetén ezek a szabályozók szűnnek meg az elsők közt.

Verseny és haszon

A gazdasági termelő egységek, vállalkozások, áruk versenye (a fogyasztás, a saját pénz elköltésének önrendelkezési joga miatt) természetes folyamat, kivéve, ahol monopólium van. Vannak „természetes monopóliumok", főleg azok, amelyek vezetékes vagy hálózatos infrastruktúrát igényelnek, illetve amelyek mindenhol helyben lévő természeti erőforrást közvetítenek (pl. energia- és vízszolgáltatás; korábban a telefonszolgáltatás is). A versenyelőny a természeti erőforrások globálisan nem egyenlő eloszlásából, illetve az információk (köztük a környezeti információk) nem egyenlő eloszlásából ered. Hasznunk sokszor partnereink tudáshiányából (hiányos képességéből) fakad. A tisztességes haszon mértékét fontos lenne megvitatni környezeti nevelők, fenntarthatóságra nevelők között is.

Jogai vannak a munkásoknak, kereskedelmi törvények védik a vásárlók jogait, környezetvédelmi törvénykezés pedig a közösséget és a társadalom egészét. Ezen túlmenően sok vállalat felvállal a haszon mellett más célokat is. Jótékonykodnak, vagy Társadalmilag Felelős Vállalatot működtetnek. (A társadalmilag felelős vállalkozásokról (CSR) és a másért vállalkozókról ld. a Munkahelyek c. fejezetet.) Pedig a gazdaságtan hagyományos meghatározása szerint a haszon (profit) a tulajdonos nettó jövedelme, befektetett tőkéjének hozadéka. A hagyományos gazdaságelmélet azt sugallja, hogy a profitot maximalizálni kívánó vállalkozások üzletpolitikája, napi döntései azt kell célozzák, hogy az áthárítható költségeket, mint a lég- vagy vízszennyezés (azaz mindent, amit a cég képes nem könyvelni, tehát externalizálni), a közösségre vagy a jövőre hárítsa át.

Aki megújuló erőforrással gazdálkodik, nem zsarolhatja azt ki, mert erőforrása elvész. A talajjal gazdálkodónak, vagy az erdőtulajdonosnak vissza kell forgatnia valamennyit a megtermelt haszonból. Aki nem megújuló erőforrást használ fel, hacsak lehetséges (szinte mindig lehetséges), nem fizeti meg az erőforrás helyettesének értékét, azt ráhagyja másokra, a jövő nemzedékekre.

A haszonérdekelt vállalat nem érez felelősséget a munkások fizetésén és a szállítók számláinak kiegyenlítésén túlmenően. Formálisan nem felelős a közösség vagy a társadalom egésze felé. A vásárlók felé irányuló felelősségüket az ármechanizmusra hagyják: ha az ár túl magas vagy túl alacsony, a cég abbahagyja működését.

Vállalkozási formák, méretek

Minden ember részese a gazdaságnak. A gazdaság egyszerre kapcsolati rendszer, és folyamat. A gazdasági tevékenység sokféleképpen működik: közös érdekű emberek partnerségén, önkéntes vagy alkalmazotti státuszban, a munkahely teremtést vagy a tőketermelést célozva, megszokott vagy eltérő foglalkoztatási formákban. Európában egyre többször hallani a szociális gazdaságról mint harmadik gazdasági szektorról (a magán és a közszféra gazdasága mellett). Egy ország gazdaságának működése szempontjából a hatékonyan működő és sokformájú - a közösségi, az önkéntes és a vállalkozási tevékenységek széles skáláját magában foglaló – gazdasági élet a leginkább biztonságos. A harmadik gazdasági szektor csak megnevezésként új, történelmileg azonban talán a legrégebbi (karitatív és közösségi funkciók ellátásában természetben már működött pl. a faluközösségben).

A világ vállalkozásai nagyon sok tulajdonformát képviselnek, kezdve az egyszemélyi tulajdonnál, a családi vállalkozáson, a szövetkezeteken, társulásokon keresztül egészen a vállalatokig és a nonprofit formákig. Ezek mindegyikének ugyanazokra a gazdasági képességekre és módszerekre van szükségük a piacon, ha nem akarnak csődbe jutni. A világon egyik forma sem bizonyult sikeresebbnek a másiknál, mindegyiket lehet jól vagy rosszul alkalmazni. Az üzlet tulajdonlása nem

befolyásolja a hatékonyságot vagy az üzlet fennmaradását. Vannak példák a kiemelkedően hatékony munkáskollektívákra és a reménytelen autoritárius vállalatokra, és fordítva is.

A szociális vállalkozások, a társadalmilag felelős vállalkozások, a non profit vállalkozások a haszon maximálása mellett más célokat is kitűznek. A közjó szolgálatával a vásárlók kegyeit megnyerni kívánó kisvállalkozásoknak az a jutalmuk, hogy több vásárlójuk van. Így van ez azokkal a kerékpárszervizekkel, melyek megtanítják vásárlóikat, hogyan javítsák saját maguk kerékpárjaikat, vagy a tartós cikkeket előállító termelőkkel. A profitmaximáló versenynél szerintük az együttműködés és a „búvóhelyek" sokkal megfelelőbbek.

Jelenlegi gazdasági rendszerünk azon alapul, hogy az ember vagy „megfelelő" munkahellyel rendelkezik, ahol heti 40 órát dolgozik, vagy egyáltalán nem rendelkezik munkahellyel. Sok ember számára a munka nem kielégítő, vagy nagy távolságra kell utaznia miatta, tehát frusztrálódik. A munkahely ma egyre stresszesebb, és a munkahely elvesztése (vagy ennek fenyegetése) is egyre nagyobb stresszt jelent. Mégis, vagy épp azért már ma is vannak, akik családi kötelességeik és pihenésük (rekreációjuk, beleértve a felnőttkori tanulást is) mellett önkéntes munkát, illetve nem pénzért végzett munkát is vállalnak. A hazai civil szféra önkénteseinek száma 370 ezer fő, akik együtt évente akár 75 millió munkaórát teljesítenek. A civil szféra legalább 80 ezer embernek szabályos munkaadója is . Egy fenntarthatóbb közösségben minden ember sokféle módon dolgozhat: a „fő" munkahely mellett szövetkezetekben, közösségi szolgáltatások nyújtójaként, valamint felelős döntéshozóként is töltheti idejét.

A szociális szövetkezet magánjellegű, de formálisan megszervezett vállalkozás, önkéntes tagsággal. A döntéshozatal, például nyereség és többlet tagok közötti elosztása nem tőkearányosan, hanem képviselet-szerűen (egy tag, egy szavazat) zajlik. A szövetkezet alapszabálya határozza meg a tagok vagyoni hozzájárulásának azt a legkisebb mértékét (részjegy), amelynek teljesítése minden tag számára kötelező. A részjegy másra nem ruházható át, bírósági végrehajtás alá nem vonható. A részjegy a szövetkezet adózott eredményéből részesedésre jogosít. Itthoni példák szövetkezetben ellátott tevékenységre: oktatás, szociális ellátás, közterület felügyelet, hulladékkezelés, épület felújítás, varrás, napkollektor gyártás, biobrikett gyártás, teleház szolgáltatás. (Az iskolai szövetkezeteket ld. alább.)

A szövetkezetek az ipari forradalom idején jöttek létre Nagy-Britanniában, fő elvük a szolidaritás, a demokratikus igazgatás megteremtése volt. Nem a tőkenyereség volt a lényeg – mint a részvénytársaságoknál- , hanem a közös munka megteremtése és ezáltal a hatékonyság javítása, a tagok szükségleteinek kielégítése. Itthon 120 éve jött létre a legnagyobb taglétszámmal rendelkező Magyar Gazdaszövetség Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezete, a Hangya, mely mezőgazdasági és ipari termékek beszerzésével és értékesítésével foglalkozott. 1947 után a szövetkezeti mozgalmakat, a földet államosították, a tagok a korábbi saját földjükön a szövetkezet javára végeztek munkát.

A TÉSZ-eket (Termelői Értékesítő Szervezetek) az EU hozta létre. Ez a non-profit szervezeti forma (nem TSZ!) a zöldség–gyümölcs ágazatból élő termelők kereskedelmi és érdekvédelmi szerveződése. A termelők egy közös központba szállítják termékeiket, ott válogatás és csomagolás után nagy és egységes mennyiségben és minőségben a megrendelők felé továbbítják (pl. Mórakert, Kiskunsági TÉSZ, KistérTész, Fresh Fruit TÉSZ, Alföld Régió Szövetkezet).

Visszatekintés

Az NKNS 2003-as kiadása óta egyrészt tagjai lettünk az EU-nak, másrészt a klímaváltozás politikailag elfogadott témává, a védekezés hajtóerővé vált. A világ egyre több nagyhatalmú államát környe-

zettudatos, vagy annak látszó vezetők irányítják. Ezek miatt már a 2008-as gazdasági válság előtt fellendült a környezet és a fenntartható fejlődés témáinak piaca. Egyre több szakértő és szakanyag jelent meg, hirtelen minden (akár gazdasági) megnyilatkozó tudta, hogyan lehet környezetkonform (környezetvédelmi elveknek megfelelő) döntéseket hozni. Nemcsak a fejlett országokban, hanem a feltörekvő országokban, vagy a volt keleti blokk országaiban is. Ez megnyugtató: véleményünk szerint az elmúlt 25 év környezeti nevelése volt az a hatás, ami eddig lappangó, passzív tudásként gyarapodott, és most aktívvá, működővé vált.

A gazdaságfejlesztés támogatáspolitikájába (EU-elvárásként) alapszinten beépült a környezetvédelmi elvárásoknak való megfelelés, melyről a pályázó nyilatkozik (bírságolás idején nem kap támogatást). Az egyes cégek fejlesztésében (a nagyobb nyerési esély reményében) megfogalmazott apró fenntartható fejlődési célok legfőbb eredménye 2007-2009 között az eddig leghatékonyabb fenntarthatóságért tanulás lett a felnőttek, különösen az üzleti döntéshozók és tanácsadók körében.

Az elfogadott Konvergenciaprogram, és a pénzügyi válságmenedzselés miatt vállalt világbanki és úniós feltételek nem felelnek meg zöld államháztartási reformnak. A 2008-ban kezdődött pénzügyi-gazdasági válság eredményeképpen számos, eddig „falra hányt zöldségnek" hitt elméletet visszahallunk a politikusoktól. A zöld államháztartási reformról és költségvetésről. Az élőmunkát sújtó terhek (adók) csökkentéséről a tulajdont és a fogyasztást sújtó terhek rovására. A szolidaritásról, vagy éppen a felelős vállalkozásokról. Alternatív vállalkozási formákról. A helyi pénzeken szörnyülködnek már sokan.

Környezetre káros támogatások továbbra is megmaradtak, de egyre kifinomultabbak: ezért egyre nehezebben előrejelezhetőek vagy értékelhetőek a hatásaik. A „zöldmezős beruházások" sajnos még mindig pozitív felhanggal szól, miközben „barnamezőink" és „rozsdaövezeteink" valóban várják a gazdasági ötletet, a beruházót.

A környezettudatos árutervezést jelenleg nem jogszabály támogatja, csak kevés fejlesztési pályázat. Környezettudatos az áru (termék, szolgáltatás), ha eleve úgy tervezik, hogy az összes életszakaszban (nyersanyagok kitermelése, feldolgozása, fogyasztása, hasznosítása és ártalmatlanítása) a lehető legkevésbé terhelje a környezetet, és hulladékként anyagának (lehetőleg teljes) hasznosítása élőmunkát igényel.

Megszületett 2007-ben a Nemzeti Fenntartható Fejlődés Stratégia, 2009-ben a klímavédelmi és alkalmazkodási törvényjavaslat készült el. (Mindkettő koncepcionálisan megfogalmazza, hogy az összes gazdasági szabályozót meg kell feleltetni a tartamosság és a megelőzés elveinek. Ezt a feladatot a gyakorlatban csak akkor lehetne jól ellátni, ha a különféle gazdasági részérdekcsoportoknál erősebb testület felelne érte.) Az előbbit a gyengére tervezett végrehajtási eszközök, de az előbb bemutatott alternatív gazdaságpolitikai eszközök fősodorba kerülése miatt is ideje felülvizsgálni. Az utóbbit a mezőgazdaság közép- és hosszútávú érdekeinek közös végiggondolása hiányában még nem fogadták el. A gazdasági növekedés, de a válság sem lett önmagában gyógyír a szegénységre, amely az emberek, közösségek fenntartható fejlődésének legmagasabb gátja.

Az anyagtakarékosság és hulladékszegénység helyett egyre több hulladékot termelünk. A többutas csomagolások eltűntek, az üvegvisszaváltás összeomlott – a kereskedők lobbiereje győzött. A szelektív hulladékgyűjtés terjedése 2009-re felgyorsult. Sajnos a mögötte lévő infrastruktúrát gigantikus térségekre építik ki, ezért a hulladékokat ma sokkal hosszabb utakon szállítják, mint valaha. Az NKNS 2003-as kiadása óta teljes jogú tagjai lettünk az EU-nak és a „derogációk" lejárásával lassan teljes kötelességű tagjaivá válunk. (A derogációk azokat a határidős kivételeket jelzik, ameddig valamely úniós

szabályt még nem kell teljesítenünk. Például az úniós előírásoknak megfelelő egyedi, kisléptékű vagy „bevett" települési szennyvízkezelést a lakosság méretétől függően 2009-re, 2011-re vagy 2015-re kell „csak" teljesítsük.)

Számos közszolgáltatás között a környezetvédelmi közszolgáltatások (ivóvíz ellátás, szennyvíz kezelés, hulladék kezelés, belterületi zöldfelület gondozás, természetvédelem) is gyorsan fejlődtek. Az újonnan fejlesztett infrastrukturális építményeken alapuló környezetvédelmi ellátó rendszerek nem csökkentették a környezet terhelését, hanem a terhelést más, kevésbé érzékeny, vagy kevésbé kockázatos befogadó környezetre terhelték rá. Például a szennyvíziszapot lerakják, égetik vagy komposzt helyett használják (azaz feladatot adnak a következő nemzedékeknek a rekultivációval, a jelen orvosainak és műszerészeinek a levegőszennyezéssel, a gazdálkodóknak a termények bevizsgálására és nehézkes értékesítésére). Ez az ún. „átterhelés" jellemző minden „csővégi" megoldásra, azaz minden olyan beavatkozára, ami nem a kedvezőtlen jelenségek okát kezeli. Olyan ez, mint az orvosok közt a mondás: minden beavatkozás újabb beavatkozást szül.

Energiatermelésünk, valamint az energiatakarékosság és az energiahatékonyság alig változott 2003 óta. Még mindig szinte elhanyagolható a megújuló energia használat, és újra (nemcsak fajlagosan, az előállított értékek, de összértékben is) növekszik az energiafogyasztás. Az ukrán-orosz gázszűke nem a megújulók érdekében szólók hangját erősítette, hanem a „hulladék mint energiaforrás", és a bővíthető atomerőmű szószólóiét; valamint az erdészeti termékek kereskedelmét növelte. A szélenergia-piac felosztása megtörtént, nem védett tájaink átalakulására kell számítanunk. A napenergia és egyéb megújuló erőforrás hasznosítás alig-alig fejlődik (szakértők szerint a fekete és szürkegazdaság súlya, illetve az ÁFA magas szintje miatt).

Az EU csatlakozás idejében úgy láttuk, a biogazdálkodás - legalábbis a közgondolkodásban – terjed, ma stagnálónak tűnik. Az alternatív mezőgazdálkodáshoz szükséges tudás a hazai felsőoktatási, civil és alternatív termelői/fogyasztói csoportokban megvan. A gazdaságpolitika (amit évekig szinte kizárólag támogatáspolitikaként működtettek) még mindig lenézi ezt a szegmenst, miközben már felismerte azt, hogy a hazai mezőgazdasági termékek a külországi dömpingárukkal a minőség és/vagy a társadalmi szempontok (helyi foglalkoztatás) mentén általában versenyképesek. Az ellenőrzött biotermelésbe (HU-ÖKO-1 (Biokontroll Hungária, http://www.biokontroll.hu/cms), és a HU-ÖKO-2 (Hungária Öko Garancia, www.okogarancia.hu) vont területek – azaz az átállási és ökológiai területek együttesen – aránya 1996 és 2004 között több mint tízszeresére, 133 ezer hektárra emelkedett, amely akkor a mezőgazdasági terület 2,3%-át tette ki. 2008-ban csak 123 ezer ha az ellenőrzött terület. Az ökotermékek többségét exportáljuk. A talajra és egészségünkre azonban (pozitív externáliaként) jó hatással van az a nem számszerűsíthető vegyszermentes gazdálkodás, amely a kiskertekben, avagy kispiacokon, bizalmi alapon hasznosul.

Egy lépéssel közelebb állnak az igazoltan vegyszermentes termékekhez a tájfajták, melyek hosszú időn át jól illeszkedtek a helyi mikroklímához, és nem szorultak kezelésre. Ezek használatához kapcsolódik a már itthon is felbukkanó lassú konyha (slow food) mozgalom.

A gazdasági mutatórendszerekben a környezettudatos fogyasztás mérhetőségének kialakítása. A helyi termékek mindig is hordoztak, hordozhattak egyedi, megkülönböztető értéket, amelyet azonban főleg távolsági kereskedelemben hasznosítottak (pl. tokaji). Ennek logikája alapján működik például több nemzeti park saját terméke, vagy a hungaricumok. Az Ipoly vidékén ilyen a Magosfa Alapítvány Zöldút, Zöldpolc és Helyi termék rendszere, vagy a Kamra-túra Kecskemét környékén. A Helyi Termék minősítés 2008-tól kap LEADER, majd 2009-től ÚMFT-támogatást is.

A mezőgazdaságban (nem a biotermesztésben) az eddig élelmet termő területeket energianövények kezdik elfoglalni, jelezve a társadalom energiaéhségét. A gazdálkodónak magasabb bevételt eredményez, ha élelmiszer helyett energianövényt termeszt, azaz az élelmiszer termelés csökken, az élelmiszerek árai pedig globálisan nőnek. Sok elmaradott és feltörekvő országban előfordul, hogy akkor is energianövényt termesztenek, ha közben a helyi lakosság éhezik. A biomassza – befektetői szemmel – legígéretesebb szegmense, a biodízel-alapanyag termelés 2008 nyarára akkora élelmiszer-áremelkedést hozott, hogy a világméretű közfelháborodás hatására a legtöbb ország le is állított fejlesztéseket, csökkentette a káros támogatásokat.

Termelés, szolgáltatás

Az ipari forradalom óta természeti és emberi erőforrásainkat egyre jobban pazaroljuk (egyre kevesebb ember működteti a gazdaság termelői oldalát, egyre nagyobb anyagmennyiséget hulladékká alakítva, egyre kevesebb körfolyamatra építve). Ember, munkaerő helyett egyre több „idegen erőforrást" vetnek be a termelési döntéshozók. Idegen erőforrás alatt érthető a fosszilizálódott (jelenleg nem újratermelődő) biomasszától kezdve minden energiaforrás, ami nem a helyi (!) ökoszisztémából származik, és minden földi kincs, amit nem eredeti nyersanyag (de legalább maradéktalanul lebomló termék) formájában használnak fel.

Tőkeigényes, anyagigényes, tudásigényes, szállításigényes termelések vannak. A magas munka- és tudásigényű termékek általában környezetbarátak. A főként tőke- és szállításigényes termékek ezzel szemben nem környezetbarátak. A munkaerőigényes és tudásigényes termelések tehát vonzóbbak. A termeléshez képest a szolgáltatások elsődlegesen munkaidőnket hasznosítják. Emiatt a szolgáltatásokra épülő gazdasági egységek általában stabilabbak a nyersanyagokra vagy tőkére épülőknél.

1989 óta a hazai gazdasági szerkezet átalakult: egyrészt összeomlottak a nagy (szennyező) ipari létesítmények, valamint a mezőgazdálkodás is, nagy területeken. A közben átvett és zajló gazdasági és technológiai modernizáció, valamint az új típusú környezetvédelmi jogszabályok és önkéntes intézkedések alkalmazásának eredményeképpen a gazdaság fejlődése ma nem egyenes arányban van a környezet szennyezésével, mint korábban.

A közelmúltban átvettük az Európai Unió EMAS környezetvédelmi vezetési és hitelesítési rendszerét. Az ehhez nagyon hasonló, de környezetvédelmi bírságtól való mentességet nem megkövetelő ISO 14001 környezetirányítási rendszert Magyarországon ma már több mint 1300 cég vezetett be, de pontos adatokat nem gyűjt senki. 2003 óta létrejött az egységes telepengedélyezés, amit a Munkahely fejezetben mutatunk be . Az EU-csatlakozási folyamattal egyidőben számos globálisan szolgáltató cég is megjelent az országban. Nemcsak működő tőkét fektettek be, foglalkoztatattak, és fejlett műszaki, szervezeti technológiákat honosítottak meg, de az ország vásárlóerejét (fogyasztói potenciálját) is hasznosítják.

A gazdasági nevelés a NAT kiemelt fejlesztési területe, mint a környezeti nevelés is. A gazdálkodás és a pénz világ ára vonatkozó tudás nélkül nem érthetjük meg a bennünket körülvevő világ számunkra fontos folyamatainak jelentős hányadát, nem tudunk sikeresen gazdálkodni jövedelmünkkel és lehetőségeinkkel, emiatt a demokratikus társadalomban sem tudunk részt venni. Az értékteremtő munka, a javakkal való gazdálkodás, a kereskedelem és a fogyasztás szerepe és hatása alapismeret kell(ene) legyen. Már az alapfokú oktatásban meg kell(ene) a diáknak értenie, hogy miért lehet az államnak jóváhagyott deficitje, és miért nem lehet neki pl. közüzemi díjtartozása.

A NAT szerint a „társadalomismeret tanulása során ismerkedhetnek meg a tanulók a gazdaság, a gazdálkodás, a fogyasztói magatartásformák, a vállalkozás és a pénz világával is." Tartalmi előírások az első négy évfolyamra nincsenek. Az 5-6. évfolyam feladata megismerni, hogyan élnek napjainkban az emberek - és különösen a gyerekek - a világ különböző pontjain, különböző civilizációkban; ekkor kell vitatkozni az emberek közötti kapcsolatok és különbségek, az egyén és a közösség, vagy a gazdálkodás kérdéseiről; tisztában kell lenniük az alapvető fogyasztói magatartásmintákkal. A 9-12. évfolyam feladata megismerni a 20. század nagy hatalmi, társadalmi és értékkonfliktusait; a szűkös erőforrásokkal való racionális gazdálkodás lehetőségeit; elemezni a globális problémák, mindenekelőtt az ökológiai válság és az információs forradalom összefüggéseit; vitatkozni a mai magyar társadalom és gazdaság, a vállalkozás, a munkavállalás, az érdekképviseletek témájában, vagy az alapvető szabadságjogokról, a fegyveres konfliktusokról és a humanitárius segítségnyújtásról.

„A fenntartható fejlődés feltételezi az egész életen át tartó tanulást, amelynek segítségével tájékozott és tevékeny állampolgárok nevelődnek, akik kreatívan gondolkodnak, eligazodnak a természet és a környezet, a társadalom, a jog és a gazdaság területén, és felelősséget vállalnak egyéni vagy közös tetteikért. … A környezeti nevelés során a tanulók ismerjék meg azokat a jelenlegi folyamatokat, amelyek következményeként bolygónkon környezeti válságjelenségek mutatkoznak. Konkrét hazai példákon ismerjék fel a társadalmi-gazdasági modernizáció egyénre gyakorolt pozitív és negatív hatásait a környezeti következmények tükrében. Értsék a fogyasztás és a környezeti erőforrások kapcsolatát, a fenntartható fogyasztás elvét."

A gazdasági és a vállalkozási ismereteket legtöbben nem az iskolában, hanem az életben tanulják meg: a munkahelyeken, a piacon és a konyhában. Diákok számára az iskolai szövetkezetek jó terei annak, hogy az iskolában szerzett gazdasági képességeket megéljék a fiatalok. Ilyen szövetkezet pl. a Szegeden és Békéscsabán működő Dolgos Hangya, Fürge Diák, Meló Diák, Rébusz, Pannonwork, Mind Diák, Meló Depó stb. (ld. http://www.iskolaszovetkezetek.hu/) Ahhoz, hogy bármilyen munkát elvállalhasson valaki, először is taggá kell válnia az adott szövetkezetben (a kisértékű vagyoni hozzájárulást előre be kell fizetni, ez visszajár, ha valaki kilép). Iskolai szövetkezet tagjaként, vagy enélkül: 15 éves kor felett az iskolai szünetek alatt (nyári szünet, téli szünet) lehet munkaviszonyt létesíteni (16 éves korig szülői hozzájárulással).

Javaslatok

A környezettudatos, és a közösségek fennmaradását célzó fenntartható gazdasági elméletek képviselői szerinti gazdaságpolitikai javaslatok, melyeket a környezeti nevelőknek is ismerniük kell:

A termelés természeti erőforrás-igényét folyamatosan tovább kell csökkenteni, humán erőforrás igényét növelni.

A térben közeli gazdasági tevékenységek anyag- és energiaforgalmának össze kell hangolni (az egyik üzem hulladéka a másik nyersanyaga, vezetékes infratrsuktúráikat és energiaellátásukat pedig közösen optimalizálják). Minél több anyagot körfolyamatban kell használni.

A környezetipar (zöldenergia termelés, környezetvédelmi infrastruktúra fejlesztése és működtetése, kutatás-fejlesztés) nagy foglalkoztatási kapacitását tidatosan kell kihasználni. Ehhez találmányok, valamint képzett , újraképzett munkaerő is kell.

A gazdasági mutatórendszereken belül kell mrhetővé tenni a környezettudatos fogyasztást.

A kiotói szén-dioxid kvótakereskedelem (ahol és amennyiben működik), a válság mellett, bár attól nem függetlenül, az egyik legfontosabb hajtóereje mind a foglalkoztatásnak, mind a világgazdaságnak. A jelenlegi technológiai szinten a megújuló erőforrásokba való komolyabb befektetést akkor várják gazdasági elemzők, amikor a kőolaj ára tartósan 40 USD/hordó fölé emelkedik. (A becsült megtérülési szintet magyarázza például a meglévő kitermelő, feldolgozó, elosztó és végfelhasználó rendszerek szükségszerűen nagymértékű cserélésének/átalakításának terhe.) Amíg új és új fosszilis energiaforrásokat vonnak kitermelésbe, amíg a szabadkereskedelmi elveket betartják, illetve a pénzrendszer globális, szabályozása pedig magánérdekű, gazdaságilag nem kifizetődő (azaz elég rövid távon nem kifizetődő) feladni a fosszilis üzemanyagok eladását.

Gyakorlatok, foglalkozások – bármely korosztálynak, bármilyen meglévő tudáshoz alkamazva

Gazda, gazdász, gazdaság, gazdag – kérjük meg közönségünket a szavak láncjátékára, magyarázatára, előadására vagy ellentéteinek megfogalmazására!

Keressünk olyan árut, aminek pozitív környezeti externáliái is vannak; keressük meg valamely áru pozitív externáliáit!

A közönség (csoportjai) készítsék el személyes ismerősük által nyújtott áruk közösségi hirdetését! Majd készítsenek kínálati és keresleti listát a csoport tagjainak következő egy hétre elegendő kínálatairól és keresleteiről! Jelezzék, hogy ezek közül mit tudnak a csoporton belül, és mit tudnak az adott településen érvényesíteni!

Ajánlott irodalom

Almássy Tamás: Szivárványgazdaság (2001), Ökotáj 27-28. sz. http://www.okotaj.hu/szamok/27-28/index.html

Darvas Béla: Virágot Oikosnak. L' Harmattan, Bp.2000

Dauncey, Guy: Összeomlás után (A szivárványgazdaság kialakulása) Göncöl Kiadó, 2001.

Gyulai Iván (2008): Kérdések és válaszok a fenntartható fejlődésről http://www.nfft.hu/dynamic/ffvalaszok.pdf

James A. Nash: A mértékletesség felforgató erényének felelevenítése és megújítása felé. Kovász 2000, IV.évf.1-4.

Kiss Károly: Modernizáció és környezetpolitika. in: A mai világ és a jövő forgatókönyvei. Nemzeti Stratégia 2002-ig. Kapuk, 1997.

Kiss Károly: Zöld kiút. 2009 http://www.greenfo.hu/upload/Z%F6ld%20ki%FAt.pdf

Kolláth György (szerk.): Szakmai tanulmánykötet. NEVI, 1996

Levegő munkacsoport (Pavics Lázár, Lukács András és társaik): Az államháztartás ökoszociális reformjának szükségessége (2003); VALAMINT: költségvetés tervek és kritikák: 1990-2009.

Mikola Klára: Szabadkereskedelem, ahogy mi szeretjük (Lélegzet, 200, http://www.lelegzet.hu/archivum/2000/01/0250.hpp)

Michael Phillips: Mit mond a kisvállalkozási gyakorlat a gazdaságelméletről? http://www.okotaj.hu/szamok/10/index.html

www.eleg.hu/tiki/tiki-index.php?page=ElszamolasiRendszer

www.emas.hu

www.iskolaszovetkezetek.hu/

www.kamra-tura.hu

www.nyitottkert.hu/nyka.shtml

www.elotisza.hu/; http://www.elotisza.hu/szovetseg.php

Szivessegbank.lap.hu

Javaslatok a környezeti nevelésben és a fenntarthatóság tanulásában érdekeltek számára:	
Célok 2009-2014-re	Feladatok 2010-2012-re, és részes felek, a szubszidiaritás elvének alkalmazásával
Közösségek fennmaradása és fejlesztése (az emberi lépték ismeretében, mértékével és emberi méltósággal), a közösségeket megtartó tudások ápolása, közösségi identitásértékek védelme	Oktatás politikusoknak: Az értékteremtő munka, a javakkal való gazdálkodás, a kereskedelem és a fogyasztás szerepe és hatása alapismeret kell(ene) legyen (NAT módosítás). Közösség fenntartóknak: helyi tantervekben helyi értékek megjelenítése. Helyi munkamegosztásokat lehetővé tevő szabályozás. Gazdálkodó szervezetek felső vezetésében a telephely szerint helyben lakók alkalmazása (a társadalmi felelősségvállalás és felelős termelés érdekében); nyilvános könyvelés lehetőségének végiggondolása, előkészítése. Mindenkinek: próbálni és törekedni kell a szükségletek, különösen az alapszükségletek közeli kielégítését: helyi, kistérségi, ismerős termelőkre, szolgáltatókra alapozni rendszeres fogyasztásunkat. Ugyanakkor, sokkal kisebb mértékben, de élni kell idegen, távoli árukkal, a globális közösség megőrzésére.
A társadalmi összefüggések megértése (pl. termelés és a fogyasztás összefüggései, adórendszer, szociális ellátás, helyi, térségi, országos és úniós döntéshozatal) minden korosztályban és minden műveltségi területen. Felnőttek között alkalmazottként, vezetőként és tulajdonosként is fel kell tudni mérni gazdasági döntéseink társadalmi és környezeti hatásait.	Környezeti nevelőknek: A tisztességes haszon mértékét meg kell vitatni környezeti nevelők, fenntarthatóságra nevelők részvételével is. A felelős gazdaság érdekében a társadalmilag felelős vállalatok példáit a 14-18 éves diákokkal meg kell ismertetni (lehetőleg gyakorlat, látogatás, azaz iskolán kívüli foglalkozás révén). Oktatás politikusoknak, környezeti nevelőknek: Az iskolának legalább a társadalomismereten belül nevelnie kell - a fogyasztói nevelés mellett (ld a Stratégia Fogyasztás c. fejezetében) - az egyéni és a közösségi érdekek felismerésére, képviseletére, a szolidaritásra és az együttműködésre. Ezeken keresztül válnak képessé a tanulók a rendelkezésükre álló erőforrásokkal való gazdálkodásra, beleértve a pénzzel való bánni tudást is. Segítni kell a diákok iskolai szövetkezetekben való munkálkodását. Mindenkinek: Egyedi egyeztetések után, személyes kapcsolatra épülő partneri viszonyt érdemes kialakítani a társadalmilag felelősnek, a környezettudatosnak látszó gazdasági vezetőkkel.
Alapvető gazdasági (ökö) szabályosságok megismerésének segítése: helyi erőforrások használata; működő (bizonyított) helyi folyamatok és rendszerek használata, sajátkörnyezet-tudatos termelés és fogyasztás támogatása, munkaigényes és tudásigényes termelési folyamatok, motivációk támogatása az alapanyagigényes vagy szállításigényes formák helyett.	Mindenkinek: közösségi (főleg helyi) és önsegítő rendszerek megismerése, tudások megosztása közösségünk tagjaival, és más közösségekkel. Helyi, alkalmazkodott gazdasági formák és folyamatok használata, megőrzése. Közösség fenntartóknak, politikai döntéshozóknak: környezetvédelmi jogalkotásban a gazdasági ökölszabályok alkalmazása; gazdasági szabályozókban a munkaigényes és/vagy tudásigényes termelés támogatása.
Klímatörvény és végrehatási rendeletek létrehozása és végrehajtása	Közösség fenntartóknak, politikai döntéshozóknak: jogalkotás

Kereskedelem

Könczey Réka

Mint a Gazdaság, termelés c. fejezetben, itt is igaz, hogy a 2003-as Stratégiában még csak röviden szereplő téma itt – a környezeti nevelők köreiben általános ismeretlensége miatt - alapismereteket is tartalmaz, a környezettudatos kereskedelem témájában.

A kereskedelem a termelés és a fogyasztás közé beépülő közvetítés, amely biztosítja, hogy a megtermelt javak eljussanak a fogyasztóhoz, illetve a termelő eladhassa eladásra termelt áruját. Oka a termelés és a fogyasztás közötti mennyiségi, térbeli és időbeli különbségek kiegyenlítése. Például a (jellemzően nem megújuló) anyagigényes termelés ideális helye a nyersanyag közelében van, míg a fogyasztás tőlük távol, a kereskedelmi és lakóövezetekben. A termelés és fogyasztás ideje nyilvánvalóan elválik a mezőgazdaságban, mert a terményekre egész évben szükség lehet .

Míg árum eladására számos ok kényszeríthet, pénzem kiadásáról szabadon döntök. Az árutulajdon és a pénztulajdon soha nem egyenlő, amíg a pénz időben és térben korlátlanul tárolható, szállítható, konvertálható. Márpedig a pénzre ma mindez igaz. Emiatt az áru tulajdonosa és a pénz tulajdonosa nincs egyenlő helyzetben. A pénz részben maga teszi lehetővé, hogy externáliái lehessenek a gazdaságnak Pénz nélkül a kereskedelmi láncok rövidebbek, az áruk létrehozásának költségei átláthatóbbak lennének.

A pénz alapú kereskedelmi rendszerek maguk okozzák azt, hogy egyre kevesebb dolgot állítunk elő magunk, végzünk el magunk, (azaz azt, hogy a saját szükségletek saját munkával történő kielégítése egyre ritkább), hiszen „egyszerűbb" valamit megvenni.

A hagyományos gazdaságelmélet azt állítja, hogy bármiféle keresletre igényt tartó árucikk árát a kereslet és a kínálat egyensúlya határozza meg. Nem személytelen kereskedelemben azonban az eladó nagyon sok mindent fegyelembe vesz, ráadásul az egyedi üzletekben, ügyletekben a legtöbb esetben az árun kívül személyes és közösségi szolgáltatások is cserélődnek. Egy kiskereskedőnek olyan árukat és szolgáltatásokat kell kínálnia, melyek elnyerik a vevő, továbbá a barátok, ismerősök, szállítók, alkalmazottak tetszését. Ez fokozott kereskedési gondosságot, az emberi viszonyok ápolását és becsületességet igényel. A családi vállalkozások, de még a nagy kínai családi hálózatok is bizalmon és szolidaritáson alapulnak.

Szabadkereskedelem alatt az áruk és a szolgáltatások országok közötti zavartalan, vámoktól és egyéb kereskedelmi akadályoktól mentes áramlását értjük. A szabadkereskedelem első megközelítésben minden résztvevő ország és az azokban élő minden gazdasági szereplő számára hasznos. Politikailag is előnyös, mert az intézményesített szabadkereskedelem megakadályozza, vagy legalábbis megnehezíti, hogy a nem hatékony belföldi iparágak és termelési szerkezetek lobbistái továbbra is életben tartsák a káros struktúrákat. A nemzetközi kapcsolatrendszer elősegíti az országok közötti együttműködést, ez segíti a politikai stabilitást (senki sem akar háborút a saját üzletfeleivel), a létrejövő, országok (gazdasági egységek) közötti függőségek azonban konfliktusok forrásai lehetnek.

A szabadkereskedelem - a protekcionizmus hívei szerint – nem veszi figyelembe a termelési tényezők (tőke, munkaerő, nyersanyag) és a kereslet mobilitását, az egyes iparágak közötti kereskedelmet, és számos negatív társadalmi externáliája is van (például rövid távon egy iparág megszűnése miatt munkanélküliség keletkezik, a dolgozókat át kell képezni, aminek költségeit a kereskedők nem, csak a

közösség fizeti ki). A protekcionizmus a külgazdaság (saját gazdasági egységen kívüli gazdaság) hatásai ellen védekező gazdaságpolitika. Eszközei állami szinten a védővámok, az importkvóták, adókedvezmények, az állami intervenció az árupiacokon, a különféle, importot gátló kormányzati intézkedések, a belgazdaság termelőit védő dömpingellenes rendelkezések és a valutaárfolyamok (minden, amit a szabadkereskedelem leépít). Az utóbbi néhány száz évben többször erősödtek a protekcionista trendek. Például a Védegylet a magyarországi ipar védelmében 1844-1850 között működött. Tagjai mindazon szükségleteket, melyeket a hazai termelés, gyáripar- és mesterségek termékeiből fedezni lehetett, csak tőlük vásárolták.

Az 1929-es világgazdasági válság visszatekintő értékelése óta a közgazdászok álláspontja az, hogy minden protekcionista intézkedés végül is visszaveti a nemzetgazdagságot. Ennek ellentmondani látszik a francia gazdaság folyamatos gyakorlata, amely aprólékosan megfogalmazott szabályozókkal, és alkalmanként a WTO (Világkereskedelmi Szervezet) rosszallását vállalva védi a francia munkahelyeket.

A környezettudatos fogyasztás részben az áruk közül a környezetkímélőbb áru választása, részben nem-fogyasztás. A fogyasztással, vagy a pénzügyi megtakarítással ellentétben az elmaradt fogyasztást nehéz mérni, látni, ezért az üzlet alapvetően nem szereti az erős környezettudatosságot. Termelői és fogyasztói oldalon is – az alapszükségletek ellátását kivéve - számos mindennapi esetben javasolható, hogy termékek (pl. takarítószerek) helyett szolgáltatásokkal (takarítással) gazdálkodjunk. (Ld. a Gazdaság c. fejezetben is.) Ennél is fontosabb a helyi termékek fogyasztása.

Gazdasági elemzők szerint egy ember összes szükségletének nagyjából 70%-a 100 km-en belül elláthatható (lenne). A kereskedelem legrövidebb, legszemélyesebb formája a termelőtől vásárlás, melynek közösségi tere is van: a piac. Sokszor a globális szabadkereskedelmi korlátokra hivatkoznak a tudatos vásárlás korlátozói. Tudni kell, hogy a sokat emlegetett versenysemlegesség nem vonatkozik a saját, személyes pénzünkre, vásárlóerőnkre!

A különféle termék- és szolgáltatásminősítések, címkék a kereskedelmet szolgálják.

Pénzhelyettesítők, helyi pénzek, szívességbankok, cserekörök

A helyi pénzek léte a régi időkben teljesen természetes volt. A bank- és pénzrendszer múlt században befejeződő központosítása háttérbe szorította a helyi pénzt, de egyes helyeken később is használták a munkanélküliség visszaszorítására, a térség, illetve település felvirágoztatására. Az utóbbi években világszerte jelennek meg a cserekereskedelmet, a helyi pénzrendszert modern formában újraélesztő csoportosulások. A tagok egyoldalú „cserékben" vesznek részt (X főz Y-nak, Y kertészkedik Z-nek, Z élelmiszert termel X-nek a főzéshez) Minden egyes „csere" (tranzakció) értékét (órában vagy fabatkában, koronában, tallérban, talentumban, piculában stb.) rögzítik az egyes tagok – általában interneten vezetett - számláján, mint hitelkövetelést vagy tartozást. Amikor szükségük van rá, a tagok beválthatják követeléseiket az egymás közötti tranzakciókban. Mottója lehetne, hogy „munkaórám adom neked a közösségnek adott munkaórádért, mert megbízom benned". A helyi pénz- és időközösségek egy-kétezer taggal már szinte minden igényt ki tudnak elégíteni, melyek ilyen rendszereken belül (azaz helyben) kielégíthetőek. Többféle helyi pénz (pl. Time Dollár, LETS) adómentes, mivel nem piaci rátákat használnak, és jótékony célt szolgálnak. Ha kereskedelmi céllal hozzák létre a helyi pénzt, használatuk után adózni kell. Az elfogadóhelyeken és személyeknél számos, közösségen belüli kedvezmény is él. A helyi és közösségi bankok, amelyek helyben tartják és fektetik be a közösségek meg-

takarításait, a kamaton kívül számos előnyt (pl. új munkahelyek, fejlődő szolgáltatások, a gazdasági pezsgésnek köszönhetően fellendülő kultúrális és társadalmi élet) biztosítanak betéteseiknek.

A helyi pénzek nem hasonlíthatnak a valódi pénzekre, sokkal inkább kedvezményes kuponrendszernek foghatók fel. Ilyet ismerünk a munkahelyi cafeteria rendszerekből, vagy egyéb utalványos juttatásokból. A különbség annyi, hogy a helyi pénz mögött álló embereket személyesen ismerjük, és számos közös célunk és érdekünk van velük. Ők a pénzrendszer nyereségét (ha van) sem tőlünk függetlenül, rajtunk kívül használják fel.

Pénzügyi-gazdasági, vagy akár politikai, nemzetközi, környezeti válság idején a kisközösségek még-már működő saját gazdaságának számos előnye van. A helyi pénzek működésben tartják a helyi gazdaságot a külső válság alatt is.

Helyi pénzrendszer nélkül is fontos barátaink megújuló erőforrásait, egymás áruit (termékeit, szolgáltatásait) hasznosítani. Ennek hagyományos formája a „segítek neked, majd segíts nekem" becsületkaszszáján túl a kaláka, amely hirtelen megugró munkafolyamatok teljesítésére jön létre, és szűnik meg. A kalákatartozás nem inflálódik. A szívességbankok (cserekörök, amelyben órában mért szolgáltatásokat adunk-veszünk közösségünk tagjaival) gyakorlatilag könyvelt kalákák.

Visszatekintés

A legfőbb gazdasági iránymutató továbbra is az árufogyasztásra alapozott értékrendszer. A fogyasztási minták továbbra is a fenntarthatóság ellen hatnak. A negatív externáliák (a termék árába be nem számított külső költségek) belsővé tétele, azaz megfizettetése – a klímakvótát és a környezetterhelési díjat kivéve - szinte el sem kezdődött.

A kereskedelemben, a növekvő környezettudatos fogyasztói réteg vásárlóerejének köszönhetően, gyakran vannak a fenntarthatóság értékeit hirdető termékeket, szolgáltatásokat. A kereskedelem egyre inkább internetes csatornákon zajlik, aminek összesített társadalmi és környezeti hatása még nem ismert. Például előnye, hogy a személyek kevesebbet utaznak, sokkal több információ áll a termelők és a vásárlók (fogyasztók) rendelkezésére is az árukról, egymással és maguk közt is sokkal könnyebben osztják meg ezeket. Hátránya, hogy kevesebb a személyes kapcsolat, és – az ellenkező előzetes várakozások ellenére - általában a kereskedelmi láncolatban több a láncszem, és gyakoribb a távoli termékek beszerzése, a logisztika nem egyszerűsödött, hanem hatványozódott.

Az állami beszerzésekben nagyon lassan megindult a zöld beszerzés: erről a környezetvédelmi tárca belső utasítást készített 2007-ben, az elkészült (és bátortalan) nemzeti zöld közbeszerzés cselekvési tervet azonban évekig nem fogadták el. A közbeszerzési törvény 2009 tavaszi módosításánál egy gyenge, megengedő formátum épült be („környezetvédelmi szempontokat alkalmazhat"), miközben a közbeszerzési döntéshozók már tudják, a közbeszerzési tanácsadók (akik az ajánlatkéréseket fogalmazzák) pedig még csak tanulgatják a környezettudatos beszerzés módjait, megfogalmazásait.

A településszéli bevásárlóközpontok indokolatlan forgalomnövekedést okoztak és okoznak; a trend nem változott.

Magyarország legfontosabb erőforrása ma a munkaerő, sajnos azonban a foglalkoztatási szint alacsony, és kiugróan magas az inaktívak aránya. Gyakorlatilag az ország lakosságának egynegyede-egyötöde

tartja el a 10 millió embert. A Nemzeti Fenntartható Fejlődés Stratégia megfogalmazása szerint „A gazdasági fejlődés társadalmi értelemben akkor fenntartható, ha széles társadalmi bázison nyugszik, minél több ember részt vesz a javak előállításában, és élvezi azok előnyeit. Ennek megfelelően – az Európai Unióban is, a Lisszaboni Stratégia keretében – a versenyképességet és a foglalkoztatást egyszerre kell növelni.

A hosszú kereskedelmi láncok esetében a gazdáknál és az őstermelőknél az értékesített jövedelem mindössze 40%-a marad. Az elmúlt évek mezőgazdasági termelői válságai (tej, sertés, baromfi, meggy, dinnye, alma) azért erősödtek fel, mert a magyar termékeknek nem volt belső piaca, vagy az nagyon nyomott árú volt. 2008-ban az értékesítési gondok miatt gazda demonstrációk voltak (a megyei almatermesztők blokádja, továbbá a tejtermelők akciói a multi üzletláncoknál).

2007-2008 óta terjednek a rövid kereskedelmi láncok: „kerttől a konyhába", „termelőtől az asztalra" vásárlások. A kis helyi piacok fontosságát, a saját termék helyi kereskedelemét a helyi és a központi döntéshozók is igyekeznek támogatni. 2005 óta egyre több település indítja újra piacát. Fontos, hogy a piacokon, különösen a lakóhely szerinti legközelebbi piacon mindenki tapasztalatot gyűjtsön! A gazda és őstermelő piacokat a hagyományos helyszínen, vagy jól megközelíthető, infrastruktúrával ellátott helyen kell létrehozni.

A Nyitott Kert Alapítvány csomagküldő szolgálatként látja el kereskedelmi feladatát Budapest és Gödöllő vonzáskörzetében, közösség által támogatott, fogyatékosokat segítő, bio mezőgazdálkodásban termesztett árukra.

Nonprofit szervezet a Szövetség az Élő Tiszáért is, mely a kereskedelmi és érdekvédelmi cél mellett tájgazdálkodási célokat is kitűzött. Kereskedelmét részben a MAGOSz révén, de saját eszközökkel is ellátja. A MAGOSz 2008-ban kezdte a (főleg városokban) működő kiskereskedelmi üzletekbe közvetíteni a termékeket, kiiktatva a nagykereskedőket, viszonteladókat, neppereket, megteremtve a legrövidebb termékpályát (termelő, kereskedő, fogyasztó). Ennek nem tervezett mellékhatásaként nyílt meg 2009 januárjában Ferencvárosban a szociális bolthálózat első üzlete, amelyből országos mozgalom bontakozott ki (több mint 740 üzlettulajdonos jelezte csatlakozási szándékát).

Még rövidebb a termékpálya a közvetlen kereskedelem esetében: piacokat is tartanak, melyeken csak az eredetét egyértelműen igazolt áru kerülhet forgalomba, magyar őstermelőtől, gazdától, vagy biogazdától. A piacon a termelő részéről csak családtag, vagy termelőtárs, vagy termelési platform képviselője jelenhet meg eladóként.

Magyarországon a francia példával szemben szinte minden vámot leépítettünk 2008-ra. A külföldi beruházók és az import áruk számos kedvezményre jogosultak, amire a hazaiak nem. 2009 első felében az agrártárca megpróbálta bevezetni a kereskedők önkéntes minősítését (Élelmiszer Termékpálya Kódexet), melynek alapján az üzletek polcain a 80%-ban magyar áruk lettek volna.

Többezer helyi fizetőeszköz van a világon, csak Nagy-Britanniában több száz. Szomszédaink közül Ausztriában régóta, és Szlovákiában is van helyi pénz. Magyarországon az első működő kör Máriabesnyőn, a HIFA nevű karitatív szervezet kongresszusán indult útjára 1997 áprilisában Talentum Kör néven. Sopronban és környékén 2010 tavasza óta működik a Soproni Kékfrank helyi pénzrendszer.

Cserekör egyre több van Magyarországon, 2009 tavaszán 14 működött (ld. http://szivessegbank.lap.hu/, http://helyipenz.linkpark.hu/).

A környezeti nevelők számára mindig is ismert volt a fogyasztásban rejlő környezettudatos lehetőség. Egy évtizede az iskolák számára már elérhetők segédanyagok is, először a HUMUSz és a Reflex Egyesület, majd a Tudatos Vásárlók Egyesületének munkájaként.

Ajánlások

Mindenkinek: helyi (alternatív) pénzeszközöket és munkamegosztásokat lehetővé tevő szabályozói környezet kialakítása, a létező helyi pénztek és szívességkörök használata, azaz fenntartása.

Célok 2009-2014-re	Feladatok 2010-2012-re, és részes felek, a szubszidiaritás elvének alkalmazásával
A kereskedelmi részvétel, a pénzzel való bánásmód etikájának ismerete, fejlesztése (értékfenntartó kereskedelem)	Oktatás politikusok: NAT felülvizsgálat; Mindenkinek: A helyi gazdaság részvételen alapuló, motiváló, természetes tanulási folyamat bármely korosztálynak. Helyi pénzrendszer nyilvántartását támogató felületeket többen is készítettek, ezeket egyéni és csoportos munkában, valamint családban is ki lehet próbálni (pl. http://www.eleg.hu/tiki/tiki-index.php?page=ElszamolasiRendszer). Mindenkinek: Fontos, hogy a piacokon, különösen a lakóhely szerinti legközelebbi piacon mindenki tapasztalatot gyűjtsön! A gazda és őstermelő piacokat a hagyományos helyszínen, vagy jól megközelíthető, infrastruktúrával ellátott helyen kell létrehozni.
Környezettudatosabb áruk terjedése piac (környezettudatos kereslet) és megfelelő szabályozók révén.	Politikai döntéshozók: Zöld közbeszerzés nemzeti cselekvési terv felülvizsgálata és erősítése. Zöld áruminősítések és környezetvédelmi tartalmat hordoz egyéb minősítések (lakcímke, energiahatékonyság) fejlődésének koordinálása, stratégiai támogatása. Mindenkinek: minél jelentősebb környezetvédelmi és helyi szempontok alkalmazása a beszerzésekben, vásárlásokban. Termelőként helyi kapcsolatok ápolása a helyi piac érdekében. Közösségi áruk (termékek és szolgáltatások) választása. Környezettudatos áruk választása. Környezeti nevelők: oktatási rendszer működtetésének zöldítése a tudatos beszerzések révén. Helyi erőforrsok minél többféle bevonása a pedagógiai munkába. Tananyagok fejlesztése. Közbeszerzési tanácsadók képzése, jó zöld közbeszerzési gyakorlatok terjesztése.

Gyakorlatok, foglalkozások – bármely korosztálynak, bármilyen meglévő tudáshoz alkalmazva

Keressünk helyi termelőket valamely rendezvényünkhöz, igényünkhöz!

A közönség (csoportjai) készítsék el személyes ismerősük által nyújtott áruk közösségi hirdetését! Majd készítsenek kínálati és keresleti listát a csoport tagjainak következő egy hétre elegendő kínálatairól és keresleteiről! Jelezzék, hogy ezek közül mit tudnak a csoporton belül, és mit tudnak az adott településen érvényesíteni!

Csak felnőtteknek: Fogalmazzunk meg közismert környezettudatos fogyasztási javaslatokat (energiatakarékosság, kis szállítási távolságok, újrapapír használat, zöld rendezvényszervezés) közbeszerzési nyelven, és viszont!

Ajánlott irodalom

Dr. Budai Gyula (MAGOSz): A szociális bolthálózatok jelene és jövõje (2009)

James A. Nash: A mértékletesség felforgató erényének felelevenítése és megújítása felé. Kovász 2000, IV.évf.1-4.

Mikola Klára: Szabadkereskedelem, ahogy mi szeretjük (Lélegzet, 200, http://www.lelegzet.hu/archivum/2000/01/0250.hpp)

Michael Phillips: Mit mond a kisvállalkozási gyakorlat a gazdaságelméletről? http://www.okotaj.hu/szamok/10/index.html

www.eleg.hu/tiki/tiki-index.php?page=ElszamolasiRendszer

helyipenz.linkpark.hu/

www.iskolaszovetkezetek.hu/

www.kamra-tura.hu

www.nyitottkert.hu/nyka.shtml

www.elotisza.hu/; http://www.elotisza.hu/szovetseg.php

Szivessegbank.lap.hu

Munkahely

Vadovics Edina (Hajtman Ágnes 2003. évi szövegének felhasználásával)

Manapság azt tapasztalhatjuk, egyre több szervezetnél fordítanak figyelmet arra, hogy környezetileg felelős munkahelyeket teremtsenek, illetve a munkahely környezeti hatását, teljesítményét számba vegyék, a negatív hatásokat csökkentsék, a teljesítményt pedig javítsák. Ezen törekvések eredményeként a dolgozók, alkalmazottak megismerhetik a környezetileg felelős működést, és számos gyakorlatot utána otthonukban is megvalósíthatnak a jó példát követve.

Fontos megemlíteni azt is, hogy sokan a gazdasági válság megoldását is részben a zöld gazdaság felé való elmozdulásban látják. Részben ennek, részben pedig a környezetvédelem előtérbe kerülésének köszönhetően, végül pedig a tudatosabb önvédelemre válaszul napjainkban megnőtt a piacon megtalálható környezetbarát termékek és szolgáltatások száma. Mivel azonban zöldnek lenni, zöld termékeket és szolgáltatásokat ajánlani egyre inkább érték és a fogyasztók meggyőzésének, elérésének hatékony módja, előfordul, hogy a zöld, környezetbarát, természetes stb. jelzőket a szervezetek nem megalapozottan és jogosan használják. Rendkívül fontos tehát, hogy megtanuljuk, hogyan lehet az ilyen irányú kijelentések mögé nézni, kideríteni, hogy mennyire komoly az alapjuk; azaz, hogy megtanuljuk, hogyan lehet a „zöldre mosott" termékeket, szolgáltatásokat, szervezeteket felismerni és kiszűrni.

Milyen tehát egy igazán zöld (vagy legalábbis zöldülő), környezetbarát munkahely? Zöld(ebb), ha a munkahelyet környezettudatosan működtetik, azaz:

- odafigyelnek az energia- és anyagfelhasználásra, törekednek csökkentésére, az erőforrásokkal takarékosan bánnak,
- törekednek arra, hogy a felhasznált erőforrások a munkahelyhez képest minél közelebbről származzanak;
- igyekeznek megelőzni a hulladékok keletkezését, a keletkező hulladékot szelektíven gyűjtik, amit lehet, újrahasznosítanak;
- a berendezések (bútorok, elektronikus és egyéb eszközök stb.) környezetbarátak, javíthatóak, újrahasznosíthatók;
- a szükséges termékeket és szolgáltatásokat a zöld beszerzés alapelveit, szempontjait figyelembe véve szerzik be;
- a környezetbarát közlekedést a munkába járás és a munka végzése során is támogatják, előnyben részesítik;
- a munkahely működtetése és a tevékenység végzése során keletkező káros környezeti hatásokat felmérik, nyomon követik, és igyekeznek csökkenteni és/vagy semlegesíteni.

A környezetbarát megoldások, termékek és szolgáltatások kiválasztását nagyban segítik a termékjelek. Mivel azonban számos jelölés létezik, olyanok is, amelyeket a vállalatok maguk hoznak létre, és tesznek rá a csomagolásra, fontos megismerni azokat, amelyeket semleges, szakmai szervezetek által lebonyolított minősítési folyamat során lehet elnyerni.

Fontos hangsúlyozni azt is, hogy a környezetbarát munkahely nagyon gyakran emberbarát munkahely is, hiszen kellemesebb és egészségesebb munkakörnyezetet eredményez számos zöld munkahelyi intézkedés: a környezetbarát bútorok természetes anyagokból készülnek és nincsen, vagy minimális

az általuk kibocsátott szennyező anyagok mennyisége; az energiatakarékos világítási és fűtési rendszer kialakításának eredményeként szinte mindig nő a dolgozók komfortérzete, mert saját maguk szabályozhatják a fényt és a fűtést/hűtést stb. Érdemes azt is megjegyeznünk, hogy az olyan munkahelyen, amely ily módon figyelembe veszi az ott dolgozók érdekeit, a munka hatékonysága is nagyobb. Tehát gazdaságilag nem csupán az energiatakarékosság, hanem a hatékonyság növekedése, végül az egészségünk védelme miatt is érdemes zöldíteni, és fenntarthatóbbá tenni a munkahelyeket.

Fontos azonban, hogy a munkahely környezetbarát jellege nem elsősorban attól függ, hogy annak célja valamiféle környezet- és természetvédelmi tevékenység végzése vagy sem. Tehát attól még, hogy valaki a megújuló energia iparban vagy szelektív hulladékgyűjtésben dolgozik, nem feltétlenül lesz környezetbarát a munkahelye. Ez a minőség nagymértékben függ az alkalmazott gyakorlatoktól, a hitelességtől. Meg kell tehát különböztetnünk a környezetvédelmi tevékenységet végző munkahelyeket a környezetbarát munkahelyektől. Természetesen arra is van példa, hogy ez a két dolog találkozik, és együtt van jelen.

Helyzetkép

Bár a fentiekben bemutatott zöldülő, környezetbarát munkahely még nem általánosan elterjedt és alkalmazott norma, egyre több pozitív kezdeményezéssel, törekvéssel találkozhatunk e téren hazánkban is. Jó jel például, hogy 2004 óta a KÖVET Egyesület egyre több résztvevővel minden évben megrendezi a zöld iroda versenyt, valamint a kapcsolódó, zöld irodai megoldásokat bemutató kiállítást. Továbbá a versenytől függetlenül is egyre több zöldülő munkahely kezdeményezéssel találkozhatunk a vállalatok, kormányzati szervek és civil szervezetek részéről is. Emellett a zöld beszerzésre és közbeszerzésre ma már lehetőség van, sőt, bizonyos pályázati programok el is várják az ilyen beszerzést, hisz a környezetbarát termékek és szolgáltatások ma már mindenki számára elérhetőek, áruk is versenyképes.

Ha kis mértékben is, de úgy tűnik, egyre inkább elfogadottá válik, tudatosodik, hogy a környezetvédelem nem csupán költséges és viszi a pénzt, hanem megtakarításokat is eredményez, valamint a környezetbarát munkahely emberbarát is, és ezáltal akár növelheti is a termelékenységet, a munkavégzés hatékonyságát továbbá védheti az egészségünket.

A környezetbarát munkahely azonban nem csak zöld irodát vagy környezetbarát munkakörülményeket jelent, hanem azt is, hogy maga a szervezet környezeti szempontból fenntartható módon végzi tevékenységét. Ez azt jelenti, hogy a szervezet tevékenységével segíti, hogy a gazdaság ökológia lábnyoma, azaz környezeti hatása csökkenjen. Ez összességében azt kellene, hogy eredményezze, hogy csökken a víz-, nyersanyag- és energiafelhasználás, kevesebb a káros anyag kibocsátás, megvédjük és helyreállítjuk az ökoszisztémákat. Sajnos a rendelkezésre álló adatok alapján (pl. ökológiai lábnyom számítás, az Európai Környezetvédelmi Ügynökség jelentései stb.), sem nemzeti, sem globális szinten ez még nincs így. Helyi és közösségi jó példák viszont léteznek.

A munkahelyek szintjén sokféleképpen és minden szektorban lehet (és szükséges!) dolgozni a környezeti fenntarthatóság eléréséért: termelő vállalatoknak azzal, hogy környezetbarát termékeket gyártanak és a gyártás során is figyelembe veszik a környezeti fenntarthatóság szempontjait, bankoknak azzal, hogy befektetéseikkel környezetileg fenntartható projekteket támogatnak, a mezőgazdaságban, hogy az ökológia gazdálkodás alapelvei szerint termelnek stb. Az alapelvek minden szektorban és minden munkahelyen megegyeznek:

- a megelőzés elvének gyakorlati alkalmazása;
- életciklus szemléletű gondolkodás, azaz a tervezéstől kezdve a gyártáson, szállításon, kereskedelmen, használaton át a hulladékká válásig illetve a hosszú távú hatásokig a környezeti hatások számba vétele és csökkentése;
- a környezeti hatások felmérése és nyomon követése, a környezeti teljesítmény folyamatos javítása és fejlesztése, végül
- a környezeti teljesítmény és tevékenységek nyilvánossá tétele, párbeszéd az érintettekkel valamint a partnerség és a nyilvánosság biztosítása.

Felmerül a kérdés, hogy ha nem ismerünk egy szervezetet, honnan tudhatjuk, hogy környezetbarát módon működik-e? Először is, utána tudunk nézni, hogy működtet-e környezetközpontú irányítási rendszert (ISO14001 vagy EMAS). Aztán érdemes megnézni, hogy publikált-e környezeti vagy fenntarthatósági jelentést, valamint, hogy ezek a jelentések harmadik fél által hitelesítettek-e, avagy nemzetközileg elismert módszertan és szempontok alapján készítették-e el (ld. Globális Jelentéstételi Kezdeményezés azaz Global Reporting Initiative). Mindez megbízhatóságukat és hitelességüket nagy mértékben növeli. Ezen felül fontos információkat szerezhetünk a különböző szervezetek által készített összehasonlításokból és értékelésekből, ilyen pl. a Tudatos Vásárlók Egyesülete által készített cégmérce, az egyesített feketelista vagy a vállalatok elszámoltathatósági rangsora (Accountability Rating).

A környezetbarát munkahelyek mellett fontos megemlíteni a fenntarthatóság társadalmi pillérére koncentráló kezdeményezéseket is, a családbarát, gyerekbarát munkahelyeket (ld. pl. a Szociális és Munkaügyi Minisztérium évente meghirdetett családbarát munkahely pályázatát, de vannak már helyi kezdeményezések is pl. Gödöllőn, ahol a Regina Alapítvány pályáztatja a gyermekbarát környezet díjat).

Manapság rengeteg szó esik a „társadalmilag felelős vállalatokról", a társadalmilag felelős vállalat- és szervezetirányításról (CSR vagy corporate social responsibility), és folyamatosan nő azon vállalatok, szervezetek száma, amelyek dialógust kezdeményeznek a témában, jelentést adnak ki ezirányú tevékenységükről. Mit is jelent ez? A felelősségteli vállalat termékei, szolgáltatásai szintjén, valamint a „helyi" társadalom szintjén is felméri hatásait, igyekszik a negatív hatásokat csökkenteni, felméri és dialógust kezdeményez tevékenységének érintettjeivel, alkalmazottai önkéntes munkát vállalnak különböző szervezeteknél stb. A munkahelyet is emberbarát módon alakítják ki, illetve dolgozóik jól-létére is figyelmet fordítanak. Mindezek mellett a vállalat székhelyén a település „polgáraként" részt vesz a helyi közösség életében, és profitjából támogatja annak környezeti, egészségügyi, kulturális vagy egyéb programjait.

Azt, hogy napjainkban a társadalom, a fogyasztók számára egyre fontosabb a környezettudatos és társadalmilag felelős szervezeti működés, jól bizonyítja, hogy számos díjat is létrehoztak már a példamutató szervezetek elismerésére, jutalmazására. Ilyen pl. a már említett *zöld iroda díj*, a fenntarthatósági jelentéseket értékelő *zöld béka díj*, az *elszámoltathatósági rangsor, a környezeti megtakarítások díj, az EU üzleti élet a környezetért díja (European Business Awards for the Environment)* stb.

Annak ellenére, hogy számos kezdeményezés és pozitív példa létezik, összességében sajnos még messze vagyunk attól, hogy a zöld munkahely általánosan elterjedt norma legyen, illetve attól is, hogy a zöld és társadalmilag felelős munkahelyek eredményeként akár hazánk, akár globális szinten az emberiség ökológiai lábnyoma csökkenjen. Lényeges tehát, hogy a környezeti nevelés minden szintjén odafigyeljünk munkakörülményeink zöldítésére, illetve munkánk környezeti hatására.

Javaslatok

Általános

1. Fontos tudatosítani mindenkiben, hogy a leghatékonyabb környezetvédelem a megelőzés, valamint, hogy ezzel összhangban a környezetterhelés csökkentésének egyik leghatékonyabb módja a fogyasztás csökkentése.

2. Szintén fontos, hogy mindenki tudatában legyen annak, hogy **minden** munkahelynek és szektornak van (negatív) környezeti hatása, amelyet fel kell mérni, nyomon követni és folyamatosan csökkenteni, valamint semlegesíteni. Ennek a szemléletnek megfelelően tehát minden szervezetnek pl. rendszeresen figyelnie kellene fogyasztását, mérnie öko-lábnyomát, nyilvántartania szén-dioxid kibocsátását stb.

3. Szükséges lenne az életciklus szemléletű gondolkodás elterjesztése: mielőtt új terméket vagy szolgáltatást vezetünk be, új épületet emelünk vagy új projektet indítunk, átgondoljuk, hogy annak egész életciklusa során (azaz előállítása, szállítása, használata, majd hulladékká válása vagy használatból kivonása során) milyen környezeti és társadalmi hatásai és ezáltal rejtett, fedezetlen társadalmi vagy jövőbeni költségei lehetnek, és ezek ismeretében felelősen be lehetne-e vezetni a terméket, szolgáltatást stb.

4. A nevelés és motiválás szempontjából nagyon fontos a jó és pozitív példák, gyakorlatok előtérbe helyezése és terjesztése a környezeti és társadalmi felelősségvállalás elősegítése érdekében.

5. A felelősségvállalást motiválja, ha a környezeti és társadalmi felelősségüket felvállaló szervezeteket díjakkal, nyilvánosság biztosításával, pozitív kommunikációval, kedvezőbb pénzügyi és/vagy adózási feltételek biztosításával jutalmazzuk stb.

6. Fontos mindig hangsúlyozni a környezetileg tudatos munkahelyek kialakításának számos előnyét: erőforrás és költség megtakarítások, javuló komfort érzet és ennek következtében javuló hatékonyság és teljesítmény, a szervezet jobb megítélése, példamutatás, helyi közösségi kohézió stb.

7. Lényeges, hogy mindenki átérezze a hosszú távra való gondolkodás fontosságát: csak úgy lehetünk fenntarthatóak, ha környezeti és társadalmi hatásainkat nem csupán 4 évre előre, hanem legalább unokáinkra gondolva mérjük fel.

8. Fontos mindenki számára elsajátítani a rendszerben való gondolkodás képességét, hogy átlássuk, a globális környezeti problémák mindennapi cselekedeteink, szokásaink eredményei. Ezért fontos, hogy mindenki lássa és értse, azzal, hogy például egy számítógépet feleslegesen bekapcsolva hagyunk, hozzájárulunk a klímaváltozáshoz.

Környezeti nevelőknek

9. A környezeti nevelésben, minden korosztály környezeti nevelése során tudatosítani kell, és velük együtt a gyakorlatban is felmérni szervezetük (pld. az iskola) környezeti (és társadalmi) hatásait, fogyasztását illetve erőforrás felhasználását stb., valamint, hogy ezek hogyan járulnak hozzá a helyi és

globális környezeti problémákhoz. Erre javasolható és nagyon könnyen, minden korosztály számára és minden szervezetnél alkalmazható módszer az ökotérképezés. Ebbe a munkába lehetőség szerint érdemes bevonni az oktatott csoporton kívül egyéb érintetteket is, oktatási intézmény esetén pl. a vezetőség tagját, karbantartót, takarítókat, beszerzést végzőket, szülőket stb.

10. A környezeti nevelési programba javasolt beépíteni hiteles környezetbarát gyakorlatot, tevékenységet folytató szervezetek látogatását, lehetőleg minél több szektorban.

11. Fontos, hogy mindenki megtanulja, hogyan lehet a valóban környezetbarát viselkedést és gyakorlatot a „zöldre mosottól" megkülönböztetni, és hogy számos lehetősége van arra, hogy a hitelességnek utánajárjon, azt ellenőrizze. Ezért hasznos bemutatni és megismertetni annak különböző módjait, ahogy a hitelességet ellenőrizni lehet pl. harmadik fél általi tanúsítás, hitelesítés, környezetbarát termékjelek, adatbázisok stb.

Irodalom, hasznos források

Antal, O., Vadovics, E. (2005) Zöld iroda kézikönyv. KÖVET-INEM Hungária, Budapest

Dauncey, G. (2001) Összeomlás után (A szivárványgazdaság kialakulása) Göncöl Kiadó

Fidrich, R. (2003) Zöldrefestés. Globalizáció füzetek 3. Magyar Természetvédők Szövetsége, Budapest

Globális Jelentéstételi Kezdeményezés: http://www.globalreporting.org, ahonnan a magyar nyelvű útmutató is letölthető

Green Jobs: Towards decent work in a sustainable, low-carbon world [Zöld munkahelyek: Tisztességes munkahelyek felé egy fenntartható, alacsony szénkibocsátású világ-ban] (2008) UNEP

Halmay, R.- Kovács, B. (szerk.) Ajánlások zöld fesztiválok szervezéséhez, FÖK, letölthető: http://fenntarthato.hu/fesztival/zold_fesztival_ajanlasok.pdf

Havér, B. (2001) Termékek és környezetvédelem. KÖVET-INEM Hungária, Budapest

Kiss, K. (1997): Modernizáció és környezetpolitika. in: A mai világ és a jövő forgatókönyvei. Nemzeti Stratégia 2002-ig. Kapuk

Klein, N. (2004) No Logo. Márkák, Multik, Monstrumok. AMF Kft. - Tudatos Vásárlók Egyesülete, Budapest

Lehet más a bevásárlás (kiadvány a méltányos kereskedelemről) (2006) Védegylet, Budapest

Lőrincz, É. (2008) Zöldre mosás: ki visz be a zölderdőbe? Tudatos Vásárló elektronikus magazin: http://tudatosvasarlo.hu/cikkek/997

Másért vállalkozók DVD (2006) KÖVET-INEM Hungária, Budapest

Müller, M. (2001) Az áruvilág kicsi királyai (Gyerekek a reklámok világában) Geomédia Szakkönyvek, Budapest

Pataki, Gy., Takács Sánta, A. (2005) Természet és gazdaság. Typotex

Putt del Pino, S., Bhatia, P. (2002) Working 9 to 5 on Climate Change: An Office Guide. [9-től 5-ig a klímaváltozás mérsékléséért: Útmutató irodák számára] World Resources Institute, USA

Tóth, G. (2007) A Valóban Felelős Vállalat. KÖVET-INEM Hungária, Budapest. Elektronikus formában letölthető: http://www.kovet.hu/view/dl/60-942.html

Tudatos Vásárló elektronikus magazin, különösen az „Otthon és iroda" rovat: http://www.tudatosvasarlo.hu

Zöld közbeszerzés! A környezetvédelmi szemléletű közbeszerzés kézikönyve, Európai Bizottság, 2005., letölthető: http://ec.europa.eu/environment/gpp/guideline_en.htm

Zöld beszerzési kézikönyv önkormányzatok számára, Környezettudományi Központ, 2003., letölthető: http://www.ktk-ces.hu/kezikonyv.doc

Werner-Engel, H. és Tóth, G. (2000) Miért és hogyan foglalkozzunk környezetvédelemmel a vállalatunknál? KÖVET-INEM Hungária, Budapest

Werner-Engel, H. és Tóth, G. (2001) EMAS 2001 – Egyszerűen. KÖVET-INEM Hungária, Budapest

Werner-Engel, H. (2006) Ökotérképezés. KÖVET-INEM Hungária, Budapest

Winter, G. (1997) Zölden és nyereségesen. Műszaki Könyvkiadó, Budapest

Adatbázisok:

Cégmérce: http://cegmerce.tudatosvasarlo.hu/

Egyesített Feketelista: http://www.feketelista.hu

EMAS hitelesített szervezetek: http://emas.kvvm.hu

Környezetbarát termékek és szolgáltatások: Környezetbarát Termék Kht. honlapja: http://www.kornyezetbarat-termek.hu illetve: http://okocimke.kvvm.hu/public_hun/

Környezeti megtakarítások: http://www.ablakonbedobottpenz.hu

Környezeti, társadalmi és fenntarthatósági jelentések: http://www.kovet.hu

Vállalatok elszámoltathatósági rangsora (Accountability Rating): http://www.accountabilityrating.eu

Jog

Fülöp Sándor

A jog szerepe a környezeti nevelésben kettős. Egyrészről, mint fontos állami tevékenységet a jog szabályozza a környezeti nevelést, másrészről a jog bizonyos szabályai a környezeti nevelés fontos témakörét képezik. Ezalatt azt értjük, hogy a környezeti nevelésnek bizonyos mértékig ki kell terjednie annak oktatására, tudatosítására is, hogy a jog eszközeit hogyan állíthatjuk a környezet védelmének szolgálatába. A megfelelő környezeti nevelés ílymódon részben a közösségi részvétel, a környezeti demokrácia hatékony működésének is az előfeltétele és eszköze.

Helyzetkép

A környezeti neveléssel foglalkozó legfontosabb jogszabályok

A kötelező érvényű nemzetközi környezetvédelmi jogszabályok egyre több, a környezeti tudatformálásra vonatkozó rendelkezést tartalmaznak. A környezeti nevelés szempontjából talán legfontosabb az 1998-ban aláírt Aarhusi Egyezmény, valamint a környezetvédelmi döntések meghozatalában való közösségi részvételről és a környezet-egészségügyről szóló 2000-ben aláírt, a Helsinki Egyezményhez fűzött Londoni jegyzőkönyv.

A nem kötelező érvényű nemzetközi jogi ajánlások szintén gyakran foglalkoznak a környezeti nevelés témakörével. Ezek közül a legfontosabb az 1992-ben Rio de Janeiróban elfogadott „Feladatok a XXI. századra" című dokumentum, amelynek teljes 36. fejezete a környezeti neveléssel foglalkozik.

A hazai jogszabályaink közül az oktatásügy legfontosabb jogszabályai helyenként kitérnek a környezeti nevelés kérdéseire is. A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény 53. §-a az iskola által szervezett tanórán kívüli foglalkozásokkal kapcsolatban említi a környezeti nevelést. Új elemei a közoktatási törvénynek, hogy a környezetvédelmi ismereteket, az egészségfejlesztési és a fogyasztóvédelmi ismereteket beépítette a NAT-ba, a kerettantervbe és az iskolai nevelési programokba (8. § (9) bekezdés, 8/A. § és 48. § (3) bekezdés). Ugyancsak a 2003-as kiadás óta megjelent fejlemény az Erdei Iskolák Program (94. §), ami azonban sajnos rövid kezdeti virágzás után ma már nem kap megfelelő támogatást. A felsőoktatási alap- és mesterképzés kurzusai között ma már a legtöbb képzésben, így az agrár-, vegyész-, természettudományos, műszaki, sőt művészeti képzésekben is vannak speciális környezetvédelmi szakképzések. A Nemzeti Alaptanterv kiadásáról szóló 130/1995. (X. 26.) Korm. sz. rendelet a műveltségi területek oktatásának közös követelményei c. fejezetben a korszerű műveltség olyan követelményeként tűnteti fel a környezeti nevelést, amely áthatja az iskolai oktatás szinte valamennyi elemét. A NAT említett fejezete részletesen meghatározza a környezeti nevelés céljait, így a fenntartható fejlődés fogalmának megismerését, a környezeti válságjelenségek megfelelő értékelését és a helyi, közvetlen környezettel való aktív viszony kialakítását. A NAT jelenlegi szövegében már szinte az összes tantárgyi követelményben valamilyen formában jelen vannak a környezetvédelmi ismeretek. Miniszteri rendeleti szinten több OM és MkM rendelet foglalkozik a környezeti nevelés egyes részletkérdéseivel. A legfontosabb ezek közül a kerettantervekről szóló 28/2000. (IX. 21.) OM. sz. rendelet, amely a „Technika és életvitel" valamint a kémia tantárgy leírásakor szentel viszonylag jelentős teret a környezeti nevelésnek, de számos más tárgyban is teret ad neki (lásd bővebben az V. fejezetben).

Természetszerűleg nem csak a mindenkori oktatási tárca érzi sajátjának a környezeti nevelés ügyét, hanem a környezetvédelmi is. A környezetvédelmi törvény „Környezeti nevelés"c. fejezetén (54-55. §§) kívül szabályozzák a kérdést egyes környezetvédelmi szakjogszabályok is, mint a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. tv. 64. §-a, amely az oktatási tárca, valamint az állami és társadalmi szervek együttműködését írja elő a társadalom természetvédelmi kultúrájának növelése érdekében. Ugyanitt szól a jogalkotó a természetvédelmi igazgatóságok oktatási bemutató létesítményeiről, valamint a Madarak és Fák Napja megrendezéséről. A hulladékgazdálkodásról szóló 2000. évi XLIII törvény 54. §-a hasonló rendelkezéseket tartalmaz annyiban, hogy előírja a hulladékgazdálkodással kapcsolatos ismeretek terjesztését a NAT részeként, illetőleg a társadalom környezeti kultúrájának növelését, pld. a szelektív hulladékgyűjtés népszerűsítésével.

A hazai jogalkotó szervek nem közvetlenül kötelező érvényű, általános érvényű rendelkezései közül a környezeti neveléssel kapcsolatosan okvetlenül meg kell említenünk még a második Nemzeti Környezetvédelmi Programról szóló 132/2003. (XII. 11.) OGY sz. határozatot, amely külön Környezettudatosság Akcióprogram részt tartalmaz, azon kívül pedig, szinte mindegyik tematikus programjában (pl. klímavédelem, természetvédelem, közösségi részvétel) szerepelnek környezeti nevelési elemek.

A környezeti nevelés során figyelembe veendő jogi rendelkezések

A környezeti nevelésnek ki kell terjednie a környezet védelmének érdekében felhasználható jogszabályok megismertetésére is. Természetesen ezen a szinten nem jöhet szóba mélyreható jogi képzés, a feladat csupán az, hogy minél többen értelmezni tudják a szövegeket, és elsajátítsák azokat a módszereket, amelyekkel egy meghatározott környezeti problémához hozzá tudják rendelni a megfelelő jogszabályokat, hatóságokat és eljárásokat.

Minthogy a Magyar Köztársaság Alkotmányának ismerete amúgy is az általános műveltség része, a környezeti nevelés is ki kell térjen az Alkotmányban meghatározott, az egészséges környezethez való emberi jogok megismertetésére. Ugyancsak általános szinten a Környezetvédelmi Kódex (1995. évi LIII. törvény) áttekintése is elengedhetetlen. Ezen túlmenően viszont már csak a „mit hol találok" módszerét kell alkalmazni. Ismertetni kell a környezeti jog rendszerét, tehát egyfelől az általános környezetvédelmi rendelkezéseket (pld. környezeti hatásvizsgálati eljárás, környezethasználati engedélyezési eljárás) másfelől a különös környezetvédelmi rendelkezéseket, így legalább a levegőtisztaság védelmi, vízvédelmi, természetvédelmi, a zaj káros hatásai elleni védelemről szóló és a hulladékgazdálkodási jogszabályokat. A legfontosabb tehát ezeknek a jogszabályoknak a létezéséről és fellelhetőségéről tudni. Azok számára, akik jobban érdeklődnek, a következő lépés majd az egyes jogszabályok elveinek, főbb rendelkezéseinek megismerése.

Ha mindezzel végeztünk, alapismereteket szereztünk a környezetvédelmi anyagi jogról, azaz arról, hogy a jogalanyoknak az egészséges környezetük védelme érdekében milyen jogaik vannak, de semmit nem tudunk még arról, hol és hogyan érvényesíthetik ezeket a jogokat. Át kell tekintenünk tehát a környezetvédelmi államigazgatási szervezetrendszert és az sem árt, ha röviden megismerjük a környezetvédelemmel (és a vele egy hatósági rendszerben elhelyezkedő természetvédelemmel és vízgazdálkodással) rokon feladatokat ellátó közegészségügyi, erdőgazdálkodási és talajvédelmi szerveket is (hogy csak a legfontosabbakat említsük).

Végül az államigazgatási eljárás általános szabályairól, szükség esetén pedig a polgári sőt esetleg még a büntető eljárásjog szabályairól is hozzávetőleges ismereteket kell szereznünk: így lesz teljes a

környezetvédelmi ismeretek jogi része. Látni fogjuk a következő alfejezetből, hogy a mai környezetvédelmi gyakorlatban ezek az ismeretek egyre inkább valóban aktív, jól és célszerűen felhasznált ismeretek.

A környezeti nevelés és a közösségi részvétel

A közösségi részvétel a jog egészen új fejleménye, aminek megjelenésében éppen a környezetvédelmi problémáknak volt döntő szerepe. A környezetvédelem ugyanis az az igazgatási terület, ahol az állam egyre kevésbé képes önállóan vállalni a felelősséget a döntések meghozataláért és végrehajtásáért, ugyanakkor a környezetvédelem területén jelentkezik talán a legerősebben az állampolgárok részéről is igény, hogy a döntésekbe beleszóljanak.

Az elmúlt tizenöt évben született környezetvédelmi jogszabályok tehát lehetővé teszik a közösségi részvételt, mégpedig alapvetően három formában. Egyrészt a lakosságot hozzájuttatják a környezeti információhoz, akár úgy, hogy az érdeklődők számára betekintést engednek a különböző nyilvántartásokba, aktákba, akár úgy, hogy elébe mennek az információs igényeknek és szórólapokban, tájékoztató füzetekben hívják fel a nyilvánosság figyelmét a legfontosabb környezetvédelmi információkra. A közösségi részvétel második „pillére" a beleszólási jog: a megszerzett információk alapján a nyilvánosság tagjai, a lakossági csoportok, társadalmi szervezetek már azzal az igénnyel is felléphetnek, hogy az államigazgatás meghatározott környezetvédelmi intézkedéseket tegyen, más intézkedésektől, elsősorban a környezetet terhelő beruházások engedélyezésétől pedig tartózkodjék. Harmadsorban a közösségi részvétel rendszerének fontos kiegészítője a jogorvoslati jog, ami arra szolgál, hogy ha az információs vagy beleszólási jogainkat a hatóságok megsértették, legyen módunk arra, hogy a felettes hatóságoktól, bíróságoktól vagy egyéb szervektől e hatóságok törvényes eljárásra utasítását kérjük.

A közösségi részvétel ismertetett három pillére a gyakorlati tapasztalatok szerint nagymértékben képes elősegíteni a környezetvédelmi államigazgatási döntések célszerűségét és szakszerűségét, azt, hogy ezek a döntések valóban a környezet érdekeit, ne pedig valamilyen szűkebb gazdasági érdeket szolgáljanak. A közösségi részvételnek van ugyanakkor egy nehezen tervezhető eleme: a résztvevők maguk. Semmit sem ér ugyanis az egész jól felépített jogi építmény, a részvételi lehetőségek rendszere, ha nincs aki használja azt. Az állampolgárokat és szervezeteiket tájékoztatni kell a közösségi részvétel lehetőségeiről és arról, hogy a részvétel fontos, a környezeti értékeink az ő védelmükre is szorulnak, továbbá, hogy a hatósági rendszer önmagában nem fogja tudni a környezeti problémákat valóban jól megoldani. Az ilyen sajátos tájékoztató, felvilágosító, mozgósító tevékenységet nevezzük általában részvételre képesítésnek.

A részvételre képesítés nem más, mint egyfajta környezeti nevelés. Különleges fajtája a környezeti nevelésnek méghozzá, hiszen nemcsak a környezeti neveléssel hivatásszerűen foglalkozó pedagógusok és civil szervezetek, hanem állami tisztviselők is végzik. A részvételre képesítés emellett sajátos környezeti nevelés a tárgyát tekintve is, hiszen nem elsősorban a személyiségbe beépülő értékek elsajátítását kívánja elősegíteni, hanem közvetlenül ad konkrét cselekvési mintákat. A közösségi részvétel eszközeit olyanok is használhatják, sőt tömegében főleg olyanok használják, akik egyébként nem számítanak meggyőződéses környezetvédőknek, csupán meg akarnak oldani egy konkrét környezeti problémát, ami többnyire a közvetlen lakókörnyezetükben merült fel és zavarja őket.

Az más kérdés, hogy az emberek cselekvésén keresztül az értékrendszerük mintegy automatikusan módosul. Számtalanszor találkoztunk már olyan példákkal, amikor a környezetvédelemhez egyébként

semmilyen vonzódást nem érző lakossági csoportok megküzdöttek a szomszédságukban egy zajos, bűzös vállalkozással, vízszennyezéssel vagy veszélyes hulladékok lerakásával járó tevékenységgel és azután érzékenyekké váltak a tágabb környezetük problémái iránt is, felemelték a szavukat a nagyobb folyók, vagy nagyobb területek levegőjének elszennyezése ellen, részt vettek országos környezetvédelmi programokban. Az ilyen emberek később a saját életvitelükben is igyekeznek a környezet szempontjait figyelembe venni: vásárlóként a kevesebb környezetszennyezéssel gyártott termékeket veszik meg, a visszaváltható, nem pedig az eldobható csomagolást részesítik előnyben, stb.

Tekintsük át most röviden a részvételre képesítés környezeti neveléssel összefüggő feladatait az alábbi táblázatban!

	Környezeti információval	Meta-információval
Általánosan	a környezetvédelem törvény-szerűségeinek megismertetése	az államszervezet felépítésének és működésének ismertetése
Egyedi ügyekben	az adott ügy környezetvédelmi sajátosságainak megvilágítása	az adott üggyel foglalkozó hatóságnál ki az ügyintéző, milyen beadványt kell fogalmazni stb.

Javaslatok

A környezeti neveléssel kapcsolatos jogalkotás számára

1. Láthattuk, hogy a közvetlenül a környezeti nevelés feltételeit is szabályozó jogszabályaink különböző fogalmakat használnak, egymás szabályozására a környezeti nevelés témakörében legalábbis nincsenek túl sok tekintettel. A környezeti nevelés témakörét a legtöbb hazai oktatási igazgatási jogszabályunk ma már fontos kérdésként kezeli, ugyanakkor paradox módon a környezetvédelmi jog az elmúlt időszakhoz képest kevésbé intenzíven foglalkozik a kérdéssel. A környezeti jogon belül a korábbi helyzethez képest is inkább bizonytalanok vagy teljesen megoldatlanok a környezeti nevelés szervezeti és támogatási kérdései. Javasoljuk a környezeti nevelésnek a jelenleginél nagyobb terjedelmű, egységes szellemű szabályozását a vonatkozó kötelező és ajánló nemzetközi jogi dokumentumok, valamint a jelen stratégiai alapvetésben megfogalmazott elvek figyelembevételével. Ezzel elejét lehetne venni a szabályozás egyes ágazataiban a környezeti nevelés támogatásában jelenleg észlelhető ingadozásnak, esetenkénti komoly visszalépéseknek. A szabályozás előkészítését egy reprezentatív összetételű szakmai bizottság koordinálhatná.

2. Amint arra rámutattunk, az egyes környezetvédelmi tárgyú jogszabályok még mindig elegendő értékes elemeket tartalmaznak a környezeti neveléssel kapcsolatban, azonban csökkentek, egyes esetekben teljesen hiányoznak ezek végrehajtásának az intézményi, költségvetési és eljárási garanciái. Javasoljuk, hogy az oktatási és a környezetvédelmi tárca képviseltesse magát az előző pontban írt szakmai előkészítő bizottságban és annak munkájával összhangban dolgozza ki a környezeti nevelés szakkérdéseire vonatkozó részletes szabályokat, a felelős szervezetek, szervezeti egységek és a követendő eljárási lépések részletes kidolgozásával, továbbá a megvalósítandó szervezési tevékenységeket is pontosan jelöljék meg.

A környezeti neveléssel foglalkozó társadalmi szervezetek számára

3. A különböző környezeti neveléssel foglalkozó segédanyagokban, oktató programokban ki kell dolgozni a környezeti ismereteken belül az alapvető környezeti jogi, illetve a részvételre képesítő ismeretek fejezetét is. A munkát elsősorban pedagógusok végezzék, azonban a megfelelő elméleti és gyakorlati jogi kontrol mellett.

4. A rendelkezésre álló jogi tájékoztató anyagokat (elsősorban a Reflex, a Köt Hálózat és az EMLA írásos és internetes anyagait) bővíteni, fejleszteni és a környezeti neveléssel foglalkozó szakemberek körében terjeszteni kell.

Környezeti nevelők számára

5. Tegyék elevenné környezetvédelmi kapcsolatrendszerüket. Vegyék fel a kapcsolatot – ha még nem tették volna – a helyi, regionális környezetvédelmi szervezetekkel, a megyei főügyészségeken dolgozó környezetvédelmi ügyészekkel, környezetvédelmi joggal foglalkozó egyéb szakemberekkel, ügyvédekkel, egyetemi oktatókkal, avagy a tapasztalt civil szervezetekkel.
Ismerjék meg a helyi környezetvédelmi döntésekben való részvétel általános és konkrét lehetőségeit. A helyi ivóvíz minőségi problémáival, a közelben levő felszíni vizek szennyezésével, illegális hulladéklerakókkal, a közúti közlekedéssel együtt járó zaj- és levegőszennyezéssel, a zöldterületeket felszámoló beruházásokkal stb. kapcsolatos ügyekben használják a közösségi részvétel rendelkezésre álló lehetőségeit, vonják be ebbe a tevékenységbe a diákjaikat vagy az általuk nevelt, befolyásolt embereket. A gyakorlati környezetvédelemben való aktív részvétel a legjobb környezetvédelmi nevelés – ez a környezetvédelmi jogi ismeretekre is igaz.

Irodalom

Állampolgári részvétel a környezetvédelmi döntéshozatalban. Kézikönyv. A jelenlegi gyakorlat és a jövő lehetőségei. Magyarország. Bp. Közép- és Kelet-Európai Regionális Környezetvédelmi Központ, 1994. 303 o.

Babai Tamás – Kovács Bence: Mitől döglik a légy? Kiskáté a környezeti ügyekben való tájékoztatásról. Bp., 2003. Független Ökológiai Központ. 40 p.

Bándi Gyula: Környezetvédelmi kézikönyv. 3. jav. kiad. Bp. KJK-Kerszöv, 2000. 358 o. (Környezetvédelmi kiskönyvtár)

Becoming an environmental professional 1990. Articles from leading environmental professionals on employment and career trends in the 1990s – plus proceedings from the CEIP Fund's Sixth Annual Environmental Careers Conference „What on Earth Can You Do?". Boston, MA, The CEIP Fund, Inc., 1990. 140 o.

Csepregi István – Kiss József: A természetvédelem jogi szabályozásának története Magyarországon. Miskolc, Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány, 2000. 43 o.

Az Európai Unió környezetvédelmi szabályozása. 2. átdolg. kiad. Bp. KJK-Kerszöv, 2001. 623 o. (Környezetvédelmi kiskönyvtár 8.)

Feladatok a XXI. századra, az ENSZ Környezet és Fejlődés Világkonferencia dokumentumai., Budapest, 1993. Föld Napja A. Fülöp Sándor: Környezetvédelmi demokrácia a gyakorlatban, Szentendre, Közép- és Kelet-európai Regionális Környezetvédelmi Központ, 2002, 143 o.

Hruschka, Thomas: 101 lépés a fenntartható világ felé. Környezeti tanácsadás Európában. Bp. Környezeti Tanácsadók Egyesülete, 1998. 116 o.

Kalas György: Garázs-blamázs. Jogi munkafüzet a társadalmi környezetvédő szervezetek részére. Iratmintákkal. Győr, Ökológiai Stúdió Alapítvány, 1994. 38, 22 o.

Kalas György: Kalas, kontra Coca-Cola. Győr, Ökológiai Stúdió Alapítvány, 1995. 51 o. (Környezet és fejlövés)

Kalas György: Az ügyfél belekavar. Jogi munkafüzet a társadalmi környezetvédő szervezetek részére. 2. r. Győr, Reflex, 1997. 23 o.

Kérdés válasz füzet, avagy egy segítő kéz környezeti tanácsadók részére. Bp. Környezeti Tanácsadó Irodák Hálózata, 1999. 42 o.

Nagy Dezső, Nagy Andrea: Kampány a környezeti jogokért. Miskolc, II. Rákóczi Ferenc M. Könyvtár, 1993. 48 o.

Nagy Zsuzsanna, F.: Hol, kitől, mit, hogyan? A környezeti tanácsadásról Miskolcon és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, Magyarországon és Európában. Miskolc, Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány, 2000. 31, 14 o.

Nagy Zsuzsanna, F. (szerk.): Lehetőségek a gyermekek környezeti jogainak védelmében. Miskolc, Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány, 1995. 69 o.

Önkormányzat és helyi társadalom

Vásárhelyi Judit

A környezetgazdálkodás döntéseit és az ahhoz eszközként kapcsolódó környezeti nevelést, szemléletformálást is a lehető legalacsonyabb szinten, az elvégezendő feladatokhoz legközelebb kell meghozni, nyújtani, tehát mindebben érvényesülnie kell a *szubszidiaritás* elvének. Mindezt az önkormányzatiság elve testesíti meg, ezért a helyi társadalomban élők környezetének, természeti értékeinek védelméért elsősorban az önkormányzatnak – vagyis a helyi közösségnek - kell felelősséget vállalnia. Az elv nemcsak a település, hanem a kistérség, a helyi vidékfejlesztés közösségének, a LEADER akciócsoportjának , sőt, akár a regionalitás szintjén is szem előtt tartandó.

A helyi szinten keletkező ártalmak jó része helyben kezelhető, és a megelőzés, a védelem is ott szervezhető. A helyi közösségek környezeti tudatossága előfeltétele a regionális és nemzeti szintű kezdeményezések, például az agrár-ökológiai program, vagy akár az európai integráció sikerességének.
A szűkebb hazánkkal való azonosságtudat szolgálhat a helyi akciók, a környezettudatos életvitel alapjául – lelki egészség és a környezet védelme egymással kölcsönhatásban.

A helyi fenntarthatóságra törekvő programot alulról is kezdeményezheti civil szervezet, vagy akár az iskola is. Nagy szerepe van ebben az intézménynek és a környezeti nevelésnek egyaránt.
És fordítva is: mivel legitimációval, helyismerettel és eszközökkel is rendelkezik, szükségszerű, hogy a fenntarthatóságért tanulásban, a környezeti nevelésben is fontos szerepet játsszon az önkormányzat.
A helyi fenntarthatóságon kezdetben az értékek, a helyben használható erőforrások és a problémák, az önfenntartó képesség számbavételével lehetséges munkálkodni.

A környezettudatos életvitel kialakítása azonban lehetetlen csupán hatósági eszközökkel. Az elmúlt évtizedekben a társadalom jó része elidegenedett saját életének tereitől. Forrásait elpazarolta, értékeit elszennyezte, elhanyagolta. A helyi környezet a helyi közösség állapotától is függ. Utóbbi újra magának kellene érezze a szemhatárán, tőle járóföldnyire lévő területek kincseit és bajait. A környezetért való civil elköteleződés maga is a környezeti nevelés része.

„Ha komolyan meg kívánjuk változtatni az emberek magatartását környezetük iránt, nem elég csupán a hivatalos oktatásra koncentrálni, olyan stratégiára van szükség, amely mindenkihez szól, aki befolyásolható és aki hatással lehet mások viselkedésére, és ez voltaképpen mindenkire kell, hogy vonatkozzon." (John Smyth, Jurmala, IUCN Konferencia, 1994.)

Több európai ország ismert stratégiája (a fent idézettekkel ellentétben) elsősorban az iskolai nevelésre, az iskolásokra, mint a nyilvánvalóan legfontosabb nemzedékre épít. A jelen *Stratégia* több nemzedéket és társadalmi csoportot tüntet föl egyidejű célcsoportként, mert csak több nemzedék közös figyelmével lehet sikeres és eredményes a helyi környezeti nevelés, alakulhat ki a szükséges szemléletmód, a megelőzés elsőbbsége a helyi társadalomban.

Helyzetkép

A fentebb tárgyalt feladatok törvényi kötelezettség formájában az már az 1990. évi önkormányzati törvényben megjelennek. A törvény a helyi közszolgáltatások körébe vonja többek között az épített és természeti környezet védelmét, az óvodai és alapfokú oktatást, nevelést, a közösségi tér és a közművelődés biztosítását, az egészséges életmód közösségi feltételeinek elősegítését (8. § (1)). A környezet

védelméről szóló törvény (1995) pedig előírja, hogy az önkormányzat az illetékességi területére – az NKP-val és a település rendezési tervével összhangban lévő – környezetvédelmi programot kell kidolgozzon, továbbá a környezet állapotáról készített elemzés eredményéről évente egyszer köteles tájékoztatni a lakosságot (51. §). Az 54. § állampolgári jogként ¬– és önkormányzati feladatként is – rögzíti a környezeti ismeretek megszerzésének, fejlesztésének lehetőségét. E törvények végrehajtása terén azonban sok mulasztás tapasztalható.

2008-ban a Google az „önkormányzat környezet" kérésre 2 190 000 magyarországi találatot írt ki. Ebből az első 12 különféle programot megvizsgálva a következőket látjuk: 8 település környezet- és természetvédelmi programjainak 50 %-a nem tesz említést a KN-ről semmilyen megfogalmazásban. Ahol megemlítik („környezetvédelemről szóló tájékoztatás, előadások, a lakosság tudat- és szemléletformálása, különös tekintettel az ifjúság KN-ére", „a környezet- és természetvédelmi szemlélet erősítése, az oktatás támogatása"), a KN jelentősen hátra sorolódik, gyakran az utolsó teendőként szerepel.

A helyi önkormányzat leggyakrabban mint iskolafenntartó vesz részt az intézmény programjának kialakításában és betartatásában azaz a környezeti nevelés szempontjainak érvényesítésében. A település oktatáspolitikai koncepciójának rögzítenie kell az iskolai környezeti nevelés követelményeit, jó esetben a helyi környezet értékeire és veszélyeztetettségére is kiterjedően. Gyakran azonban az iskolafenntartó anyagi, vagy a szülők egyéni érdekeitől vezérelve nem kíván eme, a továbbtanulás során pontokat nem nyújtó programokra áldozni.

A kevésbé aktív lakosok főként a médiából értesülnek a „máshol" megesett környezetszennyezésekről. Az ilyen hír túl elvont, inkább sokkot vagy szkepszist vált ki, mint cselekvést, mégis megrendítő a ciánszennyezés vagy az erdőpusztítás okozta árvizek spontán „környezeti nevelő" hatása. A közkedvelt természetfilmek gyakran adnak érzelmi indíttatást, sokszor hiányoznak azonban az egyes ember számára is elérhető gyakorlati természetvédelmi receptek, kapcsolódási pontok. A környezetkímélő életmódra vonatkozó tanácsok, szemléletformálás eleve „kisebbségi", gyenge pozícióból szólnak. A társadalom legnagyobb „sajátélménye" a szemetelés, amelyben mindenki részt vesz, és amelyet mindenki elítél. A globális vagy országos problémák helyett az emberek inkább saját településük természeti értékei vagy környezeti problémái iránt érzékenyíthetőek, ezek megismertetésében, az ott élők bevonásában a helyi médiumoknak kiemelkedő lehetőségeik vannak.

Helyi zöld civil szervezetek jelenléte esetén a polgárok környezeti tudatossága erőteljesebben mutatkozik meg a tevékenységük gyűrűjében dolgozó társadalmi csoportok soraiban. A helyi társadalom környezeti neveléséhez hasznos tehát, ha az önkormányzat törvényben előírt feladatai összekapcsolódnak a helyi közösség kezdeményezéseivel. Hasznos, ha a feladatokat kiterjesztik a lakosság nemcsak formális bevonására a közösségi, összehasonlító kockázatbecslésen és együttműködő tervezésen alapuló, a helyi fenntarthatóságra összpontosító akcióprogram készítésekor. A helyi környezeti nevelés sarokköve lehet a környezetgazdálkodással kapcsolatos helyi konszenzus kialakítására egyidejűleg több nemzedék és szektor körében tett kísérlet. Erre léteznek hazai példák, települések, pl. Sátoraljaújhely, Szentendre, a Dörögdi-medence települései, Gömörszöllős, Hajdúböszörmény, Cserkút, Karcag, Kőszeg, Csömör, Gödöllő, stb.).

Az NKNS 10 éve során e fejezet finomabb céljaiból – úgy tűnik – semmi sem épült be az önkormányzati programokba, pedig a törvényi szabályozás „készen áll", elő is ír közülük sokat. Noha rengeteg program van plusz-mínusz KN-nel, a helyi civilek és/iskolák, tanárok nem kérik számon **még a programba való beépítést sem**, nem hogy annak érvényesítését. Még a mulasztásos törvénysértések ellen sem harcolnak. Még az MKNE sem harcolt a KÖNKOMP megmaradásáért sem. Több szándékot és erőt kellene a megvalósításba csatornázni. Áttörés lehet viszont a MÉTA

program eredményeinek helyi megismertetése, vagy a klímabarát települések mozgalom, ahol a módszerek között felértékelődik a települési KN.

Javaslatok

Az önkormányzatnak

1. A helyi KN legfontosabb kívánalma az együttműködés, a nevelők részvétele a települési környezetgazdálkodásban, és a település részvétele az iskola pedagógiai tevékenységében. Ehhez belátó önkormányzatra és elhivatott pedagógusokra van szükség. Legyen az önkormányzatnak környezetvédelmi ügyintézője, aki legyen intézményesített összekötő kapocs a környezetgazdálkodás és a KN között.

2. Az iskolafenntartó önkormányzat biztosítson forrást a környezeti nevelésre. Az iskola „fizesse vissza" azt a település életében való részvétellel. Használjuk ki az új lehetőségeket: az iskola felől is érkezhet javaslat a képviselőtestület napirendjére pld. a GMO mentes vagy klímabarát településekhez való csatlakozásra, fogadjuk, kezeljük ezeket.

3. Egységes, a szubszidiaritáson alapuló helyi környezetgazdálkodás és az annak egyik eszközéül szolgáló szemléletformálás csak a riói folyamat részeként, az ökológiailag fenntartható fejlődésre, a helyi feladatok közös megalkotására is építő pedagógiai koncepció alapján képzelhető el. Ilyent várjon el az iskolafenntartó. Az ilyen konszenzusra törekvő, a szükséges jó kompromisszumoknak az egészséges helyi demokrácia kereteiben helyt adó koncepció megszületését szorgalmazza az iskola!

4. Helyeseljük, kezdeményezzük az iskola szektorközi (önkormányzat, civil ill. üzleti szféra, közművelődés stb.) kapcsolatait, együttműködését.

5. Az önkormányzat és a helyi társadalom belátáson alapuló, környezet-tudatos együttműködése alapozza meg a helyi fenntarthatóságot védelmező gondolkodást. Ennek során a közösség önfenntartási potenciáljának – a természeti, gazdasági, társadalmi és spirituális erőforrásoknak – a felmérése, tudatosítása és használatba vétele növeli a közösség és a település autonómiáját, valamint mérsékeli a globalizáció hátrányos hatásait.

A helyi gazdaságnak

6. Az üzleti élet, igazodva a nemzetközi és fejlődő hazai elvárásokhoz, erősítse kapcsolatait a közösségekkel és iskolákkal, tudatosítsa magában, hogy felelős társadalmi szereplő. Ebben legyünk kezdeményezők, és éljünk az együttműködések nyújtotta szemléletformálási lehetőségekkel is.

A helyi közösség tagjainak, civil szervezeteknek

7. Éljünk a helyi társadalom szemléletformálásának alapvető eszközeivel: a nyilvánossággal, a döntéshozatalban való nemzedékközi részvétellel, a helyi médiával, a pedagógiailag is megalapozott akciókkal (e javaslatcsomagra virágzó példák vannak, pld. az első, nagyszülőket is bevonó környezeti nevelési program).

8. Ne mondjunk le a felnőttoktatásról, ne adjuk fel az előadások, tréningek, népfőiskolák, körök és klubok szervezését.

9. Célozzuk meg a helyi környezetvédelmi program megvalósítását. Ebben, nem egyformán, de mindenkinek jut személyre szabott feladat. (Először magát a programot kellene mindenhol elkészíteni. A legtöbb önkormányzat mulasztásos törvénysértést követ el e téren).

10. A már létező helyi gazdaságot vonjuk be a helyi környezetvédelmi, mi több, a helyi fenntarthatóságot célzó programba. Népszerűsítsük, vagy kezdeményezzünk organikus gazdálkodási formákat, stb.

11. A településfejlesztési tervre viseljünk gondot a környezetvédelmi terv szempontjából. Az infrastruktúra fejlesztésénél kapjon a környezetvédelem elsőbbséget (előbb a szennyvíztisztítás, mint a látványtó, stb.). E téren a fenntarthatóságért tanulás a társadalom bevonása, a részvételi folyamat keretei között folyik.

12. A helyi civil szervezetek alakítsanak ki nemzedékközi nevelési, szemléletformálási programot, nyissák meg misszijukat a fenntarthatóság keresése felé, nyújtsanak személyes és szervezeti példát.

A helyi iskola vezetésének, tantestületének

13. A lakóhelyről, az életterünkről egyidejűleg több nemzedéknek szóló környezeti nevelés programjának fel kell ölelnie a következőket.

- • A „saját hely" ismerete (domborzat, felszín, mikroklíma, táji adottságok, vizek, talaj, élővilág, ezek veszélyeztetettségének mértéke). Jó példa a MÉTA program.
- • A „saját hellyel" való lelki azonosulás, a hely magáénak vallása, „gazdaérzések", közösségi érzés, tudat, a gondoskodás, a védelem attitűdjének kiváltása.
- • A helyi természeti értékek, a környezet védelmének stratégiája, eszközei, a megvalósítási készség (pld. GMO mentes vagy klimabarát település,).
- • A helyi közösség közös erkölcsi rendje, kommunikációja, a „cselekvő részes" attitűd kialakulása, működése.
- • Végül pedig az állampolgári tudatosság mindezeknek a regionális, országos, globális szintű kapcsolódásairól, a magyar környezetpolitika irányultságáról (elvi szinten növekszik erről a tudás, de elmarad a cselekvés).

Környezeti nevelőknek

14. Legyenek saját törekvéseink a „helyi" tanterv hellyel kapcsolatos részére irányulóan.

15. A fenti célok eléréséhez, a jövő nemzedékek természeti erőforrásokkal kapcsolatos jogainak védelméhez a KN-nek kifejezetten több nemzedéket kell bevonnia a környezeti szemléletformálás folyamatába. Ne hárítsuk el, tegyük magunkévá ezt az összetett feladatot. Vonjuk be a szülőket, nagyszülőket az iskolai környezeti nevelésbe.

16. Éljünk a helyi közösség tagjaként.

Irodalom

Babai Tamás – Kovács Bence: Mitől döglik a légy? Kiskáté a környezeti ügyekben való tájékoztatásról. Bp., 2003. Független Ökológiai Központ 40 p.

Breiting, Soren: Újrahasznosítás a lakóterületen. Hulladékkezelés és önkormányzatok. Környezetvédelmi oktatóanyag és tanári segédkönyv. Bp. Szignet, 1996. 48 o., 88. o.

Douthwaite, Richard: Short circuit. Strengthening local ecomomies for security in an unstable world. Totnes, Devon, A Resurgence Book, 1996. xiv, 386 o.

Döring, Ralph – Kegler, Harald – Zimmermann, Karin (coord.): People's economy – Wirtschaft von unten. Approaches towards a new social economy in Europe. Dessau, Bauhaus Dessau Foundation – Berlin, 1996. 283 o.

Ertsey Attila (szerk.): Autonóm kisrégió. Országos ajánlás. Bp. Független Ökológiai Központ, 1999 . 158 o.

Hewitt, Nicola: Útmutató a környezetvédelmi akció-tervezéshez. Európai helyi Agenda 21 tervezési útmutató. Freiburg, ICLEI Európai Titkárság, 1997. 75 o. (ICLEI útmutató a helyi önkormányzatok környezetgazdálkodásához Közép- és Kelet-Európában, 2.)

Lányi András (szerk.): A szag nyomában. Környezeti konfliktusok és a helyi társadalom. Bp. Osiris – ELTE BTK Szociológiai Intézet Humánökológiai Szakirány, 2001. 325 o.

Norberg-Hodge, Helena – Merrifield, Todd – Gorelick, Steven: Bringing the food economy home. The social, ecological and economic benefits of local food. Devon – Berkeley, CA, ISEC, 2000. 50 o.

Osborne, Nancy A.: A helyi közösség erőforrásai. Bp. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, 1998. 44 o. (Környezeti nevelési szer-tár. Műhelyszervezési kézikönyvek)

Önkormányzati környezetvédelmi kézikönyv. Bp. Közgazdasági és Jogi Kvk., 1999. 326 o. (Környezetvédelmi kiskönyvtár, 7.)

Ötletek a fenntartható vidékfejlesztési programok tervezéséhez. Miskolc, CEEWEB, 1998. 76 o.

Partnerek az önkormányzatok környezetvédelmi munkájában. Útmutató a települési önkormányzatok környezetvédelmi feladatainak ellátását támogató együttműködések kialakításához. Bp. ÖKO Rt, 1998. 79 o.

Példaértékű kezdeményezések Magyarországon Bp. ÖKO Rt, 1998. 96 o. (Decentralizált környezeti tervezés és management. Tematikus útmutató)

Szendrő Szupi József (szerk.): Kör kézikönyv azoknak, akik önsegítő csoportot akarnak létrehozni, vagy ilyenben tevékenykednek. Bp. Nonprofit Humán Szolgáltatók Országos Szövetsége, 1999. 103 o.

Vári Anna – Vásárhelyi Judit – Szirmai Viktória – Bognár Judit: Városi közösségekben folyó komplex környezetjavító – tudatformáló programok vizsgálata. Bp. BKE, 1997. 32 o. (Magyarország az ezredfordulón. MTA stratégiai kutatások).

Vásárhelyi Judit: Közösségek identitása, autonómiája. = Vissza vagy hova. Útkeresés a fenntarthatóság felé Magyaro.on. Bp., 2002. Tertia K. 81-90. o.

Vásárhelyi Judit – Nagy Tamásné: Az iskola szerepe a helyi fenntarthatóság védelmében. Módszertani kalauz műhelyek számára. Bp., 2004. MKNE.

Vásárhelyi, Judit: Local Sustainability Based on Participation and Cross-Generational Education in the Dörögd Basin, Hungary = The Environment and Sustainable Development in Central and Eastern Europe. Minnesota Univ., Austrian Inst. Minneapolis. 2006.

Civil közélet és a társadalmi szervezetek

Horváth Zsolt (Ilosvay György 2003. évi szövegének felhasználásával)

„Az ország felemelését csak a civil társadalom erősítésén, kiművelésén, befolyásának szervezésén keresztül lehet megvalósítani."
(Széchenyi István)

Az Európai Unió, s benne Magyarország a civilek társadalma. Az állami és az üzleti szféra mellett a civil ma már nem alárendelt, hanem teljesen egyenértékű, kiegyensúlyozó szerepet tölt be. Ez önmagában is erősíti az állampolgárok felelősségtudatát minden őket érintő kérdésben, így a környezet ügyében is. Bár jogilag és lehetőségeiket tekintve valóban egyenértékű félként tekinthetünk a civil szervezetekre, még mindig jelentős erőfeszítésbe telik a jogok kikövetelése a másik két szereplőtől. A jövőben mind a közigazgatási, mind a vállalati szektor számára világossá kell válnia, hogy a civil szervezetek megkerülhetetlen szerepet töltenek be a társadalmi felelősségvállalás és a jogbiztonság érdekében a jogkövető magatartások kialakítása területén.

Minden olyan társadalmi szervezet, mely feladatának tekinti a néprajzi értékek, az épített környezet, a természeti értékek feltárását és védelmét, az egészségvédelmet, az állatvédelmet és a környezeti károsodások elleni küzdelmet – a szervezet sajátosságainak megfelelően – egyben környezeti nevelőmunkát is végez. A környezeti nevelés csak akkor lehet hatékony és eredményes, ha megfelelő társadalmi háttérrel, hozzáállással is rendelkezik. A környezeti problémákra nem figyelő, helytelen szemléletű társadalomban eredményes környezet- és természetvédelmi oktató-nevelő munkát szigetszerűen megvalósítani nagyon nehéz. Ezért mind a közoktatást, mind az iskolákon kívül folyó környezeti nevelést közvetlen, vagy közvetett módon minden olyan ismeretterjesztő, szemléletformáló, informatív tevékenység segíti, mely a lakosság környezeti „ingerküszöbét" hivatott lejjebb szállítani. A szervezetek többsége fontos szerepet vállal az erkölcsi nevelésben is, mely nélkül az eredményes környezeti nevelés elképzelhetetlen. A civil szervezetek által képviselt és továbbadott tudás öröklődik. Az öröklődésre itt természetesen nem a szó genetikai értelmében kell gondolni. A szokások megváltozása, az információ továbbadása kapcsolati hálókon, a gyermekek hatása a szülőkre, a szomszédok, barátok, munkatársak, stb. által továbbadott értékek végső soron egész társadalmunk szemléletét változtatják meg. Mindez fenntarthatóbb és erőforrásainkkal utódaink érdekében gazdálkodó egészségesebb társadalmat eredményez. Erős civil szektor nélkül nem lehet kihasználni az országban rejlő lehetőségeket. Egyszersmind demokráciánk alappilléreként is szükségünk és igényünk van arra, hogy a civil kontrol révén a gazdasági és politikai döntések és folyamatok valóban a társadalom érdekeit szolgálják.

A magyarországi civil szektor fejlődése

Magyarországon a nonprofit szektor igazi fejlődése a rendszerváltozás után a kilencvenes évek első felében indult meg.
Az alapítványok és egyesületek első megjelenése azonban jóval korábbra tehető. Dokumentumok igazolják, hogy 1309-ben Pozsony polgárai szerették volna megszerezni a helyi kórház tulajdonjogát egy szerzetesrendtől. Az első világi alapítványok a 16. században jelentek meg. Ezek felügyeletét szabályozó törvénycikkek 1715-ből és 1723-ból származnak. A magánalapítványok és a közszolgálati intézmények közötti partneri viszony már az oktatási, kulturális, szociális és egészségügyi szolgáltatások állami szektorának korai fejlődési stádiumában kialakult. Kormány és egyesület viszonyáról már nem mondható el ugyanez. Ellentétben az alapítványokkal, amelyek többségükben a társadalmi problémák megoldásához járultak hozzá, az egyesületek, mint a felvilágosodás eszméinek hirdetői jelentek

meg. Mindazonáltal 1945-ig az öntevékeny szektornak jelentős súlya alakult ki Magyarországon. Egy statisztikai kimutatás szerint Magyarországon 1932-ben 14.635 egyesület működött, csaknem 3 millió taggal. Azonban a háború, majd a kommunista hatalomátvétel hosszú időre vetette vissza a nonprofit szektor fejlődését. Az alapítványokat felszámolták, az egyesületek többségét feloszlatták, az új öntevékeny szervezetek létrejöttét, pedig hatalmi eszközökkel akadályozták meg. A megmaradt (főként sport és tűzoltó) egyesületeket és társadalmi szervezeteket teljes párt- és állami ellenőrzés alá vonták. Az 1956-os forradalom után az öntevékeny szervezetek tevékenységi köre és szabadsága később valamennyire bővült, bár „vigyázó szemek" figyelték minden ténykedésüket. Az alapítvány jogintézménye 1987-ben került be ismét a Polgári Törvénykönyvbe.

A politikai rendszerváltozás új feltételeket teremtett. A törvényhozók és a kormányzati szervek társulási törvénnyel, közvetlen állami támogatással és adókedvezménnyel segítették a szektor fejlődését. Maguk a nonprofit szervezetek, pedig mindent megtettek a lehetőségek kiaknázására.

A szervezetek számának gyors növekedése 1998-ig tartott. Ekkor minőségi változás vette kezdetét a szektor fejlődésében, mely változások a civil kezdeményezések társadalmi beágyazódásában és elfogadottságában, valamint az érdekérvényesítési és érdekképviseleti kérdések felszínre kerülésében fejeződtek ki.

2003-tól új irányzat van kialakulóban, melyet egyrészről lassuló szervezetszám-emelkedés jellemez. Jelentős befolyásoló tényező lehet másrészről, hogy a nonprofit gazdasági társaságok megjelenése mennyiben és miként alakítja, módosítja a néhány ezer szervezetből álló, az állam, az önkormányzatok vagy azok intézményei által létrehozott és azokhoz kötődő, jelentős pénzösszegekkel rendelkező közalapítványi, köztestületi és közhasznúsági társasági intézményrendszert.

Jogi háttér

Az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény kimondja, hogy: „Az egyesülési jog mindenkit megillető alapvető szabadságjog, amelyet a Magyar Köztársaság elismer, és biztosítja annak zavartalan gyakorlását. Az egyesülési jog alapján mindenkinek joga van arra, hogy másokkal szervezeteket, illetőleg közösségeket hozzon létre vagy azok tevékenységében részt vegyen." E törvény teremtette meg a lehetőséget arra, hogy Magyarországon a civil szerveződések bírósági bejegyzése megkezdődhessen.

A Polgári törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény az állampolgárok, valamint az állami, önkormányzati, gazdasági és társadalmi szervezetek, továbbá más személyek vagyoni és egyes személyi viszonyait szabályozza. Az e viszonyokat szabályozó más jogszabályokat - ha eltérően nem rendelkeznek - e törvénnyel összhangban, e törvény rendelkezéseire figyelemmel kell értelmezni. Ilyen értelemben ezt a törvényt alaptörvénynek is tekinthetjük.

A közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI törvény, célja, hogy meghatározza a közhasznú szervezetek típusait, a közhasznú jogállás megszerzésének és megszűnésének feltételeit, a közhasznú szervezetek működésének és gazdálkodásának rendjét, a nyilvántartás és beszámolás szabályait, valamint a működés és a vagyonfelhasználás törvényességi felügyeletére vonatkozó szabályokat.

E három törvény alapvetően meghatározza a civil szervezetek létrejöttének és működésének, szabályait. Rendelkezésik figyelembevételével jegyzik be a magyarországi bíróságok a civil szervezeteket és alapító okirataik, alapszabályaik megalkotásánál elsősorban ezen törvények rendelkezéseit kell alkalmazni.

Az egyesülési jog alapján létrejövő szervezetek is alanyai a 2000. évi számviteli törvénynek, valamint az összes adó- és társadalombiztosítási törvénynek. Ezeket egytől egyik nem soroljuk fel, de meg kell jegyeznünk, hogy e törvények alapján jelentős kedvezmények illetik meg a civil szervezeteket. Így például alaptevékenységükkel kapcsolatban sem társasági sem iparűzési adófizetési kötelezettségük nincs, és szakképzési hozzájárulást sem kell fizetniük.

Ugyanakkor a társasági és osztalékadóról szóló törvény, a részükre juttatott közcélú adományokkal kapcsolatban bizonyos adókedvezményeket nyújtott a támogatói kör számára, ezzel is elősegítve a civil szektor fejlődését és a forrásokhoz való hozzájutás lehetőségét, hiszen az adományozók adóalap, illetve adókedvezményeket vehetnek igénybe. Sajnos az SZJA kedvezményt azóta megszüntették.

A forrásszerzést elősegítő törvények közül történelmi jelentősége volt, és egész Európában is példaértékűnek mondható az 1996. évi CXXVI törvény megalkotása, mely a személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti felhasználásáról szól. E törvény teremtette meg a lehetőséget, hogy az állampolgárok adójuk 1%-ával támogathassák az általuk választott civil szervezetet. Nem kisebb a jelentősége a Nemzeti Civil Alapprogramról szóló 2003. évi L. törvénynek. Az alapprogram pénzügyi forrása az adó érvényesen felajánlott és kiutalt 1%-ával megegyező összeg, melyet regionális és szakmai struktúra alapján pályázati úton osztanak szét a civil szervezetek között. E két törvény segítségével összesen mintegy 14 milliárd forint jut közvetlenül a civil szektorba évente.

A fenti törvényekhez tartozó, illetve az azokat kiegészítő kormányrendeletek is befolyásolják a civil szervezetek munkáját. A civil szervezeteknek az állami költségvetésből származó támogatások felhasználásával és elszámolásával kapcsolatban be kell tartaniuk az Államháztartás működési rendjéről szóló kormányrendeletet, vagy a beszámolóik, mérlegeik elkészítése során, a számviteli törvény szerinti egyéb szervezetek beszámoló készítési és könyvvezetési kötelezettségeinek sajátosságairól szóló kormányrendelet.

Helyzetkép

A környezetvédelem új kihívásként merült fel, és vált a társadalmak széles tömegeit érintő kérdéssé az elmúlt évtizedekben. Megjelenésének időpontja s felvetődésének élessége azonban nagyon különböző, és jellemzően összefügg a környezetet súlyosan megterhelő fogyasztói társadalmi modell helyi kialakulásával.

Hazánkban, a TIT jogelődjének tekinthető, 1840-ben alakult Királyi Magyar Természettudományi Társulat természettudományokkal foglalkozó tagjai az elsők között hívták fel a figyelmet a hazai természeti értékek védelmére. A környezeti nevelés szempontjából az első jelentős kezdeményezések a Magyarországi Kárpát Egyesület tevékenységéhez fűződnek. Az első, kifejezetten a természetvédelmi nevelést szolgáló intézkedésük az volt, amikor 1906-ban a menedékházak falára tájékoztató táblákat helyeztek ki a környék növényeiről, és felhívták a figyelmet ezek védelmére. Az 1930-as években Magyarországon a természeti értékek védelmére minden eddiginél szélesebb körű társadalmi megmozdulás bontakozott ki. Ebben a tevékenységben a természettudományi és turista egyesületek, a napilapok és a folyóiratok jártak az élen. Társadalmi nyomásra a Balaton környéke és a Badacsonyhegy védelme érdekében a Parlamentben interpelláció is elhangzott.

1949-ben jelenik meg Bulányi György karácsonyi elmélkedése, a „Régi Írás", mint a Bokor katolikus bázisközösség „zöld filozófiájának" első dokumentuma. 1974-ben megalakul a Magyar

Madártani Egyesület (MME), majd 1976-ban a Vásárhelyi István Természetvédő Kör. Ezek az egyesülések a természetvédelmi témájú kutatások mellett igen jelentős szerepet vállaltak a természetvédelmi nevelőmunkában. Táborokat szerveztek, iskolai foglalkozásokat vezettek, s az ország számos pontján elkezdték működésüket a „madarász sulik". 1977 nyarán volt a Bokor bázisközösség első olyan tábora, amelyben teljes napot szenteltek a természetvédelem aktuális kérdései megvitatásának. Ebben az időszakban indulnak a MME Természetvédelmi és Ornitológiai Táborai (TOT), melyek már nemcsak egy szűkebb körnek szerveződnek, hanem szélesebb bázisra támaszkodva ismertetik meg a résztvevőket a hazai természet értékeivel, megóvásuk lehetőségeivel.

A nyolcvanas években kibontakozó és megerősödő zöld mozgalomnak tö.bb, legalább három gyökere van: az erőszakmentes-békemozgalmi, a közösségben más életmódot élni akaró és a természetkörnyezetvédelmi, köztük a nagymarosi erőmű ellenes Duna védő mozgalom . Döbbenetes módon fonódtak egybe a vallási-, bázisközösségi-, erkölcsi és közösségi célok a teremtés megóvásának akarásával. Sorra alakulnak meg azok az egyesületek, melyek célkitűzései között fontos szerepet kapott a környezeti nevelés is.

A miskolci Holocén (BAZ-megyei Természetvédelmi Egyesület) 1981-ben kezdte meg működését. A természetvédelmi kutatások mellett rekreációs táborokat szerveztek, ökológiai továbbképzéseket tartottak pedagógusoknak, szakköröket vezettek, s oktatási segédanyagokat jelentettek meg. Ebben az évben alakul újjá az Interuniversitas Tudományos Diákkör (ITDK) azzal a céllal, hogy kidolgozza egy közösségi társadalmi kísérlet feltételrendszerét. Teaház programjaikon a környezetvédelemmel kapcsolatos aktuális kérdéseket vitatják meg. Nyári egyetemein a hallgatók aktív természetvédelmi munkát végeznek, s kezdeményezik az ökoházak és az ökofalvak mozgalommá válását.

Az ELTE Természetvédelmi Klubja 1983-ban kezdte meg tevékenységét. Eredményes küzdelmet folytattak a Szársomlyó-hegy megmentése érdekében, s a Szigetköz természeti állapotának megőrzéséért is tevékenykedtek. A gondozásukban kiadott és terjesztett „Természetvédelem" c. folyóiratuk és a „Gaia Sajtószemle" nagyban hozzájárult a hiteles környezetvédelmi információk terjesztéséhez és a környezeti nevelőmunka színvonalának emeléséhez.

1984-ben indítja Vácott a természetvédelmi stúdiót, a süni táborokat és a Süni újságot az egyébként 1978 óta létező Göncöl. 1984 őszén – miután tájvédelmi egyesületként nem tudta elérni a bejegyeztetését – megalakult a síkvidékre tervezett bősi és nagymarosi vizierőművek megépítése ellen az ökológiai károk miatt harcoló, az alternatív „Nobel-díjat" 1985-ben elnyert Duna Kör. A Budapesti Műszaki Egyetem Vegyészmérnöki Karának hallgatói 1985-ben alakítják meg zöld klubjukat (BME Zöld Kör). Tagjai részt vettek a levegőszennyezés elleni küzdelemben, a települési kommunális hulladékok elhelyezésének megoldásában. Jelentős szerepet vállaltak a különösen nagy környezeti kockázattal járó beruházások elleni küzdelemben (pl. déli autópálya, vízlépcsők). Ebben az évben alakul meg a Kaán Károly Ökoklub a soproni Erdészeti és Faipari Egyetemen. Szerkesztésükben az egyetem lapjának több természetvédelemmel foglalkozó különszáma jelenik meg, s természetvédelmi nyári táborokat is szerveznek kisdiákok számára.

Az 1987-ben alapított győri székhelyű Reflex Környezetvédő Egyesület tevékenysége főleg a légszennyezés, a közlekedés, a kommunális hulladék, a Duna védelme és az ifjúsági környezeti nevelés témaköreire koncentrálódik. Főleg pedagógusok és tanárjelöltek alapították meg 1987 őszén, Szegeden a Kiss Ferenc Csongrád megyei Természetvédelmi Egyesületet (CSEMETE), mely a környezeti nevelés segítése érdekében erdei iskolákat, pedagógus továbbképzéseket, előadássorozatokat, kiállításokat szervez és oktatási segédanyagokat jelentet meg.

A Biokultúra Egyesületet 1988-ban biotermesztők, környezetkímélők és egészségvédők hozták létre. A környezetbarát gazdálkodással kapcsolatos tájékoztató, szaktanácsadó tevékenységük, valamint oktatási fórumaik és mintagazdaságaik nagyban segítik a környezeti nevelőmunkát. Ugyanebben az évben hívták életre a Levegő Munkacsoportot, mely a közlekedés, légszennyezés, településpolitika, zöld államháztartási reform és vegyi anyag szabályozások területén dolgozik. Az állatvédelem elősegítése a célja a Fauna Egyesületnek (1989), melynek tagjai számos óvodai és iskolai állatbarát nevelési programot dolgoztak ki és indítottak el. A Zöld Szív Ifjúsági Természetvédő Mozgalom 1989-ben alakult meg Pomázon, s azóta jelentős hálózatot épített ki. Legfontosabb feladata a gyermekek környezeti nevelése, szemléletformálása. 1989-ben alakult meg a Független Ökológiai Központ is, amelynek legelső programja a környezeti nevelés hazai műhelyeinek felkeresése, megismertetése volt. Az 1990-ben Miskolcon alapított Zöld Akció Egyesület feladatának tekinti a fenntartható fejlődés regionális szintű elősegítését, az ökológiai szemlélet, a rendszerszemlélet elterjesztését, valamint a környezeti nevelést és oktatást. Itt a történeti felsorolást lezárjuk, hiszen nagyon sok szervezetet kellene még megemlíteni.

A környezettel való harmonikus együttélésre nevelést, jellegéből adódóan, természetesen minden egyesület más-más aspektusból valósítja meg. Van olyan szervezet, mely külön pedagógiai, erdei iskolai vagy ifjúsági szakosztályt működtet. Mások egy-egy témakör területén fejtenek ki intenzív munkát (állatvédelem, közlekedés, kerékpározás, életmód, hulladék, fogyasztói szokások stb.). A civil zöld szervezetnek maga a léte is egyfajta környezeti nevelésként működik.

A környezeti nevelés hatékonyságát jelentősen növelik a hazai társadalmi szervezetek kiadványai. A nyolcvanas években az ITDK-Levlap, a Természetvédelem, a Soproni Egyetem Természetvédelmi különszámai voltak a legjelentősebbek. A kilencvenes években a mozgalom által kiadott sajtótermékek száma jelentősen növekedett. A környezeti nevelést is szolgáló országos folyóirataink az Élet és Tudomány, a Természet Világa, a TermészetBúvár valamint a Süni, a Természet majd a Vadon gondozását, a Lélegzet, a Fauna Híradó, a Kék Bolygó, a Madártávlat, a Biokultúra, a Természetgyógyászat, az Öko, az Ökotáj, a Cédrus, a Kukabúvár, a 3. Part, stb. kiadását és jelentős részüknek a terjesztését is a nem kormányzati szervezetek végzik. Több szervezet belső terjesztésű, a környezeti neveléssel is, foglalkozó információs periodikákat is megjelentet (pl. Zöld Szívküldi, Hálózat – a Környezeti Nevelési Hálózat Hírlevele, Zöldlevél – MTVSZ, KÖRLÁNC Hírmondó, Madarász Suli Faliújság – MME, KÖR és Módszerkosár – MKNE, Süvöltő – Emisszió). Sajnos, ezek közül – megfelelő támogatás hiányában – több megszünt, avagy a megszünés fenyegeti. Szinte kivétel nélkül anyagi nehézségekkel küszködnek, a 19 éves múltra visszatekintő Lélegzet folyóirat utolsó száma 2008-ban jelent meg. Megfelelve a 21. század igényeinek szerencsére egyre másra jelennek meg civil szervezetek elektronikus folyóiratai, melyek terjesztésében ma már nagyobb szerep jut a közösségi oldalaknak, mint a személyes kapcsolatoknak. A környezeti nevelés hatékonyságának, szakmai színvonalának növelése elengedhetetlen, törvényes kötelességünk s erre a társadalmi igény is egyre nagyobb. A kilencvenes években elkezdődött az a folyamat, melynek eredményeképpen több olyan országos egyesület és alapítvány (pl. Természetes Életmód Alapítvány) is létrejött, melyeknek céljai között az első és a legfontosabb helyen a környezeti nevelőmunka segítése szerepel.

A CSEMETE, az Erdei Iskola Egyesület, a KOKOSZ, a Környezet és Természetvédő Tanárok Egyesülete, a Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, a Vackor, a KÖRLÁNC Egyesület és még néhány nagyobb szervezet tagjai főleg olyan pedagógusok illetve oktatási intézmények, melyek munkájukhoz szeretnének egyre több információt, szakmai és módszertani segítséget kapni és adni. Örvendetes, hogy ezek az egyesületek a közös cél érdekében, ha csak esetlegesen is, de eredményesen tudnak együttműködni. Azok a jelentős számban megjelent könyvek, munkafüzetek, hírlevelek, melyeket az ilyen közösségek adnak ki mindenképpen hiánypótlóak és nélkülözhetetlenek.

A hazai egyesületek környezetvédelmi klubok, szakkörök, akciók, vetélkedők, természetvédelmi táborok, szakmai konferenciák, kiállítások szervezésével is jelentősen segítik a környezeti nevelést. A környezetvédő mozgalom szervezetei által működtetett Környezetvédelmi Tanácsadó Irodák (KÖT) hálózatként tevékenykedve környezeti nevelési könyvtárakkal is rendelkeznek, aktivistái előadásokat, foglalkozásokat szerveznek és vezetnek iskolák számára. Tagjaik - olyan szövetségként működő országos szakmai szervezetek is, mint a Hulladék Munkaszövetség vagy a Levegő munkacsoport -, hangsúlyosabbá tették tevékenységükben a környezeti nevelési szempontokat. Ma (2009-ben) már 16 minősített tagszervezettel és két partnerszervezettel működtet országos hálózatot, éves szinten több, mint 14.000 lakossági üggyel foglalkozik és több, mint 200 ezer emberhez jutnak el közvetlenül információi. A HUMUSZ, főleg az oktatási intézményekre támaszkodva, 2001-ben indította el a Tájsebészet c. projektjét, melynek keretében a diákok széles körét mozgósítják környezetük esztétikusabbá tételére. Hasonló jellegű tevékenység a CSEMETE Természetvédelmi Őrjárat programja, vagy az MME madárbarát kert programja, melybe iskolák, óvodák, de börtönök is csatlakozhattak.

Hazánkban is egyre nagyobb teret nyer a fenntarthatóság pedagógiája, s ez a környezeti nevelésnél szélesebb lehetőségeket biztosít a demokrácia és a nevelés helyi önállóságát erősítő tendenciájával. Lehetőséget teremt arra, hogy a környezeti nevelésben és fenntarthatóságért tanulásban szerepet vállaló társadalmi szervezetek köre jelentősen bővüljön. Azonban mindez csak választható, nem kötelező az iskolák számára, ezért az ilyen programokat - állami feladatok átvállalása keretében – nyújtó civil szervezeteknek többet kell forrásokért és bebocsátásért kilincselnie.

Az erdei iskola, mint projekt kiváló lehetőséget biztosíthat a tradicionális iskolától eltérő tevékenység szervezésére és olyan megoldások alkalmazására, melyek feloldják az iskola tantárgyrendszerét úgy, hogy a megismerési folyamatot az élet természetes integráltságára építik fel. Több egyesület rendelkezik olyan bázishelyekkel, ingatlanokkal, melyek alkalmasak arra, hogy a NAT és a kerettantervek által is biztosított lehetőségeket kihasználva erdei iskolákat szervezzen. Sok helyen az infrastrukturális háttér megteremtése után teljes, szakmailag is magas színvonalú terepi környezeti nevelési, erdei iskolai projektprogramokat is kidolgoztak (pl. MME – Dombóvár-Tüske, Tamási-Pacsmag, Sumony, szegedi Fehér-tó, Pangea – Pénzesgyőr; Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért – Gömörszőlős; CSEMETE – Bugac, Kömpöc stb.), FÖK (Vigántpetend), tanösvényeket működtetnek (pl. Göncöl, CSEMETE).

2003-ban az oktatási kormányzat országos, többéves programot indított el az erdei iskolák fejlesztésére, a programok támogatására. Sikerült az ilyen szolgáltatást nyújtó elhivatott civileket és az erdei iskolázni kívánó iskolákat közös nevezőre juttatni. A cél az volt, hogy egy gyermek se hagyhassa el a közoktatást anélkül, hogy legalább egyszer erdei iskolai programban ne vett volna részt. A rákövetkező években azonban az ígéretes kezdet után megvonták a beharangozott forrásokat, a program miniszteriális irodáját, a KÖNKOMP-ot – hiába tiltakoztak a civilek széles körben – bezárták.

Az erdei iskoláztatás dinamikáját tovább sújtotta az a szintén ígéretesnek ígérkező miniszteri rendelet, amely 2005-ben kötelezte az iskolákat környezeti nevelési program elkészítésére, és annak elfogadtatására az iskolafenntartóval. A program azonban csak olyan elemeket tartalmazhat, amelyeknek a finanszírozása garantált. Mivel az erdei iskoláztatásra csak pályázati – bizonytalan – források vannak, a szülőktől pedig – az oktatás ingyenességének betartása miatt - legálisan nem kérhető pénz rá, az erdei iskola nehezen szerepelhet a programban. Ez újabb csapást mért a civilek által tantárgyközi jelleggel kidolgozott programok működésére. – Ma leggyakoribbnak az tűnik, ha az iskola áldozatosabb tanárai vállalják, hogy „készülnek" a helyszín természetföldrajzi, néprajzi, szociológiai stb. ismereteiből és maguk tartják – esetleg főznek is – az erdei iskolai programot.

Ugyanakkor még mindig több területen van szükség munkájuk, működésük javítására, hatékonyságuk és eredményességük növelésére. Így többek között a jogi ismeretek fejlesztése, a pályázatírással, projektmegvalósítással kapcsolatos készségek kialakítása, számviteli, pénzügyi tudásuk bővítése, a stratégiai tervezés szemléletének meghonosítása és az érdekérvényesítő (lobbi képességük) növelése.

Az Európai Unióhoz csatlakozás bizonyos értelemben hozzájárult a pozitív környezeti szemlélet elterjedéséhez. Jelenleg nem felmérhető a különféle operatív programok monitoring bizottságaiba delegált zöld képviselők „környezeti ill. fenntarthatóságra nevelési hatása, amikor az EU horizontális elveit magyarázzák, védik munkájuk során. Célközönségük ekkor – a pályázókon túl – köztisztviselőkből, közreműködő szervezetek munkatársaiból áll. Erre a fontos hatásra nem számítottunk a korábbi NKNS-ek készítésekor!

A környezeti nevelésben egyre nagyobb teret kapnak a komplexitás igényével fellépő programok, képzési formák. Ez szükségessé teszi a környezeti nevelési, képzési központok létrehozását, a környezeti oktatás regionális műhelyeinek megszervezését, a környezeti nevelésben résztvevő oktatók képzése és továbbképzése érdekében. Ezen a területen tapasztalhatunk előrelépést, de a módszerek még nem egységesek, a képzés szakmai színvonala eltérő a gyakorlati tudás megszerzésére pedig szinte kizárólag a tevékenység közben van lehetőség. Az oktatás színvonalának emelésében a jelentős módszertani tapasztalatokkal és korszerű szemlélettel rendelkező civil szervezetek is szerepet kell kapjanak, természetesen a környezeti nevelést oktató akkreditált felsőfokú képzési intézményekkel karöltve és összhangban.

Javaslatok

1. 2003, majd az EU csatlakozás óta jelentősen bővült azon felsőoktatási intézmények száma, ahol környezetvédelmi ismeretek oktatása folyik. A felkészült tanárok és civil szervezetek segítségével ezen ismeretek az óvodákba és általános iskolákba is eljutnak. A szemléltetőeszközök, a „külsős" programlehetőségek szűk száma és a pénzügyi válság (oktatás finanszírozási nehézségek) azonban akadályozza, hogy az oktatásban azonos minőségű információkhoz juthassanak az egyes korcsoportok. Mindez a civil szervezetek részvétele és aktív szerepvállalása nélkül elképzelhetetlen. A környezeti neveléssel kapcsolatos feladatok elvégzésére csak a szakmai és szervezeti szempontból jól felkészült szervezetek lehetnek képesek. Ennek megteremtéséhez a „képzők képzése" program keretében olyan akkreditált információ átadásra lenne szükség, mely a területen működő civil szakmai szervezetek együttműködésében valósul meg. Ehhez forrásokat kell biztosítani.

2. Az utóbbi években nem csak a nagyobb szervezetek számítógépes infrastruktúrája fejlődött 21. századi szintre, de ma már szinte minden szerveződés rendelkezik a minimális számítástechnikai háttérrel és szélessávú internet kapcsolattal. Az információkhoz való hozzájutás gyorsasága jelentősen javult. A szervezetek nagyobb része önálló honlappal is rendelkezik. A közösségi portálok, a skype, a gmail és egyéb google szolgáltatások, a youtube, az idealist.org, a facebook, a peticio.com, és a twitter.com forradalmasították az online kommunikációt, melyet mind több civil szervezet használ a mindennapokban is. Ezen a területen ugrásszerű fejlődés és változás várható a következő 5 évben. Fel kell készülni arra, hogy a környezeti nevelési tevékenység során –ahogyan az oktatásban is – mind nagyobb szerepet kell szánni az online módszereknek.

3. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a tananyag feldolgozása az általános iskolákban feszített tempót kíván, s kevés idő jut a gyakorlásra. Az eredményes környezeti nevelés hatékonysága jelentősen fokozható, ha az elméleti foglalkozások mellett nagyobb teret biztosítunk a gyakorlati tevékenységeknek. Ez a hagyományos órakeretek között csak korlátozottan valósítható meg. Az iskolán kívüli képzési módszerek, alkalmazásával érhető csak el a tanórákon kapott információk hosszú távú megőrződése, ezért elsőrendű támogatandó cél a jövőben, hogy az elméleti oktatást minél több és színvonalas „terepi" képzés egészítse ki.. Ennek sikeres megvalósításához nélkülözhetetlen a felkészült civil szervezetek bevonása. E módszerekkel nagyban növelhető a tanulók problémaérzékenysége, s egyúttal a motiváció is fokozható.

4. Az erdei iskolák és természetvédelmi táborok szervezése során szerencsés lenne tereptanulmányi központi rendszert működtetni, tevékenységüket a centralizáció kizárása mellett koordinálni. Egyúttal kívánatos lenne az ezekre a helyekre vonatkozó programkínálatok számbavétele és a helyi vonatkozású segédanyagok, munkafüzetek kidolgozásának további ösztönzése – a környezeti neveléssel foglalkozó egyesületek szakmai koordinálásával.

5. A civil szervezetek tulajdonában lévő, a környezeti nevelési célkitűzéseket szolgáló ingatlanok piaci alapokon történő működtetésének kihasználatlanságáért sokszor csak a stratégiai tervezés hiányát és a pénzügyi tervezésben való képzetlenséget mondhatjuk felelősnek. Az új környezeti nevelési bázishelyek létrehozásához, ill. a létesítmények fenntartásához ma már nem kizárólag az állami finanszírozás növelése az elsődleges cél, hanem a működtetéshez szükséges tudás megszerzése. A finanszírozási nehézségeket kamatmentes kölcsönökkel, egy esetleges Civil Bank létrehozásával, illetve a pályázati rendszerek korrupciós elemeinek leépítésével felszabadult forrásokból lehetne üzemeltetni.

6. Nem szabad elfelejteni, hogy ezek a szervezetek kiemelt állami feladatokat látnak el, ezért indokolt, hogy a pályázati rendszert minden ilyen pályázó számára jelentősen egyszerűsítsük. Jó példa erre az NCA 2003 –2009 között végzett egyszerűsítési és elektronizálási folyamata. Az EU források hazai felhasználása során is többször érzékelhető, hogy a Magyar Közreműködő Szerv az EU-s előírásoknál lényegesen szigorúbb feltételeket támaszt a pályázó felé, és a szakmai képességek leértékelődnek az egyéb adminisztrációs előírásokkal szemben..

7. A környezeti neveléssel foglalkozó civil szervezetek (alapítványok, esetleg vállalkozások) számának örvendetes bővülése óhatatlanul felveti a szakmai és szemléleti hiányosságok sokasodását is. Ezért ki kell dolgozni egy olyan, más országokban már bevált átvilágítási rendszert, mely garanciákat ad a folyamatos magas színvonalú tevékenységre. Azoknak a civil szervezetek, amelyek ennek a „minőségbiztosításának" megfeleltek, biztosítani kell a folyamatos munkájukhoz szükséges anyagi támogatást. A komoly és sokoldalú pedagógiai munka nem lehet esetleges és kiszolgáltatott a különböző politikai kurzusoknak. Kiváló példát mutat a KÖT irodák hálózatának akkreditálási rendszere, de jó példákat már más szervezetek is fel tudnak mutatni. A jövőben elérendő cél lenne, hogy átfogó, a szektor sokszínűségét is figyelembe vevő minőségbiztosítási rendszert dolgozzanak ki mégpedig a területtel foglalkozó civil szervezetek által koordinált társadalmi egyeztetési folyamat után.

8. A környezeti nevelés szolgálatában álló hagyományos és elektronikus lapok, folyóiratok még mindig mindennapos anyagi problémákkal küszködnek. Finanszírozásuk elősegítése érdekében az illetékes minisztériumoknak és alapoknak (KvVM, OM, NKA, NCA) kell a megnyugtató megoldást megtalálniuk egy egyenlő feltételeket biztosító átlátható rendszeren keresztül. Ugyanakkor a civil szervezeteknek is törekedniük kell arra, hogy a támogatások alacsonyabb színvonala mellett is kiadható termékeket állítsanak elő.

9. A környezeti neveléssel összefüggő, azt szabályozó vagy kereteit meghatározó jogszabályokkal kapcsolatban (környezetvédelmi, természetvédelmi, vadászati, halászati, géntechnológiai, állatvédelmi, önkormányzati, közoktatási, hulladékgazdálkodási törvény, Nemzeti Környezetvédelmi Program, Nemzeti Környezetegészségügyi Akcióprogram, Nemzeti Biodiverzitás Stratégia, Nemzeti Éghajlatvédelmi Stratégia, Nemzeti Fenntarthatósági Stratégia, stb.) szükséges egy az azt felhasználó civil szervezetek számára készített tájékoztató elektronikus kiadvány elkészítése.

10. A társadalmi szervezetek egyre bővülő nemzetközi kapcsolatrendszere szerencsésen segítheti elő a környezeti nevelés elméleti és módszertani tapasztalatainak kicserélését, a bevált és hazánkban is alkalmazható tevékenységi formák elterjesztését. A nemzetközi tapasztalatszerzésnek 2004 előtt legnagyobb problémája a pénzhiány volt. Ezen sokat segített az NCA nemzetközi kollégiumának megalakítása, mely fennállása óta több, mint 1,5 milliárd Forintot osztott szét ezen cél támogatására. A meglévő kapcsolatrendszerek kihasználásával és bővítésével elő kell segíteni, hogy a határainkon túl élő magyar pedagógusok és civil szervezetek is megismerkedhessenek a hazai környezeti nevelési eredményekkel és tapasztalatokkal. A 1992 óta erre irányuló civil erőfeszítések, a kapcsolatos, az eddigi két magyar-magyar találkozó, és más források is azt bizonyítják, hogy a határon túli szervezetek felnőttek az egyenrangú interakcióhoz.

11. A felsőoktatásban tanulkról sem szabad lemondani, mint olyan mobilizálható rétegről, amelynek szemlélete még formálható. Megnyerésük a környezeti nevelés területén dolgozó civil szervezetek számára rendkívül fontos. Számos esetben a meglévő lelkesedés, ill. a helyi kezdeményezések külső támogatás hiányában elsorvadnak. A civil szervezeteknek intenzívebben meg kellene jelenniük a felsőoktatásban, előadások, közös programok, különböző együttműködési formák keretében. Ezzel párhuzamosan az egyetemeken és a főiskolákon oktatók megnyerésével el kellene érni, hogy a hallgatók tanuljanak civil technikákat, csoportépítést, részvételre képzést, s így könnyebben megtalálják a lehetőséget a civil mozgalomba való bekapcsolódásra. Az utóbbi években ezen a területen is jelentős előrelépés figyelhető meg, de elégedettek nem lehetünk! Fontos, hogy nem csupán a természettudományos, de a műszaki és bölcsész főiskolákon, egyetemeken is bővíteni kell a civilek bevonásával megismerhető tudásanyagok számát.

12. Keresni kell a felnőttek körében a civiltársadalom által szemléletük fejlesztésére rávehető további célcsoportokat. Köztisztviselőket, egyetemistákat már említettünk. Ilyen, a fenntarthatóságért tanuló célcsoport lehetnek maguk a civil szervezetek munkatársai is, továbbá a helyi közösségek tagjai (pl. helyi fenntarthatóság kérdéseiről szóló népfőiskolák, előadások hallgatóiként, fogyasztóvédelmi avagy az ökológiai és a biokultúra kérdései iránt érdeklődők.

Irodalom:

A holland környezetvédelmi szervezetek a joghoz fordulnak. Egy lehetséges példa a közép- és kelet-európai NGO-k számára. Amsterdam, Milieukontakt Oost-Europa, 1994. 64 o.

Benedek G. Scsaurszki T. (2008) A civil szervezetek és az Állam kapcsolata Magyarországon The sasakawa peace foundation 24 o.

Bíró Endre: (2005) A KCR dimenzió A közfeladat ellátásban való civil részvétel jogi akadálya EMLA Egyesület 116 o.

Byaritz S. Laura OP. Fülöp D. (2008) Tanulmány gyűjtemény a környezettudatos gondolkodáshoz. Szent István Társulat

Borsos B. (1992): A környezetvédelem koncepcionális kérdéseiről - ÖKO 3-4 p. 2-7.

Bulla Miklós és Tamás Pál (2003) Magyarország környezeti jövőképe, OKT – MTA Szociológiai Kutatóintézet

Bullain N. (2004) Civil jövőkép (Átfogó civil jogi reform koncepció). Ökotárs Alapítvány. 64 o.

Fazekas K. Köllő J. Varga J. (2008) Zöld könyv a Magyar közoktatás megújításáért. Ecostat Kormányzati Gazdaság – és Társadalomstratégiai Kutatóintézet

Gulyás Pálné (szerk. 1992): Környezeti Nevelés Követelményrendszere (Javaslat) - A Környezet és Természetvédő Tanárok Egyesülete és a KTM közös kiadványa

György L. (1993): Környezetvédelmi mozgalmi időrend - In.: Környezetvédelmi Lexikon,

György L. (2005) Fölforgató konzervitizmus – ökológiai alapelvek – Zöld Érdek Alapítvány

Havas P. (1992): Személyiség - környezeti attitűdök - környezeti nevelés - A Környezeti nevelés - ökológiai kultúránk c. konferencián elhangzott előadás anyaga, Bp.

Hrabovszky Melinda – Lencsó Rita – Máthé Orsolya: Kézikönyv az önkéntességről. Bp. Ökotárs, 1999. 58 o.

Ilosvay Gy.(1993): Intézkedési tervezet a környezeti nevelés hatékonyságának növeléséhez a közoktatásban - PHARE 151 kutatási projekt, (kézirat)

Ilosvay Gy.(1997): Környezet és egészség - In.: Benkő Zs.: „Mert életem millió gyökerű" -Egészségfejlesztés-Mentálhigiéne, JGyTF Kiadó p. 75-89.

Kalas György: A mozgalmár bekever. Munkafüzet a környezetvédő társadalmi szervezetek részére. Győr, Reflex, 1997. 27 o. (Jogra át!)

Kalas György: Ökohepaj kiskáté. Környezetkímélő javallatok környezetbarát szervezetek környezetbarát rendezvényeihez. Győr, Ökológiai Stúdió Alapítvány, 1994. 21 o.

Markowitz, Paul: Közösségi környezetvédelmi akcióterv. Kézikönyv. Bp. Környezettudományi Központ, 1997. 92 o.

Móra Veronika (szerk.): Zöld szervezetek és környezeti információk. Kalauz civileknek. Bp. Ökotárs Alapítvány, 1998. 60 o.

OECD (2008) Környezetpolitikai teljesítményértékelések Magyarország 254 o.

Orbán Zoltán (2006) Közoktatást segítő intézmények a fenntarthatóság-pedagógiában – Magyar Állatkertek Szövetsége 184 o.

Persányi M. (1987): Környezetvédelem társadalmi támogatással (kézirat)

Priksz Gábor (szerk.): Zöld járőrszolgálat környezetünk védelméért. Útmutató a járőrözéshez. Nyíregyháza, E-misszió, 1998. 35 o.

Szalóki Gy. (2008) Fenntartható fejlődés a XXI. Század globális kihívása – Országgyűlés Környezetvédelmi Bizottsága 372 o.

Szirmai Viktória: A környezeti érdekek Magyarországon. „Fontosabb, hogy megéljünk (?)". Bp. Pallas Stúdió, 1999. 191 o.

TKTE munkaközössége (1992): A környezetvédelemnek, mint önálló műveltségi területnek a létjogosultsága

Toldy-Schedel Emil – Czippán Katalin – Rahman Dóra, A.– Hearty, Danny (szerk.): Hogyan készül a vakond nadrágja, avagy a partnerség praktikái. Vác, Göncöl Alapítvány, 1997. 180 o.

Vajdovichné Visy E. (1992): Gondolatok a környezeti képzés koncepciójáról és stratégiájáról.

Varga É. (2008)The State of the World A világ helyzete – fenntartható gazdaság Föld napja alapítvány 316 o.

Környezeti információs rendszerek, számítástechnika, e-világ

Czippán Katalin - Kelen Gábor

Környezeti információs rendszernek tekinthetünk minden olyan (elektronikus vagy papír alapú) dokumentumtárat, adatbázist, kiadványt, stb., amelyben valamilyen rendszerezett formában találhatók a környezet állapotára vonatkozó adatok, környezeti nevelési segédanyagok, publikációs jegyzékekek, címlisták, vagy más, a környezetvédelemben, környezeti nevelésben hasznosítható adatok, információk.

A környezeti kérdések túlnyomórészt annyira összetettek, hogy tanulmányozásuk nagy mennyiségű információ feldolgozását igényli. Rengeteg különböző típusú, különböző területekről származó adatnak kellett ahhoz összegyűlnie, hogy felismerjük a veszélyes globális folyamatokat, és még sokkal több információra volt és van szükség a főbb okok felderítéséhez és a cselekvési irányok meghatározásához. A tények, jelenségek felismerése azonban korántsem csak adatok megszerzésével történt és történik, abban személyes (tudati, érzelmi, szemléletbeli stb.) tényezőknek is szerepe van.

Rendszerezett, a környezettel kapcsolatos információ olyan helyről érkezik, ahol a környezettel, a környezetvédelemmel, a környezeti neveléssel a gyakorlatban foglalkoznak (állami intézmények, kutatóintézetek, társadalmi szervezetek stb.). Ezért az ilyen adatok használatán keresztül a környezeti nevelő — viszonylag könnyen és közvetlenül — kapcsolatba kerülhet a valós helyzettel. Témát, friss adatokat, ismereteket talál rendszerezetten, melyek segítik szakmai fejlődését, tudása naprakészen tartását.

Az információs és gyakran ezekhez kapcsolódó kommunikációs rendszerek használata a gyerekek számára sokszor a hagyományos tanulásnál vonzóbbá teszi a feladatokat, könnyebb bevonni őket gyakorlati tevékenységbe (pl. mérési adatok gyűjtése, feldolgozása; gyűjtött információk közzététele kiadványban, honlapon) – egyre több erre irányuló projekt indult az elmúlt években. A nevelési folyamat ezáltal is cselekedtetővé válik. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy az információs és kommunikációs technológia (IKT) csak eszköz, még ha kivételesen erőteljes eszköz is. A leggazdagabb nyomtatott vagy számítógépes információs rendszer használata sem tudja helyettesíteni a való világot, az élményközpontú pedagógiát, a személyes kapcsolatokban rejlő közös alkotóerőt. Az egyre erősödő virtuális valóság, a közösségi portálok, a „social media" vonzereje nagy a fiatalok számára is. A hírek, információk atomatikus megérkeznek hozzájuk, és órákat töltenek az így kialakult hálózatokban. Ez a világ is életük részévé válik, szinte vetekszik a való (fizikai) világgal. Fel kell készülni, fel kell készíteni őket ezek okos használatára egyrészt mielőtt beszippantja őket, másrészt a fontosnak tartott üzeneteket ezeken a csatornákon, ezen a kommunikációs nyelven is közvetíteni kell. Érdemes kihasználni az ezekben rejlő lehetőségeket a fiatalok és a többi generáció elérésére, a velük való kommunikációra. Mindenképpen számolni kell ezen hálózatok, csatornák hatásával, úgy, hogy a szükséges információk azokhoz is eljussanak, akiknek ezek a csatornák még nem elérhetők.

Az adatok nagy mennyiségéhez való hozzáférést jelentősen támogatják az info-kommunikációs technológiák, az interneten már-már zavaró bőségben találhatók releváns és értékes adatok. Ez a bőség azonban gondot is okoz. Egyrészt jelentős felkészültséget – és időt –, valamint tudást igényel az adatok, információk között való tájékozódás, az adatok értése-értékelése. másrészt a bőség és az internet nyitott jellege miatt nem csak valós, megbízható (tudományos) adatok, de megalapozatlan vagy téves

tájékoztatások, információk is találhatók. Ezért felértékelődik és távlatokra kihat az a pedagóiai munka, amellyel megtanítjuk eldönteni, hogy mit fogadhatunk el hitelesnek, mit építhetünk be tudásunkba, eszköztárunkba, és mit jobb nem figyelembe venni, nem elfogadni.

Az azonnali közzétételi lehetőség kinyitotta a társadalmi kontrol lehetőségét. Elég egy szemfüles kamerás mobiltelefon használó és máris bárki láthatja, tudhatja, ha valaki elszórja a szemetét, méltatlanul bánik az állataival, vagy tilosba engedi a szennyvizét. De ugyanez a lehetőség ad teret a manipulált, téves információk azonnali, kontrollálatlan terjesztésének is, vagy bonthatja meg az egyes közösségek tagjai közötti bizalmat a belső történések, intimitások közszemlére tételével.

Fentiek miatt is az információs és kommunikációs technológiák robbanásszerű elterjedése és fejlődése komoly felelősséget ró nevelőkre, felhasználókra, szolgáltatókra egyaránt. E technikai eszközök kezelését minden felkészült nevelőnek el kell sajátítania egyrészt az információk elérése, közzététele, a hatékony kommunikáció, a korszerűség érdekében, másrészt a valós és a virtuális tér (E-világ) természete közötti különbség megértéséhez, kezeléséhez. Az internet ezen túl hihetetlenül hatékony alkalmi információszerzést, illetve a távoktatási formák révén rendszerezett tudás megszerzését is lehetővé teszi. A mai fiatalok számára e technológiák használata egyre inkább természetes, a tanulás új módszerei, színterei alakulnak ki. A (környezeti) nevelők számára ma már nem lehetőség, hanem szükségszerűség ezen eszközök használata, az új közeg, új nyelvezet készség szintű elsajátítása. Hogyan tudnánk, mi környezeti nevelők a fiataloknak segíteni, egyáltalán őket megérteni, ha magunk is nem tudunk tájékozódni világukban, nem ismerjük annak lehetőségeit, korlátait, veszélyeit?

A korszerű nevelésnek olyan tudást és szemléletmódot, rendszerben való gondolkozást kell kifejlesztenie gyermekkortól kezdve az emberekben, melynek segítségével képesek felelősen véleményt alkotni, dönteni saját cselekedeteikről és az általuk befolyásolható eseményekről. Legyenek képesek megérteni, átlátni, milyen (környezeti) problémákkal jár életünk, gazdaságunk, legyenek képesek megítélni, hogy mi jó a Földnek, a bioszférának, egy-egy ökoszisztémának, szűkebb környezetüknek vagy családjuknak és utódaiknak. Ehhez joguk és feladatuk a megfelelő adatokat, információt megszerezni, feldolgozni, és ennek ismeretében cselekedni.

Helyzetkép

Folyamatosan szaporodnak a környezetről rendelkezésünkre álló adatok melyeket egyre inkább elektronikus formában tárolnak, illetve tesznek közzé. Az Aarhusi Egyezmény nyomán egyre több környezeti adat, információ lesz kötelezően nyilvános, hozzáférhető. Egyre szaporodnak a környezetvédelmi híreket és adatokat szolgáltató nemzetközi és hazai rendszerek, multimédiás adathordozók. Növekszik azon kormányzati és civil szervezetek honlapjainak száma, ahol környezeti nevelési információ, adatbázisok, dokumentumtárak, archívumok találhatók. Azonban az a képesség, tudás és szándék, amelylyel a hiányzó adatokat megszerezhetjük, használni tudjuk, a társadalmi részvétel képessége, illetve a részvétel társadalmi hasznosságásának felismerése még komoly fejlesztést igényel.

Nemcsak a lakosoknak, hanem az iskoláknak is kezelniük kellene az önkormányzat által – a törvény szerint évente kötelezően - nyújtott tájékoztatást a környezet állapotáról. (Szinte valamennyi önkormányzat mulasztásos törvénysértésben van, ezt a kötelezettéget csak kevés helyen tartatják be.)
Az évenkénti – pozitív vagy negatív – adatolt változások követése, értelmezése a környezeti nevelés egyik támpontja is lehet.

Csaknem minden oktatási intézményben van vagy hamarosan lesz, és egyre több családban van számítógép, internet hozzáférés. Bővül a teleházak, nyitott közösségi szolgáltató intézmények száma, ahol van számítógép és internet használati lehetőség. Bővülnek a távtanulási, távmunka lehetőségek, amelyek sokkal olcsóbbak, kényelmesebbek, sőt sokszor környezetkímélőbbek, mint az utazást igénylő esetleges bentlakásos programok, tanfolyamok. Ugyanakkor kimutatott tény, hogy a távkapcsolatok (internet, mobiltelefonok, azonnal üzenet/kép/videó-küldés) használata nem csökkenti, hanem erősíti a mobilitást.

Az információs robbanásként is emlegetett helyzetben nehéz megkeresni, megtalálni, kiválogatni, értékelni, és rendszerezve tárolni a szükséges (és hiteles) információkat. Miközben még fejlődnünk kell ezen a téren, már most is az adatok, információk zavarbaejtő bőségével küzdünk. Egyre nagyobb lenne az igény a tájékozódáshoz nyújtott segítségre, mind a készségfejlesztés terén, mind rendszerező, áttekintő munkák, honlapok formájában.

Ma még meglehetősen szűk azon tanárok köre, akik magabiztosan, célszerűen és hatékonyan tudják hasznosítani ezt az eszközt. Főleg a korábban végzett pedagógusok még idegenkednek ezektől az elektronikus rendszerektől és a használatukhoz szükséges technikától. Emiatt nehezebben jutnak friss információkhoz, kevésbé alapozzák aktuális kérdésekre és adatokra a tanórák témáit, nem értik és nem ismerik fel a gyerekek információszerzésének, kommunikációjának változásait, nem tudják a tananyagot számukra követhetően és vonzóan feldolgozni. A pedagógusok számára ajánlott, akkreditált képzések között szerepelnek különböző szintű számítástechnikai ismereteket, illetve végzettséget adó tanfolyamok.

Az E-világ terjeszkedésével megjelentek a fogyasztói társadalom számítógépes kommunikációs csatornákat használó szolgáltatásai: a kényelmes, személyes kommunikációt nélkülöző vásárlások, a bejelentkezés alapján személyes tulajdonságokra szabott, névre szóló reklámok stb. Virtuális közösségek, hálózatok, országok épülnek.

Egyre több olyan környezetvédelmi, környezeti nevelési program indul, amely a tanulók terepi vagy könyvtári, internetes adatgyűjtésére, mobiltelefonos-azonnali adatküldésre, műholdas helymeghatározásra, térképkészítésre alapoz. Az eredményeket sokszor nemzetközi szinten is közzéteszik, kicserélik részben elektronikus, részben személyes találkozókon.

A fiatalok nagyon gyorsan sajátítják el az E-világ technikai használatát, miközben a – meg nem kérdőjelezhető előnyök mellett – nem ismerjük eléggé a folyamatokat, következményeket, veszélyeket. Ilyen veszélyek lehetnek például:

- Nem ismerjük eléggé a billentyűzet és a képernyő mögé bújt, álnéven megjelenő „én” virtuális életének hatását a valós énre, vagy az ott megjelenő „te” kilétét, ennek kockázatait.
- Az internet használatával megnövekedtek a szerzői jogviták, és gyakoriak a plagizálások diákmunkák esetében is.
- A túlzott, nem megfelelő számítógéphasználat egészségre gyakorolt hatását csak részben ismerjük.
- Megnövekedett a számítástechnikai, elektronikai hulladék mennyisége.
- Kéretlen reklámok közt lábalunk a számunkra fontos adatokért.
- Megnövekedett a haszontalan, megbízhatatlan, felelőtlen információ tömege. Ez is egyfajta hulladék, amelynek kezelése időt, hozzáértést, készséget kíván.
- A számítgép-használat, az elektronikus kommunikáció képessége szerint is polarizálódik a lakosság, és akinek nincs lehetősége bekapcsolódni az E-világba annak hátrányai tovább nőnek, ami szintén nem a fenntarthatóság irányába vezet.

Javaslatok

Állami intézményeknek, támogatóknak, szakmai szervezeteknek

1. Támogatni kell a meglévő környezeti nevelési könyvtárak fejlesztését, állományuk ismertté tételét, használatuk népszerűsítését.

2. Ajánló bibliográfiákat kell készíteni a pedagógusok számára a környezeti nevelés területén, hogy könnyebben el tudjanak igazodni a számtalan könyv, kiadvány, portál, honlap, blog, film, és egyéb információhordozók között.

3. Bátorítani, motiválni kell a pedagógusokat az információs és kommunikációs technológia használatának elsajátítására. Ki kell alakítani azokat a fórumokat, programokat, élőben és elektronikusan egyaránt, ahol kicserélhetik az ezen a területen szerzett tapasztalataikat, feltehetik és megválaszolhatják a felmerült kérdéseket.

4. Létre kell hozni, fejleszteni, és ismertté tenni olyan információs és kommunikációs rendszereket, amelyek áttekinthetőek a pedagógusok számára, amelyekhez tartalmilag is kapcsolódni tudnak, amelyek hozzásegítik őket az információk közötti eligazodáshoz, a környezeti kérdések jobb megértéséhez. Emellett feltétlenül szükséges, hogy technikailag is könnyen elérhetőek és könnyen kezelhetőek legyenek ezek a szolgáltatások.

5. Kutatási és fejlesztési programokat kell indítani a számítógéphasználat nem ismert fizikai, pszichológiai és szociológiai hatásainak felderítésére, az elkerülhető veszélyek feltárására és elhárítására.

6. Törekedni kell arra, hogy az egyre nagyobb mennyiségben keletkező és nyilvánosságra hozott, környezetre vonatkozó adatot egymással összehasonlítható tartalomban és formában tegyék közzé, és hogy az alapadatokból széles körben készüljenek (a források megjelölésével) integráló, értékelő, mindenki által érthető összesítések is.

Szakmai szervezeteknek, szolgáltatóknak

7. Be kell építeni a pedagógusképzésbe és továbbképzésbe az információk megszerzéséhez, rendszerezéséhez, feldolgozásához és kezeléséhez szükséges képesség kialakítását.

8. A környezeti nevelési tartalmú adatbázisok kezelői alakítsanak munkacsoportot, csoportokat, a hatékonyabb forrásfelhasználás érdekében. Szerveződjenek hálózatba a keresés megkönnyítése érdekében, és hogy elkerüljék a felesleges, többszörös munkavégzést.

9. A közösségi információs és kommunikációs rendszerek működéséhez ki kell alakítani, és erősíteni azt a szemléletet, hogy ha információhoz szeretnénk jutni, szolgáltatni is kell. Azaz a társadalmi folyamatok kiterjesztéséhez fontos, hogy legyen visszafelé irányuló információáramlás is.

10. Környezeti neveléssel foglalkozó szervezetek tekintsék feladatuknak, hogy nyújtsanak segítséget a tájékozódásban: hol és hogyan lehet releváns adatokat megtalálni, melyek a hiteles vélemények, értékelések, egy-egy adott témakörben, a szempotok, adatok milyen körét kell vizsgálni, figyelembe venni.

Pedagógusoknak, iskoláknak, szakmai szervezeteknek

11. Fel kell készülni az adatok aktív megszerzésére, azok nyilvánossá tételének kikényszerítésére.

12. A száraz adatok technikai elérésével párhuzamosan nagy hangsúlyt kell fektetni arra, hogy személyes kapcsolatba is kerüljön a környezeti nevelés valamennyi résztvevője. Legyen fontos a másik felé való közeledés és nyitottság mindenki számára. Tegyük közkinccsé saját információinkat.

13. A számítógépek használatánál fontos tekintettel lenni az életkori sajátosságokra. Nem szabad idő előtt alkalmazni a számítógépeket az oktatásban, és fel kell készülni az esetleges otthoni túlzott használatból eredő következmények kezelésére. Segíteni kell a fiatalokat abban, hogy ezt a szinte határtalan lehetőséget nyújtó lehetőséget eszközként és ne önmagáért használják. Meg kell azonban ismertetni őket a benne rejlő veszélyekkel is.

14. Ki kell dolgozni azokat a pedagógiai módszereket, amelyek az E-világban jártas, abban sok időt töltő gyerekekkel, fiatalokkal is megszerettetik a hosszabb szövegek olvasását, és megtanítják őket az egy-egy témára való koncentrálásra és az élőbeszédben való önkifejezés képességére.

Mindenkinek

15. A használat és az eligazodás érdekében fontos elsajátítani az elektronikus kommunikáció nyelvét és szabályait, emellett vigyázni kell, hogy ez a nyelv ne szennyezze feleslegesen az anyanyelvünket.

16. Továbbra is készüljenek és legyenek elérhetőek széles körben és többféle formában (papíron, mágneslemezen, CD-n, interneten) eseménytárak, kiadványtárak és naprakész zöld telefonkönyv.

17. Meg kell ismerni az info-kommunikációs technika kapcsán keletkező hulladékok összetételét, azok kezelésének módját. Átgondolt géphasználattal a minimálisra kell csökkenteni azok mennyiségét, és meg kell oldani a hulladékok megfelelő begyűjtését, elhelyezését.

Irodalom

Babai Tamás – Kovács Bence: Mitől döglik a légy? Kiskáté a környezeti ügyekben való tájékoztatásról. Független Ökológiai Központ. Bp., 2003. 40 p.

Bowers, C. A.: Let Them Eat Data. How Computers Affect Education, Cultural Diversity, and the Prospects of Ecological Sustainability. Athens, GA — London, University of Georgia Press, 2000. viii, 216. o.

Rohwedder, W. J.; Alm, Andy: Számítógép a környezeti nevelésben: multimédia és hálózati tanulás. Bp. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, 1998. 64. o. (Környezeti nevelési szer-tár. Műhelyszervezési kézikönyvek)

Eötvös Károly Intézet:Az információhoz való hozzáférés szabályozása és annak érvényesülése a környezetvédelemben – elemzés (http://www.ekint.org/ekint/ekint.news.page?nodeid=262)

1992. évi LXIII. törvény a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról, 1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól, 2001. évi LXXXI. törvény a környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosságnak a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról szóló, Aarhusban, 1998. június 25-én elfogadott Egyezmény kihirdetéséről

Közlekedés

Hajtman Ágnes

A *Stratégia* első és második kiadásakor az egyeztetések után az a döntés született, hogy a közlekedés ne kapjon külön fejezetet, a probléma nem akkora horderejű, hogy erre szükség legyen. Az azóta eltelt évek, nem csak a nagyvárosokban, a kisebb településeken is bebizonyították, hogy a kérdés nem kerülhető meg.

A környezeti nevelőnek szüksége van a közlekedéssel kapcsolatos ismeretekre, hiszen a társadalom széles rétegei igényt tartanak arra, hogy megfelelő tájékoztatást kapjanak. A globális éghajlatváltozás és a növekvő légszennyezés gondjaival nap, mint nap találkozhatunk a különböző hírcsatornákon, hatásukat a „bőrünkön" is érezzük. Talán tennénk is valamit ellene… De mit és hogyan? Magyarországon jó példa, a Klímabarát Települések Szövetsége, amely 2007 óta példát mutat összefogásból. Emellett mérhetően bizonyítja, hogy igenis minden egyes egyén tehet valamit – nem is keveset – bolygónk érdekében.

A minden szinten megjelenő szemléletformálás éppen arra szolgálna, hogy a jelenleginél sokkal nagyobb teret kapjon a megelőzés. A nevelés mellett szükség van olyan hatósági intézkedésekre, amikor az emberek szembesülnek magatartásuk anyagi következményeivel is. (Ezek lehetnek pozitívak és negatívak is, azaz pl. a pazarló többet fizet, mint a takarékos.)

A részecskeszennyezés (PM10) Budapesten évente mintegy 2000 ember idő előtti haláláért, több mint százezer megbetegedésért és összesen legalább egymillió betegségben eltöltött napért felelős. A PM10 az egyik oka annak, hogy az asztmás megbetegedések száma Budapesten az utóbbi 25 évben a tízszeresére, a tüdőrákosoké több mint háromszorosára nőtt. Egyre több gyermek szenved asztmában, allergiában. A levegőszennyezés évente sok milliárd forint kárt okoz a lakosoknak és a vállalkozásoknak. A városok közötti versenyben is komoly hátrányt okoz a szennyezett levegő ténye és híre.

Az egészség vagy a jó közérzet nem feltétlenül biológiai kategória, hanem az ember biológiai létét is magába foglaló, de szubjektív megítélés alatt álló fogalom. Az egészség nem mechanikusan a betegség hiányát jelenti, hanem olyan állapotot takar, amikor az egyén a környezetével biológiai és szellemi értelemben egyaránt harmóniában van. Ennek az állapotnak az elérésére, a jóllétre kell törekednünk a jólét helyett, mindenütt, így a közlekedés terén hozott intézkedésekkel és szabályozással is.

Helyzetkép

Igen sokan – felelős emberek is – hangoztatják, hogy a gazdasági növekedés majd megteremti a környezetvédelemhez szükséges pénzeszközöket. Ez illúzió, hiszen közben – míg várunk a források felhalmozódására – sok minden tönkremegy, ami ma még megmenthető lenne. Ha semmilyen más érvünk sem lenne, csak az, hogy a mai kilátásokat figyelembe véve legkorábban húsz év múlva rendelkezhetünk olyan anyagi lehetőségekkel, amelyek a mai Ausztriában adottak a környezetvédelemhez, már akkor is látnunk kellene, hogy ez az út nem járható.

Rövid távú gondolkodás nehezíti a szállítás és közlekedés környezetkímélőbbé tételét is. A tömegközlekedés –nevezzük inkább közösségi közlekedésnek - az elmúlt évek több rossz döntése ellenére – európai összehasonlításban még mindig nem rossz. Ha az utakon közlekedőknek az utazás tényleges költségeit kellene megfizetniük, vagyis érvényesülne a „szennyező fizessen" elve (s nem pedig

az egész lakosságra hárulnának a terhek), akkor már nem érné meg a személyautós közlekedést előnyben részesíteni.

Emellett a vasúti teherszállítás jelentős csökkentése, a szárnyvonalak leépítése is a közúti terhelés fokozódását jelenti. A településszéli bevásárlóközpontok tömeges elterjedése, a munkáltatók által gépkocsihasználat formájában az alkalmazottaknak nyújtott támogatások szintén indokolatlan forgalomnövekedést okoznak.

A negatív externáliák (a termék árába be nem számított, a társadalomra vagy a jövő nemzedékre hárított külső költségek) belsővé tétele még igen sok területen nem történt meg, így a közlekedés költségeinek számításánál sem.

Az autómentes napok, majd a Mobilitási hét és az egyre gyakoribb kerékpáros felvonulások (Critical Mass) sikerei mind azt mutatják, hogy a közvélemény támogatná a közösségi közlekedés előnyben részesítését. A politikusok mégis óvakodnak bármilyen egyéni autózást vagy közúti teherforgalmat korlátozó intézkedést bevezetni. Szerencsére, a kötelező EU-s jogszabályok betartása alól már nem sokáig tudunk kibújni.

Az Európai Unió 2011. júniusáig adott haladékot Budapestnek a levegőben található PM 10 koncentráció határérték- betartására. Napjainkban évente 150-180 napon van határérték túllépés, mely szabályosan legfeljebb 35 napon lenne megengedett. Ugyanakkor a WHO álláspontja szerint nincs olyan alacsony koncentrációja a PM10-nek mely biztosan nem károsítja az egészséget. Tehát ez a 35 nap sem veszélytelen, hanem kompromisszum, hiszen úgy hisszük, közlekedni muszáj.

Nagyon könnyen rámondjuk, hogy a közösségi közlekedés drága, hiszen a fizetéseinkhez viszonyítva valóban sokba kerülnek a jegyek. Ugyanakkor az egyéni közlekedésben a környezeti kárt okozó még mindig nem fizeti meg a valódi költségeket. Egy messziről szállított áru minden egyes kilója akár két kilónyi üvegházhatású gázt is „termel" közben, no meg kárt az utakban.

A főváros és a nagyvárosok városon belüli közlekedését valamint a kisebb települések helyi közlekedését nehéz összehasonlítani. Ugyanakkor az áruszállítás utóbbi 20 éves szerkezetátalakítása (a közútra terelése a vasút helyett) egyaránt terheli az egész országot.

Évről-évre újabb vasútvonalak bezárását tervezi a mindenkori hatalom, melyet éppen az erős civil összefogás tudott néhány esetben, legalábbis ideiglenesen, megakadályozni.

A tények ismerete segítheti a közvélemény változását.

Számok, tények

Az Európai Unió lakossága több, mint 500 millió lélek, a gépjárművek száma legalább 270 millióra tehető. Európában a naponta megtett kilométereket tekintve háromszor annyit közlekedünk autóval, mint 20 évvel ezelőtt.

A közösségi közlekedés energiát és helyet takarít meg. Míg 70 ember személyautóval körülbelül 1000 négyzetméter helyet foglal el, kerékpárral utazva 90, busszal pedig mindössze 30 négyzetméterre van szükségük. A személyautóval megtett utak egynegyede rövidebb, mint 3 km.

 Budapesten a PM 10 szennyezés közel háromnegyedét a közúti közlekedés okozza.

Javaslatok

1. Energiatermelésünk környezetterhelése még mindig nagy; energiahatékonyságunk javult ugyan, de bőven van még tennivaló. A Paksi Erőművet az eredeti tervek szerint 2017-ben be kellene zárni. Már most többféle, környezetvédelmi szempontokat figyelembe vevő tájékoztatást kellene adni, tervet kellene mutatni az embereknek, hogy olyan döntés szülessen majd az atomerőműről, amelyet a közvélemény is elfogad.

2. Meg kell értetni az emberekkel, hogy a háztartásokban és az iparban egyaránt energiatakarékosságra és sokkal nagyobb energiahatékonyságra van szükség, nem pedig több energia előállítására. Tudatosítani kell a megújuló energiaforrások használatának szükségességét, segíteni az elterjesztésüket. Fontos megértetni a diáksággal, hogy rövid távú előnyök érdekében nem szabad olyan erőműveket alkalmazni, amelyek beláthatatlan környezeti károkat okozhatnak a (nem túl) távoli jövőben.

3. Ki kell dolgozni és be kell vezetni a közlekedés és szállítás területére is a környezetterhelési díj teljes rendszerét. Szemléletformálással elő kell készíteni a negatív externáliák belsővé tételét; ez ugyanis az egész társadalom érdeke, bár ma még nagyon népszerűtlen kívánságnak tűnik. A környezeti nevelés számára kulcsfontosságú a rejtett vagy halasztott költségek fogalmának megértetése.

4. Budapestre vonatkozóan a Levegő Munkacsoport 12 pontos javaslatát ismertetni kell a környezeti nevelőkkel, hogy részt vehessenek annak elfogadtatásában, hogy 2011-re be lehessen tartani a PM 10 határértékeket.

5. Az iskolának támogatnia kell a települési klímabarát közlekedést. A kerékpározás közvetlenül is szorgalmazható, iskolai kerékpár-tárolók létesítésével, kerékpáros kirándulások szervezésével, a kerékpározás szabályainak tanításával, gyakorlásával, hasznos térképek beszerzésével az iskolai könyvtárba, stb. Közvetett módon, a családi értékrendre is hatást gyakorolhat az iskola. A klímabarát település fogalma, kezdeményezése, a telekocsi mozgalom elterjesztése az iskolából is kiindulhat. Végül az iskola segíthet abban is, hogy a diákok a közlekedést a magukénak érezzék: reggel és délután a szülők és a diákok együtt segíthetik az iskola környéki közlekedést, átkelést.

6. A vállalatokat, vállalkozásokat ösztönözni kell a – közlekedéssel is kapcsolatos –társadalmi felelősségvállalásra, ez növekvő társadalmi és nemzetközi elvárás. Meg kell keresni a környezeti nevelők feladatait ebben a munkában, és segíteni kell őket. A szemléletformálás indulhat az iskolából (a szülőkön keresztül) a vállalat felé.

7. A törvények betartása és betartatása szükséges a közlekedésben is. A közhangulat ne támogassa semmilyen területen az ügyeskedőt, bliccelőt.

Irodalom

Darvas Béla: Virágot Oikosnak. L' Harmattan, Bp.2000.

Dauncey, Guy: Összeomlás után (A szivárványgazdaság kialakulása) Göncöl Kiadó, 2001.

Gyulai Iván: Környezetpolitikai döntések elősegítése Ökológiai Intézet, 2009.

Kiss Károly: Ezredvégi kertmagyarország. V-kiadó, 1994.

Kiss Károly: Modernizáció és környezetpolitika. in: A mai világ és a jövő forgatókönyvei. Nemzeti Stratégia 2002-ig. Kapuk, 1997.

Lukács András: Államháztartási reform – másképpen. Levegő Munkacsoport, 1990.

Lukács András: Közlekedjünk ésszerűbben! Levegő Munkacsoport, 2009.

Singer, Andy: Gépregény Car Busters Press Prága 2005.

Végh László- Szám Dorottya- Hetesi Zsolt: Utolsó kísérlet Kairosz Kiadó 2008.

A világ helyzete 2009. Worldwatch Institute 2009, Föld Napja Alapítvány 2009.

A Levegő Munkacsoport honlapja: www. levego.hu

Európai Bizottság, CHANGE:http://ec.europa.eu/environment/climat/campaign/index_hu.htm

Kommunikáció és média

Sarkadi Péter (Monspart Éva 2003. évi szövegének felhasználásával)

A médiának kitüntetett szerepe van a kommunikációban, a kommunikációnak pedig a környezeti nevelésben.

A környezetvédelem és az ökológiai elvek hangsúlyozása az elmúlt években világszerte erősödik, de ennek ellenére sem mennek jobban a dolgok: a környezeti mutatók folyamatosan romlanak, a világ régiói közötti szakadék nem szűkül, a Föld erőforrásait növekvő tempóban éljük fel, a multinacionális cégek ugyanúgy működnek, mint korábban. Kezükben van a leghatékonyabb fegyver, amivel hatalmukat a piaci versenyben fenn tudják tartani, és a világ társadalmi-gazdasági folyamatait meghatározzák: a pénz és ezzel együtt a média. Vagyis mindazok a kommunikációs eszközök és eljárások, melyek segítségével elhitetik velünk, hogy nekünk így a legjobb, ahogy most van. Az emberek döntő többsége a televízióban, magazinokban és plakátokon lépten-nyomon olyan kommunikációs klisékkel, reklámok által megjelenített álom-valósággal találkozik – nem beszélve a felesleges áruk tömegéről –, melyek meghatározzák a világhoz való viszonyát. Ezt a viszonyt teszi magáévá, ezt tekinti mintának. A reklámok pszichológiai alapossággal kidolgozott fogásait felhasználva, mérnöki pontossággal megtervezett marketing stratégiával mindent el lehet adni, legyen ez termék, szolgáltatás vagy akár politikai párt. E marketing stratégiákban kiemelt szerep jut a médiának mint a fogyasztói eszmék közvetítésére leghatékonyabb eszköznek. A média, a reklám és a fogyasztás egymásra utalt, az írott és elektronikus sajtó túlnyomó része a reklámokból tartja fenn magát.

2009-es statisztika szerint az „átlag magyar" napi több mint 4 órát tévézik, javarészt kereskedelmi csatornákat nézve, ahol a reklámblokkok közötti időt igénytelen műsorokkal töltik ki.

A környezeti problémák egy része kommunikációs nehézségek miatt nem oldódik meg. Vagy azért, mert az érintettek nem tudnak a már bevált megoldásokról, a szóba jöhető szereplőkről, vagy mert az érdekellentétben álló felek között megfelelő közvetítő (mediátor) hiányában nemcsak kompromisszum, de még párbeszéd sem képes kialakulni.

Az emberek egy részében ugyan megfogalmazódik az igény, hogy szeretnének valami jót tenni a környezetükért, de nem tudják, hogy mit, mikor, hogyan. Segítségre van szükségük, hogy választani tudjanak, és ezt a hiteles cselekvési mintákon, a követendő példákon kívül a kommunikáció adhatja meg nekik. Miután divat a környezetről írni, szódzsungelben kell láthatóvá tenni az értékeket és a valódi tartalmat.

Helyzetkép

Amikor a hazai médiában a környezettudatosságot keressük, a következő főbb típusokat találjuk:

1. a zöld mozgalomnak és a környezetvédelemnek, a környezeti nevelés, tudatformálás ügyének elkötelezett nyomtatott sajtó,
2. a közszolgálati és kereskedelmi rádió, televízió és az
3. internet.

1. A mozgalmi sajtón belül egyre kevesebb nyomtatott kiadvány található. Pl. a Levegő Munkacsoport Lélegzet c. periodikája már nem jelenik meg nyomtatásban, helyette hírlevelet készítenek **http://www.lelegzet.hu/**. A Hulladék Munkaszövetség negyedévi lapja a Kukabúvár még megjelenik nyomtatásban (és a neten is: **http://www.kukabuvar.hu/**), szintúgy a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület Madártávlat c. negyedévi kiadványa: **http://www.mme.hu/magunkrol/madartavlat-magazin.html**. Az Ökotáj az elmúlt években rendszertelenül jelent meg. A szervezetek – anyagi lehetőségeik szerint – inkább egyedi kiadványokban mutatják be tevékenységüket: PL: **http://reflex.gyor.hu/menu/3/; http://www.nimfea.hu/kiadvanyaink/index.htm**; stb.

A környezeti kérdések iránt fogékony sajtótermékek körébe számos eredendően természetismereti, természetvédelmi kiadvány tartozik. Többségük kivitelében, tartalmában színvonalas: pl. TermészetBÚVÁR, Természet Világa, Süni, Vadon, Élet és Tudomány, Földgömb, bár ez utóbbit leszámítva **http://www.afoldgomb.hu/** a többi internetes megjelenése korszerűtlen. E lapok olvasótábora részben átfedi egymást, a lapok többnyire a kérdés elkötelezettjeihez jutnak el. Ilyen a biogazdálkodók lapja, a Biokultúra is, mely szintén sok hírrel, hazai jó példával szolgál. A Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztériumnak az elmúlt években már nem volt külön médiakerete, így e lapok csak jóval kevesebb támogatáshoz jutottak (ha pl. volt alapítványuk, egyesületük, akkor a KÖVICE pályázaton indulhattak).

Az országos és megyei napilapokban a környezetvédelemmel kapcsolatos hírek általában a haváriákhoz kötődnek, többnyire csak a botrányok kapcsán kerülnek be. A tematikus zöld oldalak ritkák (pl. Magyar Nemzet szerdai zöld oldala). A Népszabadság csütörtöki zöld oldala 2009 nyarán szűnt meg. Jó kezdeményezésnek tűnik az ingyenes Metropol (volt Metró) hírújság 2009-ben indult bezöldülése (http://www.metropol.hu/mellekletek/metropolzold).

Néha egy-egy jelentős zöld téma hosszabb ideig terítéken van, főleg ha politikai vetülettel is bír (sukorói panama, globális klímaváltozás, stb.), viszont a hátteret körüljáró, szemléletet formáló cikkek még mindig ritkán jelennek meg. Sajnos a szerkesztőségek általában nem eléggé felkészültek e témákban, és nem kellően érzékenyek a környezetvédelem, a környezeti nevelés ügye iránt. A sajtó szavahihetőségét rontja, hogy az újságírók közül sokan ritkán élnek a szakmai ellenőrzés lehetőségével, nem vonnak be szakértőt a munkájukba, interjúalanyaiknak nem küldik el megjelenés előtt ellenőrzésre a szöveget. Az így létrejött felületes és hibákkal teli cikkek nem segítenek az objektív tájékoztatás ügyének. Jó példa erre a 2009 elején bedőlt másodnyersanyag piac és az ehhez kapcsolódó - a szelektív hulladékgyűjtést megkérdőjelező – írások, vagy a 2009 őszén az EU-ban betiltott hagyományos izzót felváltó kompakt fényforrások környezetvédelmi megítélésével kapcsolatos sok ellentmondó cikk.

Meg kell említeni a pedagógiai szaksajtót is (Iskolakultúra, Új Pedagógiai Szemle, Köznevelés, Fejlesztő pedagógus, Fordulópont, Mentor), amely időről időre teret szentel a környezeti nevelés kérdésének.

2. A közszolgálati és a kereskedelmi televíziós csatornák egyre kevesebb természetfilmet adnak, melyek pedig közvetve ugyancsak a környezet iránti elkötelezettséget sugallják. Ezek a műsorok a kevésbé nézett sávokban jelennek meg, és összességükben elvesznek a szemléletüktől gyökeresen eltérő, a fogyasztást, a fogyasztói életformát propagáló műsorok és reklámok tengerében. Viszont egyre több háztartásban elérhetőek a tematikus természeti témákkal kapcsolatos adók (pl. National Geographic Channel; Discovery; Spektrum; Animal Planet;) melyek műsorai képileg javarészt lenyűgözőek, de gyakran szenzációhajhászok, és kevés - szemléletformálás, életvitel szempontjából hasznos – információt nyújtanak. Pazar felvételekről ismerhetjük meg a világ élőlényeit, de e csatornákon nem tudunk meg semmit a hazai növény- és állatvilágról. Sajnos az egyre gyengébb kínálatú köztelevízióból

sem juthatunk ilyen ismeretekhez. A hajdani Natura szerkesztőség megszűnt, nagyon kevés hazai zöld műsort készít az MTV. Valamivel jobb a helyzet a Duna TV-ben, ahol pl. a Talpalatnyi Zöld c. műsor még hősiesen küzd a fennmaradásért, és ahol a tájvédelem inkább kap teret a programokban.

Az országos kereskedelmi médiumok kínálatából szinte teljesen hiányzik a környezetvédelem, környezeti nevelés témája. Az elmúlt évek igénytelen, primitív és káros „celeb kultusza" is a „vásárolj, fogyassz többet" szemléletet erősíti – a reklámozók igényeinek megfelelően. Még a legkisebb szándék sem látszik a kereskedelmi szappanoperákban, hogy pl. szelektív gyűjtést, vagy egyéb ökológiai lábnyom csökkentő életvitelt népszerűsítsenek. A kereskedelmi tömegmédia- fogyasztók széles táborában sajnos nem trendi ökologikusnak lenni. A vetélkedő műsorokban ilyen típusú kérdések nincsenek, viszont létfontosságú tudás egyik-másik „híresség" lábmérete.

A közszolgálati rádióban az MR2 Petőfi adó 2007-nyarától csak zenét sugároz. Az MR1 Kossuth adó különböző műsorai viszont érintik a témát, és van néhány tematikus környezet és természetvédelmi műsor (Zöldövezet, Oxigén), de pl. az Esti beszélgetés a Földről c. adás sajnos csak a gyéren hallgatott késő esti időpontban kerül sugárzásra. Az országos médiumok természetesen nem foglalkozhatnak minden regionális érdekeltségű hírrel, ám erre a helyi médiáknak igen sok lehetőségük lenne. A kereskedelmi rádiók egyik- másikában megjelentek a tematikus heti zöld műsorok: pl. Inforádió, Lánchíd, Klubrádió, Cafe, ill. egyéb helyi adók.(2009-ben közel 400(!) rádióállomás üzemelt).

A közszolgálati és helyi kereskedelmi csatornákon megvan az esély arra, hogy több hely jusson a környezetvédelem ügyének. Ez nem csupán pénz kérdése, elsősorban a vezetőkön, illetve az adott szerkesztőn múlik. Persze a helyi vagy környékbeli civil szervezetek aktivitása, felkészültsége, együttműködési készsége is sokat számít. Ha aktívak, és rendszeresen megkeresik a sajtót közérdeklődésre számot tartó híreikkel, a legtöbb esetben ezek be is kerülnek az adott lapba vagy műsorba. Sőt, több helyi szervezetnek van saját műsora, rovata.

A környezetvédelmi problémák közvetítését fő feladatként végző újságírók száma az országban nem éri el a százat, közöttük is kevesen vannak, akik ennek megfelelő szakmai ismeretek birtokában végzik dolgukat. Utánpótlás nincs, miután a MUOSZ Bálint György Újságíró Akadémián megszűnt a tudományos és környezetvédelmi szakújságíró képzés.

A média szinte minden fórumán megjelenik az úgynevezett zöldre festés is. A termékek, szolgáltatások környezetbarátként való eladásához a cégek reklámkampányaiban egyre több „hírességet használnak fel". Sajnos a bulvársajtó „ percsztárjai" nagyon sok médiafogyasztónak példaképei, így nem veszik észre, hogy csak a fogyasztóvá nevelés eszközei. Ez sok kárt okozhat a valódi környezetbarát szemlélet megismertetésében és elfogadtatásában. De a kreatív és találékony pedagógus ebben a helyzetben is felismerheti lehetőségeit, mert egy-egy hír, esemény, sőt maga a reklámkészítés folyamata is eszközként használható számára, és lehetőséget ad arra, hogy gondolkodásra, elemzésre, bírálatra ösztönözze hallgatóit. „Ha egy óceán partján kell élnünk, jobban tesszük, ha megtanítjuk gyermekeinket úszni, mint hogy falat építünk az óceán köré." írja J.N. Kapferer. Ugyanez bizonyára nemcsak az agressziókeltő, de az egyéb manipulatív üzenetekre, így a reklámokra is érvényes lehet.

3. A 2003-as stratégia óta az **internet** rengeteget fejlődött. Mivel egyre többen használják napi rendszerességgel a világhálót - főleg a fiatalabb korosztályok –, így ez a legolcsóbb, és a leggyorsabb felület a zöld szemléletformálásban. A zöld szervezetek e platformon tudják hatékonyabban bemutatni tevékenységüket. Sajnos a nagy hírportálok (pl. index, origó) nem szentelnek elég terjedelmet a témának, itt is inkább a haváriák kapcsán születnek környezetvédelmi cikkek, a tudatformáló háttér

anyagok száma kevés. Igaz, a különböző – kevésbé ismert – oldalakon megjelennek cikkek, de ezeket sokszor nehéz fellelni. A zöld tematikájú honlapok közt is egyre nehezebb eligazodni.

Az egyetlen hazai zöld hírportál a **www.greenfo.hu** , mely 2009 év végén teljesen megújult formában és tematikával jelentkezik. A Greenfo - zöld iránytűként - igyekszik összegyűjteni a környezet- és természetvédelem terén keletkezett információkat.

Egyfajta civil sajtóként működnek az elmúlt években egyre népszerűbb blogok, melyek a környezeti nevelésben, szemléletformálásban és az aktivitás növelésében is nagyon hasznos információs felületek. Pl. **http://egrizold.blog.hu/ ; http://zoldhullam.blog.fn.hu/** ;stb.

Összességében elmondható, hogy a médiát általánosságban a fogyasztói szemlélet közvetítése határozza meg, a környezetvédelem és a környezeti nevelés kérdései csak marginálisan jelennek meg.

Ebben a helyzetben hatékony kommunikációs stratégiával kell fellépnie annak az eszmének, amely szöges ellentétben áll a médiából áradó fogyasztói kultusszal. Olyan dolgokat kellene népszerűvé tenni, amelyek idegenek az emberek már berögzült fogyasztói szokásaitól, sok esetben életmódjuk teljes átgondolását, sőt megváltoztatását követelik meg tőlük. Azt szeretnénk például mondani nekik, hogy fogyasszanak kevesebbet, (pl. **http://vegyelvissza.hu/**) ahol és amikor lehet, járjanak autó helyett kerékpárral. A legtöbb ember számára kényelmetlen dolgok ezek, főleg olyan helyzetben, amikor a hiánygazdaság sanyarú negyven éve után végre van miből választani, és már 10% előlegért is hazavihetik álmaik árucikkét. Igaz, az elmúlt két évben sokan kényszerűen rádöbbentek a „hitel reklámok" hazugságaira.

Ha azt gondoljuk, hogy a környezetvédelem ügyét nem lehet, s méltatlan lenne ugyanolyan módszerekkel eladni, mint a mosóport vagy a mobiltelefont, nehéz helyzetbe kerülünk. Mert vajon van-e elegendő idő arra, és elég hatásos-e, ha csak hosszú és kitartó munkával, nem pedig az üzleti marketing és reklám módszereivel próbáljuk ezeket az elveket belopni a társadalom tudatába? Az ökológiai elvek köztudatba juttatásához bizonyos etikai meggondolások figyelembevételével mégiscsak alkalmazni kell az üzleti világ marketing fogásainak számunkra elfogadható egyes elemeit.

Céljai eléréséhez a környezeti nevelés számára a média az egyik legfontosabb kommunikációs csatorna, de nem az egyetlen. A civilek, a társadalmi szervezetek fő erőssége éppen a személyes kapcsolatok rendszere, természetes kell hát legyen a számukra a kommunikáció személyes eszközeinek használata (pl. párbeszéd, beszélgetés, találkozó, hírlánc, de ide sorolható még az elektronikus körlevél, és a levelezési hálózatok is). Hihetetlen sebességgel nő a közösségi oldalak (pl. IWIW, Facebook) célzott információátadási jelentőssége. Az oktatási intézményekben és a családokban szintén a személyes eszközök az uralkodók. Az ember utánzó, viselkedést követő faj, cselekedeteit leginkább a közvetlen, személyes érintkezések befolyásolják.

Javaslatok

A legszélesebben értelmezett környezeti nevelői társadalom számára

1. A javaslatok megvalósításának fő akadálya eddig az volt, hogy a feladatok nagy része meghaladja a civil szervezetek lehetőségeit. Kellene egy közvetítő, kommunikációval, menedzselésssel, PR-ral foglalkozó, a környezeti nevelést segítő hatékony csoport.

2. Lépjünk ki a zárt körökből. A zöld mozgalom és a környezeti nevelés céljai, munkája, eredményei – általában az ökológiai gondolkodás sajátosságai – jelenjenek meg szélesebb körben. Nyerjük meg ügyünknek helyi szinten azokat, akik segíteni tudnak a kommunikációs munkában: művészeket, újságírókat, menedzsereket, lelkészeket stb. Minden szervezet fordítson külön figyelmet arra, hogy megismertesse magát környezetével. Nem szabad azt hinnünk, hogy csak az írott és elektronikus média az üdvözítő megoldás, nagy hangsúlyt kel fektetni a személyes kapcsolattartásra, a személyes eszközökre is. Jó példa erre a KÖTHÁLÓ országos lakossági tanácsadó kampánya **www.kothalo.hu.**

3. Jöjjön létre olyan hírügynökség, mely a környezeti nevelés és környezetvédelem híreit kínálja. Erre tesz kísérletet a **www.greenfo.hu** A környezeti nevelői társadalom pedig használja ki az elektronikus kommunikációban rejlő lehetőségeket (hálózatok, honlapok összekötése, elektronikus hírlevelek, stb.) hogy aki keres, az a lehető leggyorsabban eljusson a környezeti nevelési hírekhez. Pályázati támogatással érdemes lenne olyan weblapot létrehozni, ahol a már meglevő zöld tantervek adatbázisban elérhetőek, és a pedagógusok számára használhatóak lennének.

4. El kell érni, hogy az országos médiában az ökológiai műsorok a jelenleginél sokkal nézettebb/hallgatottabb sávba kerüljenek, az adásokra mindig biztosítsanak időt, és garantálják e műsorok finanszírozását. Ehhez kellene minél több e-mailt írni az adott médium vezetőinek.

A szervezetek számára

5. Fejlesszük a társadalom kommunikációs színvonalát, és tanuljunk meg magunk is hatásosabban – többféle stílusban műfajban kommunikálni. Szervezzük tanfolyamokat, ahol elsajátíthatjuk az alapvető kommunikációs fogásokat. Tanuljuk meg a szervezeti belső és külső kommunikáció alapelemeit. Fejlesszük saját kapcsolati munkánkat is: válaszoljunk a levelekre, tartsuk be a határidőket, időben értesítsük egymást, ne szervezzünk párhuzamosan rendezvényeket, stb.

6. Tegyünk különbséget saját belső használatú hírleveleink és a kifelé szánt információs anyagok között. Ez utóbbiak nem mindig a szürke ökopapíron, saját magunk által barkácsolt tipográfiával érik el céljukat. Ha olyan embereket szeretnénk elérni, akik számára értékeink idegenek, akkor az ő nyelvükön szólítsuk meg őket. Akciónk előtt pontosan határozzuk meg azt a célcsoportot, amelyet el kívánunk érni, a munkába be kívánunk vonni. Vegyük figyelembe, hogy a különböző cél- és életkori csoportokkal más-más módon lehet kapcsolatot teremteni, szándékainkat elfogadtatni. Tudomásul kell vennünk, hogy a fogyasztói beállítottságú célcsoport felé irányuló kommunikációnak harsányabbnak, figyelemfelkeltőbbnek, kell lennie. Az ehhez szükséges technikák elsajátítása érdekében szervezzünk rendszeres tréningeket, továbbképzéseket, vagy valamely kellő infrastruktúrával rendelkező szervezet

szolgáltassa ezt a többieknek. A kiadványok terjesztésében új utakat is kellene keresni (pl. fodrászat, fogorvosi rendelő, stb.).

7. Az országos és a helyi programoknak legyen arculatuk. A médiában jól felismerhető azonosítókkal jelenjenek meg, legyen személyhez köthető gazdájuk, adjanak sikerélményt, a résztvevőknek hovatartozást. A programok pozitív, figyelemfelkeltő, kreatív, akár humoros üzenetet, cselekvési mintákat, csoportélményt közvetítsenek, ne csak a problémákról beszéljenek. A sikerekről legyen visszajelzés.

8. Használjuk ki jobban a helyi, regionális és országos sajtó adta lehetőségeket. Teremtsünk kapcsolatot a már létező természet- és környezetvédelmi sajtóval. A zöld mozgalom és a környezeti nevelés céljait, eredményeit juttassuk el a nagy napilapok megfelelő rovataiba. Tanuljunk meg közérthető sajtóközleményeket írni.

9. Szorgalmazzuk, hogy készüljenek, és a legfrekventáltabb reklámsávokban kerüljenek bemutatásra – társadalmi célú reklámként (TCR) – környezetvédelmi, illetve ökológiai témájú klippek. Éljünk azzal a lehetőséggel, hogy a nagy reklámcégek – a munkatársak kreativitását fenntartandó, valamint nemzetközi pályázatok, díjak és nevük jó híre miatt is – időnként hajlandók ingyen is non-profit ügyek társadalmi célú reklámjaival foglalkozni.

A közoktatás, felsőoktatás szereplői számára

10. Tanuljunk meg bánni a korszerű kommunikációs eszközökkel. Ismerjük és ismertessük meg a reklámpszichológia alapjait, használjuk fel a reklám fogásait. Ennek segítségével a félrevezető állítások is könnyebben leleplezhetők.

11. Az iskolai nevelési programokban a NAT és a kerettanterv szellemében a pedagógusok használják fel a média adta lehetőségeket. Tanulják meg a gyerekek a médiát kritikával fogadni, és nem elsősorban a szórakozás, hanem az ismeretszerzés eszközeként használni.

12. A média mint eszköz kapjon hangsúlyt a pedagógusképzésben. A médiaismeretet, informatikát, kommunikációt tanító pedagógusok keressék meg, hogy hol vannak környezeti nevelési lehetőségek a tárgyak oktatásánál (közvetlenül, pl. elektronikus hulladék, vagy közvetetten, pl. kritikai gondolkodás). Lehetőleg a gyerekekkel együtt tervezzék meg egy-egy környezeti program kommunikációját (személyes megkeresések, rendezvények, iskolaújság, plakátok, helyi lapok, stb.).

13. El kell érni, hogy az egyetemek médiaszakjain és az újságíróképzésben a környezetvédelmi témák is szerepet kapjanak, hiszen a MÚOSZ környezetvédelmi szakújságíró-képzését több próbálkozás ellenére sem sikerült – érdeklődés hiányában - megszervezni. . Meg kell találni a módját a már dolgozó újságírók „zöldítésének" is, s ebben a zöld szervezeteknek is jelentős szerep juthatna.

A kormányzat számára

14. Ne csak a szervezetek javítsák kommunikációjukat. Az illetékes minisztériumok készítsenek kommunikációs stratégiát (mind saját maguk, az egyes környezetvédelmi, környezeti nevelési programjaik kommunikációjára, mind pedig e kommunikáció támogatására).

15. Sokat segítene a szemlélet alakításában, ha a környezetvédelmet érintő törvények életbelépése előtt fő műsoridőben kapna közérthető és a mindennapok szintjére lebontott információt a nagyközönség. Érthető magyarázatok, szakértők és laikusok vitája hozhatja emberközelbe ezeket a témákat. Ezáltal valósulhatna meg az a bizonyos részvételre képesítés, melyre minden polgári demokráciában és a fenntarthatóságra törekedve szükség van.

Irodalom

Abraham, John – Lacey, Colin – Williams, Roy: Deception, demonstration and debate. Toward a critical environment and development education. Godalming, WWF – London, Kogan Page Ltd., 1990. 197 o.

Bright, Susan – Bulkley, Nathaniel – Morgan, Bill – Sekela, Andrea: Teacher's supplement to the reporter's environmental handbook. New Brunswick, NJ, Rutgers University Press, 1995. 63 o.

Cselószki Tamás: Környezetvédelem és média az ezredforduló Magyarországán 2000.

http://www.mediakutato.hu/cikk/2000_01_osz/08_kornyezetvedelem_es_media_az_ezredfordulo_magyarorszagan/01.html

Egy szög miatt?! http://www.greenfo.hu/hirek/hirek_item.php?hir=22699

Elég volt. Tények, információk, kampányötletek. Útmutató a Szolidaritás, Egyenlőség, Környezet és Fejlődés Akcióhoz. Amsterdam, SEED Europe, 1995. 79 o.

Luhmann, Niklas: Ökologische Kommunikation. Kann die moderne Gesellschaft sich auf ökologische Gefährdungen einstellen? Opladen, Westdeutscher Verlag, 1986. 275 o.

Nádudvari Zoltán: Közérdekű környezeti információk nyilvánosságra hozatala. Bp. OMIKK, 1995. 36 o. (Környezetvédelmi füzetek, 1995/8.)

Pflugh, Kerry Kirk – Shaw, Judith Auer – Johnson, Branden B.: Establishing dialogue. Planning for success. A guide to effective communication planning. Trenton, NJ, New Yersey Department of Environmental Protection and Energy, 1992. 19, 6 o.

Pronk, Wouter (szerk.): „Te ilyennek képzelted a paradicsomot? Környezetvédelmi kampányok Közép-Európában és Hollandiában. Amsterdam, Milieukontakt Oost-Europa, 2000. 36 o.

Rivers, William L. – Mathews, Cleve: Média etika. Bagolyvár Könyvkiadó, Budapest, 1993.

Smith, Joe (ed.): The daily globe. Environmental change, the public and the media. London, Earthscan, 2000. viii, 263 o.

Stern, Paul C. – Fineberg, Harvey V. (eds.): Understanding risk. Informing decisions in a democratic society. Washington, D.C., National Academy Press, 1997. xii, 249 o.

Szirmai Viktória – Vit László: Az ökológiai problematika megjelenése a nyomtatott sajtóban. Bp. BKE, 1997. 30 o. (Magyarország az ezredfordulón. MTA stratégiai kutatások). (Zöld belépő. EU-csatlakozásunk környezeti szempontú vizsgálata, 6.)

West, Bernadette – Sandman, Peter M. – Greenberg, Michael R.: The reporter's environmental handbook. New Brunswick, NJ, Rutgers University Press, 1994. X, 346 o.

Zehr, Jeffrey – Gross, Michael – Zimmerman, Ron: Creating environmental publications. A guide to writing and designing for interpreters and environmental educators. Stevens Point, WI, UW-SP Foundation Press, 1994. vii, 88 o. (Interpreter's handbook series)

A környezeti nevelés finanszírozása

Takács Eszter
(Foltányi Zsuzsa 2003. évi szövegének felhasználásával)

Ahogy a fenntarthatóság és a fenntartható fejlődés fogalmai egyre gyakrabban szerepelnek a médiában és a köznyelvben, ezzel párhuzamosan a forráselosztási rendszerekben is egyre nagyobb teret kap az ezekre való hivatkozás, mind a kiírói / támogatói, mind a pályázói / programszervezői oldalon. Ezért – örömmel igazodva a kialakuló gondolkodásbeli előrelépéshez – a jelen fejezetben is a legtágabban értelmezett környezeti neveléshez / fenntarthatóságra neveléshez kötődő programok, tevékenységek finanszírozása a helyzetfeltárás és a javaslatok tárgya.

Az alábbi írás nemcsak a különböző, környezeti nevelést végző vagy segítő szervezetekről, állami intézményekről, fenntarthatóságra nevelési programokról és ezek finanszírozásáról szól, hanem mindenki számára elérhető, nyilvános lehetőségeket is ajánl, közösen bejárható utakat is kijelöl. Utal arra is, hogy a környezeti nevelés nemcsak viheti, hanem hozhatja is a pénzt, azaz programjaink bevételt is termelhetnek. Itt fontos azonban leszögezni, hogy a pénz csak eszköze tevékenységeinknek, mellyel azok céljait megvalósulni segítjük. Míg az élet más területein lehet a pénzszerzés kifejezett cél, a környezeti nevelés, a fenntartható fejlődésért végzett szemléletformálás esetében mindig csak eszközként szabad rá tekintenünk.

Míg a szorosan vett finanszírozás valóban csak azokat a pénzbeli eszközöket jelenti, amelyek segíthetnek e tevékenységek megvalósításában, a forrás kifejezés ennél lényegesen többet takar. Forrásaink lehetnek természetbeni adományok, önkéntes munkánk időadománya, a másokat is magával ragadó lelkesedésünk, vagy éppen az egymásra, a résztvevőkre fordított figyelem. Alábbiakban a finanszírozásról lesz szó, hiszen a pénz fontos eszköz, melynek e stratégiában kellő figyelmet kell szentelnünk. Olvassuk azonban e sorokat azzal a szemüveggel, hogy a háttérben tudjuk, ahhoz, hogy egy tevékenység, egy program sikeres legyen, más források éppoly fontosak, ha nem fontosabbak, mint a pénz.

Helyzetkép

Miközben a fenntartható fejlődésről való gondolkodás, és a hozzá kapcsolódó oktató-nevelő munka hosszú távú terveken alapulva lehet csak eredményes, a munka, az előrehaladás feltételeit biztosító keretek gyakran változnak. Mégis, ha előre akarunk nézni, e körülmények között is meg kell találnunk azokat az utakat, lehetőségeket, amelyek segítenek minket a fenntartható fejlődés irányába való elmozdulásban, s a hozzá kapcsolódó szemléletformálás minél szélesebb körű és hatékony megvalósításában.

A környezeti nevelés, a fenntartható fejlődés érdekében végzett szemléletformálás finanszírozásában (is) a haladás és a problémák együtt jelentkeznek. Általában elmondható, hogy a támogatási formák és források egy része folyamatosan változik, azonban a források gazdái, a pályázatok, programok kiírói és működtetői általában nem rendelkeznek hosszú távú tervekkel, és közöttük nincs megfelelő párbeszéd, egyeztetés ahhoz, hogy ezek a források egymást segítve, felerősítve működjenek. A környezetvédelmi szemléletformálás kérdése, a környezettudatosság egyre hangsúlyosabbá válik, de sajnos nem olyan mértékben, mint ahogyan az a gyorsan változó gazdasági és társadalmi környezetben szükséges lenne a fenntartható fejlődés eszmerendszerének megfelelő társadalmi tudatosság kialakításához.

A környezeti nevelés anyagi forrásai jelentősen átalakultak az elmúlt évtizedekben. Állami források (különböző alapok a KvVM, OM, NKöM, GyISM, FVM, illetve más tárcák gondozásában), magán források (számos alapítvány adományi programja, szponzorálások stb.), önkormányzati és nemzetközi források (helyi és EU-s) álltak és állnak rendelkezésre – különböző feltételekkel – a környezeti nevelési programok támogatásához. Külföldi, elsősorban tengeren túli források a 80-as évek elejétől növekvő mértékben voltak jelen, majd a térségben elért eredmények alapján a 90-es évek második felétől egyesek más adományi, térségi prioritásokat kerestek, ezzel párhozamosan viszont megjelentek új, nagyívű támogatási rendszerek és újabb adományozók.

A környezeti nevelés, mint alapfeladat megjelenik az alap- és középfokú közoktatásban valamint egyre terjedő mértékben a felsőoktatásban is. Az óvodák, általános és középiskolák pedagógiai programjaiban megjelenik a környezetvédelmi szemléletformálás és különböző tevékenységformákon keresztül meg is valósul. Ezen tevékenységek, az oktatás forrásait a mindenkori fenntartó, illetve az állam, esetenként a résztvevők biztosítják. Emellett azonban az alapszintű tevékenység bővítéséhez, minőségi és mennyiségi kiterjesztéséhez az oktatási intézményeknek is kiegészítő forrásokra, együttműködésekre, anyagi támogatókra van szükségük.

A 2002-2003-as évig egyik legjelentősebb forrásnak számító Környezetvédelmi Alap Célelőirányzat (KAC) – utóbb Zöld Forrás közcélú keret az utóbbi években rendszeresen változó összeghatárok között működött, jelentősége a nagyobb ívű szemléletformálási programok megvalósításában egyre csökken, a helyi, kisebb térségi projektek finanszírozásában azonban továbbra is fontos szerepet tölt be. A kiírások az évenként megfogalmazott céloknak megfelelően változtak, az utóbbi években elsősorban a második Nemzeti Környezetvédelmi Program céljaihoz kapcsolódó témák, illetve az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentésével összefüggő feladatok megvalósítása és kifejezetten a környezeti oktatást, nevelést célzó programok megvalósítása kaptak nagyobb szerepet.

Az utóbbi évek egyik legnagyobb vívmánya a civil szektor számára a Nemzeti Civil Alapprogram (röviden NCA) létrejötte, mely Regionális és Szakmai Kollégiumain keresztül a civil szervezetek működéséhez, és tevékenységeik széles skálájának megvalósításához ad támogatást. A 2004-ben indult első pályázatokon több mint 6 milliárd forint, 2005 óta pedig évente mintegy 7 milliárd forint keretösszegű vissza nem térítendő támogatás jutott el pályázó alapítványokhoz, egyesületekhez. Sajnos az Alapprogram civil szervezetekkel szemben támasztott követelményrendszere viszonylag alacsony, így sok nem kifejezetten közcélú, vagy társadalmi jellegű feladatot ellátó szervezet is részesül a támogatásokból. Nem készült felmérés arról, hogy a fenti összegeknek milyen hányada fordítódott környezetvédelmi célokra, illetve ezekhez kapcsolódó szemléletformálásra, azonban elmondható, hogy a kisebb léptékű környezeti nevelési programok megvalósításához az NCA Kollégiumai az egyik lehetséges, viszonylag kiszámítható anyagi forrást biztosítják.

A hagyományosnak számító pályázati források közül továbbra is működik pl. a Nemzeti Kulturális Alapprogram (elsősorban az Ismeretterjesztés és Környezetkultúra Szakmai Kollégiuma), illetve rendszeresen megjelennek a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány "Környezetkultúra" szakalapítvány pályázati felhívásai is, emellett több vállalat/bank tesz közzé adományi felhívásokat, pályázatokat, melyek szintén támogatnak – többek között – környezetvédelmi, ismeretterjesztő célokat is.

Az NKNS első kiadásában sürgettük a környezetért és a nevelésért felelős két tárca (OM, KvVM) együttműködésének deklarálását. Ez 1999-ben megvalósult, az együttműködési megállapodást 2002 őszén megújították, amit örömmel és sikerként könyveltünk el a második kiadásban. 2003-ban az erdei iskolázás kapott kiemelt szerepet, öt tárca együttműködésével létrejött az Erdei Iskola Program,

melynek pályázatai 3 éven keresztül biztosítottak forrást az erdei iskolázás fejlesztésére, és a megvalósítás támogatására. Sajnos ez a program jóval a tervezett 2008-as időtartam vége előtt, 2005-ben finanszírozási okokból más pályát vett, és az azt koordináló Környezeti Nevelési és Kommunikációs Programirodát is bezárták. A 2005-2006-os év mélypontja után az OKM-KvVM ismét közös tevékenységekbe kezdett, legalábbis a szakmai együttműködés terén. Az Erdei Iskola Program ma megváltozott tartalommal, a két tárca együttműködésében, elsősorban az erdei iskolai szolgáltatások minősítésével foglalkozik. Emellett az OKM gondozásában (olykor más tárcák forrásainak átcsoportosításával) 2007-ig minden évben megjelent egy kisebb (kb. 50 millió Ft-os) forrás az oktatási intézmények erdei iskolázási tevékenységének támogatására, ez azonban az utóbbi két évben elmaradt, és megújításának forrásai erősen kétségesek.

A minisztériumi, állami források közt megemlítendő, hogy az OKM egyéb programjaiban is gyakran van lehetőség környezeti nevelésű pályázatok, programok támogatására. Több helyi, illetve megyei önkormányzat is létrehozott és működtet környezetvédelmi és/vagy oktatási alapot, melyek szintén támogatnak környezeti nevelési programokat. Emellett pl. kifejezetten táboroztatást támogatnak még egyes közalapítványok, a fővárosi és gyakran a megyei, helyi önkormányzatok is.

Az Európai Uniós csatlakozásra való felkészülés, majd a 2005-ös EU csatlakozás jelentős változásokat hozott a hazai finanszírozási szerkezetben, ami a környezeti nevelés területén is erősen érezhető. A korábbi években a hazai támogatások jelentősége sokkal nagyobb volt, a csatlakozás óta megnőtt az EU társfinanszírozásával megvalósuló programok aránya. Az első Nemzeti Fejlesztési Terv 2003-2006 között, míg a második NFT, az úgynevezett Új Magyarország Fejlesztési Terv a 2007-2013-as időszakra rögzíti az EU társfinanszírozásával megvalósítandó hazai fejlesztések körét. A Nemzeti Fejlesztési Tervek ugyan kevés kifejezetten környezeti nevelési területet említenek, de a programok közül sok kapcsolható a környezeti neveléshez és viszont. Az ágazati és területi Operatív Programokra tagozódó tervben a környezetvédelem forrásait a jelen időszakban a Környezetvédelem és Energia Operatív Programban találjuk, emellett azonban kiemelt szerepe lehet a Regionális Fejlesztési Operatív Programoknak a helyi kezdeményezésben megvalósuló szemléletformálási programok és infrastrukturális fejlesztések, a Társadalmi Megújulás Operatív Programnak pedig az oktatás, szemléletformálás, illetve a civil szervezeti tevékenységek támogatása terén.

A 2004. május 1-én hatályba lépett EU-EGT szerződés értelmében az Európai Gazdasági Térség nem EU-tag országai (Norvégia, Liechtenstein és Izland) díjat fizetnek a belső piaci részvételért. Ez a hozzájárulás képezi a három említett ország részéről az EGT Finanszírozási Mechanizmus elnevezésű támogatási forma alapját. E fejlesztési forrás mellett a tíz újonnan csatlakozott ország részére Norvégia külön is létrehozta a Norvég Finanszírozási Mechanizmust. Magyarország a fenti két program keretében 2005-2009 között összesen bruttó 135 millió euró támogatásban részesül, melynek egy része szintén kiemelten fenntartható fejlődést, környezetvédelmet támogató fejlesztésekre fordítódik.

Több, anyagi támogatást osztó intézmény működésével kapcsolatban kritikai észrevételek fogalmazódtak meg. Legtöbbször a döntési folyamat elhúzódása, az elosztás átláthatatlansága, és az elégtelen tájékozódás alapján hozott kuratóriumi vagy bíráló bizottsági döntések említhetők. A pályázati kiírás néha nem pontosan megfogalmazott, máskor – főleg az EU-támogatások magas adminisztratív követelményei miatt – nehezen teljesíthető. Különösen környezeti kérdésekben volna elvárható, hogy a kiíró tisztában legyen az évszakok ritmusával (pl. nyári táborra szóló kiírás ne nyáron, támogatás ne ősszel érkezzen). A döntéseket és elosztást nehezíti, hogy az egyes pályázatokon az eloszthatő összegnek gyakran a többszörösét megpályázzák. A nem önállóan gazdálkodó óvodák, iskolák sokszor nem, vagy nem időben férnek hozzá a pályázati, vagy egyéb környezeti nevelési célú támogatásokhoz, mert a fenntartó önkormányzatok önkényesen gazdálkodnak a pénzekkel.

A környezeti nevelésre rendelkezésre álló pénzügyi eszközöket az elmúlt időszakban nem mindig sikerült megfelelően felhasználni, részint az oktatásügy általános forráshiányos volta, részint a környezeti nevelés átfogó állami stratégiájának hiánya miatt. Előrelépés azonban, hogy a kormány által 2008-ban elfogadott Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia (NÉS), továbbá Magyarország nemrégiben elkészült Nemzeti Fenntartható Fejlődés Stratégiája és a jelenleg kidolgozás alatt álló Harmadik Nemzeti Környezetvédelmi Program is kiemelt szerepet szán a fenntartható fejlődésért végzett oktatás-nevelésnek, a környezeti szemléletformálásnak.

A rendszerváltás óta eltelt évtizedek a hazai és EU-s források mellett további, nemzetközi pályázati és együttműködési lehetőségeket is hoztak. Sok iskolának, önkormányzatnak, településnek van testvérvárosa, testvérintézménye más országokban, és a szabad tanulási, munkavállalási lehetőségek, ösztöndíjak révén az országból sokan szereznek tapasztalatokat külföldön. Az így kialakuló nemzetközi kapcsolatrendszer sokszínű együttműködésre ad lehetőséget, amely közös forrásteremtéssel, nemzetközi együttműködésben megvalósuló környezeti nevelési projektek formájában hoz a környezeti nevelés számára is eredményeket. Az elmúlt néhány évben több civil szervezet és önkormányzat is belevágott már nemzetközi finanszírozású vagy együttműködésben megvalósuló – a fenntarthatóság témájához kötődő – projektekbe, és várhatóan ez a tendencia a következő években erősödni fog.

1997 óta egy további nem pályázati keret, a személyi jövedelemadó (SZJA) 1%-ról szóló rendelkezés kifejezetten a civil szervezetek egyik lehetősége anyagi forrásaik bővítésére. Évről évre folyamatosan nő a rendelkezők száma, és ezzel a civil szférához kerülő összeg, ami 1997-ben még 1,85 milliárd Ft-ot, 2008-ban már 9,4 milliárd Ft-ot tett ki. Az utóbbi évek tapasztalata szerint az SZJA 1 %-ából azok a szervezetek részesültek jelentősebb bevételben, amelyek komoly kampányt folytattak érte.
Az egymással versengő témák közül a gyermekbetegséggel, gyermekszegénységgel foglalkozó szervezetek képviselnek legnagyobb hányadot az első tíz, legtöbb SZJA 1% pénzt kapott szervezet listáján. Ez egyfajta társadalmi preferencia mérce is, mutatja, a környezetvédelem még nincs annyira a köztudat fókuszában , de legalábbis más társadalmi problémáknál egyelőre kevésbé fontosnak ítéltetik.

Az állami támogatások és különböző pályázati rendszerek mellett az anyagi és tárgyi adományok is segíthetik a környezeti nevelési tevékenységek megvalósítását. Élő példák vannak már arra, hogy vállalkozások vagy önkormányzatok nem pénzbeli támogatással, hanem ingyenes közreműködéssel vagy szolgáltatással, pl. ingyen megjelenés a médiában, teremhasználati lehetőség, vagy éppen egy busz odakölcsönzése formájában támogatják fenntarthatósági szemléletformáló programok megvalósítását. Egyre nagyobb szerep jut ebben a helyi vállalkozóknak, vállalkozásoknak, akik sok településen felkarolják a tehetséggondozást, a helyi rendezvényeket. Természetesen vannak tevékenységek, melyekhez anyagi forrást kell találni. Ez a fentiek mellett lakossági vagy vállalati pénzbeli adományok gyűjtéseként is megvalósulhat, mely forrásteremtési eszközök szintén terjedőben vannak a környezeti nevelés finanszírozása terén. Ezen a téren az adományt gyűjtő szervezeteknek is van még fejlődési lehetősége, pl. a célratörő pontos programbemutatás, az átláthatóság, a folyamatos kapcsolattartás, vagy éppen az igényes bemutatóanyagok terén.

Az adományozással párhuzamosan a társfinanszírozás mint konstrukció elterjedése is folyamatban van: az egymást kiegészítő forrásokkal az adott terv pl. úgy valósul meg, hogy a kért adomány, és a programok bevétele adja ki a pályázati úton megszerzett forrás önrészét.

A programok önfinanszírozott megoldása elsősorban a szolgáltatást nyújtó szervezetek számára nyitott, mint amilyen a környezeti nevelést, erdei iskolázást programként kínáló oktatóközpontok. Ezeknek a szolgáltatásoknak egy része piaci alapon is fenntartható. Mind vállalkozások, mind erdészetek és

nemzeti parkok szerveznek olyan – részben vagy egészében a részvételi díjból finanszírozott – néhány órás, illetve egy vagy többnapos környezeti nevelési programokat, melyeken osztályok, családok, egyéni érdeklődők vehetnek részt. A fentiek mellett a felnőttképzésben is terjedőben vannak a környezeti témák, ezt jelzi az is, hogy a piaci igényekre válaszolva egyre több szolgáltató kínál ilyen jellegű tanfolyamokat, csapatépítési modulokat.

A több szervezet együttműködésében megvalósított programok esetében még inkább lehet egymás erőforrásaira, az együttműködők egymást kiegészítő erősségeire támaszkodni a programok megvalósításában. Különösen helyi, kistérségi szinten az összefogásból is jelentős – nem feltétlenül anyagi – tőke kovácsolható. A környezeti nevelési programok megvalósítása gyakran nem a pénz, hanem az akarat, a kitartás, az összefogás hiányán bukik el.

A környezeti nevelés alapvetően közösségi alapú. Hiába a globális kihívások politikai hangsúlyozása, ha egy közösség nem ismeri el belső értékeként a környezet megóvását, akkor nem fog forrásokat teremteni a környezeti neveléshez. Így alapvető kérdés, vajon formálhatók-e a helyi közösségek, alakítható-e értékrendjük, abban mekkora helyet kap a fenntarthatóság, a környezet, illetve a természet ismerete, védelme.

Javaslatok

Mindenkinek szóló javaslatok

1. Megfelelő anyagi alapok nélkül a legjobban kidolgozott stratégia is legfeljebb csak részeredményeket érhet el és fordítva: koherens program nélkül a legerősebb forrás sem gyakorolhat tartós hatást. Költségvetést csak meglévő tervhez lehet készíteni, forrásokat is a konkrét igények ismeretében kell keresni. Először tehát a fenntarthatóságra nevelés hosszú és rövid távú céljait, prioritási sorrendjét, majd az egyes konkrét célok elérésének stratégiáját, a megteendő konkrét lépések sorát kell meghatározni, ehhez lehet majd végül finanszírozási szerkezetet és forrásokat rendelni.

2. Sok a környezeti nevelésre támogatást kereső intézmény, alapítvány, egyesület és újabban gazdasági társaság. A mi dolgunk azzal törődni, hogyan tudnánk programjainkat összehangolva a versengést csökkenteni, a rendelkezésre álló forrásokat pedig hatékonyan felhasználni, illetve a szükség esetén bővíteni. Amit mi csinálunk, az nem térül meg hamar, de össztársadalmilag rendkívül fontos, és sok részterületen alulfinanszírozott. Fontos lenne ezért, hogy fel tudjuk mutatni eredményeinket, be tudjuk mutatni, hogy tevékenységünk mitől közjó, mitől értelmes befektetés?

3. A fenntarthatóság szempontjait az élet minden területének fejlesztésére írott különböző stratégiákba kell integrálni, ezzel tudjuk a különféle keretek között rendelkezésre álló források egymást erősítését biztosítani. Minél több programba integrálódnak a fenntartható fejlődés, a felelős viselkedés, a környezettudatosság értékei, annál több oldalról fejtenek ki pozitív hatást.

4. El kell érni, hogy az EU csatlakozás révén Magyarország számára is megnyílt, Európai Uniós Alapokban a társadalom környezettudatosságát erősítő célok, környezeti nevelési tartalmak hangsúlyosabb szerepet kapjanak, és az egész ÚMFT-t áthassák, a tervezéstől a megvalósításig.

5. A környezeti nevelés alapvető eszköze a helyi közösségek erősítésének, a társadalmi részvételre nyitottabb fiatal generáció felnevelésének is. Ezért forrásainak előteremtésében jobban kell támaszkodni a helyi közösségekre. Az iskolai, óvodai környezeti nevelőknek és a helyi környezeti civil szervezeteknek közösen kell dolgozniuk az önkormányzatokkal, a helyi vállalkozásokkal, rokon területen működő civil szervezetekkel a rendelkezésre álló helyi források fenntarthatóságra nevelést segítő felhasználásán és további források feltárásán, bevonásán. Közösen fejlesztenünk kell a több szektort bevonó (szektorközi) tevékenységeket. Ezek integráló hatásúak, igen hatékonyak lehetnek és a forrásaik több oldalról érkezhetnek.

6. A környezeti nevelés hagyományai között megtaláljuk az önkéntességet, de erre még jobban kellene támaszkodni, és számon is kell tartani. Ugyanakkor törekedjünk arra, hogy a kiemelkedő egyéni erőfeszítéseket végzők munkáját elismerjük, és hogy senki se éljen vissza az egyéni áldozatvállalással.

7. A környezeti nevelés eddigi eredményeinek, termékeinek, tapasztalatainak hatékonyabb átadása komoly forrást jelent. A jövőben tudatosabban kell építeni e tudás terjesztésére, a szükséges mechanizmusok kialakítására. Az ez irányba tett erőfeszítéseket össze kellene hangolni, a tudásmegosztás szervezésében is szektorközi együttműködésre van szükség.

Kormányzat

8. A Nemzeti alaptanterv és a Kerettanterv bevezetésével a környezeti nevelésre háruló új, hatalmas feladatok finanszírozása nincs megoldva. Szükség van a bővített támogatásokra, és a környezeti nevelési programok (erdei iskolák, terepgyakorlatok, stb.) normatív, más célra nem költhető támogatásának létrehozására (mint pl. a sport területén).

9. Az érdekelt tárcák dolgozzanak azon, hogy miként lehet kötelező és ennek megfelelően ingyenes valamennyi diáknak legalább négyévente egyszer az erdei iskola. Az oktatóközpontok, erdei iskola és erdei óvoda szolgáltatások infrastrukturális hátterének fejlesztése mellé az igénybevevői oldal támogatására is szükség van, hiszen résztvevők nélkül a legszebb oktatóközpont sem képes betölteni funkcióját.

10. A környezetvédelmi és az oktatási tárca vonjon be további tárcákat a környezeti nevelés, a fenntarthatóságért végzett szemléletformálás fejlesztésébe. A szakmai (munkaügyi, egészségügyi, gazdasági) elképzeléseknek megfelelően, a hosszú távú célok elérése érdekében összehangoltan írjanak ki pályázatokat.

11. A rendszeresen megvalósuló környezeti nevelési programoknak időben tervezhető, rendszeres, pályázati úton elérhető támogatása legyen, amely figyelembe veszi a tanév időbeosztásának realitásait. Például a nyári táborok támogatási pályázatait már legkésőbb az év legelején ki kell írni, a pályázatokat kora tavasszal el kell bírálni, az eredmények kihirdetéséről és az elnyert támogatási összegek átutalásáról időben gondoskodni kell.

12. A gyermek- és ifjúsági korosztály szemléletformálása mellett a felnőtt, aktív dolgozó, illetve a passzív munkapiaci státuszban levő, valamint az idősebb korosztályra és a nyugdíjas rétegekre is kiemelt figyelmet kellene fordítani. A munkahelyi biztonság növelésének, az élethosszig tartó tanulás stratégiájának egyaránt kiemelt területe lehet a fenntarthatóságra nevelés, és a környezettudatosság növelését célzó intézkedések.

13. A kormány hozzon határozatot arról, hogy ne részesülhessenek semmilyen EU-s, állami, önkormányzati és egyéb önkéntesen adható (közpénzből finanszírozott) támogatásban olyan magánszemélyek, cégek vagy egyéb szervezetek, amelyek megsértik (vagy a megelőző 3 évben megsértették) a környezetvédelmi jogszabályokat.

Önkormányzatok

14. Az önkormányzatok minden lehetséges, rendelkezésükre álló eszközzel (pl. helyi jogalkotás, humán erőforrás, támogatási alap, épület, szolgáltatások) támogassák a környezeti szemléletformálási programokat. Javasoljuk, hogy az önkormányzatoknál legyen környezeti nevelési alap (pl.: az éves költségvetés meghatározott része), amelynek elosztásába a helyi oktatási intézményeket és a helyi környezetvédő szervezetek képviselőit is vonják be.

15. A pályázati kiírások gyakran csak az önkormányzatot fogadják el pályázó szervezetként, az általa fenntartott, nem önállóan gazdálkodó (pl. oktatási) intézményeket nem. Ilyen esetekben az önkormányzat kötelessége a pályázói szerep felvállalása, a területén működő intézmények segítése a források elérésében.

Társadalmi szervezetek és különböző partnereik

16. Elő kell segíteni, hogy az igénybevevők (iskolák, óvodák) információkhoz jussanak a környezeti nevelési szolgáltatásokról (pl. sok civil szervezet szolgáltatásairól).

17. Ha módunk van rá, törekedjünk arra, hogy a támogatásokat elosztó testületekbe, kuratóriumokba környezettudatos, a fenntarthatóság jelentőségét ismerő személyeket, civil szervezeti delegáltakat juttassunk.

18. Lehetőleg minden környezeti nevelési szervezet tanuljon meg a pályázatokra figyelni, és a pályázati feltételeket betartva áttekinthető, világos célokkal és átgondolt költségvetéssel pályázni. Ahhoz, hogy legközelebb is sikeresen pályázhassunk, a vállalt tevékenységeket végre kell hajtani, és a támogatással az előírásoknak megfelelően el kell számolni.

19. Nagyobb források hatékony és kockázatmentes felhasználáshoz tudatos pénzügyi és szervezeti stratégiára van szükség. Mérhető eredményeket kell produkálni, ki kell találni, hogyan lesz a tervezett projekt eredménye számszerűsíthető?

20. A környezeti nevelők számára is előnyös, ha gazdaságilag több lábon állnak, működésüket nem egyetlen forrásra alapozzák, és nemcsak támogatásokat igyekeznek szerezni, hanem kölcsönösen előnyös együttműködéseket alakítanak ki más szervezetekkel, üzleti szereplőkkel, illetve szolgáltatásaikból bevételt is termelnek. Érdemes a környezeti nevelés forrásteremtő lehetőségeinek kiaknázására törekedni (pl. hulladékgyűjtési programok, megtakarítási programok, szolgáltatások, vállalkozások). Fontos azonban, hogy partnereinket, támogatóinkat úgy kell megválasztani, és olyan megállapodásokat kell kialakítani, hogy a partnerek/ támogatók ne használhassák ki a szervezetet, és ne legyen módjuk "zöldrefestésre" használni a kapcsolatot.

21. A személyi jövedelemadó 1 %-a jelentős forrása lehet minden civil tevékenységnek. Ezért a környezeti neveléssel foglalkozó civil szervezeteknek is törekedniük kell a jövőben e támogatás megszerzésére. Az 1% megszerzésére irányuló kampány egyben figyelemfelkeltés is lehet a szervezet, illetve a környezetvédelem témája iránt.

Irodalom

A „jótékonyság" vállalati stratégiája, Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, 2005. Szerk.: Kuti Éva, 136 o.

Bódi Gábor: Versenyhelyzetben - A civil szervezetek forrásszerzési lehetőségei az Európai Unióban, Századvég Kiadó, 2004, 360 o.

Bódi György: Hogyan szerezzük meg az állampolgárok adójának 1%-át? – KJK-KERSZÖV, 2001.

Bodó Balázs (felelős szerk.) Európai Uniós Pályázatok Kézikönyve, kiadó: Európa Média Kht., 2004.

Csizmár Gábor - Nemoda István : Hogyan szerezzünk pénzt? – KJK-KERSZÖV, 2001.

Czike Klára-Kuti Éva: Önkéntesség, jótékonyság, társadalmi integráció, Nonprofit Kutatócsoport és Önkéntes Központ Alapítvány, Budapest, 2006.

Garoznik, Elan – Brown, Simon (eds.): Environmental funding in Europe. One hundred and ninety profiles of foundations and corporate funders active in the environment in Europe and intercontinentally. Brussels, European Foundation Centre, 1998. 276 o.

G.Fekete Éva: Együtt! – de hogyan? – innovációk a kistérségi fejlesztésekben, MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs-Miskolc, 2001.

Kalmár Béla: Koldulás vagy partnerség. – Soros Alapítvány, Bp., 1996.

Kosztolányi I.: Forrásszerzés. – Ökotárs zsebkönyv 2.; Ökotárs Alapítvány; Bp., 1998.

Osborn, Nancy A.: A helyi közösség erőforrásai. – KN Szer-Tár – Műhelyszervezési kézikönyvek sorozat; Magyar Környezeti Nevelési Egyesület; Bp. 1998.

Pénzforrás – Gazella Kiadó, Budapest, 2002.

Perneczky László: Pályázatírás. – REC Magyar Iroda, Szentendre, 1998.

Projektfejlesztés, pályázatírás, szerk.: Perneczky László, Tanácsadók a fenntartható fejlődésért, 23 o.

Projektmenedzsment T-kit (képzési segédanyag), Mobilitás Nemzetközi Igazgatósága, Budapest, 2003., 110 o.

Toldy-Schedel Emil, Czippán Katalin, A. Rahman Nóra, Danny Hearty (szerk.): A partnerség praktikái – Hogyan készült a vakond nadrágja? Göncöl Alapítvány; Vác, 1997.

Néhány honlap, ahol érdemes elindulni

www.civilinfo.hu
www.eeagrants.org
www.eu.hu
www.greenfo.hu
www.kulturpont.hu
www.kvvm.hu
www.kvvmfi.hu
www.nfu.hu
www.nka.hu
www.nonprofit.hu
www.nca.hu
www.okm.gov.hu
www.okotars.hu
www.pafi.hu
www.palyazat.lap.hu
www.penzforras.hu
www.sansz.org
www.scholarship.hu
www.szmm.gov.hu
www.tka.hu
www.tff.hu
www.visegradfund.org
www.zpok.hu

Nemzetközi együttműködés, nemzetközi kapcsolatok

Vásárhelyi Judit (Csobod Éva 2003. évi szövegének felhasználásával)

A globális környezeti problémák, a természeti erőforrások túlzott használata, a globális felmelegedés, a biodiverzitás csökkenésének hatására a nemzetközi együttműködések megerősödtek, amint ezt a 1992-es riói, a fenntartható fejlődés kérdéseivel foglalkozó világméretű találkozó és az ezt követő megállapodások, újabb konferenciák és a kontinensen megerősödő pán-európai folyamatok is mutatják.

Az Európai Unió bővítésével a közép-kelet európai országokban végbemenő, felgyorsult társadalmi, gazdasági, politikai változások közös útkeresést tesznek szükségessé, a szomszédos országokkal való kormányzati és civil együttműködéseket igényelnek. A fenntartható fejlődés közös kihívás, s egyben a nemzetközi együttműködések fontos alapja a térség országai számára. A környezeti nevelés számára alapvető célkitűzés a fejlődés folyamatának ismerete, a pozitív és negatív hatások elemzése.

A környezeti nevelés célja és eszközrendszere a fenntartható fejlődés folyamatába ágyazódik, annak kritikus, a társadalom fejlődésének folyamatát befolyásoló eleme.

A globalizáció, a környezeti problémák globális kihívásai új feladatokat, távlatokat nyitnak, tartalmat adnak a nemzetközi együttműködéseknek, különösen az elektronikus háló, egy közös kommunikációs nyelv használatával. Az oktatás és nevelés, így a környezeti nevelés számára is feladat a magyar oktatás értékeinek megőrzése, és az új, európai és globális trendekhez illeszkedő értékek megteremtése, számolva az idegen nyelv ismeretének fokozott igényével.

Az európai kulturális környezet mindig hatott a hazai innovatív oktatási törekvésekre, természetesen nem függetlenül az ideológiai, politikai irányzatoktól. A XXI. század az európai kulturális környezetet a korábbinál változatosabbá tette az etnikai mozgások, a Kárpát-medencében és az Euro-Atlanti Régióban történő gondolkodás kapcsán. A környezeti problémák, katasztrófák pedig kikényszerítik az együttműködéseket.

Az Európai Unió „a tudás Európájáért” hirdetett hosszú távú programot, amely a tagországok gazdasági és társadalmi stabilitását a tudás társadalmának kialakításában látja.

Mindez a közoktatás és szakképzés területén olyan programokat igényel, amelyek ösztönzik az innovációt, a kutatást, a szakmai képzés erősödését, egyben a saját, a helyi értékek ismeretét, képviseletét. Nemzetközi szinten a környezeti nevelés fejlesztése számunkra is az uniópolgárság közös európai értékeinek kialakítását, országunk szociális, kulturális, környezeti értékeihez való illesztését jelenti. Ennek feltétele az idegen nyelvek ismerete, a nyelvi kompetenciák fejlesztése, annak érdekében, hogy a különböző kultúrák megértsék egymást, és az európai együttműködési hálózatok kialakítása meghatározott, a környezeti nevelést érintő, a fenntartható fejlődéshez kapcsolódó oktatási, nevelési témákban.

ENSz évtized: Tanulás a fenntarthatóságért

A 2005-2014 között időszakban az UNESCO által kidolgozott javaslat az évtized évenkénti témáira Fenntartható fogyasztás, Kulturális sokszínűség, Egészség és életminőség, Víz és energia,

Természetvédelmi területek mint tanulási színterek, Világörökség helyszínek mint tanulási színterek, Oktatás a fenntarthatóságért a tudástársadalomban, Társadalmi részvétel és jó kormányzás, A szegénység csökkentése és a fenntartható fejlődés, végül pedig a Generációk közötti igazságosság és etika.

A magyarországi környezeti nevelés és a nemzetközi kapcsolatok jelenlegi helyzete célját és kereteit tekintve több nemzetközi szervezet, kormányprogram, környezetvédelmi téma köré rendezhető. A nemzetközi kapcsolatokban résztvevők köre egyre bővül, a globalizáció és az Európai Unióhoz történő csatlakozást követően.

A hivatalos kormányzati programok mellett számos civil szervezet által kezdeményezett nemzetközi program működik, amely nemzetközi civil hálózatokra vagy az önkormányzatok és civil szervezetek együttműködésére épül. A kormányzat által támogatott nemzetközi környezeti nevelési programok közül említsünk néhányat:

- **OECD-ENSI hálózat** (www.ensi.org, www.okoiskola.hu)
  Helyi, iskolai kezdeményezésre, a környezeti szempontokat prioritásként kezelő iskolafejlesztésre épülő nemzetközi hálózat. A program két hazai eleme: ökoiskolák fejlesztése a fenntartható fejlődés elveire alapozva, illetve tanárképzés az akciókutatás módszereit alkalmazva. Az iskolák hazai hálózata évenként megrendezésre kerülő konferencián ad tájékoztatást a fejlesztési eredményekről, ill. közös iskolafejlesztési terveket készít, tanártovábbképzést tart.

- **GLOBE program hálózata** (www.globe.gov , www.irisz.sulinet.hu /globe)
  Globális környezeti nevelési program, Washington székhellyel. Célja információgyűjtés, továbbítás, feldolgozás a helyi és globális környezeti problémákról. A hazai iskolák hálózata a nemzetközi hálózat része. Az iskolák által gyűjtött környezeti információk egy nemzetközi és hazai adatbázisban tárolódnak. A Globe-iskolák hazai programjához rendszeres tanárképzés tartozik az ELTE közreműködésével.

- **Science across Europe** - Természettudományokkal Európán keresztül (www.oki.hu/sae).
  A program a természettudományok több földrészen keresztül nyúló társadalmi szerepét hangsúlyozza. A Science accross the World leszármazottja. Egy világméretű nemzetközi pedagógiai hálózat, amely módszertani, kommunikációs készségfejlesztő jellegű, az Internet hálózaton működik, 6 nyelven. A környezeti nevelés szempontjából a globális környezetvédelmi problémák természettudományos megközelítésével foglalkozó, Internetet rendszeresen használó iskoláknak, pedagógusoknak ajánlott.

- **A Zöld útipakk** (Green Pack) című, tanárok számára készült új környezeti nevelési oktatócsomagot 2003-ban mutatták be Budapesten. A csomagot a Közép és Kelet-Európai Regionális Környezetvédelmi Központ (REC) fejlesztett ki a Toyota 2001 Környezetvédelmi Pályázati Program támogatásával, és az iskolai tantervben széleskörűen használható oktatási anyagokat tartalmaz. A Zöld útipakk kifejlesztésében magyar, lengyel és bolgár szakértők vettek részt. Az oktatócsomag ingyenesen került 1000 magyar iskolába segítve a tanárokat abban, hogy a környezetvédelem és a fenntartható fejlődés elveit megismertessék diákjaikkal. A gondosan kialakított oktatócsomag tanári kézikönyvet tartalmaz tanári óratervekkel, tanulói adatlapokat, egy videokazettát oktató filmekkel és videoklipekkel, és számos környezeti témával foglalkozó interaktív CD-ROM-ot. Az oktatócsomag nem egyszerűen az összegyűjtött ismeretekre helyezi a hangsúlyt, hanem az értékteremtésre, a környezettudatos viselkedésre az iskolában és a társadalmi élet különböző

területein. A 22 környezeti téma kibővített ismereteihez problémafelvető feladatok is tartoznak, ezek többféle módon közelítik meg az adott problémát. A problémák megtárgyalásán keresztül a tanárok és a diákok mélyebben foglalkozhatnak azokkal a konfliktusokkal, amelyek a környezetvédelem a gazdaság fejlődését érintik. A gondolkodtató feladatok a különböző vélemények megismerésének fontosságára és a konszenzuskeresésre is iránymutatóak.

Múzeumpedagógia

A közös európai programként radikálisan megújuló múzeumok ésa tárgypedagógia, múzeumpedagógia hazánkban is széles körben terjed. A müncheni Deutsches Museum „Az iskola és a természettudományi múzeum: együttműködés az oktatás, tanulás és felfedezés fejlesztésére" című, tanároknak és múzeumpedagógusoknak immáron ötödszörre megrendezett műhelytréningjén mind a résztvevők, mind az oktatók közt évről évre vannak magyarok. Az MKNE-n belül múzeumpedagógiai szakmai csoport is működik, és kiadványokat is jegyez.

- **BEAGLE** – a nemzetközi projekt célja az élővilág sokféleségének megőrzése. A programhoz hazánkban 50 iskola csatlakozott. Pedagógusai kétnapos felkészítő tréningen, módszertani és gyakorlati ismertetőn vehettek részt, s kézhez kapták a részletes tanári útmutatót, és oktatási segédanyagokat (köztük egy határozókulcsot, mely a már népszerű FSC-s határozókulcsok mintájára készült el). A tréningen a website magyar nyelvű oldalainak kezelését, az adatok felvitelét és a diákokkal végzendő terepi feladatokat is gyakorolhatták a tanárok. Nemzetközi szinten idáig több mint 600 diákcsoport regisztrált. Magyarországon 35 iskola 52 osztálya dolgozik aktívan, a többiek még nem töltöttek fel adatokat, így a rendszer sajátságai miatt részben „láthatatlanok", de már regisztráltak. Május 22-én, a Biodiverzitás napján a projekttel kapcsolatosan fotópályázatot hirdetnek meg. Az összes anyag már letölthető a projekt nemzetközi honlapjáról is www.beagleproject.org. A 2010. február 15-én startoló honlap további 5 évig áll az iskolák rendelkezésére.

  A **SUPPORT Comenius Hálózat** célja a fenntarthatóságot szolgáló oktatás és nevelés elősegítése Európa-szerte. Magyarországról az MKNE, az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet és az MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézete (Vácrátót) vesz részt partnerként a együttműködésben. A hálózat fejlesztésében interaktív honlap készül, amely kiszámolja egy osztály CO2 kibocsátását az iskolába járás szokásai alapján, mely alapján lehet beszélgetni gyerekekkel a klímaváltozás okiról, következményeiről, csökkenéséről, és az alkalmazkodásról, kapcsolatot lehet építeni más országok tanulóival, iskoláival. Az adatok nemzetközi adatbázisba kerülnek. A projekt keretében esettanulmány gyűjtemény és könyv készül azokról a jó példákról, amelyben az iskolák tudományos megközelítést alkalmaznak, együttműködnek kutatókkal és/vagy a helyi közösséggel a fenntartható fejlődést szolgáló oktatás terén. http://support-edu.org/node/96

- A **Carbon Detectives**, magyarul a Szén-dioxid Nyomozók nemzetközi környezettudatos diák közösség, az EU egy projektje, mely a 8 – 14 éves diákoknak és tanáraiknak szól. A gyerekek tanáraik segítségével kinyomozzák, hogy az iskolai életük során milyen területeken és milyen mértékben keletkezik szén-dioxid. A projekt célja továbbá, hogy a gyerekek ötleteket gyűjtsenek, terveket készítsenek, miként lehetne a felesleges szén-dioxid kibocsátást csökkenteni. Ezekkel az ötletekkel és tervekkel az iskolai Szén-dioxid Nyomozó csoportok versenyre kelhetnek tíz európai ország iskoláinak csoportjaival a 2010/11-es tanévben. A verseny záróeseménye 2011. júniusában lesz. A tíz hazai nyertes Szén-dioxid Nyomozó csoport közül az első nemzetközi környezetvédelmi programon vesz részt. Nemcsak a versenyre készülő csoport, hanem az iskola többi diákja is találkozhat a klímaváltozás és a szén-dioxid kibocsátás kérdéseivel, ezt részletesen kidolgozott

tanterv segíti (www.carbondetectives.hu). A projekt során a diákok megtudják iskolájuk CO_2 lábnyomát, csökkenthetik az iskolájuk energia számláját, nemzetközi kapcsolatokat építhetnek ki, partneriskolákat találhatnak és a projekt a 2010-11-es tanév Környezeti Nevelési munkatervébe jól beilleszthető

A felsorolt és más nemzetközi programok nyilvánosak, interneten keresztül elérhetőek. A programok eredményei széleskörű ismertetést igényelnek, hogy az iskolák, pedagógusok nagyobb köréhez eljussanak.

Hasonló módon nemzetközi együttműködések vannak a felsőoktatásban (mint a PLANET), vagy a szakképzésben is, valamint a nem oktatási intézményekhez kötődő programokban. Számos egyéb nemzetközi program működik, pl. Riverwatch, Project-Wet., Project-Wild, a British Council programjai, stb., amelyeknek hazai résztvevői vannak, listájuk összegyűjtésre vár.

Nagyon fontosak a Kárpát-medencét mint ökológiai egységet érintő, a határmenti, határon átnyúló programok, a többnyelvű kiadványok (pl.az Ipoly füzetek, A határon átnyúló együttműködés irányvonalai, stb.). Civil szervezetek már 1992 óta dolgoznak folyamatosan határon túli zöld szervezetekkel (tudás- és forrásmegosztás, digitális kommunikáció, stb). 2010–ben már a második „Erdélyi és magyarországi környezet- és természetvédelmi civil szervezetek szakmai találkozójá"-t rendezik, a legmagasabb szintű kormányzati részvétellel, nagy érdeklődés mellett. Hazánkban e szervezetek már a 20. találkozójukat tartják, amelyet szintén látogatnak a szomszédos országokból is érkező könyezetvédők.

Az Európai Unióhoz való csatlakozás kedvez a környezeti nevelés és nemzetközi kapcsolatok kiszélesedésének. A Socrates, Comenius programok az iskolai hálózatok építését, tanárképzést, iskolai programok cseréjét támogatják. (www.om.hu, www.tpf.iif.hu/socrates)

A nemzetközi szervezetek munkájában való részvétel célja a nemzetközi együttműködés adott formáinak kialakítása, amelyen keresztül lehetővé válik a globális folyamatok, az Európai Uniós csatlakozás megértése, a globális, regionális problémák megoldásához való hozzájárulás.

Végül meg kell említeni azt a sajátságos „környezeti nevelést", amely az európai támogatások mentén, a Nemzeti Fejlesztési Tervek Operatív Programjai keretében kiírt pályázatok megírása, odaítélése és értékelése keretében folyik. Az EU horizontális elveinek, a fenntarthatóságnak, az esélyegyenlőségnek, a partnerségnek és a területi kiegyenlítődésnek valamennyi pályázat, projekt meg kell feleljen. E fejlesztések érdekében szerzett környezeti ismeretek a felnőtt lakosság szemléletét formálják.

Javaslatok:

A kormányzatnak

1. A nemzetközi kapcsolatok diplomáciai jellegűek. Javasoljuk az „Európai Polgárrá válás" programon belül olyan program kidolgozását, amely a hazai és nemzetközi környezetet érintő folyamatok, a környezeti értékek, a kommunikáció és a megállapodások témáival foglalkozik. Ez a program erősíthetné a nemzetközi együttműködések hatékonyságát. További lehetőségek feltárása érdekében is keresni kell a kapcsolatot a külügyi tárcával.

2. A nemzetközi pályázatok nagy része kiegészítő források biztosítását igényli. Javasoljuk, hogy a kormányzat fordítson figyelmet a külföldi pályázatokhoz szükséges kiegészítő támogatások biztosítására, hogy minél többen, sikeresebben pályázhassanak nemzetközi pénzforrásoknál.

3. A Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium és az Oktatási Minisztérium között múltbéli megállapodás a környezeti nevelés fejlesztésére nagy előrelépés volt. Visszaállítását javasoljuk, továbbá egyszersmint, hogy a megállapodás foglalkozzon a környezeti nevelés nemzetközi kapcsolatait tartalmazó adatbázis kialakításával (kormányzati és civil kapcsolatok, beszámolók, eredmények), majd a Külügyminisztérium bevonásával fejlessze a nemzetközi együttműködést.

4. A határon túli magyarok fokozódó együttműködési igénnyel jelentkeznek a környezeti nevelés területén ezért, és a környezeti problémák és eredmények határokon átnyúló természete miatt, erre kiemelt figyelmet kell fordítani. Javasoljuk felmérni a szomszédos országokban élő magyarokkal, a közös környezeti problémákra figyelő környezeti nevelési együttműködés jelenlegi helyzetét, további javításának lehetőségeit. Hasznos lenne ezek támogatási lehetőségeit is felmérni, szélesíteni.

5. A határon túli magyarok számára javasoljuk a tanárképzés, iskolafejlesztés témájában az együttműködés lehetőségeinek megteremtését a közoktatási, felsőoktatási intézmények, civil szervezetek bevonásával, az Oktatási Minisztérium vagy egy civil szervezet koordinálásában.

Minden szereplőnek

6. Fokozott nemzetközi együttműködés kialakítását javasoljuk a környezeti nevelés területén, regionális és globális szinten, a környezeti problémák nemzetközi vetületeit és azok pedagógia vonatkozásait figyelembe véve. Meg kell oldani a hatékony részvételt és érdekképviseletet a környezeti nevelést és a fenntarthatóságra nevelést meghatározó nemzetközi programokban.

7. Az informatika, a nyelvtudás, a komplex környezeti problémák új típusú kompetenciák, interdiszciplináris területekhez illeszkedő képességek kifejlesztését igénylik. Javasoljuk az „európai polgárrá válás" folyamatában a környezeti nevelők számára nemzetközi továbbképzési lehetőségek kialakítását a Socrates, a Comenius III. programon belül.

8. Szorgalmazzuk a tapasztalatcsere programokat, mert a személyes kapcsolatok kialakítása a legjobb biztosítéka az együttműködések kialakításának és fenntartásának. Mennél több fiatalt kell bevonni ebbe a munkába, hogy motiváltak legyenek és hogy bővüljön a résztvevők köre. A jelenleg különböző formában működő nemzetközi kapcsolatok, találkozók, táborok, hasznos, létező együttműködések. Javasoljuk, hogy amennyiben mód van rá, ezek egészüljenek ki további környezeti nevelési programokkal, pl. a környezeti attitűd alakítása, a komplex környezeti problémák megelőzésére való nevelés területén.

9. Az IUCN Nemzeti Nevelési Bizottsága folyamatos kapcsolatot tart az európai Környezeti Nevelési és Kommunikációs Bizottsággal. Várjuk, hogy a Bizottság segítsen az európai kapcsolatok javításában a fenntartható fejlődés és oktatás, nevelés területén. Hasonló segítséget várunk az IUCN más bizottságaiban működőktől, a WWF-től, és más nemzetközi szervezetektől, azok magyar tagjaitól.

10. Több bilaterális együttműködés, támogatás eredményeként (pl. Ausztria, Dánia, NAAEE) születtek magyar nyelvű kiadványok, pedagógiai programok. Javasoljuk, ezek széles körben történő

megismertetését, kiemelve az adaptáció fontosságát, a megjelent kiadványok felhasználásának hazai lehetőségeit.

11. A hazai legfontosabb eredményeket, módszereket, dokumentumokat le kell fordítani idegen nyelvekre. Büszkék lehetünk arra, mennyi mindennel járulunk hozzá a környezeti neveléshez nemzetközi mértékben is.

Irodalom

Beddis, Rex – Mares, Cherry: A new approach to primary school linking around the World. [H.n.], Avon County Council – Tidy Britain Group Schools Research Project, 1988. 53 o.

Beddis, Rex – Mares, Cherry: School links international. A new approach to primary school linking around the world. Wigan, Tidy Britain Group, 1988. 53 o.

Education for international co-operation and peace at the primary-school level. Paris, Unesco, 1983. 138 o.

Esser, Johannes: Mit Kindern Frieden und Zukunft gestalten. Grundlagen für die Kindertagesstättenarbeit. 2. durchgess. und erw. Aufl. Mülheim an der Ruhr, Verlag an der Ruhr, 1992. 175 o.

Havas Péter (szerk.): Környezeti nevelési együttműködés, OECD-ENSI Magyarország. OKI, 2002.

Mares, Cherry: Our Europe. Environmental awareness and language development through school exchanges. Wigan, Tidy Britain Group, 1985. 72 o. + 25 munkalap

Nevelés a változó világban. Jelentés a globális nevelésről szóló szemináriumról, Budapest, 1991. október 24-27. Bp. Aula, 1992. 42 o.

Savitt, William (ed.): Teaching global development. A curriculum guide. Notre Dame, IN – London, University of Notre Dame Press, 1993. x, 357 o.

Trzyna, Ted (ed.): World directory of environmental organizations. A handbook of national and international organizations and programs. 6. ed. Sacramento, CA, California Institute of Public Affairs – London, Earthscan, 2001. 263 o.

IV. Az intézményes környezeti nevelés – oktatás – képzés

Az életkorok sajátosságai

Victor András

A környezeti nevelés élethosszig tartó folyamat, születéstől az élet végéig tart. A (természetes és mesterséges) környezettel kapcsolatos alapvető attitűdök már az egészen korai gyermekkorban kialakulnak, ugyanakkor még az idősek szemlélete is alakulhat. Minden életkorra figyelnünk kell tehát.

Az egyes életkoroknak – belső meghatározottság és külső (társadalmi-kulturális) hatások következtében – kisebb-nagyobb mértékben eltérőek a sajátosságaik, s ehhez a környezeti nevelésnek értelemszerűen viszonyulnia kell. Azt is figyelembe kell vennünk, hogy az egyes életkori szakaszok nagyon rugalmasan és rengeteg egyéni eltéréssel épülnek egymásra.

Helyzetkép

Az elmúlt évtizedek (és évek) pedagógiai törekvései – a képességfejlesztés, illetve a kompetenciafejlesztés középpontba állítása – ellenére hazánkban a családi és iskolai nevelési szemlélet is túlzottan a listázható, mérhető követelmények teljesítését helyezi a központba. A pedagógusok gyakran túl nagy hangsúlyt tesznek a kimeneti eredményre, s a növendékkel szemben olyan elvárásokat erőltetnek, amelyek csak a felnőttekkel – vagy legalábbis egy későbbi fejlődési szakasszal – szemben volnának jogosak. Pl. olyan gondolkodás- és tevékenységrendszerre késztetik a gyereket, amely nem a saját fejlődés-lélektani állapotának felel meg, hanem egy majdaninak. Abból indulnak ki, hogy célszerű már gyerekkorban szorgalmazni a felnőttekre jellemző viselkedést – hogy úgymond legyen elég idő gyakorolni. Pedig éppenséggel a gyermeki viselkedésformák egészséges kiélése vezet a felnőttségre. Ez a „fölfelé figyelő" pedagógia – rejtett tantervi hatásként – szülő és pedagógus közös játszmája, amelyben alárendelődnek a fejlődés-lélektani szempontok. Ez a probléma nem kifejezetten a környezeti nevelés sajátsága, de természetesen ott is jelentkezik.

Az alábbiakban áttekintjük az egyes életkorok azon jellemzőit, amelyek a környezeti nevelésben fontosak lehetnek, s amelyek – tapasztalataink szerint – a fent jelzett ok miatt leggyakrabban sérülnek.

Csecsemő- és kisgyermekkor

Életünk első három éve a környezettel való kapcsolatot tekintve is meghatározó. Ekkor formálódnak a személyiség alapjai, ekkor különül el az Én és a nem-Én (azaz a Környezet), erre az időszakra esik a világ sokféleségének, szépségének, érdekességének első, döntő élményű megtapasztalása. Kiemelt fontossága van ebben a folyamatban a családnak s azon belül is az érzelmi alapozásnak.

Probléma: Különböző okok miatt sok családban ingerszegény körülmények között nőnek fel a gyerekek, s így nem alakul ki bennük a világ szépségére – és általában a környezeti értékekre – való fogékonyság sem.

Óvodások

Az óvodás (kb. 3-6 éves) meghatározó tevékenységi formája a játék, legfontosabb lelki „eledele" a mese. (A felnőttek is játszhatnak, de nagy baj, ha egy felnőttnek még mindig a játék a fő

tevékenysége.) Az óvodás nyitottsága, kíváncsisága végtelen (ld. a *mi ez?*, majd később a *miért?* korszakot!), s ezen keresztül – környezeti szempontból is – értékes ismeretekre tesz szert. „Meglelkesíti" a világot, számára a tárgyak is érző lények; s ő maga is érzelmi telítettséggel fordul mindenhez. Ezek a sajátságai kiváló alapot adnak a természettel, környezettel kapcsolatos pozitív értékrendszerének kialakításához.

Az óvodások alapvető tanulási módja az utánzás: a felnőtt viselkedésmódok, minták követése. Meghatározó tehát, hogy a környezetében élők saját életükkel miféle példákat mutatnak nekik.

Probléma: Némely pedagógus nem az óvodás spontán kíváncsiságából indul ki, hanem egy általa előre megtervezett, kötött „tananyagból". Mások minél hamarabb kiküszöbölendő tévedésnek tartják a világ meglelkesítését. A leggyakoribb nevelési hiba azonban a rossz viselkedési minta „bemutatása".

Kisiskolások

A kisiskolás (kb. 6-10 éves) eleinte még mindig utánozva tanul; úgy viselkedik pl. az erdőben, ahogyan mi. Később azonban kezd már áttérni a külső minták szerinti viselkedésről saját belső mintáinak kialakítására és követésére. Rajtunk múlik tehát, hogy mifajta minták alakulnak ki benne.

Az ilyen korú gyerek még mindig elsősorban a mesét és a játékot szereti – még ha más mesét is, mint az óvodás. Ezért környezeti nevelésének is mesélősnek és játékosnak kell lennie. Nem igazán érdeklik a környezetvédelem alapelvei, de szívesen hallgatja pl. a vízcsepp kalandjairól szóló mesét (amelyben egyébként szót lehet ejteni ezen alapelvekről is!). Játékként érdekelheti pl. a csírázás *jelensége* (mint „csoda"), de nem foglalkoztatják a csírázás *feltételei*. Számára most még nem a törvényszerűségek megállapítása s az odavezető oknyomozó vizsgálódás a cél (ez majd néhány év múlva lesz a sajátja), hanem maga a tevékenység mint jó játék.

Probléma: Némely pedagógus (cseppentett nevelői jó szándékból – és a társadalmi elvárásokat közvetítve) „megfejeli" a gyerekek játékát (meséjét), s erőnek erejével beletesz valami magasabb szempontot, ill. tevékenység-formát. Pl. kísérletté fokozza a csíráztatás-játékot.

Kiskamaszok

A kiskamaszok (10-13 évesek) már nem követik egyértelműen a felnőtt társadalom mintáit; kezdik kialakítani saját, belső mintáikat. Kulcskérdés – és a mi felelősségünk –, hogy pl. a természettel szemben miféle erkölcsi modelleket alakítanak ki.

Erre a korcsoportra az ellenállhatatlan versenyezhetnék, a csillapíthatatlan munkakedv és a szenvedélyes gyűjteménykészítés jellemző. Ezek a tulajdonságok nagyon hasznosak lehetnek egy jó pedagógus kezében, hiszen az ő irányításával pl. abban versenyezhetnek, hogy ki tanul meg több növénynevet (akár latinul is), ki ismer föl több ásványt, ki tudja több veszélyeztetett faj eszmei értékét, ki tudja felsorolni a Duna összes balparti mellékfolyóját, ki ismer több helyi kulturális értéket stb. Ha megtaláltuk azt a témát és tevékenységformát, amiben kedvükre versenyezhetnek, akkor „a csillagokat is lehozathatjuk velük az égről". Ezen alapszik a kis-tizenévesek legendás munkakedve.

Ugyanez érvényes a gyűjtőszenvedélyre is. Jó nevelő irányításával készíthetnek gyűjteményt (egye fene!

– akár a Forma 1 sztárjainak arcképei mellett) a védett fajok képeiből, termésekből, életnyomokból, lehullott levelekből, kavicsokból stb. is.

Probléma: Némely pedagógus nem találja meg a kiskamaszoknak való feladatot, vagy nem tudja azt elfogadtatni velük. Ilyenkor a gyerekek „haszontalanságokra" pazarolják energiájukat, a tanár pedig nem bír velük, és negatívumként éli meg az „energia-túltengésüket".

Kamaszok

A kamaszok (12-16 évesek) számára fontosak a törvényszerűségek; keresik a természeti és társadalmi törvényeket is. Ők a környezeti szabálysértők legkönyörtelenebb bírái, a természet legelszántabb védői. Központi problémájuk az Én-azonosság keresése, ez pedig döntő a környezethez való viszonyulás és értékrend kialakulása szempontjából is. Ekkorra érik meg az időészlelésük is annyira, hogy lehetségessé válik jelen életvitelük környezeti hatásait a jövő felől vizsgálni.

A kamaszok szélsőségekben gondolkodnak és éreznek, a középút keresése nem az ő stílusuk. (Ebben az európai filozófia és logika azon „hagyománya" is szerepet játszik, amely „vagy igen, vagy nem" kategóriákban gondolkodik, s alig ismeri a komplementáris látásmódot.) Ebből – az általános pedagógiai nehézségeken túl – a környezethez való viszonyukra nézve is adódik buktató: míg a környezeti gondolkodásmód sokszempontú, dialektikus és rendszerszemléletű, addig a kamasz gondolkodására az egyszempontúság, a leegyszerűsítő túlzások és az „imádom-utálom" szélsőségei jellemzők. Míg a környezeti gondok megoldása a mérlegelő dialektikát, az *is-is* szemléletet igényli, a kamaszok sokkal jobban szeretik a kizáró *vagy-vagyot*.

Probléma: Némely pedagógus megpróbálja rászorítani a kamaszokat a dialektikus, ökologikus gondolkodásra. Abból a szempontból igaza is van, hogy felnőttként csak ezzel a gondolkodásmóddal tudnak majd boldogulni a környezeti problémákkal. Ugyanakkor azonban téved, amikor azt hiszi: jót tesz azzal, ha az adott fejlődés-lélektani sajátosságok ellenében minden áron erőlteti a felnőttkorra jellemző gondolkodásmód szerinti viselkedést.

Ifjak

Az ifjak (16-22 évesek) is szenvedélyes, harcos környezetvédők lehetnek, mert elfogadott elveiket végletesen követik és követelik. Vagy konformizmusra (a társadalom siker-stratégiáihoz való idomulásra) kényszerülnek, vagy megkérdőjelezik a felnőttek fennálló rendjét, és keményen vitatkoznak. Társadalmi szervezetekben igen aktívak lehetnek. Idejükből, energiájukból szívesen áldoznak kisebbekre; ifivezetőként igen fontos környezeti nevelői feladatokat vállalhatnak.

Probléma: Sok felnőtt nem a jövő értékeiért harcolót, hanem a vele szemben álló ellenséget látja az ifjúban, s ezért nem is meri rábízni a kisebbeket vagy az ügyeket.

Felnőttek

Az érett felnőtt – akármi is a foglalkozása – felelős tagja a társadalomnak annak minden szintjén, az egyéntől, a családtól az emberiségig. Ennek a könyvnek szinte minden fejezete arról szól, hogy a felnőttek – magánéletükben és munkájukban – mit tehetnek a környezeti nevelés érdekében.

Külön téma a *nyugdíjas* korosztály. A nyugdíjasok ellentmondásos helyzetben vannak. Felhalmozott tapasztalatuk hatékony tényező, viszont sok szempontból esetleg túlhaladott is lehet. Viszonylag fölszabadult kapacitásuk a környezeti nevelés számtalan területén lehetne hiánypótló erőforrás.

Probléma: A felnőttekkel kapcsolatban az a leggyakoribb gond, hogy sokan nem igazán felnőttek, inkább csak *nagykorúak*: lelki és szellemi életük kisebb-nagyobb területein ifjúként, kamaszként vagy akár kisgyermekként gondolkodnak és viselkednek. Pl. létfontosságú számukra a játék vagy a gyűjteménykészítés. (Életük más területein ugyanezek az emberek lehetnek felelősségteljes, igazi felnőttek!)

Sok felnőtt nem igazán hisz (vagy nem is akar hinni) abban, hogy ő maga is megváltozhat pl. környezeti értékeit, hozzáállását, viselkedését tekintve. Ez pedig azért baj, mert így értelemszerűen másra – a következő nemzedékekre – hagyja, másra hárítja a feladat megoldását. Ennek a jelenségnek föltehetően az az egyik gyökere, hogy hazánkban az elmúlt évszázadban, de a rendszerváltás óta sem alakultak ki eléggé az állampolgári felelősségvállalás hagyományai.

Javaslatok

1. Az egyetemek pedagógiai műhelyei – civil szervezetekkel karöltve – tárják föl a környezeti nevelési módszerek korosztály-függését, dolgozzák ki, hogy az egyes életkorok általános sajátságait hogyan lehet összehangolni a személyre szóló jelleggel (hiszen a környezeti nevelés is az egyénre, a teljes emberre irányul). A környezeti nevelők vegyék jobban figyelembe a fejlődéslélektani törvényszerűségeket (az „életkori sajátosságokat").

2. A környezeti neveléssel kapcsolatos oktatáspolitikai dokumentumok – ide értve az iskolák pedagógiai és környezeti nevelési programjait is – valamint a pályázatok legyenek tekintettel az életkori sajátosságokra.

3. Szemléleti-módszertani segítséget kell adni a családoknak (és a bölcsődéknek) abban, hogy miképpen gazdagíthatják a kisgyermekek környezetükhöz való kapcsolatát, hogyan erősíthetik a pozitív attitűdöket.

4. Az óvodákban méltó helyet és szerepet kell adni a játéknak és a mesének – beleértve a tárgyak meglelkesítését is. Működjenek játékra specializált műhelyek. Jelenjenek meg olyan játékgyűjtemények, amelyek a környezeti nevelés szempontjából is tanulságosak.

5. A kisiskolásokkal foglalkozók őrizzék meg a játék és a mese fontosságát. Ajánlott tevékenységforma pl. a növények és állatok megismerése és elnevezése, a távcsővel való barátkozás, a patak vizének vizsgálata, a természet utáni vagy fantázia szerinti rajzolás-festés-gyurmázás, a természeti anyagokból való sajátkezű játék- és díszkészítés.

6. A kiskamaszok nevelői keressék meg azokat a versenyjellegű és gyűjteménykészítéssel kapcsolatos tevékenységformákat, amelyek kellően motiválják őket. Ilyenek pl. a vetélkedők, a környezet-helyreállítási akciók (lehetőleg fizikai tevékenységet is igényeljenek), a csapatversenyek.

7. A kamaszokkal foglalkozó pedagógus ne akarjon azonnal beavatkozni, ha tanítványa egymást kizáró szélsőségekben látja a világot, „szent elveket" fogalmaz meg és követ. Ez csak megalapozza azt, hogy majd felnőttkorában legyen mit dialektikus, ökologikus gondolkodásmóddá „oldania".

8. Az ifjak esetében szorgalmazni kell az ifivezető szerep lehetőségeit; az ifjúsági mozgalmakban több lehetőséget kell adni az ifjaknak.

9. Segíteni kell a felnőtt korosztályt abban, hogy változtasson életvitelén, pl. azzal is, hogy megadjuk a hitét saját megváltoztathatóságában.

10. A nyugdíjasok számára az iskolai, mozgalmi, lakótelepi, települési és egyéb közösségekben nyíló környezeti nevelési lehetőségeket föl kell tárni, megszervezésükhöz segítséget kell nyújtani.

Irodalom

Bones, David (ed.): Getting started. A guide to bringing environmental education into your classroom. Ann Arbor, MI, NCEET, 1994. 138 o.

Cole, Michael – Cole, Sheila R.: Fejlődéslélektan. Osiris, 2003.

Cullen, Sara (összeáll.): Környezeti nevelési gyakorlatok. Játékok és kísérletek kisdiákok számára. Bp. Peace Corps Hungary, 1995. 110 o.

Havas Péter (szerk.): Kisiskolások környezeti nevelése. Bp. Alapítvány a Magyarországi Környezeti Nevelésért, 1993. 77 o. (Réce-füzetek 1.)

Kontra György: A gyermek egészséges fejlődése. Kossuth Kiadó, 1974.

Kontra György: Karácsony Sándor, a nagyhírű professzor. BIP, 2003.

Labanc Györgyi (szerk.): Óvodások környezeti nevelése. Bp. Alapítvány a Magyarországi Környezeti Nevelésért, 1998. 148 o. (Réce-füzetek 5.)

Molnár V. József: Ég és föld ölelésében. Tanulmányok a gyermekvilágról. Pécs, Örökség Könyvműhely, 1998. 83 o.

Palmer, Joy – Neal, Philip: A környezeti nevelés kézikönyve. Körlánc, 2000.

Project WILD. K-12 activity guide. Houston, TX, Western Regional Environmental Education Council, Inc., 1992. xiii, 386 o.

Victor András: A környezeti nevelés rendszere. Iskolakultúra, 1993/24. pp 3-23.

Iskolás kor előtti környezeti nevelés

Labanc Györgyi

A környezeti nevelés fontosságát, személyiségformáló, szokásalakító erejét ma már senki sem vitatja, sőt egyre többen valljuk, hogy ez a nevelés fonala, és a nevelés tevékenységeit (játék, vers, mese, ének, zene, énekes játék, rajzolás, mintázás, mozgás stb.) gyöngyként fűzzük fel rá, így lesz komplex egész. *A környezeti nevelés alapozza meg a gyerekek tapasztalatait, ami később ismeretté, egész életre szóló tudássá alakul.* A környezeti nevelés folyamatában szerzik meg a gyermekek azokat a tapasztalatokat, amelyek később ismeretté, ismeretrendszerré, majd egész életre szóló tudássá válnak.

A környezeti nevelésnek is alapelve, hogy „a születés előtt kilenc hónappal kezdődik". Ha ennyire nem is megyünk most vissza, azt mindenképpen hangsúlyoznunk kell, hogy mivel az emberi társadalom alapsejtje a család, a családban tapasztalt viselkedési, fogyasztási, életvezetési szokások alapvetően meghatározzák az ott nevelkedő gyermek környezeti érzékenységét (ld. Család, háztartás, életmód c. fejezet). A környezeti értékek már az iskoláskor előtt alapozhatóak.

Minthogy az intézményes nevelés kezdete az óvoda, az óvodai környezeti nevelés *alapozó jellegű,* így meghatározó szerepet játszik az egyén környezetkultúrájának alakításában.
A környezeti nevelés célja és feladatai az óvodában:

- olyan szokások, szokásrendszerek, viselkedési formák megalapozása, olyan képességek és készségek tudatos fejlesztése, amelyek elősegítik a természetes és az ember által épített, létrehozott környezettel – pontosabban az ott lévő értékekkel – való harmonikus kapcsolat, a környezeti problémák iránti érzékenység, a helyes értékrendszer, a természet-, és a környezetbarát magatartás alapjainak megteremtését;
- a gyermek közvetlen környezetében lévő világ értékeinek megismertetése, megszerettetése;
- a természeti és társadalmi környezethez fűződő pozitív érzelmi viszony alakítása;
- az élő és élettelen környezeti tényezők leglényegesebb összefüggéseinek megláttatása a helyi sajátosságok felhasználásával;
- a környezettudatos életvitel kialakítása (az energiával; vízzel, árammal való takarékoskodás, a pazarlás elkerülése);
- A játék, különösen a szenzitív játék személyiségformáló, képességfejlesztő hatásainak a jelenleginél tudatosabb alkalmazása.

Helyzetkép

Az 1996-ban megjelent Óvodai Nevelés Országos Alapprogramja a következőket írja: „Az óvoda a gyermek érdeklődésére, kíváncsiságára, mint életkori sajátosságára építve biztosítson a gyermeknek változatos tevékenységeket, melyeken keresztül tapasztalatokat szerezhet a természeti és társadalmi környezetről."

Az ebből következő feladatokat is pontosan megfogalmazza: Az óvodapedagógus feladata, hogy tegye lehetővé a gyermek számára a környezete tevékeny megismerését, biztosítson alkalmat, időt, helyet, eszközöket a spontán és szervezett tapasztalat- és ismeretszerzésre, a környezetkultúra és a biztonságos életvitel szokásainak alakítására."(Melléklet a 137/1996.(VIII. 28.) Kormányrendelethez, 12-13. p.)

E feladatok megvalósítását a 3-6 éves gyermekek életkori jellemzői teszik lehetővé:

- érzelmileg kötődik az őt nevelő felnőttekhez, „modellkövető”,
- cselekedeteit mindig valamilyen érzelem motiválja, kíséri,
- tevékeny, aktív, nyitott, kreatív,
- a körülötte lévő világot érzékszerveivel, tapasztalás útján ismeri meg.
- „A játék a kisgyermekkor legfontosabb és legfejlesztőbb tevékenysége, s így az óvodai nevelés leghatékonyabb eszköze”.

A feladatok megvalósítása feltételezi a családdal való szoros együttműködést, ugyanakkor a családok szemlélete is alakítható a gyerekeken keresztül. Az óvodában kialakított jó szokásokat a gyerekek hazaviszik. Pl. az óvodák egészséges életmódszervező tevékenysége (ha nem szélsőséges!) erősen hat a családok életére.

Összességében és nagy általánosságban a környezeti nevelés helyzete az óvodákban elég jó (átlagosan jobb, mint az iskolákban). A lelkes óvodapedagógusoknak köszönhetően sok óvodában törekednek az élményközpontú, életkori sajátosságokat figyelembe vevő, tevékenységen alapuló nevelés megvalósítására. Ezekben az óvodákban megpróbálnak olyan életmódot kialakítani, amely példa lehet a szülők és a közvetlen környezet számára is. A helyes óvodai életmód hatására kialakulnak azok a szokások, amelyek megalapozzák a környezetbarát életvitelt.

Vannak olyan óvodák, amelyek a környezeti nevelést kiemelt nevelési tevékenységként jelölték meg helyi nevelési programjukban. Ezekben az intézményekben a környezeti nevelés többnyire kiváló eredménnyel folyik, még akkor is, ha az óvoda fenntartása gondot okoz, eszközállománya, felszereltsége hiányos, és talán még udvara sincs.

A fenti pozitívumok ellenére azt kell mondanunk, hogy az óvodákban folyó környezeti nevelés elég esetleges és személyfüggő, ezért az óvodák egy részében nem megfelelő. Jellegzetes hiba például, hogy a környezeti nevelés megvalósítása foglalkozáshoz kötött és ismeretközpontú, ritkán van a természetben foglalkozás, a kert és az udvar kialakítása nem szolgálja a környezeti nevelést, vagy az óvoda működése a környezeti nevelés szempontjából nem modellértékű, (pl. nem takarékos a víz-, és áramfogyasztás, és a hulladékkezelés sem megfelelő). Sok óvodapedagógus nem vagy csak részben rendelkezik a hatékony, élményközpontú környezeti neveléshez szükséges ismeretekkel, tapasztalatokkal.

Javaslatok

1. Az óvodába belépő gyermeket fogadja harmonikus, szép környezet (természetes anyagok, élő növények, állatok), amely kedvező érzelmi hatást gyakorol a gyermekre. Ez segíti szociális érzékenységének fejlődését, éntudatának alakulását; lehetőséget, teret ad én-érvényesítő tevékenységének.
A szocializáció – a környezeti nevelés céljának és feladatainak megvalósítása – szempontjából különös jelentőségű a közös élményekre épülő, közös tevékenységek gyakorlása.

2. A feladatok megvalósítása feltételezi a családdal való szoros együttműködést, különféle kapcsolattartási formákon keresztül: nyílt nap, családlátogatás, szülői értekezlet, fogadóóra, óvodával közös

családi programok: kirándulások, múzeumlátogatások, ünnepek. Törekedjünk arra, hogy a gyerekek „neveljék" szüleiket, vigyék haza az óvodában kialakított természet- és környezetbarát szokásokat, viselkedési formákat.

3. Az óvodai környezeti nevelés megvalósítása olyan sokszínű tevékenység legyen, amelynek alapja a játék.

4. Olyan óvodai élet szervezése kívánatos, amely természetbarát, környezetbarát szemléletet sugallva segíti a gyermekek egészséges testi, lelki és szociális szükségleteinek kielégítését kognitív folyamatainak erkölcsi tulajdonságainak (együttérzés, segítőkészség, önzetlenség, figyelmesség stb.) és akaratának (önállóság, önfegyelem, kitartás, feladattudat, szabálytudat stb.) fejlődését.

5. A környezeti nevelés tervezése során – az óvodák törekedjenek a következő közös élményeket biztosító tevékenységek megteremtésére, megszervezésére:

- az óvodások életkori sajátosságainak megfelelő munka jellegű tevékenységek gyakorlása, amely alapozná a munkára való felkészítést, növények és állatok elhelyezése, gondozása az óvoda erre alkalmas helyén, a csoportszobában vagy másutt kialakított természetsarokban. Csak azokat az élőlényeket vigyük be a csoportszobába, amelyeket természetes körülmények között nincs mód megfigyeltetni, és a csoportszobában való tartásuk nem idéz elő változást az életükben. Amit csak lehet, természetes életkörülmények között figyeltessük meg a gyerekekkel. Ahol a feltételek biztosítottak, régi háziállatfajokkal és fajtákkal is ismerkedjenek az óvodások:
- az óvoda kertjének (pl. virágos, gyógynövényes, zöldséges, gyümölcsös), a környezeti nevelés feladatainak megvalósítását is biztosító ki- illetve átalakítása, és az életkornak megfelelő tevékenységek folyamatos lehetővé tétele;
- séták, kirándulások szervezése olyan helyszínekre, élőhelyekre, ahol jól megfigyelhetők a természet változásai és az élő és élettelen környezeti tényezők közötti kölcsönhatások;
- múzeumlátogatások tartalmi, módszertani megtervezése, megszervezése, hiszen a gyermekek környezeti nevelésében, ökológiai szemléletük alakításában a múzeumok is fontos helyszínek lehetnek;
- erdei óvodai programok megszervezése. Ajánlott, az óvodától távolabb eső, helyi sajátosságoktól eltérő helyszínen megszervezni. Az ott eltöltött 4-5 nap élményei, tapasztalatai segítik megismerni a szülőföld és az ott élő emberek, a hazai táj, a helyi néphagyományok, szokások és a tárgyi kultúra értékeit.

6. Ahhoz, hogy mindezeknek megteremtsük a realitását, a már életbe lépett és működő helyi nevelési program gyakorlati megvalósításához kell elméleti, módszertani, gyakorlati segítséget nyújtani az óvodapedagógusoknak.

7. Szükség van óvodások számára is alkalmas nevelési (tereptanulmányi) központok létrehozására – akár önállóan, akár intézményekhez (pl. nemzeti parkokhoz) kapcsolva:

- ahol környezeti nevelői szakirányú végzettséggel (ELTE-TOFK) rendelkező pedagógus tart a 3-7 éves korosztály számára megfelelő környezeti nevelési szemléletben bemutatókat, nyílt napokat;
- ahol környezetbarát környezetet és eszközöket mutatnak be, és a környezeti nevelési célok teljesítését segítő módszereket összegyűjtik, kidolgozzák, és módszertani segédanyagokkal látják el az óvodákat;

- ahova érdemes tanácsért fordulni,(pl. KOKOSZ Óvodai oktatóközpontok), és ahol gyakorolni is lehet az életkorhoz igazított terepvezetést;
- amelynek speciális könyvtára van, és el is érhető;
- amely lehetőséget ad már működő minták, programok tanulmányozására, kipróbálására (pl. elemi szintű hulladékkezelésre, vízzel, árammal való takarékoskodásra, környezetkímélő tisztítószerek használatára, beszerzési lehetőségeire, kertépítésre, biogazdálkodásra, gyógynövények termesztésére, komposztálásra);
- amelynek továbbképzései az óvodán kívüli tevékenységekre (kirándulások, terepsétak, erdei óvoda, tábor), a családokkal való kapcsolattartásra, az egészséges életmód megszervezésére (táplálkozás, mozgás, napirend stb.) is kiterjednek;
- ahol a óvodapedagógusok megtanulhatják a közvetlen tapasztaláson alapuló, szenzitív megismerési módszereket és a cselekvőképesség kialakításának, megőrzésének lehetőségeit.

8.. Zöld Óvoda Cím elnyerésre lehetősége van pályázat alapján. A környezetvédelmi és oktatási kormányzat - a hazai és a nemzetközi tapasztalatok alapján - fontosnak tartja, hogy az óvodás korosztály sajátos, korcsoportjának megfelelő módszerekkel és eszközökkel, valamint élményekre és tapasztalatokra épített tanulási környezet kialakításával olyan környezeti nevelésben részesüljön, mely hatékony rendszerbe szerveződve biztosítja a kisgyermekkori nevelés eredményességét.
A fenntarthatóság pedagógiájának erősítése érdekében kifejtett magyar óvodai nevelési tevékenységek legjobb példáinak elterjesztése fontos feladat határainkon innen és határainkon túl.
A"Zöld Óvoda" cím: külön újraértékelés nélkül 3 évig jelent védjegyet a nyertesek számára.

Irodalom

Agárdy Sándor: Praktikum az óvodai és az általános iskolai környezeti neveléshez mindenkinek.Bp. Aqua, 1995. 245 o.

Bihariné Krekó Ilona (szer,.): Környezeti nevelés az erdõben. Öko-Fórum Alapítvány, 2002.

Bihariné Krekó Ilona – Kanczler Gyuláné: Természetismeret óvodapedagógusoknak. ELTE-OFK. 2002.

Cornell, Joseph: Kézenfogva gyerekekkel a természetben. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület. Bp., 1998

Csonka Katalin: Árnyékban-fényben. Környezetvédelmi megfigyelések, kísérletek. Pont K.1995.

Fejes Erzsébet – Kanczler Gyuláné: A természet ünnepei. Kincs Könyvk., Szombathely.1999.

Fejes Erzsébet – Kanczler Gyuláné: Mesélõ természet. Kincs Kiadó, 1998.

Golubovné Gergely Anna: A környezeti nevelés és a játék. Iskolakultúra IV. évf. 13. sz. 14–19. o.

Havas Péter: A környezeti nevelés alapelvei. Új pedagógiai Szemle 43. évf. 1993/10. 13–14. o.

Havas Péter: A természet iránti attitûdök. Ökológiai kultúra. Ökológiai nevelés 29–30. o.
Természet és környezetvédő tanárok egyesülete 1994.

Kanczler Gyuláné – Labanc Györgyi: Óvodásokkal a Magyar Természettudományi Múzeumban.
Bp. Magyar Természettudományi Múzeum, 1997. 20. o. (Lacertina füzetek)

Kanczler Gyuláné: Környezeti nevelés az erdõben a mûvészetek eszközeivel. Öko-Fórum Alapítvány, 2002.

Kovács György: A játék. Óvodai Nevelés, 1990/6.

Kuti István – Kuti Istvánné: Körlánc környezeti nevelés az óvodában. Kecskemét, Kecskeméti Tanítóképző Főiskola, 1995. 141. o.

Labanc Györgyi (szerk.): Óvodások környezeti nevelése.
Bp. Alapítvány a Magyarországi Környezeti Nevelésért, 1998. 147. o. (Réce-füzetek, 5.)

Lorenz, Konrad: Mentsétek meg a reményt! Európa Kiadó 1991.

Lori, F. – Scwyter, A.: Találkozzunk az erdõben! Öko-Fórum Alapítvány, 2002.

Nádai Magda: Vigyázz rájuk...! sorozat. Codex Print Kiadó Budapest 1998

Nagyné Ács Mónika: Óvodások az állatkertben. Fővárosi Állat- és Növénykert, 1999

Óvodai Nevelés Országos Alapprogramja. (A Közoktatási törvény melléklete)

Papp János: Játékos természetismeret. Mezőgazdasági Kiadó 1990

Porkolábné Balogh Katalin: Kudarc nélkül az iskolában. Alex - typo 1993.

Schmidt Egon – Bécsy László: Ezer ágán ezer fészek. Móra 1981

Siroki Zoltán: Díszmadarak a lakásban. Mezőgazdasági Kiadó 1990

Valló Péter: A kiskertész. Agricola 1990

Vásárhelyi Tamás – Gärtner Vilmosné – Szikossy Ildikó.: Már az óvodásokkal és a kisiskolásokkal is járjunk múzeumba?! Iskolakultúra IV. évf. 13. sz. 59–62. o.

Villányi Györgyné (szerk.): A környezeti nevelés közügy – Kézikönyv óvodapedagógusok számára. Magyar Pedagógiai Társaság, 2009.

Tanóra, tantárgy

Victor András

Az iskolai oktató-nevelő munka nem szorítkozik ugyan a tantárgyak óráira, de a feladat zömét mégis-csak e keretek között valósítjuk meg. A környezeti nevelés jelenét-jövőjét fölvázolva tehát nem kerülhetjük meg a tantárgyakat és a tanórákat.

- A *természettudományi* tárgyak felelőssége, hogy fejlesszék, biztosítsák az élő és élettelen természetre vonatkozó kultúrát mint a környezeti nevelés egyik pillérét. Az ugyanis kétségbe vonhatatlan, hogy a természetről szerzett ismereteknek, a természettel kapcsolatos attitűdöknek meghatározó jelentősége van a környezetkultúra alakulásában.
- A *társadalomtudományi, humán* tárgyak feladata, hogy a társadalomszerveződés, valamint az emberi viselkedés és kultúra irányából közelítsék meg a kérdést. A környezeti válság megoldása nem képzelhető el a jelenlegi társadalmi viszonyok meghaladása nélkül. A korábbi döntések elemzése segíti a jelenben való eligazodást, növeli a jövő iránti felelősséget. Ezek a tárgyak tehát útmutatást (és gyakorlatot) adhatnak a környezeti gondok felismeréséhez és megoldásához, a közügyekben való részvételhez.
- Az *emberismereti, humán* tárgyak feladatai közé tartozik az is, hogy bemutassák a fogyasztói modell helyett javasolt utakat, a környezeti válság megoldásához szükséges világképet és erkölcsi értékrendet, valamint a rendelkezésünkre álló – és szükséges – gazdasági és jogi eszközöket.
- A *technikai-életviteli* tantárgyak nagy lehetősége, hogy gyakorlati szempontból elemezzék a környezetbarát, fenntartható létformát, és helyes példákat mutassanak be.
- A *művészeti* tárgyak megkülönböztetetten alkalmasak a kérdéskör érzelmi megközelítésére, keretet adnak a természeti és az ember alkotta környezet szépségének átéléséhez, az „érintetlen" természettel vagy leromlott környezettel kapcsolatos érzések és gondolatok művészi megfogalmazásához, a természet és a kultúra szoros kapcsolatának bemutatásához, a mítoszokban, jelképekben rögzített ökológiai tudás közvetítéséhez. E tárgyak hatásosan fel tudják hívni a figyelmet az értékvesztésre, az uniformizálódásra, kulturális örökségünk megőrzésének fontosságára.
- A *test- és egészségnevelési* tárgyak a környezet és az egészség szoros kapcsolatának megéreztetésével, megértetésével, az igények kialakításával tehetik a legtöbbet.
- A *szakmai* tantárgyak némelyik szakma esetében közvetlen kapcsolatban vannak a környezettel; ezen tárgyak esetében meghatározó fontosságú a leendő szakember megfelelő felkészítése mind az ismeretek, mind az értékek tekintetében. Sokkal több szakmának van azonban – ha csak áttételesen is – környezeti hatása, mintsem első pillanatra gondolnánk, ezért még a nem direkt környezeti jellegű szakmák szaktárgyai is kínálhatnak környezeti nevelési lehetőségeket.
- Az *osztályfőnöki* órák nem lebecsülendő lehetőséget kínálnak alapvető környezeti kérdések megbeszélésére, a fenntarthatóság szemléletmódjának formálására, az attitűdök alakítására.

Helyzetkép

Tantárgyak

Hazánkban a környezetvédelmi szemlélet a természettudományok felől indult el. Ennek máig ható következménye, hogy a környezetvédők – a hivatalokban is, a civil szervezetekben is – elsősorban természettudománnyal foglalkozó emberek. A helyzet előnye, hogy a környezetügy képviselői természettudományos-ökológiai téren átlagosan jól felkészültek, komoly hátránya azonban, hogy a humán terület

képviselői nagy általánosságban még ma sem tekintik igazán sajátjuknak a környezeti feladatokat. A környezeti nevelés lehetőségeinek kutatása ugyan a 70-es években a humán területeken is elindult, de néhány próbálkozást leszámítva (pl. a történelemtanítás és a környezetvédelem kapcsolata) a lehetőségek gyakorlatilag kihasználatlanok maradtak.

Ez a felemás helyzet a nevelés terén is megmutatkozik; a pedagógiai közvélekedés szerint a környezeti nevelés „a biológia- és a földrajztanár feladata". Pl. a *Környezettan* vagy *Környezetvédelem* tanári szak is elsősorban biológiával vagy más természettudományokkal van párosítva; azt sugallva, mintha a témának csak természettudományi megközelítése lenne. Ebből következik, hogy míg a természettudományos tárgyak (elsősorban a biológia és a földrajz) tanításában a többihez viszonyítva eredményes a környezeti nevelés, addig a humán tárgyak helyzete ebből a szempontból megoldatlan.

A környezeti nevelés társadalmi oldala – a humán tárgyakban rejlő lehetőségek – nem eléggé ismertek az oktatási szakemberek körében sem. Jól példázza ezt, hogy ilyen jellegű továbbképzéseken is csak elvétve vesznek részt humán szakos kollégák, s ők is „kakukkfiókának" tekintik magukat.

Ennek a helyzetnek számos oka van. Közülük az egyik, hogy a társadalom és az ökológia kapcsolatát vizsgáló tudományágak (humánökológia, történeti ökológia) viszonylag fiatalok. A rendszerváltást megelőző évtizedek törvényei nem hagytak lehetőséget a helyi érdekek érvényesítéséhez; az állampolgári részvétel csak formális lehetett stb. Az utóbbi időben azonban – a „fejlett világ" tendenciájával megegyezően – hazánkban is a társadalom- és közgazdasági tudományok, a jog, a kulturális és ideológiai környezet felé fordul a figyelem a környezeti problémák elemzésekor. Ebbe az irányba kellene elmozdulnia a magyar pedagógiának is, természetesen úgy, hogy közben az eddigi értékeit megőrizze.

Régi vita, hogy a felsőbb évfolyamokon a környezeti nevelést egy külön *Természetvédelem* (*Környezetvédelem, Ember és környezet* stb.) c. tantárgyra kell-e bízni, vagy sok tantárgy együtt oldja meg. (Az alsóbb osztályokban több a komplex tantárgy, így ott nem ilyen éles a kérdés.) Nyilvánvaló, hogy önmagában egy tárgy semmit sem ér, ha egyébként az iskola légköre nem környezetbarát. Nem az tehát a kulcskérdés, hogy van-e külön ilyen tantárgy, vagy nincs, hanem az, hogy az egész iskola képvisel-e egyfajta környezeti értékrendet, szemléletmódot, s ez megjelenik-e mind a tantárgyakban (a humán és készség-tárgyakban is!), mind a tanárok életmódjában, mind az iskola hagyományaiban. Ha pedig mindehhez társul még egy kimondottan környezeti témájú – összegző, integráló – tantárgy is, annál jobb!

Ezt a vitát egyébként gyakorlatilag eldöntötte a Kerettantervek bevezetése, oly módon, hogy nem szerepeltet külön *Környezetvédelem* (vagy hasonló című) tantárgyat. Sajnos azonban ezt nem ellensúlyozza kellőképpen az, hogy minden tantárgy kerettantervébe kellően be lennének építve a környezeti nevelés szempontjai.

A NAT nagy pozitívuma, hogy a környezeti nevelést általános, tehát tantárgyaktól független nevelési követelményként jelöli meg, a tartalmi megjelenítés azonban az egyes műveltségi területeken nem következetes és távolról sem egyenletes.

A Kerettantervek felemás előrelépést jelentenek a környezeti nevelés terén. A természettudományi tárgyak többségében (tehát nem mindegyikben!) érezhetően fontos szempont a környezeti kérdések vizsgálata, s némi előrelépés humán vonatkozásban is tapasztalható. Pl. az Etika tantárgyba olyan fontos tartalmak kerültek bele, mint a természet feletti „uralom" és a globális felelősség kérdései. A Társadalomismeret tartalmazza a növekedés határai és a fenntarthatóság témákat. A „klasszikus" humán tantárgyak azonban változatlanul kihasználatlanok. A Magyar nyelv és irodalomban és a Történelemben

is alig találkozunk konkrétan megfogalmazott környezeti vonatkozással. Nincsenek kihasználva az Ének-zene, Tánc és dráma, Mozgókép és médiaismeret tárgyakban rejlő lehetőségek sem.

A 2004-ben megjelent *Segédlet az iskolák környezeti nevelési programjának elkészítéséhez* viszont minden tantárgyhoz kínál környezeti nevelési ismeretanyagot és egyes tantárgyak esetében a korábbiakhoz képest több környezeti nevelési tartalmat fogalmaz meg. Kérdés azonban, hogy ez a kiadvány eljut-e minden érdekelt kezébe és nem akadályozzák-e szemléleti korlátok a felhasználását.

Tantárgyközi programok

Hazánkban merev és széttagolt a tantárgyi rendszer. Ennek (némi előnye mellett) hátránya, hogy a tantárgyi szétaprózottság megnehezíti a környezeti kérdések tárgyalását. Alig vannak az iskolákban tantárgyközi foglalkozások, pedig a környezeti ismeretek és értékek közvetítéséhez ezekre is szükség lenne.

Csak az utóbbi években jelentek meg – úttörő próbálkozásként – olyan tanulás-szervezési formák, amelyek szakítanak a hagyományos tantárgy-tanóra rendszerrel. Ilyen pl. a projekt-módszer, a témanap-témahét, s ilyeneket találunk az erdei iskolák programjaiban is. Ezekre az jellemző, hogy nem egy-egy hagyományos tantárgy belső logikája szerint szervezik a tanulási folyamatot. Az erdei iskola esetében a tanulás helyszíne (pl. az adott település) adja a komplex feldolgozás keretét. A projektek esetében vagy egy ténylegesen elkészítendő produktum megvalósítása képezi a tanulás vezérfonalát, vagy – miként a témanap és témahét estében is – egy választott központi fogalom (gondolat) köré rendeződik a tanulási folyama s a lényeg a téma minél több-oldalú feldolgozása.

A tantárgyközi foglalkozások megszervezését segíti, hogy a jogszabályok értelmében tanórai foglalkozás már szervezhető a hagyományos formáktól eltérő módon is. Ugyanakkor a módszertani tapasztalatlanság, valamint az erdei iskola esetében a kivitelezés költségigényesebb volta határt szabhat a megvalósításnak.

Tankönyvek, kézikönyvek, taneszközök

Sajnos nem született még meg a környezeti nevelés által közvetített értékek összegzése, illetve az, hogy ebből melyik tantárgy mit vállaljon. A környezeti témák elég esetlegesen jelennek meg a tanügyi dokumentumokban, így a környezeti nevelés a különböző (főleg a humán) tantárgyakban mozaikszerű és személyfüggő.

A hagyományos iskolákban a mindennapi tanórai munka tényleges alapja a tankönyv. (Kérdés, hogy ez jó-e, de mindenesetre: így van.) Bár az igazán döntő tényező maga a tanár, mégis: ha a tankönyv környezetbarát szemléletet áraszt, akkor már félig nyert ügyünk van. A forgalomban lévő tankönyvek azonban környezeti nevelési szempontból (még óvatosan fogalmazva is) igen vegyes képet mutatnak. A környezeti szempontok megjelenése esetleges, a szerző személyes hozzáállásától függ.

Ugyanez a helyzet a tanárok munkáját segítő tanári kézikönyvekkel és más segédletekkel, taneszközökkel kapcsolatban is. Sajnos sem a tankönyvek, sem a tanári segédletek megjelentetésében nem kiemelt szempont a kézirat környezeti nevelési minősége.

Módszerek

A hazai környezeti nevelési gyakorlat ismeret-túlsúlyos; túlságosan az értelmi nevelésre támaszkodik, egyoldalúan kognitív jellegű, s elhanyagolja a többi területet. Ezt tükrözik is, erősítik is a tankönyvek. Nagyon hiányzik a pedagógiai gyakorlatunkból az érzelmekre építés, a holisztikus szemlélet és a tevékenységen, játékon keresztüli tanulás. Ezek pedig a környezeti nevelés szempontjából nagyon fontosak lennének. Az érzelmi megközelítés még jórészt a humán tantárgyakból is kiszorult, a természettudományos tárgyakban pedig nyoma sincs. Ebből a szempontból a 14-18 évesek (közülük is főleg a gimnazisták) vannak a legrosszabb helyzetben. Az ő oktatásukban ugyanis – a felvételire fölkészítés nevében – végképp az elméleté és az absztrakcióé az elsőbbség.

Iskoláinkban alig van hagyománya az együttműködésre és tevékenységre alapozott tanulásnak, a csoportmunkának, a tanulói kreativitásra építésnek. Pedig ezek a módszerek a környezeti nevelésben fontosak, hiszen a környezeti problémák megértéséhez és kezeléséhez nélkülözhetetlenek. (Valószínűleg nem véletlen, hogy a nevelés új céljait megfogalmazó környezeti nevelés a módszerek tekintetében is modern és újító szemléletet képvisel.)

Javaslatok

Minden érintettnek

1. Szorgalmazni kell, hogy minden pedagógus tekintse feladatának a környezeti nevelést. Erősíteni kell azt a szemléletet, hogy a környezeti nevelés csak részben természettudomány, e mellett – és elsősorban! – látás- és gondolkodásmód, ezért a reál és humán tantárgyaknak egyformán alapvető feladata.

2. A humán tárgyak környezeti nevelési fontosságáról meg kell győzni az érdekelteket, és be kell mutatni a lehetséges szerepüket. Ki kell dolgozni és közzé kell tenni a humán tantárgyak környezeti nevelési módszereit, sikeres példáit.

3. A humán tantárgyak tanulmányi versenyein, pályázatain is jelenjenek meg a környezeti nevelési szempontok.

Oktatásirányítóknak

4. Valamennyi tantárgy kerettantervébe kerüljenek be a szükséges környezeti nevelési ismeretek, készségek, attitűdök, értékek, fejlesztési követelmények! Össze kell hangolni az egyes tantárgyak környezeti mondanivalóját a szemléleti ellentmondások, a hézagok, illetve a fölösleges átfedések elkerülése végett!

5. Szorgalmazni kell – akár a kerettantervektől való eltérésként – olyan tantárgyi szerkezetek bevezetését (és terjesztését), amelyek kedvezőek a környezeti nevelés számára. Ez lehet Környezet tantárgy bevezetése is, de nem szükségszerűen az.

6. Szorgalmazni és segíteni kell a komplex (tantárgyközi) tanulásszervezési formák (projekt-módszer, témahét, erdei iskola stb.) elterjedését. Ezek a tanulásszervezési módok kapjanak rendszeres támogatást.

7. Az oktatási dokumentumokban csökkenteni kell a szélsőséges ismeret-központúságot.

8. A környezeti szempontokat következetesen érvényesítő tankönyvek, segédkönyvek és szemléltető anyagok kiadása kapjon kiemelt támogatást.

9. Kezdeményezzék humán környezeti nevelési szakértők hálózatának létrehozását, ilyen irányú szakvizsga lehetőségének biztosítását.

10. Az intézményfenntartókat, az intézményeket és a tanárokat érdekeltté kell tenni a környezeti nevelésben (pl. harmadik szakként elfogadása, kitüntetés, az eredményesség jutalmazása stb.)

Civil szervezeteknek

11. Tegyenek javaslatokat az oktatásirányítóknak a Kerettanterv tartalmának és szemléletének jobbítása érdekében.

12. Jelentsenek módszertani bázist a környezeti nevelés terén. Pl. jelentessenek meg kiadványokat, vállaljanak részt a terjesztésben.

13. Szervezzenek találkozókat, nyújtsanak szakmai fórumot a környezeti neveléssel foglalkozó tanárok számára

14. Hozzanak létre a környezeti nevelés és a humán tantárgyak kapcsolatával foglalkozó szakmai fórumokat.

15. Állítsanak össze humán területre vonatkozó környezeti nevelési bibliográfiát.

Iskolafenntartóknak

16. Dolgozzanak ki helyi ösztönző rendszert a környezeti nevelés fejlesztése érdekében. Anyagilag és erkölcsileg támogassák az iskolák környezetbaráttá – pl. ökoiskolává – válási kezdeményezéseit.

17. A helyi környezeti problémák feltárásával kapcsolatosan írjanak ki tanároknak és diákoknak szóló pályázatokat.

Iskoláknak, iskolavezetőknek

18. A komplex megközelítés érdekében az iskolaigazgatók segítsék a hagyományos tantárgyak együttműködését, és biztosítsák ennek iskolai feltételeit.

19. Rugalmas munkaszervezéssel, az iskolai munkarend átgondolásával segítsék a tanórai és egyéb iskolai környezeti nevelési tevékenységeket és azok összehangolását.

20. Tegyék érdekeltté a tanárokat a környezeti nevelés szempontjainak a tanórák anyagába való beépítésében.

21. Keressék a kapcsolatot a környezeti nevelési mintaiskolákkal, ökoiskolákkal tapasztalatcsere céljából.

Tanároknak

22. A napi pedagógiai gyakorlat szintjén csökkenteni kell a szélsőséges ismeret-központúságot. Ki kell dolgozni – ill. adaptálni kell – a személyiséget jobban fejlesztő módszereket, beleértve a holisztikus, a problémaközpontú, a tevékenységre és együttműködésre alapozott tanulási formákat is.

23. Törekedjenek a tanórák anyagának és a valóságnak (a helyi környezeti problémáknak) az összekapcsolására. Ebben támaszkodjanak a diákok kezdeményezéseire, megoldási javaslataira.

Könyvkiadóknak, taneszköz gyártóknak

24. A tankönyvekben következetesen legyen jelen az ember és a természet kapcsolata. A jelenlegi tankönyvek szemléletét felül kell vizsgálni. Támogatni kell új szemléletű tankönyvek megírását. El kell érni, hogy az oktatási tárca „Tankönyv Bizottsága" a környezeti nevelés szempontjait is hangsúlyosan vegye figyelembe döntéseiben.

25. Támogatni kell a környezeti nevelést segítő eszközrendszer (szemléltető anyagok, oktatófilmek, vizsgáló eszközök stb.) fejlesztését.

26. Szemléletformáló kézikönyvekre, valamint (tantárgyanként, műveltségi területenként összeállított) ajánló bibliográfiákra van szükség.

27. Támogatni kell összefoglaló környezeti nevelési módszertani kézikönyvek megjelentetését.

Irodalom

Braus, Judy A. – Monroe, Martha C.: Hatékony műhelyek tervezése.
Bp. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, 1998. 40 o. (Környezeti nevelési szer-tár. Műhelyszervezési kézikönyvek)

Cullen, Sara (összeáll.): Környezeti nevelési gyakorlatok. Játékok és kísérletek kisdiákok számára.
Bp. Peace Corps Hungary, 1995. 110 o.

Czippán – Mathias – Victor: Segédlet az iskolák környezeti nevelési programjának elkészítéséhez. OM, 2004.

Dobóné Tarai Éva – Tarján András: Környezetvédelmi praktikum tanároknak. Bp. Mezőgazda, 1999. 213 o.

Gulyás Pálné – Láng Edit – Vizy Istvánné (szerk.): A környezetvédelem beépítése a nevelésbe, a természettudományi tantárgyakba.
Bp. TKTE, 1993. 274 o. (Ökológiai kultúra, ökológiai nevelés)

Havas Péter (szerk.): Kisiskolások környezeti nevelése.
Bp. Alapítvány a Magyarországi Környezeti Nevelésért, 1993. 77 o. (Réce-füzetek, 1.)

Havas Péter (szerk.): Környezeti kapcsolatok. Természettudományokkal Európán keresztül. Feladatlapok 14-18 évesek számára. Bp. Országos Közoktatási Intézet, 1998. 171 o.

Horváth Kinga: A környezetvédelem és a történelem tantárgy összefüggései. Új Pedagógiai Szemle, 1993/10.

Jónás Ilona (szerk.): A környezeti nevelés és a földrajztanítás. Földrajztanárok Egylete, 1998.

Kerettantervi segédlet a környezeti neveléshez, a könyvtárhasználathoz és az egészségneveléshez. OM, Budapest, 2001.

Környezeti nevelés az iskolarendszer egészében és az óvodában. Bp. Aqua, 1996. 216 o. (Ökológiai kultúra, ökológiai nevelés)

Lehoczky János: Iskola a természetben avagy a környezeti nevelés gyakorlata. Bp. Raabe, 1999. 258 o.

Lénárd Gábor: Természet – játék – tapasztalat. Természetismereti vizsgálatok 1-3. osztályosok számára. Bp. OKI – MKM, 1991. 207 o. (Tanítók kiskönyvtára, 3.)

Nagy Mária (szerk.): Szempontok a környezeti neveléshez. Pécs, [K. n.], 1996. 256 o.

Pennock, Margaret T. – Bardwell, Lisa W.: Környezeti témák a tanórán. Bp. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, 1998. 60 o. (Környezeti nevelési szer-tár. Műhelyszervezési kézikönyvek)

Ruepp-Vargay Mária – Thiering Etelka – Victor András: Svájci környezeti nevelési módszerek és hazai adaptálásuk. Bp. Öko-Fórum Alapítvány, 1999. 55 o.

Schmollgruber, Christa – Mitterbauer, Eva: Elmélet – ismeret – gyakorlat. A környezetvédelmi oktatás módszerei. 1., 2., 3. rész. Wien, ARGE , 1995-1997.

Sipos Imréné: Iskolavezetés és környezeti nevelés. Hatékony eljárások a fejlesztés érdekében. Bp. Körlánc Egyesület –Infogroup, 1998. 134 o. (Körlánc könyvek, 8.)

Tourtillott, Leann – Britt, Peggy: Környezeti nevelési segédletek értékelése. Bp. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, 1998. 48 o. (Környezeti nevelési szer-tár. Műhelyszervezési kézikönyvek)

Útmutató környezeti nevelési tantervek fejlesztéséhez. Környezeti Nevelési Téka Tanároknak. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, 2000. 160 o.

Victor A.– Franyó I.– Tari I.: Környezeti nevelés és biológiatanítás hazánkban 1970-1990. Bp. IUCN Magyar Nemzeti Nevelési Bizottság, 1991. 39 o.

Victor A. (szerk.): Iskolánk zöldítése. MKNE, 2005.

Iskolai tanórán kívüli környezeti nevelés

Fernengel András

Az iskolai környezeti nevelés nem szűkíthető le a „tananyag leadásától a számonkérésig" húzódó ívre. A tevékenységeknek ennél sokkal szélesebb körét foglalja magában, s ezeknek csupán kis hányada illeszthető be a tanórák adta lehetőségek közé. Sok olyan oldala van, amely a tanterem vagy az iskola falain is túlnyúlik. Ez akkor is így van, ha a tanítás-tanulás folyamata a kompetenciafejlesztés, a módszertani kultúra teljes arzenáljának alkalmazásával történik.

A tanítási órán folytatott környezeti nevelés egyik nagy lehetősége, hogy minden tanulót elér. Tanórán is sokat tehetünk az ügy érdekében, de nagyon nehezen mozdulhatunk el az ismeretek szintjéről, így az ottani környezeti nevelés ritkán válik cselekvést befolyásoló erővé. A tanórán kívüli tevékenységek viszont éppen nagyobb szabadságuk (és bővebb időkeretük) révén gyakran hatékonyabbak is a tanórára tervezhető tevékenységeknél. Mindezt alátámasztja az a tény is, hogy a hazai környezeti nevelés éppen az iskolai, de tanórán kívül zajló tevékenységekből indult fejlődésnek, és ma is ezen a területen hat a legerőteljesebben.

Nem hallgatható el az a jelentős akadály, amit a diákjaink szabadidő eltöltési szokásaira rátelepedett szórakoztató ipar (számítógépes játékok és iparszerű program-áradat: PestiEst, Exit, …) jelent. Nagyon nehéz ennek vonzásköréből kiszakítani a mai gyerekeket. Sokkal nehezebb ma hétvégi programra vinni egy csapatot, mint 10-20 évvel ezelőtt. Versenyt futunk a digitális technikával a gyerekek szabad idejéért, és az erőviszonyok nem a mi oldalunk felé billennek… Akkor sem vagyunk egyszerűbb helyzetben, ha kollégák óráiról kell elkérnünk a gyerekeket valamilyen tanítási időben tervezett iskolán kívüli eseményhez. A legjobb megoldás a pedagógiai programban rögzített iskolán kívüli környezeti nevelési programok rendszere.

Helyzetkép

Az iskola a tanárok és diákok munkahelye. Ezért mindaz, ami a munkahely és a környezeti nevelés kapcsolatára általában érvényes, az maradéktalanul igaz – természetesen más hangsúlyokkal – az iskolára is. Minthogy az iskola nem csupán oktató, de nevelő intézmény is, e kérdések környezeti nevelési oldala az iskolában még nagyobb fontosságot kap. Az iskola értékrendszert alakít, beleértve a környezeti értékeket is.

A tényleges munkavégzés az iskolában a tanítás és a tanulás. A munkaeszközök (azaz taneszközök) helyzete környezeti szempontból igen sok kívánnivalót hagy maga után. Tanulságos pl., hogy ami a gyerekek iskolatáskájában van, környezeti szempontból hogyan értékelhető.

Az iskolák környezet-egészségügyi és esztétikai helyzete általában rossz. Pedig ezek a szempontok a gyerekek esetében még fontosabbak, egyrészt azért, mert fejlődésben lévő, alakuló, viszonyítási pontokat kereső emberekről van szó, másrészt pedig azért, mert akár egész életre kiható szokások megalapozása történik az iskolákban.

Az általános emberi kapcsolatok az iskolában ugyanúgy fontosak, mint más munkahelyeken, csakhogy itt az „alá/fölé"-rendeltségi kapcsolatot nemzedéki különbség is tetézi. Az iskola, mint környezet a diákok és tanárok számára sem fizikailag, sem szellemileg nem ugyanaz.

A demokratikus hagyományok az iskolákban általában gyengék. Az elmúlt években ezen a téren komoly előrelépés történt. A reformpedagógiák alapján működő iskolák, a diákok jogainak érvényesítésével foglalkozó diákcsoportok, kollégák, szervezetek és a minőségbiztosítás bontakozó rendszerének partnerközpontú megközelítése sokat javított a diákok közreműködési esélyein. Több iskolában alakult „ZölDÖK" (zöld diákönkormányzat), lényeges projektek (fogadás projekt, ökoparlament) mutattak pozitív irányt, az iskolai környezet és demokrácia együttes fejlesztésében. Ehhez adódott hozzá az immár öt éves Ökoiskola-mozgalom katalitikus hatása. A címre kiírt pályázat olyan széles körűen értelmezi a környezet fogalmát, olyan tárházát közvetíti a kötelezően vállalandó és a szabadon vállalható tevékenységeknek, amely jelentősen felgyorsította a hazai közoktatásban a környezeti és demokratikus tevékenységek erősödését. Ezzel végérvényesen megtörni látszik a környezeti nevelésnek az a kezdő-betegsége, hogy figyelme elsősorban a tantárgyak felé fordul.

A környezeti és demokratikus nevelés összekapcsolt fejlődése kulcsfontosságú, mivel az iskola környezeti üzenetének éppen az lenne a legmélyebb lényege, hogy az élhető jövő kialakítása csak a gyerekekkel, a következő generációkkal együtt képzelhető el, vagyis fontos nevelési kérdés.

A közoktatási törvény lehetővé teszi az iskola falain kívül zajló tanítási formákat. A kerettantervek és a kompetenciákat középpontba állító központi közoktatási szándék segítik a környezeti nevelést a tanulói tevékenységek, az élményszerű oktatás és a képességfejlesztés előtérbe állításával.

A tanórán kívüli környezeti nevelés keretei a következők lehetnek:

- szakkör vagy önképzőkör,
- projekt vagy akció,
- ökoparlament,
- terepgyakorlat (természetben, településen stb.),
- pályázat,
- környezetvédelmi civil szervezetekkel való együttműködés,
- intézménylátogatás (múzeum, könyvtár, üzem, kutatóintézet, egyetem stb.)
- kirándulás,
- tábor,
- erdei iskola,
- külföldi diákcsere, …

A tanórán kívüli környezeti nevelés körüljárható témái természetesen végtelenek. Egy csokorra valót mégis megemlítek: csapadékmérés, savaseső-program, patakvizsgálat, energiahasználat felmérése, környezet-átalakítás (takarítás, mázolás stb.), szelektív hulladékgyűjtés, vetélkedők, csillagászat, meteorológia, természet-fotózás, természetfilm-klub, művészetek, néprajz, helytörténet, életmód-történet, iskolazöldítés, gyógynövény-ismeret, gombászat, kertészkedés, állattartás, komposztálás, iskolai füvészkert, tankert, az iskolai étkeztetés minősége, taneszközök és irodaszerek beszerzése, könyvtári állomány összetétele, higiénia, iskolakörnyéki közlekedés, …

A környezeti nevelés iskolai, de tanórán kívüli területén sok próbálkozás figyelhető meg, de ezek elég esetlegesek. Rengeteg jó ötlet, kidolgozott program bukkant fel az elmúlt 20 évben, de ezek nem illeszkedtek be széles körben a közoktatás mindennapjaiba. Az Ökoiskola hálózat az első olyan széles körű kezdeményezés, amely arra készteti az iskolákat, hogy tudatosan, *rendszerbe építve* adjanak helyet a környezeti nevelésnek.

Az oktatási rendszer hagyományai és a szülők elvárásai is az ismeretközpontú oktatást konzerválják. A kétszintű érettségi és a kompetenciaalapú oktatás lassan túllép ezen a paradigmán, és jelentősen növeli a tanórán kívüli iskolai környezeti nevelés lehetőségeit.

Ha egy pedagógusnak belső indíttatása van a nevelés ezen területének műveléséhez, rendszerint nem gördítenek akadályt tevékenysége elé, de saját családjától vonja el ehhez az időt, pénzt, energiát. Az iskola vezetői is nehéz helyzetben vannak, ha ebbe az irányba szeretnék fejleszteni helyi tantervüket, mert alig találnak – s nehezen tartanak meg - olyan pedagógust, aki ennek a területnek megfelelő gondozója, szervezője lesz. Ha bármilyen erős tényező (vis maior) akár csak egyetlen feltételt módosít, leállhatnak az elindult folyamatok.

A lehetőségek és korlátok e furcsa kettősségében mégis minden kollégát bíztatunk, hogy műveljék a környezeti nevelésnek ezt a hatékony, klasszikusnak mondható formáját.

Javaslatok

Minisztériumok

1. Hozzanak létre a kidolgozott, sikeres tanórán kívüli programokból olyan folyamatosan bővíthető digitális, szabadon felhasználható adatbankot, amelyből különböző jellemzők (pl. korosztály, létszám, munkaforma, természeti adottságok stb.) alapján választhatnak a környezeti nevelők a helyi adottságoknak megfelelő tevékenységeket.

2. Tegyék lehetővé, hogy az iskola épületén kívül végzett környezeti nevelési foglalkozásokat kumulált tanulásszervezési módszerként alkalmazhassák az iskolák. Az ilyen tevékenységeket ismerjék el tanítási órának a diákok és a tanárok számára is.

3. Szorgalmazzanak és finanszírozzanak olyan tanulmányi versenyeket, amelyek megfelelnek a környezeti nevelés – és általában a tehetség-gondozás – összetett célrendszerének.

4. Vizsgálják meg, és a jog eszközeivel fejlesszék az iskolai taneszközök környezetbarát jellegét.

5. Segítsenek anyagi eszközökkel az iskolák környezet-egészségügyi, mentálhigiéniai és esztétikai helyzetének javításán.

6. Biztosítsák az Ökoiskola hálózat fejlődésének anyagi alapját.

Pedagógiai intézetek

7. Szervezzenek régiójukban olyan szakköröket, akciókat és egyéb tanórán kívüli programokat, amelyek a pedagógus-továbbképzések élő bemutató terepei lehetnek.

8. Szorgalmazzanak olyan tanulmányi versenyeket, amelyek megfelelnek a környezeti nevelés összetett célrendszerének.

Tanárképző intézetek

9. Indítsanak (speciál) kollégiumokat a tanórán kívüli környezeti nevelés módszereiről.

10. A hallgatók sajátítsák el egyetemi éveik során a kompetenciaalapú, tevékenységközpontú, kooperatív tanulásszervezési technikákat.

Önkormányzatok és más iskolafenntartók

11. Támogassák, hogy az iskolák pedagógiai programjaiban, helyi tanterveiben helyet kapjanak tanórán kívüli foglalkozási formák is.

12. Segítsenek anyagi eszközökkel az iskolák környezet-egészségügyi, mentálhigiéniai és esztétikai helyzetének javításán.

Civil szervezetek

13. Nyújtsanak segítséget az iskoláknak a tanórán kívüli foglalkozások megszervezésében, megtartásában.

Óvodák, iskolák vezetői

14. Biztosítsanak kumulált órakeretet a környezeti nevelésnek (pl. erdei iskola, tábor, terepgyakorlat, projekt rendezésére).

15. Törekedjenek arra, hogy a tanórán kívül megvalósítható környezeti nevelés minél nagyobb mértékben kerüljön be az óvoda, iskola minden gyermeke számára kötelező helyi programba, tantervbe.

16. Tegyék lehetővé (anyagi, tárgyi, távközlési és informálódási feltételek biztosításával) a gyerekek és a pedagógusok tevőleges közreműködését az iskola életét érintő környezeti problémák megoldásában, írjanak ki olyan pályázatokat, amelyek megfelelnek ennek a célnak.

17. Javítsák az iskolák környezet-egészségügyi, mentálhigiéniai, esztétikai helyzetét.

18. Erősítsék az iskolákban a demokratikus értékeket, különös tekintettel a környezetre vonatkozó kérdések megtárgyalásában, a döntések meghozatalában.

19. Tanulmányozzák az Ökoiskola hálózat kritériumrendszerét és pályázzanak a helyi viszonyoknak megfelelő tartalommal a cím elnyerésére.

Pedagógusok

20. Törekedjenek munkatársaik fokozatos, de minél szélesebb körű bevonására a tanórán kívüli környezeti nevelés folyamatába. A környezeti nevelők vegyenek részt olyan tevékenységekben, amelyekben nem természettudományi szakos kollegák közreműködése is szükséges.

21. Lépjenek be az országos környezeti nevelési hálózatok tagjai közé (Körlánc, Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, Környezeti Nevelési Iskolahálózat, KOKOSZ stb.), hogy felkerüljenek azokra a címlistákra, amelyek segítségével terjednek a környezeti nevelés információi. Kövessék a „zöld" sajtót, hogy tájékozottak legyenek a pályázati, képzési lehetőségekről, a máshol születő eredményekről. Az iskola számítógépére szerezzék be a Sajtószemlét, amely a pedagógusok és a megfelelően felkészült diákok fontos információforrása.

22. Szerezzék be (nyomtatott vagy elektronikus formában) a Zöld Hálózat c. tájékoztatót, hogy tudják, kitől várhatnak segítséget, kivel építhetnek ki élő kapcsolatot iskolájuk környékén. Vegyék fel a kapcsolatot a helyi vagy regionális zöld civil szervezetekkel, pedagógiai intézetekkel, az önkormányzatok oktatási bizottságával, ahonnan információkat, programokat, eszközöket, szakembereket, anyagi forrásokat és személyes segítséget is kaphatnak. Keressék meg azokat a munkatársaikat, akik a környezeti nevelés egy-egy területén tapasztaltabbak, képzettebbek: kész anyagokkal, értékes tanácsokkal, személyes mintaadással segíthetnek.

23. Tanulmányozzák az Ökoiskola hálózat kritériumrendszerét, merítsenek ötleteket és pályázzanak a helyi viszonyoknak megfelelő tartalommal a cím elnyerésére.

24. Szervezzenek minél több természetben végezhető tevékenységet, helyezzék előtérbe a környezeti nevelés élményt adó, személyes, érzelmi kötődést kialakító tevékenységeit. A gyerekek számára szervezett tevékenységekben emeljék ki a vizsgált téma társadalmi vonatkozásait is (felmérések, riportok, eltérő vélemények kezelése, történetiség, földrajzi helyzet, a társadalmi helyzettől függő megoldási kísérletek, szerepjáték, drámapedagógia stb.) és tartsák szem előtt az ezekhez kapcsolható képességek (kommunikáció, problémamegoldás, konfliktuskezelés, beleélés, tolerancia stb.) fejlesztését.

25. Ne csak a „természetbe vigyék ki" a gyerekeket, hanem „vigyék be" a saját településükre, illetve attól eltérő jellegű településekre, ismertessék meg azokat az intézményeket, amelyek működtetik, szervezik a település életét.

26. Személyes példájukkal legyenek a környezettudatos életvitel hiteles terjesztői.

Irodalom

Ácsné Ravasz Éva: Iskolakert a gyakorlatban. Kapolcs, Általános Iskola, 1997. 41 o., 4 t.

Agárdy Sándor: Erdei iskola Tornyospálcán. Bp. Aqua, 1993. 236 o.

Békefi Irén – Bosnyák Magdolna: Barátunk a természet. Tanári kézikönyv természetvédelmi szakkör vezetéséhez DK-Dunántúl területére. Pécs, University Press, 1998. 467 o.

Béres Mária: Az erdőből jöttünk. Oktatási ötlettár a fákról és az erdőkről. FÖK, Bp. 1994. 76 o.

Bihariné Krekó Ilona – Kanczler Gyuláné: A környezeti nevelés és az óvoda-iskolakert kapcsolata. Bp. Öko-Fórum Alapítvány, 1997. 23 o.

Darvas Katalin – Ruepp-Vargay Mária: Komposztálás az iskolakertben. Bp. Öko-Fórum Alapítvány, 1997. 22 o.

Fernengel András: Tegzes. Az iskolai nomád táborozás kézikönyve. Bp. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, 1995. 112 o.

Frank, Jeffrey – Zamm, Michael: Környezeti nevelés a városban. KN Szer-Tár. Műhelyszervezési Kézikönyvek. MKNE, 1998. 48 o.

Hortobágyi Katalin (szerk.): Környezeti nevelés az erdei iskolában.
Bp. Alapítvány a Magyarországi Környezeti Nevelésért, 1995. 72 o. (Réce-füzetek, 4.)

Hortobágyi Katalin: Erdei iskola. „Ahol a fáktól jobban látni az erdőt".
Bp. IF Alapítvány – OKI Iskolafejlesztési Központ – Erdei Iskola Egyesület, 1993. 129 o. (ALTERN füzetek, 6.)

Horváth Miklós: Árnyékban – fényben. Környezetvédelmi megfigyelések, kísérletek. Bp. Pont, 1995. 85 o. (Gúla könyvek)

Iránytű a terepi környezeti nevelés tervezéséhez és megvalósításához. KOKOSZ, 1999., 338 o.

Kalas György: A bezöldült pedellus. Győr, Öko Stúdió, 1992. 34 o.

Kóczy Kálmánné – Mihály Istvánné – Zvara Jánosné: Erdei óvoda-iskolaprogramok.
Szarvas, Brunszvik Teréz Óvóképző Főiskola, 1996. 65 o. (Erdei iskolai programfüzetek)

Környezeti nevelés a múzeumban. Magyar Természettudományi Múzeum, 1995. 35 o.

Környezeti nevelés a természetben. Feladatok, játékok. Körlánc, 1993. 44 o.

Legány András – Vértes Imréné: Gyere velünk, csodákra lelsz. Környezet- és természetvédelmi oktatócsomag.
Eger, Bükki Nemzeti Park – [H.n.], Tiszatáj Közalapítvány, 1997. 107 o.

Legány András (szerk.): Környezeti nevelés a táborban. Környezet- és természetvédelmi táborok tapasztalatai, ötletek kezdőknek és haladóknak. Bp. Alapítvány a Magyarországi Környezeti Nevelésért, 1993. 86 o. (Réce-füzetek, 2.)

Nagy Zsuzsanna, F.(szerk.): Természetismereti játékgyűjtemény.
Miskolc, Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány, 1998. 36 o.

Süni - Természetismereti nomád táborok szervezésének praktikuma, Pangea Kulturális és Környezetvédelmi Egyesület, Pénzesgyőr – Vác, 2008

Schmollgruber Christa – Mitterbauer, Eva: Elmélet – ismeret – gyakorlat 1., 2., 3., ARGE, Bécs, 1995-1997

Serfőző Sarolta – Domonkos János (szerk.): Tanórán kívüli környezeti nevelés. Kézikönyv.
Bp. Magyar Környezetvédelmi Egyesület, 1993. 172 o.

Szerényi Gábor (szerk.): Környezeti nevelés a szakkörön.
Bp. Alapítvány a Magyarországi Környezeti Nevelésért, 1994. 95 o. (Réce-füzetek, 3.)

Treiber Zsuzsa: Gyertek velem erdei iskolába!. Bp. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, 1996. 44 o.

Megújuló tantervek

Filó Andrea (Lehoczky János 2003. évi szövegének felhasználásával)

A Közoktatási törvény, a Nemzeti alaptanterv (NAT) és a kerettantervek kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló oktatási miniszteri rendeletek együttesen szabályozzák az iskolai oktatás és nevelés folyamatát, annak tartalmát, tevékenységformáit és követelményeit. A környezeti nevelés korszerű szemléletű megvalósításához az alaptanterv közös követelményként is és az egyes műveltségi területekhez kötötten is megfogalmaz elvárásokat, illetve fejlesztési feladatokat. A kerettantervek évfolyamokra, tantárgyakra, illetve tantervi modulokra bontva rögzítik a minden iskolában elsajátítandó tananyagot és a teljesítendő követelményeket. A NAT 2007. évi változása bevezette a fejlesztendő kulcskompetenciákat, melyek megegyeznek az Európai Kulcskompetencia keretrendszerével. A kulcskompetenciák beépülnek a kiadott kerettantervekbe, melyek biztosítják a nevelés-oktatás alapvető tartalmi egységét, és egyben elősegítik az iskolák közötti átjárhatóságot. Ezek alapján készülnek el az iskolák egyéni helyi tantervei. A tantervek, mint központi és mint helyi szabályzó dokumentumok a pedagógiai rendszernek azonban csak egy-egy elemét jelentik. A környezeti nevelés eredményes megvalósításához nélkülözhetetlen a tantervekhez kapcsolódó személyi és tárgyi feltételek és erőforrások fejlesztése és biztosítása, valamint a teljes rendszer kimunkálása is. A jelenleg erősen támogatott, nem szakrendszerű oktatás részeként az integrált tudást átadó környezetismeret tantárgynak nagy szerepe van.

Helyzetkép

A *Nemzeti alaptanterv* alapelveiben megfogalmazottak kedveznek a környezeti nevelés helyi szintű tervezésének, hiszen a dokumentum

- figyelmet fordít az emberiség előtt álló közös problémákra. Az egész világot érintő átfogó kérdésekre vonatkozóan hangsúlyozza az egyének, az állam és a társadalmak felelősségét, lehetőségeit, feladatait ezek megoldásában, az emberiséget és az egyes közösségeket egyaránt fenyegető veszélyek csökkentésében;
- a követelményeket a tanulók gondolkodásának fejlődéséhez igazítva rendezi el. A kompetencia alapú oktatás kedvez a cselekvéses, tapasztalatszerzésen alapuló tanulásnak, a konkrét problémákból kiinduló, alkotó gondolkodásnak. A környezeti nevelésre jellemző sajátos – a hagyományos tanóráktól eltérő – tanulásszervezési módok (tanítási projektek, erdei iskola stb.) megvalósítására ösztönöz;
- kimondja, hogy az iskolában megszerzett ismeretek nem jelentenek lezárt tudást. A tanulókat fel kell készítenünk az információkezelésre, ki kell alakítanunk bennük a folyamatos ismeretszerzés és önművelés igényét. E téren is biztosítanunk kell ezért az információs és kommunikációs technikák elsajátítását. Meg kell alapoznunk a tanulók felelős állampolgári magatartását, el kell érnünk, hogy egyéni és közösségi szinten egyaránt életvitelüket meghatározó erkölcsi alapelv legyen a környezetük iránti személyes felelősségvállalás.

Mindezekre figyelemmel készültek el a kerettantervek is.Az iskolák pedagógiai programjait a törvényi változás miatt új tartalmi elemekkel kellett kiegészíteni. A korrekció lehetőséget adott arra is, hogy a környezeti nevelés helyi alapelveit, céljait, a személyiség- és közösségfejlesztéssel kapcsolatos feladatait és tanulásszervezési formáit újra gondolják a nevelőtestületek.

A kívánatos iskolai nevelői hozzáállás kialakításához elvi alapot továbbra is a NAT közös követelményeiben foglaltak szolgáltatnak. Az egyes kerettantervi tantárgyak és modulok fejlesztési követelményeinek meghatározása, a kötelező tevékenységformák előírása segítheti, hogy a helyi tantervek szintjén is megjelenjen a környezeti nevelés, az iskolák valóban biztosítsák azokat a tanulási helyzeteket, amelyek során e kompetenciák kialakulhatnak. Az iskola helyi tantervében adottságai és sajátosságai alapján a maga természeti és társadalmi környezetére vonatkozó sajátos tananyaggal is kiegészíti a kerettantervben megadottakat.

A kerettantervi rendelet lehetővé teszi (3. § /2/), hogy a tanórai foglalkozásokat a hagyományos formáktól eltérő módon is megszervezhessük, tanulási projekteket, témanapokat, terepgyakorlatokat, erdei iskolai programokat valósítsunk meg a kötelező tanórai időkeretben. Így a szabadég-iskolai oktatás is a helyi tanterv szerves részét képezheti.

Az iskolák a szabadon tervezhető időkeret terhére – pedagógiai céljaikkal összhangban – kialakíthatnak önálló környezeti nevelési témájú tantárgyat is. A választható időkeretet az alsó tagozat kivételével szintén felhasználhatják ilyen célra.

A Nemzeti alaptanterv és a kerettantervek tehát - iskolatípustól függetlenül –minden iskolában kötelezővé teszik a környezeti nevelés tantárgyakhoz kötődő és azokon kívüli megtervezését és megvalósítását. A környezeti nevelés eredményességét javító, a hagyományos tanóráktól eltérő tanulásszervezési módok alkalmazásának központi tantervi akadálya nincsen!

Ugyanakkor tény , hogy a NAT-ra épített korábbi helyi tantervekhez képest a kerettantervek bevezetésével a tantárgyi struktúra merevebbé vált, és szűkebb lett az iskolák mozgástere a környezeti nevelési rendszerük megtervezésében. E szabályozó tantervek nem ösztönzik – bár nem is zárják ki – kurrikulum típusú helyi oktatási programok elkészítését. Viszont a megkötöttségek miatt a nevelőközösségek alig élnek azzal a lehetőséggel, hogy a közös követelmények alapján „keresztttantervet" szerkesszenek. Nemritkán olyan iskolák sem teszik ezt meg, ahol a környezeti nevelés és az ehhez kapcsolódó tanulásszervezési módok az intézmény jellemző pedagógiai célját jelentik.

Nem kedvez a környezeti nevelésnek, hogy sok intézmény vezetője még nem rendelkezik korszerű környezeti szemlélettel, a környezeti nevelés rendszerszerűvé tételéhez szükséges ismeretekkel, a megújítás megszervezéséhez szükséges készségekkel. Továbbá a források hiánya miatt vagy a pedagógusok kötelező óraszámának biztosítása érdekében kényszerűségből olykor egyes környezeti nevelési feladatok megoldására (pl. környezetismeret, természetismeret tanítása, erdei iskolai program szervezése, jeles napi rendezvények) olyan nevelőket is megbíznak, akiknek ilyen hozzáértése nincs.

A helyi tantervek, tantárgyi programok általában tananyag-központú ismeretelsajátítási tervek, a műveltséganyag elosztásának és átadásának tervei. A környezeti nevelés azt is megkívánná, hogy helyi tantervi szinten ezek mellett a tanulók aktivizálásának, a különböző tanulási helyzetek létrehozásának, a tanulói tevékenységek megszervezésének terve, a nevelési terület cselekvési terve is elkészüljön.

A NAT lehetőséget adott az oktatás és nevelés szemléleti, tartalmi és szervezeti megújítására.
A megújítás sikere azonban a helyi erőforrások és az azokat működtető döntéshozók állásfoglalásainak, döntéseinek is függvénye. Ezen a téren számos probléma jelentkezik.

A minőségi oktatás igénye esetenként ellentmond az intézményfenntartó kényszerű megszorító szemléletének. Az intézményfenntartók (saját forráshiányuk miatt) nemritkán ellenérdekeltek abban, hogy intézményeik az elvárt alapszolgáltatáson felül is tervezzenek pedagógiai szolgáltatásokat. A környezeti nevelés egyes, beruházást vagy többletköltséget igénylő formái áldozatul eshetnek ennek a szemléletnek. A nevelőközösségek jelenleg nem kellően motiváltak a változtatásra. Ennek egyik oka az, hogy az iskola munkájának eredményes-ségét még mindig alapvetően a tanulóik továbbtanulási esélye határozza meg. Ez kedvezőtlenül felértékeli a továbbtanulási szempontból fontosnak tartott tantárgyakat, erősíti az ismeretközpontú tanítási gyakorlatot, eltereli a figyelmet a tantárgyakon átívelő műveltségi területekről, így a környezeti nevelésről is.

Másik ok, hogy a megújításhoz nem állnak a nevelők rendelkezésére speciális ismeretekkel és szakmai tapasztalatokkal rendelkező környezeti nevelési mentorok, szaktanácsadók, szakvezető tanárok. Az intézmények környezeti nevelésének eredményességét tárgyilagosan, szakszerűen és rendszeresen mérni, értékelni hívatott szakértők kevesen vannak, s az ilyen vizsgálatok kezdeményezésében az intézményvezetők ritkán érdekeltek. Kiépítetlen a környezeti nevelés szakmai szolgáltató hálózata is.

Különösen a szabadég-iskolai oktatás nélkülözi a gyakorlóiskolai, bemutató iskolai hátteret. A pedagógusok oktató-nevelő szemlélete sok esetben eltér – a megszokott, a hagyományos felé – a NAT szellemiségétől. Ez különösen az új műveltségi követelményekkel kapcsolatosan szembeszökő. Túlteng az ismeretközpontúság, háttérbe szorulnak az önálló, a csoportos és együttműködő tanulási helyzetek, gyakori a közvetlen nevelési eszközök alkalmazása.

Javaslatok

1. A közoktatási törvény 93. §-a értelmében az oktatási miniszter rendszeresen, de legalább háromévenként értékeli a NAT bevezetésével és alkalmazásával kapcsolatos tapasztalatokat, s szükség esetén kezdeményezi a kormánynál annak módosítását. A NAT egyes előírásait a környezeti nevelés utóbbi években tapasztalt fejlődésére tekintettel korszerűsíteni kell. Kívánatos, hogy a dokumentum ilyen irányú módosítását, korszerűsítését egy, a környezeti nevelés országos helyzetét feltáró, átfogó vizsgálat tapasztalatai alapján végezzék el a tantervkészítésben is jártas környezeti nevelési szakemberek.

2. A nevelőtestületeknek helyi környezeti nevelési céljaik elérését s az ezekkel összefüggő feladatok végrehajtásának eredményességét időről-időre értékelniük kell. A helyi tantervi szabályzó dokumentumait (tanterv, tanmenet, tanítási, foglalkozási tervezet, tanítási projekt stb.) e tapasztalataik tükrében javítaniuk kell. Ehhez biztosítani kell a megfelelő mérési, értékelési szakmai szolgáltató hátteret.

3. A közoktatási törvény szerint (8/A. § /4/) az iskolák nevelő-oktató munkájukat több kerettanterv alapján is megszervezhetik. Javasoljuk, hogy adjanak ki alternatív megoldásként olyan kerettanterveket is, amelyek a környezetkultúra és a környezettan alapjait a különböző iskolafokokban önálló tantervi modulként vagy tantárgyként tartalmazzák. Készüljenek segédletek és minták környezeti nevelési pedagógiai rendszerek helyi szintű létrehozására. Ehhez biztosítson a kormányzat forrásokat.

4. A környezeti neveléssel foglalkozó pedagógusokat akkreditált továbbképzéseken időben fel kell készíteni a szaktárgyakon átívelő környezeti ismeretekre, saját szaktárgyuk tanterveinek (tanmeneteiknek, tanítási tervezeteiknek) elkészítésére, valamint a hagyományos tanóraitól eltérő tanulásszervezésre is. - A pedagógus szakvizsgára, illetve közoktatási irányításra való felkészítésbe kerüljön bele környezeti nevelési modul is.

5. Ki kell alakítani, illetve erősíteni kell – szakmai szolgáltatás biztosításával – az intézményvezetők környezeti szemléletét. Ösztönző rendszer kidolgozásával támogatni kell az intézmények környezetbarát, ugyanakkor gazdaságos kialakítását, üzemeltetését, működtetését. Biztosítani kell az ehhez szükséges információk és források elérhetőségét.

6. Szakmai segítséget kell nyújtani a környezeti neveléssel foglalkozó pedagógusoknak a saját nevelési programjukkal összefüggő menedzselési feladatok eredményes elvégzésére is.

7. A kerettantervek folyamatos bevezetésével együtt járó tartalmi és módszertani megújításhoz szakmai szolgáltatás keretében segítséget kell adni az iskoláknak. E feladatokat komplex szolgáltatást nyújtó környezeti nevelési terepi oktatóközpontok (pl. a nemzeti parkok és a pedagógiai szakmai szolgáltató szervezetek, civil szakmai szerveződések együttműködésében létrejövő bázisok) és környezeti nevelési tapasztalatokkal rendelkező, ezt a szerepet vállaló mintaiskolák – mint gyakorlóiskolák – láthatnák el.

8. A környezeti nevelés nem az iskola belügye! Eredményessége, szemlélete, minősége a családokra, az intézmény civil környezetére is hatással lehet. A szülőknek joguk van megkövetelniük azt, hogy gyermeküket az iskola felkészítse a környezeti problémák kezelésére, a környezeti harmónia értékként való megélésére – akár leendő állampolgárként is. Célszerű volna ezért olyan kiadványt készíteni, amely a NAT-ban és a kerettantervekben foglalt környezeti cselekvéseket, elvárásokat magyarázná el a közoktatásban érdekelt, de nem szakember szereplők (szülők, önkormányzati döntéshozók, támogatók stb.) számára. Nagyobb teret kell biztosítani annak, hogy a szülők, családok tevőlegesen részt vehessenek az iskola környezeti állapotával, környezeti nevelésével kapcsolatos – a szűkebb közösséget, a helyi fenntarthatóságot is érintő - döntések meghozatalában. A diákok részére is célszerű volna közérthető stílusban tájékoztatót adni a rájuk váró környezeti nevelési tantervi követelményekről, a tőlük elvárt képességekről, kompetenciákról. A diákönkormányzatokat be kell vonni a környezeti neveléssel kapcsolatos iskolai tevékenységek tervezésébe és megvalósításába. - Az oktatáspolitika 2011-re tervezi az új Nemzeti Alaptanterv közzétételét, bízunk benne, hogy a fenntarthatóságra nevelés elvei hangsúlyosan szerepelnek majd benne, illetve hogy igyekeznek majd biztosítani mindennek intézményi hátterét is.

9. A hagyományostól eltérő módon szervezett, a tantervben szereplő foglalkozások megvalósításának forrásait a fenntartón kívül más, évről évre stabilan megjelenő pályázati forrásnak is biztosítania kellene a jövőben, amely forrás elsősorban a szakmailag megalapozott, minősített programokat támogatja.

Irodalom

Czippán K. – Gazdag – Lehoczky J. (szerk.): Kerettantervi segédlet a környezeti neveléshez, a könyvtárhasználathoz és az egészségneveléshez. OM, 2001.

Engleson, David C.: Útmutató környezeti nevelési tantervek fejlesztéséhez. Bp. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, 2000. ix, 157. o. (Környezeti nevelési téka tanároknak).

Environmental curriculum. A five-day Plan. Kansas City, KA, EPA Region 7, 1991. 99. o.

Fülöp Péter – Vas Miklós: Környezetünk technikája, 7-8. osztály. Környezetvédelem. Bp. Nemzeti Tankönyvkiadó., 1997. 63. o., 4

Havas Péter – Csonka Csabáné: Alternatív környezetismeret. Tanterv és kalauz a tanításhoz. 1–4. osztály. Kecskemét, Kecskeméti Tanítóképző Főiskola, 1994. 27, 206.o.

Hungerford, Harold R. – Peyton, Robert Ben: Procedures for Developing an Environmental Education Curriculum. A Discussion Guide for Unesco Training Seminars on Environmental Education. Paris, Unesco, 1986. ix, 100. o. (Environmental education series, 22.)

Hungerford, Harold R. – Volk, Trudi L. – Ramsey, John M.: A Prototype Environmental Education Curriculum for the Middle School. Paris, Unesco, 1989. iii, 161. o. (Environmental education series, 29.)

Jónás Ilona (szerk.): A környezeti nevelés és a földrajztanítás. Segédanyag a helyi tantervek készítéséhez a Cholnoky pályázatok alapján. Bp. Flaccus, 1998. 82. o.

Mares, Cherry – Blanchard, Harriot – Stephenson, Robert – Redhead, Maisie: Our Environment. A Practical Environmental Studies Project for Primary Schools. Wigan, Tidy Britain Group, 1988. 95. o. 40 t.

Monroe, Martha C. – Cappaert, David: Környezeti nevelés a tantervekben. Bp. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, 1998. 56. o. (Környezeti nevelési szer-tár. Műhelyszervezési kézikönyvek)

Rózsahegyi Márta (szerk.): Tantervek és programok a kémia, a környezet- és természetismeret tanításához. Bp. Magyar Kémikusok Egyesülete, 1995. 561. o. (Tantervek és programok)

Scheibert Ferencné (szerk.): A környezeti nevelés és a helyi tanterv. Bp. Infogroup, 1997. 198. o. (Körlánc, 6.)

Szebenyi Péter – Balla Árpád (szerk.): Hogyan készítsünk helyi tantervet? 2. részben átd. kiad. Miskolc, BAZ Megyei Pedagógiai és Közművelődési Intézet, 1996. 238. o.

Szebenyi Péter (szerk.): Tájékoztatók a Nemzeti Alaptanterv műveltségi területeiről. Bp. Korona, 1996.109. o. (Nat-tan)

Tölgyszéky Papp Gyuláné – Papházy Éva: Ember és természet. Földünk és környezetünk. Főiskolai jegyzet. Bp. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999. 92. o. (A tantervtől a tanítási óráig, 2.)

Útmutató környezeti nevelési tantervek fejlesztéséhez. Környezeti Nevelési Téka Tanároknak. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, 2000. 160. o.

Iskolán kívüli környezeti nevelés

Orbán Zoltán
(Nádai Béla és Vásárhelyi Tamás 2003. évi szövegének felhasználásával)

Az iskola, a felnőtt társadalom legfontosabb feladata, hogy az új nemzedékek számára a követendő minták és normák közvetítése mellett lehetővé tegye az érvényesülést elősegítő, alkalmazható tudás- és készségrendszer elsajátítását. A fenntarthatóság paradigmája szerint az egyes ember – és végül is egész civilizációnk – csak akkor lehet sikeres, ha elméleti és gyakorlati ismeretei alapján képes belátni és alkalmazkodni a természeti, gazdasági és társadalmi környezet és valóság egymással összefüggő sajátosságaihoz. Éppen ezért eredményes környezeti nevelés, a fenntarthatóság komplex üzenetének megért(et)ése és elfogad(tat)ása nem valósulhat meg kizárólag osztálytermi körülmények között. Az óvodán, iskolán kívüli oktatóközpontok szerepe azért is kiemelten fontos, mert csak ezek bázisán valósulhat meg a fenntarthatóság egy másik alapeszméje – az élethosszig tanulás. A felnőttek különböző színtereken folyó nevelésével más fejezetek foglalkoznak, e fejezet célja, hogy az iskoláskorban lévő gyermekek nevelésének iskolán kívüli lehetőségeire hívja fel a figyelmet.

Helyzetkép

Az iskolán kívüli környezeti nevelés terén az elmúlt öt évben nagyon sok előrelépés történt, ugyanakkor alapvető fontosságú kérdések rendezetlenek maradtak, vagy az elindult jó irányú folyamatok megtorpantak, elsorvadtak. A következőkben először a pozitívumok, ezt követően a hátráltató körülmények közül emeljük ki a legfontosabbakat.

A környezet- és természetvédelemmel (is) foglalkozó ifjúsági és civil szervezetek, a turista és sportegyesületek, a különböző bemutatóhelyek és szolgáltatók egyre színesebb, sokrétűbb és strukturáltabb programkínálattal várják az érdeklődőket. Iskolán kívüli oktatási infrastruktúra fejlesztésére: nemzeti parki oktató- és látogatóközpontok építésére, erdei iskolák nem szállásbővítési jellegű fejlesztésére, tanösvények, munkafüzetek, környezeti nevelési segédanyagok kidolgozására, múzeumok és állatkerti bemutatóhelyek reformjára több milliárd Ft célzott- és pályázati forrás állt rendelkezésre az elmúlt években.

- Az Erdei Iskola Program Érdekegyeztető Tanács kidolgozta és működteti az erdei óvoda és az erdei iskola országos minősítési kritériumrendszerét. A Tanácsban képviseltetik magukat az oktatási és a környezetvédelmi tárca, a civil és vállalkozói erdei iskola-szolgáltatók, és a közoktatást segítő intézmények küldöttei. A minősítési feltételeknek eleget tevő szolgáltatók négy évig jogosultak használni a minősített jelzőt és logót, az ilyen szolgáltatókhoz bejelentkezni kívánó óvodai és iskolai pályázók pedig előnyt élveznek a pályázati elbíráláskor. 2009-ben már a második minősítési időszak kezdődött, és az így fémjelzett erdei óvodai és erdei iskolai szolgáltatók száma meghaladja a százat. Az erdei iskola program adminisztrációs feladatait civil szervezet, a Környezet- és Természetvédelmi Oktatóközpontok Országos Szövetsége (KOKSZ [www.kokosz.hu]) végzi.
- Az erdei óvodák és erdei iskolák program moduljai, a szűkebben értelmezett környezeti nevelés természetismeret-központúságát feloldva, a fenntarthatóság-pedagógia komplex szemléletét közvetítik. A természet működésének bemutatása mellett gyárak és üzemek, parasztgazdaságok, tájházak, tehenészetek, falumúzeumok, történelmi emlékhelyek, önkormányzati intézmények, szennyvíztelepek, hulladéklerakók és -feldolgozók meglátogatását is integrálják nevelési szolgáltatásaikba. Ezáltal a gyerekek megismerkedhetnek a társadalmi és gazdasági környezet napi működésével és összefüggéseivel is.

- Az iskolán kívüli környezeti nevelés, mint oktatási turizmus, egyre inkább beépül a vidékfejlesztésbe. Ezt jelzi az is, hogy mind több önkormányzat hoz létre minősített erdei iskolát, amit azonos programkínálattal családoknak, felnőtteknek is meghirdet a vakáció ideje alatt. Hasonló vonatkozásai vannak a nemzeti parki, a civil (KOKOSZ, MME), a múzeumi és az állatkerti oktatóközpontok környezeti nevelési fejlesztéseinek és beruházásainak. Ezek az intézmények évente mintegy 15 millió látogatót fogadnak, akik közül legalább 3 millióan részt is vesznek valamilyen környezeti nevelési, fenntarthatóság-pedagógiai szemléletű programban. Ez a működtetés, a szemléletformálásba a felnőtteket is bevonó, egész éves kihasználtságot célzó gyakorlat tovább erősíti a fenntarthatósági szemlélet terjedését, és nem elhanyagolható módon a hosszabb távon is fenntartható üzemeltetést.
- A Magyar Állatkertek Szövetsége Állatkert-pedagógiai szakcsoportján belül, Közoktatást segítő intézmények a fenntarthatóság-pedagógiában (Orbán 2006) címmel kidolgozásra került az iskolán kívüli környezeti nevelés országos és átfogó fejlesztési koncepciója. Ennek lényege, hogy a nemzeti parki, a civil, a múzeumi és az állatkerti oktatóközpontok az erdei óvodákéhoz és iskolákéhoz hasonló minősítési eljárást követően normatív, a környezeti nevelők bérét és járulékait is fedező minisztériumi támogatást kapjanak.
- A környezetvédelmi és az oktatási tárca által a fenntarthatóság pedagógiai vonatkozásainak előmozdítására 1999-ben létrehozott Környezeti Nevelési Kommunikációs Programiroda (KöNKomP) felvállalta a közoktatást segítő intézmények ügyének képviseletét. Ennek első lépéseként tárgyalóasztalhoz ültek az évi legalább 15 millió érdeklődőt megszólító nemzeti parki, civil, múzeumi és állatkerti oktatóközpontokat tömörítő szervezetek képviselői, és meghatározták az érdekérvényesítés további feladatait.
- A környezeti nevelési civil szervezetekben felhalmozódott hatalmas elméleti tudás és gyakorlati tapasztalat évről-évre közkinccsé válik a különböző cikkekben, tanulmányokban, és mindenekelőtt a környezeti nevelési segédanyagokban. Sok civil szervezet (MKNE, Körlánc, CSEMETE, TIT, KOKOSZ stb.) rendelkezik országos környezeti nevelési hálózattal. A Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület (MME [www.mme.hu]), Közép és Kelet Európa legnagyobb civil természetvédelmi szervezete, évtizedek óta működteti országos Madarász ovi, Madarász suli, Madarak és Fák Napja verseny, erdei iskolai, tábori, jeles napi és egyéb természetismereti rendezvényekből (Fülemülék éjszakája, Európai Madármegfigyelő Napok, Tatai Vadlúd Sokadalom) álló komplex környezeti nevelési programját. Ennek bázisán dolgozta ki az MME a fenntarthatóság-pedagógiára, a környezeti nevelés általános és széles körű alkalmazására épülő vidékfejlesztési koncepcióját.

Sajnálatos módon a fenntarthatóság-pedagógia szolgáltatói oldala által felkínált lehetőségekkel az oktatási intézmények a lehetségesnél és az elvárhatónál jóval kisebb mértékben tudnak csak élni. Ennek okai számosak és összetettek:

- A környezeti nevelési pályázatok szinte kizárólag beruházás támogatás központúak. Ennek hatására gombamód szaporodtak országszerte a tanösvények, oktatóközpontok, amik a gyakran átgondolatlan, irrentábilis működtetés miatt konganak az ürességtől, nincs pénz az üzemeltetésükre és a működtető stáb fenntartására, tanösvények esetén az időszakos karbantartások és tábla pótlások elvégzésére.
- A hazai környezeti nevelésben, elsősorban a pályázatfüggés és a „csodavárás" következtében az elmúlt évtizedben túlzott szerepet kaptak a tanösvények. Annak ellenére, hogy ez az oktatási segédeszköz az előállítási technológia és a folyamatos karbantartási igény miatt aránytalanul drága, és még a legjobb tanösvény sem tud lényegesen többet egy tankönyvnél. A tanösvény-központúság legnagyobb negatívuma, hogy a környezeti neveléssel foglalkozó szervezeteket rossz

fejlesztési irányba vitte el, hamis elégedettség érzésbe ringatta, mert elhitette velünk, hogy a felkészült, nagy tudású és jó előadókészségű környezetpedagógusok helyettesíthetők információs táblákkal! A tapasztalatok fényében ma már beláthatjuk, hogy ez nincs így, és a tanösvény csak akkor lehet eredményes kiegészítő eszköze a környezeti nevelésnek, ha ezzel túlnyomórészt a területen dolgozó környezeti nevelő szakvezetésével találkoznak a gyerekek, a közoktatási pedagógusok és a felnőttek.

- Az iskolákban, széles körben és általánosan nem sikerült feloldani a 45 perces tanóra-, és a tantárgyközpontú oktatást. Egy több éves közoktatást segítő intézményi vizsgálat adatai, és a mindennapok gyakorlati tapasztalatai alapján elmondható, hogy az osztályok az iskolán kívüli tanulásszervezési formákat az óvodákhoz képest sokkal kisebb mértékben alkalmazzák. Ráadásul e látogatások többségére a szorgalmi időszak legvégén, május-júniusban kerül sor, és tömeges igény az írásbeli érettségi napjaira jelentkezik, ami jelzi, hogy ez sokkal inkább szabadidő szervezési, mintsem oktatásszervezési céllal történik.
- Annak ellenére, hogy az erdei óvoda és erdei iskola minősítés immáron ötödik éve működik, és a szolgáltatók várják a jelentkezőket, hiányoznak az óvodák és iskolák számára a minősítés kapcsán beígért pályázatok. Ennek következtében a szükségesnél és lehetségesnél jóval kevesebb gyerek jut el ezekbe a fenntarthatóság-pedagógiai központokba, és a minősített szolgáltatásra költő erdei óvoda és erdei iskola fenntartók sem érvényesíthetik minőségi előnyüket.
- Továbbra sincs egyértelmű és rendezett kormányzati állásfoglalás arról, hogy mely tárca feladata a fenntarthatóság-pedagógia egységes és országos koordinálása, és hiányzik a megfelelő forrás háttér is. Ez a tisztázottság még a környezeti nevelés terén sem áll fent, a minisztériumközi program koordinálás akadozik vagy nem működik. Erre jó példa, hogy az oktatási és környezetvédelmi tárca által létrehozott KöNKomP 2005. december 31-én azért szűnt meg, mert a KvVM évek óta nem biztosította a vállalt fenntartási költségeket, amit az OM (ma OKM) egyedül már nem vállalt.
- A KöNKomP megszűnésével az ígéretes indulást követően zsákutcába került a közoktatást segítő intézményi cím elfogadtatásáért folytatott munka. Ennek következtében a nemzeti parki, a civil, a múzeumi és az állatkerti oktatóközpontok továbbra is öntevékenyen, saját forrásaikból finanszírozzák a környezeti nevelői státuszokat. Mivel ezen intézmények jelentős része önkormányzati vagy központi költségvetési szerv, melyek működési költségei évről-évre tíz százalékokkal csökkennek, az alapfeladatok ellátási kötelezettsége miatt először az önként vállalt környezeti nevelési feladatokat ellátó kollégáktól válnak meg. Ennek következtében például a mintegy 3 milliárd Ft költséget felemésztő nemzeti parki oktató- és látogatóközpontok sem tudnak a szükséges létszámmal, hatékonysággal és kihasználtsággal működni.
- Egységes és világos központi fenntarthatóság-pedagógiai, környezeti nevelési koncepció, intézményi hálózat és kommunikáció híján az oktatást segítő intézmények a hatékonyságot alapvetően csökkentő módon, saját maguk próbálják elérni, megszólítani a közoktatásban dolgozó pedagógus kollégákat. Az elmúlt évtizedek már bebizonyították, hogy ez így nemhogy nem hatékony, hanem kimondottan pazarló helyzet, mert az összességében sokmilliós pályázati forrásból megszülető segédanyagok nem tudnak eljutni a felhasználókhoz. A segítő intézmények által szervezett környezeti nevelési, fenntarthatóság-pedagógiai konferenciák látogatottsága rendkívül alacsony, ezeken általában ugyan azok az emberek vesznek részt, így sajnos elmondható, hogy a pedagógusok jelentős része aktív pályafutása során nemhogy ilyen konferencián nem vesz részt, de még olyan alapvető munkák sem jutnak el hozzájuk, mint a Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia, hogy az új eredményeket bemutató tanulmányokról ne is beszéljünk.
- Végül, de nem utolsó sorban a magyar lakosság környezettudatossága, mentális és fizikai egészsége, önérdekérvényesítő-képessége, polgáriasultsága, a közoktatás színvonala, az ország környezetállapota, biológiai sokfélesége az elmúlt évtizedben erre a célra elköltött forint ezermilliárdok ellenére sem lett jobb, legjobb esetben is stagnál, sok esetben viszont tovább romlott.

Javaslatok

1. Elengedhetetlen megértenünk, hogy a környezeti nevelés által kitűzött cél, a nagyobb fokú környezettudatosság elérése nem egy újabb megtanulandó tantárgy, hanem életforma, melynek elsajátításához nélkülözhetetlenül szükség van az óvodák, az iskolák és a fenntarthatóság üzenetét közvetítő oktatást segítő intézmények, a társadalom egészének együttműködésére.

2. Ugyancsak nem odázható tovább, hogy a fenntarthatóság-pedagógia, a környezeti nevelés állami szintű koordinálása és szervezése szaktárcaként az Oktatási és Kulturális Minisztérium deklarált feladata legyen, és ehhez rendelkezésre álljanak a szükséges állami források. Az oktatási tárca koordinálásával minden minisztérium dolgozza ki a saját működési területének fenntarthatósági és fenntarthatóság-pedagógiai vonatkozásait, és kapcsolódjon be intenzíven a környezeti nevelés fejlesztésébe, megvalósításába.

3. Javasoljuk, hogy általános iskolai tanulmányai során minden gyerek legalább egyszer jusson el erdei iskolába, évente egyszer pedig egy napos terepi napra bármely oktatást segítő intézménybe, és ehhez álljanak rendelkezésre a szükséges központi források.

4. Javasoljuk a közoktatást segítő intézményi rendszer minősítésének és normatív fenntartásának kidolgozását és bevezetését, a segítő intézményi hálózat fejlesztését.

5. Elodázhatatlan, hogy az óvodák és iskolák számára kiírásra kerüljenek az erdei óvoda, erdei iskola és egyéb oktatást segítő intézményi szolgáltatás igénybevételét lehetővé tévő pályázatok, és ehhez a szükséges források hosszú távon rendelkezésre álljanak.

6. Meg kell szüntetni a közoktatás egyoldalú tantárgy-, és 45 perces tanóra központúságát, ami gyakorlatilag lehetetlenné teszi a tantermen kívüli oktatásszervezési módok rendszeres és széles körű alkalmazását.

7. Használjuk ki az internet nyújtotta tájékozódási lehetőségeket a fenntarthatóság, a környezeti nevelés új eredményeinek és híreinek nyomon követésére, az ilyen jellegű szolgáltatók és szolgáltatások felderítésére.

8. Ünnepeljük meg a jeles napokat, melyek megtartásához keressük és kérjük a kérdésben illetékes civil szervezetek segítségét, támogatását. Az MME a Madarak és Fák Napja rendezvényeket, az óvodai foglalkozásokat, iskolai szakköröket ingyenes szóróanyagokkal, oktatási segédanyagokkal és „zöld" ajándékokkal támogatja úgy, hogy még a csomagküldés postaköltségét is állja.

9. Használjuk minél szélesebb körben és minél gyakrabban a környezetünkben lévő gazdaságok, gyárak, üzemek, oktatást segítő intézmények kínálta lehetőségeket a valóság bemutatására, a tanmenetek színesítésére. Ne akarjunk feltétlenül „a világ másik végén" lévő bemutatóhelyre menni, de a városiaknak érdemes falura menni, és fordítva. Lehet, hogy közelebb jobban járunk, még akkor is, ha nem tudunk ismeretlen, vagy szokatlan látványt mutatni. Könnyebb odajutni, és az utazással sem terheljük a környezetet. Saját környezetünk ismerete, felfedezése fontos feladatunk, kezdjük ezzel.

10. Főleg kezdő természetvédő fiatalok „ráhangolását" segíthetjük apró, jelképes ajándékokkal, pl. egy-egy ásványdarabbal, kövülettel, tobozzal, gubaccsal, színes szóróanyagokkal és kiadványokkal vagy egyéni megoldásainkkal.

11. Adjunk kézbe ajánlható könyvlistát; fejlesszük a forráskritika gyakorlatát. Ugyanez érvényes a médiaműsorokra is. (Ez a környezeti nevelés egészére vonatkozik.)

12. Pedagógusként, szülőként, felnőttként ajánljuk a gyermekeknek a természetvédő szakköröket, táborokat, programokat. Ezek gyakran olcsóbbak és tartalmasabbak más lehetőségeknél.

13. Tartózkodni kell a védett területek bejelentés nélküli és túlzott terhelésétől. Az őrszolgálattal együttműködve segítsük összeegyeztetni a védett területek védelmét azzal a szemponttal, hogy a legjobb nevelés mégiscsak a természetben folyik.

14. Igyekezzünk, hogy a hátrányos helyzetű gyerekek se maradjanak ki az iskolán kívüli nevelési lehetőségekből. A természetben való foglalatosságokat könnyebb demokratikus módon, esélyegyenlőségre törekedve megvalósítani.

15. Az iskolán kívüli nevelésben számos partnerünk akadhat: pedagógusok, szülők, természetvédők, önkormányzatok, hivatalok tisztviselői, a mozgalmak aktivistái, erdészetek, üzemek, intézetek stábjai stb. Keressük őket és forduljunk hozzájuk bizalommal.

Irodalom

Adorján, R.: Magonc. Természetismereti játékok az erdőben. Pécs, Mecseki Erdészeti Rt., 1998. 91 o.

Andrési, P.: Cselekvő természetvédelem. Az MME könyvtára 20. Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület Budapest, Orchis Természetvédelmi Egyesület Ásotthalom, 2002.

Béres, M.: Az erdőből jöttünk. Oktatási ötlettár a fákról és az erdőkről. Bp. Független ökológiai Központ, 1994. 75 o.

Biró, M & Ács, M.: Kisiskolások az Állatkertben. Fővárosi Állat- és Növénykert 1999.

Darvasné Molnár, A.: Környezetkultúra, környezeti nevelés a múzeumpedagógiában. Bp. Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 1994. o. 369-382.

Drexler, Sz.: Madárbarát kert. Cser Kiadó, Budapest 2005.

Drexler, Sz. & Vándor, B.: Madárbarát kert kalendárium. Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, Budapest 2007.

Dukay, I. (szerk.): Kézikönyv a kisvízfolyások komplex vizsgálatához. Vác, Göncöl Alapítvány és Szövetség, 2000. 170 o.

Dúll, A.: A természeti környezet pszichológiája. A Magyar Biológiai Társaság XXV. Vándorgyűlése 2004, p: 77-81.

Fien, J.: Oktatás a fenntartható jövőért. In: Havas, P. (szerk.): A környezeti nevelés Európában. Körlánc Könyvek 11., 1999, p: 7-38.

Fox, H: Nonformal education manual. Washington, D.C., Peace Corps Information Collection and Exchange, 1989. 163 o.

Frank, J. & Zamm, M: Környezeti nevelés a városban. Bp. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, 1998. 48 o. (Környezeti nevelési Szer-Tár. Műhelyszervezési kézikönyvek)

Gavin, K. & Havas, P.: Környezeti nevelés a természetben. Feladatok, játékok. Bp. Körlánc, 1993. 44 o.

Gyöngyössy, P. (szerk.): Természetről a természetben – Környezeti nevelés a gyakorlatban. Kerekerdő Alapítvány, Szombathely 2001.

Havas, P. (szerk.): A környezeti nevelés Európában. Körlánc 1999.

Hortobágyi, K. (szerk.): Környezeti nevelés az erdei iskolában. Alapítvány a Magyarországi Környezeti Nevelésért, Budapest 1995.

Ilonczai, Z.: Lepkebarát kert. Cser Kiadó, Budapest 2007.

Kanczler Gyuláné (szerk.): Kisiskolásokkal a Magyar Természettudományi Múzeumban. Múzeumlátogatási útmutató tanítóknak. Bp. Magyar Természettudományi Múzeum, 1997. 20 o. (Lacertina füzetek, 5.)

Kárász Imre: Ökológia és környezetelemzés. Terepgyakorlati praktikum. Bp. Pont, 1996. 172 o. (Gúla könyvek)

Kosztolányi, I.: Az erdei iskola hasznos könyve. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2002.

Kovács, J. (szerk.): Múzeumok a „köz művelődésért". Nemzetközi Múzeumpedagógiai Konferencia 1999.

Labanc, Gy (szerk.): Óvodások környezeti nevelése. Alapítvány a Magyarországi Környezeti Nevelésért, Budapest 2001.

Legány, A. (szerk.): Környezeti nevelés a táborban. Alapítvány a Magyarországi Környezeti Nevelésért, Budapest 1993.

Lori, F. & Schwyter, A.: Találkozzunk az erdőben! Erdőpedagógia – Kézikönyv gyakorlati útmutatásokkal, erdei vezetési ötletekkel és példákkal. Öko-Fórum Alapítvány, Budapest 2002.

Mitchell, Mark K.& Stapp, William B.: „Jer: nézd a Balatont..." A Green vízminőség-vizsgálati kézikönyv adaptációja. 1. kötet. Barcs, Green Pannónia Alapítvány – Vörösberény, Balaton Akadémia, 1997. xiii, 114 o. (Balaton Akadémia könyvek, 20.)

Nahalka, I.: Irányzatok találkozása – Természettudományos nevelés a harmadik évezred elején. – In: Bábosik, I & Kárpáti, A. (szerk.): Összehasonlító pedagógia. BIP, Budapest 2002, p. 168-185.

Németh, I. (szerk): Útmutató a környezeti nevelési tantervek fejlesztéséhez. Környezeti Nevelési Téka Tanároknak. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület 2000.

Orbán, Z.: Közoktatást segítő intézmények a fenntarthatóság-pedagógiában. Magyar Állatkertek Szövetsége 2006.

Orbán, Z.: Madárbarát településfejlesztés. A Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület Könyvtára 23. I. kiadás 2008.

Palmer, J & Neal, P.: A környezeti nevelés kézikönyve. Körlánc Környezeti Nevelési Program 2000.

Papst, Susanne – Braun, Christian: Környezeti nevelés szobában és szabadban. Bécs, ARGE Umwelterziehung, 1991. 51 o.

Pintér, T., Ilosvay, Gy. & Özvegy, J. (szerk.): Pedagógiai lehetőségek az állatkertekben - Zoopedagógia. Szeged, JGYTF Kiadó, 1997. 207 o. (Körlánc könyvek, 5.)

Pintér, T. & Nagy, I (szerk.): Zoopedagógia és fenntarthatóságra nevelés. Fővárosi Állat- és Növénykert 2003.

Pintér T. (szerk.): Környezeti nevelés a bemutatóhelyeken. Réce-füzetek 6. Alapítvány a Magyarországi Környezeti Nevelésért 2004.

Rókusfalvy, P.: A környezetpszichológia alapkérdései. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2002.

Rösner-Krisch, N. & Herlt, B.: Felfedezések a városban. Városi életterek, természet a városban. Munkafüzet általános iskolák és szakkörök számára. Bp. Aqua, 1994. 103 o.

Ruepp-Vargay, M. - Thiering, E. & Victor, A. (szerk.): Svájci környezeti nevelési módszerek és hazai adaptálásuk. Öko-Fórum Alapítvány 1999.

Sallai R. Benedek (szerk.): Zöldszemmel. Ötlettár a környezeti neveléshez. Szarvas, „Nimfea" Természetvédelmi Egyesület, 1998. 204 o. (Zöldike könyvsorozat, 1.)

Sárfalvi, J & Nagy, I.: Iskolások az Állatkertben. Fővárosi Állat- és Növénykert 1999.

Szerényi, G. (szerk.): Környezeti nevelés a szakkörön. Alapítvány a Magyar Környezeti Nevelésért, Budapest 1994.

Treiber, Zs.: Gyertek velem múzeumba! A Magyar Természettudományi Múzeum. Bp. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, 1998. 24 o.

Vásárhelyi, T.: Szitakötészet. Bp. Független Ökológiai Központ, 1994. 43 o.

A Szitakötő kreatív természetismereti klub játékai.

Vásárhelyi, T. (szerk.): Környezeti nevelés a múzeumban. Az 1994 őszén tartott foglalkozássorozat anyaga. Bp. Magyar Természettudományi Múzeum, 1995. 35 o.

Vásárhelyi, T. (szerk.): A városban. Városi környezet és környezeti nevelés. Bp. Körlánc, 1999. 164 o. (Körlánc könyvek, ISSN 1417-3182, 10.)

Vekerdy, T.: Gyerekek, óvodák, iskolák. Saxum Kiadó Bt. 2001.

Vekerdy, T.: Az iskola betegít? Saxum Kiadó Bt. 2004.

Vekerdy, T.: A pszichológus újra válaszol. Sanoma Budapest Kiadó Rt. 2005.

Victor, A. (szerk.): Természetfürkészet a Tétényi-fennsíkon. Bp. Ökosansz Alapítvány, 1998.

WAZA: Building a Future for Wildlife – The World Zoo and Aquarium Strategy. World Association os Zoos and Aquariums WAZA 2005.

Wheeler, K. A & Bijur, A. P. (szerk.): A fenntarthatóság pedagógiája. A remény paradigmája a XXI. század számára. Körlánc Egyesület 2001.

Szakképzés

Urbanovszky István

A környezeti nevelésnek a társadalmi cselekvések rangsorában kiemelt helyet kell biztosítani.

A szakképzésben ez azért is különösen fontos, mert a gazdaság különböző területein a termelőmunkát az ebből a rendszerből kikerülők végzik, illetve közvetlenül irányítják majd, így a környezetterhelés mértéke rajtuk (is) múlik.

Kik ők, akik a szakképzési rendszer alanyai, és akiknek a környezeti nevelését szeretnénk eredményesebbé tenni? A vonatkozó törvények szerint a szakiskolák 1/11-2/12-3/13. és a szakközépiskolák 1/13. esetleg 2/14. szakképző évfolyamainak tanulói. Így „hivatalosan" nem részei az iskolarendszerű szakképzésnek a szakiskolák 9-10. és a szakközépiskolák 9-12. évfolyamai, bár ezeken az évfolyamokon is folyik szakmai orientáció ill. szakmai alapozás.

Amennyiben a fentiek ellenére a szakképzés résztvevőnek tekintjük már a 9. évfolyamtól a szakiskolai és a szakközépiskolai tanulókat, úgy megállapítható, hogy a szakképzésben jelenleg az érintett korcsoport 70%-ot meghaladó része tanul.

Ez a több százezer fiatal 4-6 évet tölt a középiskolában olyan életkorban, amikor értelmileg nagyon fogékony, kritikus szemléletű és érzékeny. Talán ez az utolsó lehetősége az iskolának, hogy ott, ahol szükséges, alakítson és változtasson, illetve erősítsen környezetszemléletükön és világképükön.

Helyzetkép

A nyolcvanas évek elején jelent meg a környezeti nevelés igénye a szakképzés területén. A megoldást nagyon megnehezítette, hogy a tantárgyi rendszerből a legtöbb szakterületen hiányzott a biológia és a földrajz oktatása, speciális jellegű volt a kémia tanítása, így az ökológiai és környezeti ismereteknek fontos bázisa hiányzott. További nehézséget jelentett a szakmák sokfélesége és a mintegy 2000 tantárgy.

A nyolcvanas évek végén a Nemzeti Szakképzési Intézet megjelentette az *Ember és környezete* tankönyvet, amely az alapozáshoz szükséges, középszinten elvárható ismereteket foglalta magába. Ugyanebben az időben – élve az 1985-ös oktatási törvény nyújtotta viszonylagosan nagyobb intézményi önállóság lehetőségeivel – több szakképző iskola is a tantervébe illesztett környezeti ismereteket. 1990-től – egyedi kísérleti engedélyek alapján – néhány iskola már a különböző környezeti szakképesítések megszerzésére is felkészített úgy, hogy meglévő képzési irányaihoz kapcsolva, illetve arra épített környezetvédelmi specializációval szélesítette a szakmai kimenetek skáláját (pl. vegyipari-, geológiai-, fémipari-, vízügyi-környezetvédelmi képzések).

1991-től a MüM által irányított *Emberi erőforrások fejlesztése* világbanki támogatású program *Ifjúsági Szakképzési komponense* keretében a környezetvédelem területén is mód nyílt új szakképzési modell tartalmi kidolgozására és gyakorlati megvalósítására. A program keretében végzett fejlesztő munka eredményeként olyan környezeti alapismereteket, környezeti technológiákat és mérési eljárásokat moduláris formában tartalmazó elméleti és gyakorlati tananyag alakult ki, amely a különféle környezeti szakképesítések közös alapozására alkalmas. A programhoz a tankönyvek is elkészültek ideiglenes jegyzetek formájában.

1998-tól a környezeti tárca ezeket a jegyzeteket átdolgozta, valamint folyamatosan újakkal kiegészítve, 25 db-ból álló tankönyvsorozatként megjelentetve és anyagilag támogatva a szakképző intézmények részére tanévenként folyamatosan biztosítja. Napjainkban gondot jelent, hogy a megváltozott tankönyvrendelet miatt ezek a jelenleg is használt könyvek hivatalosan nem minősülnek tankönyvnek. Probléma, hogy közülük néhányat át kellene dolgozni, és égető a példatárak hiánya is.

1993-ban jelent meg az Országos Képzési Jegyzék, melyben először szerepeltek környezetvédelmi szakképesítések. Az 1996. évi OKJ-ben már 22 környezetvédelmi jellegű szakképesítést találhattunk. Ezekhez a szakképesítésekhez a KöM elkészítette a központi programokat (tanterveket) is. Az 1999-ben kezdődő OKJ korszerűsítés következményeként a környezetvédelmi szakképesítések száma csökkent, de ez nem jelentett visszalépést a megelőző helyzethez képest, mivel csupán - kisebb mértékben - csak a szakmastruktúra rendeződött át. 1997-től PHARE támogatással több felsőoktatási intézményben is dolgoztak felsőfokú környezetvédelmi szakképzési programok kidolgozásán, de ezek közül 2002-ig a MAB csak egyetlen programot fogadott el, és a jelenlegi OKJ-ben is csak kettő szerepel.

A 2006-ban megjelent új Országos Képzési Jegyzék (amely 2008. VI. 28. óta hatályos) az eddigiekhez képest gyökeresen új szakmaszerkezetet határozott meg. Az alapszakmák mellett megjelentek a részszakképesítések, az elágazások és a ráépülések is, valamint lehetővé vált a technikus szintű szakképesítések iskolarendszeren kívüli (tanfolyami) oktatása is.

Jelenleg az OKJ-ben a környezetvédelmi-vízgazdálkodási szakmacsoportban 5 technikus szakképesítés 4 rész-szakképesítéssel és 8 elágazással, valamint 5 szakmunkás szakképesítés 8 rész-szakképesítéssel szerepel. A tartalmában vízügyi- vízépítő technikus szakképesítés egy rész- és egy ráépülő szakképesítéssel az építészeti szakmacsoportba került besorolásra.

Gondot jelenthet, hogy környezetvédelmi területen csak a hulladékgazdálkodáshoz kapcsolódó, iskolarendszerben nem oktatható szakmunkás szakképesítések találhatók.

Napjainkban mintegy negyven középiskolában van szakképző évfolyam környezetvédelmi-vízgazdálkodási szakterületen túlnyomórészt technikus szakokon, és tíznél több iskolában folyik szakmacsoportos alapozás, amely különböző okok miatt nem folytatódik szakképző évfolyammal. Az önálló iskolák száma jelenleg gyorsan változik, mivel az erősen támogatott integrációs törekvések miatt a fenntartók nagyon sok intézményt összevonnak, Térségi Integrált Szakképző Központokká (TISZK) szerveznek át.

A nem környezeti szakképzést végző szakoktatási intézmények részére a Nemzeti Szakképzési Intézet szakmacsoportokhoz kapcsolódóan választható környezeti nevelési program-egységeket dolgozott ki, valamint továbbfejlesztették az Ember és környezete oktatócsomagot is, melyet a gimnáziumokban és a szakképző intézményekben is egyre szélesebb körben használnak. Növekedett a jól használható tanári kézikönyvek száma is a szakterületen, és rendszeressé váltak a tanártovábbképzések is.

Ma már a szakképzés minden területén felismerték, hogy égető környezeti bajaink megoldásához a kulcsot – a meglévő gondok és károk szakszerű kezelése, elhárítása mellett – inkább ezek megelőzése jelentené, amihez elsősorban szemléletváltozásra, környezettudatos magatartásra (környezetbarát termelésre és fogyasztásra) lenne szükség. Gondot okoz – bár érthető –, hogy a szakképzési rendszer környezeti nevelési igénye nagyon tagolt: van iskolarendszerű és iskolarendszeren kívüli szakképzés, vannak környezet- és természetvédelmi szakképesítések, van nem környezetvédelmi szakképesítés megszerzésére irányuló szakképzés, amely tartalmaz ilyen témaköröket, és mindezeken belül még

a szakképesítéseknek különféle szintjei szerinti különbségek is vannak: szakmunkás, technikus és felsőfokú szakképesítések.

A közoktatási rendszer és különösen a szakképzés jelenleg is folyamatban lévő változásainak hatása a környezeti nevelésre pillanatnyilag nehezen megítélhető. Egyértelműen pozitív, hogy a környezetvédelmi-vízgazdálkodási alapismeretek a szakközépiskolákban választható érettségi tantárgy lett. Visszalépésnek tűnik, hogy szakiskolai és szakközépiskolai kerettantervekben többnyire nem lelhetők fel a NAT minden műveltségi területre egyaránt érvényes környezeti nevelési szempontjai, azonban előremutató, hogy minden iskolának rendelkeznie kell a pedagógiai programja részeként környezeti nevelési programmal is.

Javaslatok

1. A szemléletformáló, alapozó környezeti ismeretek vonatkozásában minden iskolatípus, képzési szint, illetve szakterület tekintse feladatának a környezetbarát szemlélet alakítását. Ez főként nevelési feladat – értékrendszer és magatartás fejlesztése –, de ismereti háttér nélkül nem oldható meg. Szükség van arra, hogy egy-egy közismereti tantárgyba beépülve vagy azt környezetvédelmi tananyag elemmel vagy egységgel kiegészítve (esetleg önálló tantárgyként) a már tanult környezeti ismereteket összefoglalják és bővítsék.

2. A nem környezetvédelmi jellegű szakmák esetében, ha a vonatkozó környezeti ismeretek nem szerepelnek a szaktantárgyakban, akkor a szakmai tananyagok korszerűsítésekor ezeket be kell építeni a tematikába. Bármely szakmáról is legyen szó, a szakma művelőjének ismernie kell az alkalmazott technológia környezeti hatásait, és be kell látnia, hogy a negatív környezeti hatású eljárások szakmai szempontból sem elfogadhatók.

3. A nem környezetvédelmi jellegű szakmát tanulók számára kínálni kell választható, önálló, összefoglaló, áttekintő jellegű környezeti modulokat, melyek a hagyományos iskolai keretektől (tanítási óra) eltérő formában is végrehajthatók (pl.: projekt módszerrel).

4. Finomítani kell az OKJ környezeti szakképesítési rendszerét, különös tekintettel a szakképesítések egymásra épülésére, a betölthető munkakörök és foglalkozások pontos áttekintésére és a szükséges szakképesítések előírására a munkaerő-piaci pozíció javítása érdekében.

5. Biztosítani kell a szaktanárok rendszeres környezetvédelmi továbbképzését a környezetvédelmi szakképzésben oktatók számára elsősorban gyakorlati (üzemi, laboratóriumi, hatósági) területen.

6. A környezeti tárca – és valamennyi, szakképzésért felelős minisztérium – a lehetőségeihez mérten friss szakmai információkkal támogassa rendszeresen a szakképző intézményeket.

7. Bővíteni és egységesíteni kellene a szakképzést végző intézmények gyakorlati oktatáshoz szükséges alapfelszerelését.

8. Fejleszteni kell az üzemi és terepgyakorlatok szervezeti hátterét a nemzeti parkok, a természetvédelmi igazgatóságok, a környezetvédelmi felügyelőségek, a múzeumok, a környezetvédelmi oktatóközpontok, civil szervezetek valamint termelő üzemek bevonásával.

Irodalom

Tanári kézikönyvek, segédkönyvek:

Kárász Imre: Ökológiai és környezetvédelmi alapismeretek. Bp., 1990. KTM. 162 old.

Szlávik János-Valkó László: Környezetgazdaságtani alapismeretek. Bp., 1995. NSZI 172 old.

Száraz Péter: Ember és környezete. Bp., 1996. KTM - NSZI. 318 old.

A környezeti állapot vizsgálata. Bp., 1997. KTM - NSZI

Pálfi Ferenc (szerk.): Vele vagy nélküle? Ismeretek az atomenergiáról és a nukleáris biztonságról. Bp., 1997. Műegyetemi Kiadó. 59 old.

Törőné Kovács Jolán (szerk.): Magyarország környezeti állapota. . Bp., 1999. KVM. 63 old.

Valkó László: Fenntartható/környezetbarát fogyasztás. Bp., 2004. NSZI, 89 old.

Berkes Gábor: A hulladékgazdálkodás alapjai., Bp., 2006. NSZI. 80 old.

Száraz Péter: Környezet, etika, életminőség. Bp., 2007. NSZI. 85 old.

Kohl Ágnes (szerk.): Környezettudatosság, fenntarthatóság az új szakmastruktúrában. Bp., 2007. NSZFI 299 old.

A környezetvédelmi-vízgazdálkodási szakmacsoport szakképesítéseinek oktatásához (tankönyvként) használható könyvek:

Környezetvédelmi alapismeretek I-II;	Technológiák környezetterhelése
Természettudományos vizsgálatok I-II;	Települési környezetvédelem
Környezettechnika I-II.	Környezettechnika példatár
Környezetgazdaságtan;	Környezet- és természetvédelmi jogi ismeretek
Természetvédelmi ismeretek	Élelmiszeripari technológia
Gépészeti alapismeretek	Automatika
Műszeres analitika	Analitika I-II.
Hidrológia és hidraulika;	Földméréstan
Erdőgazdálkodás	Állattenyésztés
Hulladékgazdálkodás	Települési hulladék gyűjtése és szállítása
Növénytermesztés	Áramlástechnikai berendezések (Vízgépek)

Eljárások, műveletek, berendezések a víz- és szennyvíz-technológiában

Kerettantervi programok:

Szakmacsoportos alapozó oktatás kerettanterve a környezetvédelmi-vízgazdálkodási szakmacsoportra, szakközépiskoláknak. In: Magyar Közlöny, 2001/28. szám II. kötet, 277-290 old.

Szakmai alapozás a környezetvédelmi-vízgazdálkodási szakmacsoportra, szakiskoláknak „A” változat. In: Magyar Közlöny, 2001/28. szám II. kötet, 491-495 old.

Szakmai alapozás a környezetvédelmi-vízgazdálkodási szakmacsoportra, szakiskoláknak „B” változat. In: Magyar Közlöny, 2001/28. szám II. kötet, 627-631 old.

Szakmai és vizsgakövetelmények szakképesítésenként:

12/2008. (IV.30.) KvVM rendelet

Felsőoktatás

Lükő István

Változatlanul igaz, hogy hazánk környezeti állapotának és az állampolgárok környezethez való viszonyulásának javításában a felsőoktatás kulcsszerepet játszott és játszik ma is. Ez egyfelől természetes, hiszen a felsőoktatás intézményeiben adottak legjobban a szellemi feltételek ahhoz, hogy érzékeljék a problémákat, hogy felkészítsék és tovább képezzék a környezetbarát szemléletű, a fenntarthatóság elvét és gyakorlatát magukénak valló, társadalmi felelősségtudattal rendelkező értelmiséget. Másfelől ez a küldetésük is, hiszen a felsőoktatás képezi azokat a szakembereket, akik az állami, önkormányzati, társadalmi-politikai, közszolgálati, gazdálkodói területeken vezetőként, döntéshozó helyzetben, kultúraközvetítő és szemléletfejlesztő szerepben legtöbbet tehetnek a hazai környezeti állapot javításáért, kultúránk és környezetünk hiteles és felelős nemzetközi képviseletéért. Mindehhez szervesen kapcsolódik a globalizáció és a klímaváltozás okozta hatások tudományos igényű kutatása, az energiaigény fenntartható kielégítését, az élhető települések kialakítását szolgáló fejlesztések és minőségmenedzsment rendszerük kialakítása.

Mi valósul(t) meg a tervekből, javaslatokból?

A 2003-as javaslatokat alapul véve megvalósult elég sok terv, vannak, amelyek teljesen megvalósultak, s persze ami egyáltalán nem teljesült. Sőt, a tervekben nem szereplő elemek, is megvalósultak.

- Növekedett a tudományosság igénye, mert a munkába erőteljesebben bekapcsolódott az MTA is, így pl. a *Stratégiai kutatások az ezredfordulón* címmel 2003-2006 között számos könyv, illetve tanulmány született.
- Érvényesült a komplex megközelítés, amit számos intézmény konferenciáinak a témái igazolnak.
- Széles körben alkalmazható egyetemi tankönyvek készültek (ld. még a szakirodalmi jegyzékben).
- Részben valósult csak meg az az elképzelés, hogy minden felsőoktatási hallgató részesüljön környezetvédelmi oktatásban.
- Megvalósult az is, hogy a nem pedagógiai környezeti szakoknál (különösen a mérnökképzésben) beépült a graduális (Bologna alap)szakoknál a környezetvédelmi-gazdálkodási ismeretek oktatása.
- Továbbra is hiányzik a középfokú és a felsőfokú szakképesítések egymásra épülése, a tananyagok modularizációja.
- A Környezettudomány önálló akadémiai diszciplinává vált.
- Csak visszafogott támogatást tapasztalhatunk a környezetpedagógiai témák és műhelyek elismerésében, a doktori iskola támogatásában.
- Statisztikailag is bizonyítható, hogy a nemzetközi együttműködésekben az intézmények és a hallgatók, oktatók közreműködése növekedett.
- Nem terveztük, de szükségszerűen gyorsan reagált a felsőoktatás a klímaváltozásra és ökológiai, társadalmi kihívásaira, hatásainak vizsgálatára.
- Nem szerepelt a javaslatok között számos financiális, oktatáspolitikai kérdés, mégis érzékelhettük mindkét területen a különböző változásokat, hatásokat.

Helyzetelemzés

A helyzetkép történelmi gyökerei

Érdemesnek tűnik, hogy a későbbiekben elemzett helyzetképben a felsőoktatási műhelyeket ne pillanatszerűen, ne csak az elmúlt 2003-2009 közötti időszak tényszerűségei alapján lássuk, hanem nagyobb időintervallumon keresztül. Magyarországon a környezeti problémák érzékelésében és az állapot javításában először a felsőoktatás intézményei és a hozzá szervesen kötődő tudományos műhelyek, a kutatók reagáltak cselekvőképesen. Az első Környezetvédelmi Tanszék 1974-ben alakult meg Sopronban, az Erdészeti és Faipari Egyetemen, amit sorra követett több felsőoktatási intézmény is. Először posztgraduális formában képeztek környezetvédelmi, vagy természetvédelmi szakmérnököket, majd a graduális, nappali tagozatos környezetmérnöki, környezetgazdálkodási, környezettan/környezetvédelem szakos tanári képzések következtek. Mára kialakult a főiskolai és az egyetemi környezetvédelmi szakok képzésének a rendszere, amelyet az Akkreditált Iskolarendszerű Felsőfokú Szakképzés és a doktori programok tesznek teljessé.

Az integrált egyetemeken és főiskolákon csaknem mindenütt van Környezetvédelmi / Környezettudományi / Környezetgazdálkodási / Ökológiai stb. tanszék, vagy intézet. A Szent István Egyetemen megalakították az ország első kari szervezetét Mezőgazdasági és Környezettudományi Kar elnevezéssel. Egy intézményben (NYME) Műszaki és Környezetpedagógiai Tanszék is működik immár 12 éve. Az MTA VEAB Környezetpedagógiai Munkabizottsága (amely ebben az évben 10 éves) szorosan együttműködik a tanszékkel, s számos konferenciát, egyéb rendezvényt szerveztek a környezeti nevelés szolgálatában. Azonban általában a pedagógusképző helyeken nincs külön a környezeti neveléssel foglalkozó szervezeti egység.

A felsőoktatás keretében folyó környezeti képzés helyzetét sok országos konferencia elemezte. A PHARE 151/W-1 program keretében átfogó felmérés készült 1992-93-ban a hazai környezeti oktatás és képzés helyzetéről. A környezeti szakemberképzés teljes vertikumát és annak társadalmi hátterét vizsgálta egy OTKA kutatás 1998-2000 között, és tárt fel problémákat elsősorban az elhelyezkedés nehézségeiről, a képzés szereplőinek kapcsolatáról.

Mit hoztak magukkal a világ, az ország társadalmi és gazdasági változásai?

Az elmúlt 5-6 évben jelentősen felgyorsult a környezeti problémák, a veszélyek világméretűvé válása, különösen az éghajlatváltozás. Az ökológiai problémák mellett a gazdasági globalizáció és ennek pénzügyi válsággá alakulása szinte minden földrészen társadalmi visszaesést, feszültséget okozott. A fenntarthatatlanság különösen a nagy lakosságszámmal bíró településformákban, a városokban sürget(né) nek azonnali beavatkozásokat. Sajátos, de gazdaság és hatalom-politikai okokból több földrészre kiterjedő energiaellátási zavarok keletkeztek az elmúlt években (2008-2009), ami jelezte részben a sebezhetőségünket, részben a készletek végességét és az energetikai szemlélet változtatásának széleskörű szükségességét. Nem kevésbé az új, környezetkímélő energia-előállítási technológiák és eszközök fejlesztését. Az ökológiai lábnyom, mint indikátor, kimutatja adott ország, adott terület deficitjét a földrajzi terület és a fogyasztással igénybe vett ökológiai terület között. A felmelegedést, a klímaváltozást ma

még eltérő nagyságú problémának érzékelik és ítélik meg úgy a tudományos, mint a laikus körökben. Tény azonban, hogy már évek óta beszélnek a jelenségekről, kiváltó okairól és ökológiai-társadalmi következményeiről, többek között a klímamenekültekről. A tudományos közélet, az egyetemek és a főiskolák is e téma felé fordultak, amit szintén lehet érzékelni a különböző konferenciákon, megalakult kutató csoportokon keresztül. Megjelent a „KLÍMA-21" Füzetek. A sorozatban már egyre több tudomány nézőpontjából vizsgálják a kérdésköröket, többek között a kommunikáció, a média tudomány oldaláról is.

Ezekhez a szorosan véve ökológia-környezeti változásokhoz csatlakozik a felsőoktatásban, egyáltalán a tanulásban, az ismeretszerzésben és a tudás szerkezetében zajló átalakulások jelensége. Az egész életen át tartó tanulás, a felsőoktatási térségek (Európai Felsőoktatási Térség) megannyi nagyon gyors változást hordoznak magukban, amit egyfelől intézményi, másfelől társas-személyi dimenziókban is érzékelünk.

A többciklusú felsőoktatási rendszer, az ún. Bologna folyamatok sajátos céljai jelentősen átalakították a felsőoktatási szerkezetet, az intézmények belső irányítási-vezetési és külső finanszírozási mechanizmusát is. Ennek hazai megvalósítása kicsit erőltetett üteme miatt számos feszültséget, nehézséget teremtett. A Stratégia megvalósíthatósága új dimenziók és keretfeltételek közé került. Ennek eredő hatásai ma még kevésbé kitapinthatók. Úgy tűnik azonban, hogy a környezeti tudatosság, a fenntarthatóság elveinek, témáinak fontossága előbbre került a deklarált célokban, a valóságos intézkedések és programok területén azonban veszített a fontosságából.

Új fókuszok, sarokpontok jelentek meg

Részben a fentiekből is következően előtérbe került a klímaváltozás és annak kutatása. Számos kutatócsoport, központ alakult. Pl.az ELTE-MTA Kommunikációelméleti Kutatócsoport, amelynek keretében a Fenntartható Fejlődés Projektiroda működik. „A klímaváltozás társadalmi összefüggései"c. programban a KvVM felkérésére Székely Mózes, Czippán Katalin és Polgár Emese vesznek részt. A kutatócsoportot Harnos Zsolt akadémikus vezeti. Ezen program egyik projektjében Szirmai Viktória a klímaváltozással kapcsolatos véleményeket vizsgálta. A szociológia mellett a pszichológia is erőteljesebben kiveszi részét a kutatásokból, sőt az egyetemeken az oktatásból is, hiszen számos intézményben oktatnak környezetpszichológiát. Tehát a súlypontok a humán és társadalomtudományi aspektusokra tevődnek át, pontosabban ezek aránya nőtt az elmúlt időszak biológiai-ökológiai és egyéb természettudományi megközelítéseihez képest. Természetesen lehetne még több személyt és intézményt is ideírni, azonban ez is kellőképpen alátámasztja, hogy intenzívebb, témáját tekintve átpolarizáltabb lett a felsőoktatás és a tudományos kutatás kapcsolata, és egyben a praxishoz fűződő viszonya is.

A nemzetközi szervezetekhez való kapcsolódás, a hálózatosodás szinte minden tudományági oktató-nevelő tevékenységre és iskolafokozatra - benne a felsőoktatásra különösen - igaz, illetve jellemző. Erre egy példa: 2009. április 24-én avatták az NymE-n a NASA közreműködésével létrehozott Délkelet-európai klímahatás kutató Központot (Regional Focus Centre for Non-boreal East Europe). Vagy: Az életen át tartó tanulás magyar felsőoktatási hálózata (MELLearN) az 5. Nemzeti és Nemzetközi Lifelong Learning Konferenciát követő Közgyűlésén módosította a Működési Szabályzatát azzal, hogy az egyesület tevékenységi körét kibővítette a természet és a környezet védelmével, illetve ennek oktatási-nevelési témaköreivel.

Látszólag „stagnál" a környezetpedagógia fontossága az aktív innováció terén, de a fenntarthatóság, a klímaváltozás teljesen elterjedt a tanítási tartalmakban és eszmecseréken.

Az Ökoklub a KvVM által kezdeményezett ifjúsági program, amely a felsőoktatási intézményekben működik. A hallgatói önszervező tevékenységre épülő klubhálózat az élhető jövőért fejti ki tevékenységét a hazai és immár a határon túli magyar intézményekben, többek között a SZIE, KRF, KE, PTE, Sapientia E., Selye J. E., NymE, SZF, TSF GK, FE, hallgatói között. - Sajátos, a pszichológiát, az egészséges életmód elméleti és módszertani kérdéseit is magáénak valló szervezet, az Életharmónia Alapítvány, amelyben a „volt szegedi egyetemisták, doktoranduszok" fejtik ki komplex szemléletű környezeti nevelő tevékenységüket. - Tanösvény tervezők klubja alakult az NymE Szakmai Tanárképző Intézetében 2008-ban, ahol a Műszaki és Környezetpedagógiai Tanszék irányításával több tucat tanösvényekkel, azok szakmai és pedagógiai tervezésével együttesen foglalkozó diplomamunka készült. - Integrált szemléletű hallgatói kooperálás valósult meg a Vándor Egyetem és a Vándor deák Projektben, amely egy Zala megyei kistérség, a Principális településeinek és környezetüknek a környezeti problémáira készített tervezetet, s amelyben együtt dolgoztak az NymE közgazdász, erdőmérnök, környezetmérnök, mérnöktanár és óvodapedagógus hallgatói.

A Felsőoktatás jelentős szervezeti, szerkezeti és tartalmi átalakuláson ment át

Az ún. Bologna folyamat eredményeként előbb a kreditrendszerű képzésre, majd az ún. többciklusú képzésre tértünk át. A korábbi főiskolai és egyetemi szakokat és szisztémákat felváltotta az alapszakok és a mesterszakok rendszere, amelyet 2006-tól vezettek be egységesen. Az ún. osztott képzés keretében a 6/7 féléves BSc/BA alapszakok rendszerében helyet kapott a környezet- és a természetvédelem elsősorban a műszaki és az agrár szakterületek szakregiszterében. A Master fokozaton szintén megjelentek a környezetvédelem és a természetvédelem, a környezetgazdálkodás szakképesítései.

A tanári szakokat csak egyetemi, azaz MA szinten képezhetik az intézmények. Köztük megjelenik a Környezettan első szakképesítésként és párosítható második szakképzettségként szinte bármivel, de elsősorban a Technika szakkal. Új tartalommal és szerkezettel a Környezeti mérnöktanár, a Természetvédelmi mérnöktanár szak is helyet kapott. Az ún. Szaklétesítési kérvényeket konzorciumokban adták be az intézmények, az indítást viszont külön-külön, ami a személyi feltételeknél néhol problémát, rivalizációt jelentett. Az ún. Képzési és Kimeneti Követelményeket vizsgálva megállapíthatók a következők.

- Az agrár és a műszaki szakterület mindegyik alapszakjába beépül valamilyen követelményelemként és tananyag tartalomként is a környezet védelmével, technikájával kapcsolatos ismeretkör, téma.
- A bölcsész és társadalomtudományi szakterületeknél áttételesen fordulnak elő a környezet védelmével kapcsolatos tartalmi és követelményelemek.
- Az MA szakoknál csak a műszaki és az agrár szakterületeken vannak ilyen elemek a KKK-ban.
- Feltűnő, hogy az Orvosi biotechnológia MA szakon csak a toxikológiai vonatkozások vannak megemlítve.

A szerkezeti átalakulás szervezeti, tartalmi átalakulással, infrastrukturális fejlesztéssel is párosult a 2002-2009 évek között. Számos hazai és uniós pályázat szolgálta az egyetemi épületállomány, az informatika és egyéb infrastruktúra fejlesztését. Ezek részben közvetlenül, a környezetbarát technológia alkalmazásával, részben közvetetten a tananyagtartalmak digitalizálásával (ld. TAMOP 4.1.2/A) szolgálták az egyetemek/főiskolák környezettudatos hallgatóinak a nevelését, a „zöld" jellegű üzemeltetés jellegét. Pl. a SOTE-n megépültek épülettömbönként korszerű energiaellátó egységek, az NymE-n a TAMOP keretében épül majd egy alternatív energia előállító (napkollektoros, faaprítékos tüzelésű) rendszer. Változatos az egyéb szemléltető eszközzel, műszerrel való ellátottság képe is. Sok a helyi fejlesztés, vagy a tudományos-kutató műhelyekkel közösen kifejlesztett / pályázott felszerelés.

Örvendetesen nő az interaktív elektronikus tananyagok száma is. Ebből kiemelem az E-ON Energiakaland című négy részes összeállítását. Ebben négy korosztályhoz rendelik az EnergiaOtthon, az EnergiaVáros, az EnergiaOrszág és az Energia Világ témaköreit.

A felsőfokú környezeti szakképzés az integráció előtti állapotban 24 főiskolán és egyetemen folyt összesen 6 graduális alapszakon és számos posztgraduális szakon. Az integráció utáni intézmények majdnem mindegyikében képeznek hallgatókat környezeti szakokon, így földrajzilag/területileg és szakmailag (technikai, természeti, társadalmi környezet), ágazatilag jól lefedett az oktatás, a képzés.

A KvVM négy Felsőfokú Szakképzés indításának tervét támogatja. Ezzel kiépült ezen a szakmai területen is a felsőoktatás négyszintű vertikuma (FSZ, alapszakok, mester szakok, PhD Program). Négy egyetemen van önálló környezettudományi PhD program.

Erősödött az OKI (OFI) felsőoktatási szerepe, műhely jellege. A Fenntarthatóságra nevelés és a környezeti attitűdvizsgálat, a tantervzöldesítés számos hazai és nemzetközi projektjében vesznek részt elsősorban Varga Attila és Havas Péter közreműködésével.

A Szakirányú továbbképzések szakjai jelzik azt a sokszínűséget, hogy a jogász, közgazdász, mérnök, orvos stb. képzettségre építve posztgraduális formában hol, milyen területen jelenik meg a környezetvédelem. Ezek közül csak néhányat sorolunk fel: környezetvédelmi szakjogász, turizmus, műemlékvédelem, környezetvédelmi, természetvédelmi, környezetgazdálkodási, növényvédelmi mérnök, környezeti menedzser, közműfenntartási és környezetgazdálkodási, környezetvédelmi igazgatási, környezetvédelmi műszeres analitikus, környezetvédelmi ökológia.

Nagyon nehéz pontos képet kapni arról, hogy a különböző humán és reál szakoknál milyen tantárgy keretében jelenik meg a környezetvédelem oktatása, a környezeti nevelés/szemléletformálás. Vannak olyan szakterületek, ahol a környezeti neveléshez kapcsolódó egészséges életmódra nevelés bizonyos elemei megjelennek (pl. orvosi, egészségügyi szakokon a Népegészségtan). Hasonló a helyzet a Környezeti jog tantárgyi oktatásánál a jogász, a mérnök és a közgazdász szakok esetében.

Számos elnevezést találunk a pedagógus szakoknál a környezeti nevelés tartalmát, szemléletét közvetítő kötelező és kötelezően választható tantárgyakra. Több szakmai tanárképző és szakoktató képző helyen oktatnak Környezetpedagógia, Környezeti nevelés és erdei túravezetés, Környezetvédelem, Erdőpedagógia, Környezetszociológia, elnevezésű tantárgyat. Szintén nagyon sokféle elnevezésű és tartalmú környezetvédelemmel kapcsolatos tantárgyat oktatnak az óvodapedagógus, a tanító- és a tanárképző szakokon.

A tehetséggondozás kétféleképpen valósulhat meg. Egyik a doktorandusz képzés. Négy egyetemen van környezettudományi doktori program. A másik a (hagyományosan jól működő) tudományos diákköri munka. Minden második évben megrendezik a Környezettudományi OTDK-t. Eddig Miskolcon (1988), Gödöllőn (1990), Szegeden (1992), Kertészeti Egyetemen (1994), a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen (1996), BME-n (1998), Debrecenben (2000) rendeztek TDK-t 10-12 szekcióban, sok előadással és poszterrel.

Legutóbb 2009.ben a XXIX OTDK Oktatástechnológiai – Tantárgy-pedagógiai Szakbizottságán belül, Szombathelyen is volt egy környezeti neveléssel foglalkozó szekció.

A Zöld Hálózat honlapjára felkerülhetnek a környezetvédelemmel, környezeti neveléssel kapcsolatos szakdolgozatok, diploma munkák.

Visszalépések 2003-hoz képest

- Számos szervezet is foglalkozott a környezeti képzés információs rendszerével, fejlesztési kérdéseivel. Ilyen pl. a Környezeti Nevelési és Kommunikációs Programiroda és a Felsőoktatási Környezeti Oktatási Információs Központ a BME-n. Előbbit azonban megszüntették az OKM-ben, így nincs minisztériumi szervezeti egység a környezeti nevelés koordinációjára, fejlesztésére.
- Az Országos Neveléstudományi Konferenciákon évről-évre bemutatkoznak a fiatal és tehetséges hallgatók, kutatók és oktatók. A legutóbbin, 2008-ban a Környezetpedagógiai Szimpóziumban alig volt külső érdeklődés, s még a Poszter szekciót sem nagyon látogatták. Ez egyfajta „divathullámszerű váltást", elfordulást jelenthet, mert a pedagógus társadalmat az iskolai agresszió jobban érdekelte.
- Visszaesett az Erdei Iskola „mozgalom" is, mert ennek sincs szervezeti irányítója. 2004-ben még írtak ki pályázatokat, de ezt felváltotta az Ökoiskolai Hálózat kialakítása. Ezek a területek a Pedagógus-továbbképzéseken keresztül kapcsolódnak a felsőoktatás témájához.

Fentiekből is következik, hogy a szervezeti visszafejlesztések a pénzügyi források csökkenésével is párosultak, ami hátrányosan befolyásolta az NKNS megvalósítását.

A fenntartható felsőoktatás chartáját Magyarországról tíz intézmény is aláírta, ám igazán sehol sem történtek kezdeményezések a megvalósításra.

Javaslatok

A felsőoktatásban paradigmaváltásra van szükség. Ennek fő motívuma a fenntartható fejlődés szorító igénye, az EU elvárásokhoz, a nyugat-európai irányzatokhoz, modellekhez való igazodás, emellett prioritást kapnak az élhető település, a klímaváltozás témakörei, valamint a GMO mentes település és a KN kapcsolata.

1. Segítse a felsőoktatás a klímaváltozás, és az ezzel kapcsolatos valós ország-helyzetünk feltárását.

2. A felsőoktatás intézményrendszere működjön közre a hazai környezeti állapot és változás feltárásában, a klímabarát településekre vonatkozó javaslatok kidolgozásában.

3. Szorgalmazzuk, hogy a kiemelt prioritások területén a teljes iskolarendszert átfogó, de a civil lakosság környezettudatos magatartásformálását is célzó, különböző léptékeket (egyén, család, település, ország) megjelenítő tartalmak és programok készüljenek a felsőoktatás intézményeinek a közreműködésével. A cél az, hogy reális nagyságrendi érzék, kivitelezéshez szükséges ismeret és attitűd alakuljon ki az emberekben.

4. A teljes lakosság, benne a tanulók korszerű energiaszemléletének kialakítását célzó programok, tananyagok fejlesztését szorgalmazzuk, amelyben szintén fontos szerepet kap a felsőoktatás.

5. Fenti program keretén belül az épített környezet kialakítása, tájharmonizációja, az energiafogyasztás ökológiai-technikai megoldásai előtérbe kerülését szorgalmazzuk erről szóló könyv (sorozat) megjelentetésével.

6. Kérjük a szakmapolitika irányítóit, hogy a pályázati rendszereken keresztül (is) bővítsék a felsőoktatás környezeti nevelési műhelyeinek forráshoz jutását, programjaik, terveik összehangolt megvalósítását.

7. Változatlanul fontosnak tartjuk az Erdei Iskola, Természet iskola hálózatok és programjaik fejlesztését, ezért javasoljuk, hogy a szakmapolitika figyelje és támogassa ezt a területet.

8. Az intézmények minden szintű vezetőjének törekednie kell arra, hogy az egyetemet/ főiskolát mint munkahelyet környezetbaráttá tegye, hogy a felsőoktatás modellként szolgáljon a többi nevelési-oktatási intézmény számára.

9. A környezeti nevelés eddig elért hazai eredményeinek bemutatását is célzó rendezvényként javasoljuk Környezeti Nevelési Kongresszus megszervezését, amelynek keretében sor kerülhet az NKNS 2010. évi átdolgozott változatának bemutatására is.

Irodalom

Adler Tibor – Krampe, Marion – Volker, Pau(1989): Umweltschutz Qualifikationsbedarf und Qualifizierung. In: Bundesinstitut für Berufsbildung (Hrsg). Nürnberg.

Collett, Jonathan – Karakashian, Stephen (eds.) (1996): Greening the college curriculum. A guide to environmental teaching in the liberal arts. Washington, D.C. – Covelo, CA, Island Press, 328 p.

Fekete József (szerk.) (1992): A felsőfokú graduális környezetvédelmi oktatás helyzete. GATE Környezet és Tájgazdálkodási Szak Bizottsága, 110 p.

Kahlert, Jochim (1990): Alltagstheorien in der Umweltpädagogik. Eine sozialwissenschaftliche Analyse. Weinheim, Deutscher Studien Verlag.

Lükő István (2003): Környezetpedagógia Bevezetés a környezeti nevelés pedagógiai és társadalmi kérdéseibe. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 286 p. Felsőoktatási tankönyv.

Susanne, Charles – Hens, Luc – Devuyst, Dimitri (szerk.) (1989): Integration of environmental education into general university teaching in Europe. Paris, Unesco – Brussel, Vrije Universiteit Brussel, 394 p.

Tanguine, S. – Perevedentsev, V. (1987): Pedagogical and scientific criteria for defining environmental content of general university education. Paris, Unesco, 92 p. (Environmental education series, 19)

Universities and environmental education (1986), Paris, Unesco – IAU, 127 p. (The development of higher education.)

Valkó L. – Kohl Á. – Kulifai J. (2000): A környezeti nevelés és képzés Magyarországon. Zöld belépő, EU csatlakozásunk környezeti szempontú vizsgálata, Budapest.

Déri, Andrea - Cooper, Geoff (ed.) (1993): Environmental education - an active approach: A report based on workshops in Hungary in June 1991, and the Czech and Slovak republics in September 1992. Budapest, REC, 68 p.; 30 cm. Címfordítás: Környezeti nevelés – gyakorlati megközelítésben, Munkaműhely anyaga.

Csobod Éva - Varga Attila (szerk.) (2004): Fenntartható közösségek és iskolafejlesztés: Innováció a tanárképzésben, az akciókutatás és a környezeti nevelés lehetőségei. Budapest, OKI, 96 p.; 24 cm. 2003 őszén Szegeden tartott konferencia anyaga.

Czippán Katalin - Juhász Nagy Ágnes- Sapsál Júlia (szerk.) (2003): Helyzetkép a fenntarthatóságról a hazai felsőoktatásban. Budapest, Környezeti Nevelési és Kommunikációs Programiroda, 111 p.; 21 cm. Bibliográfia a fejezetek végén, ISBN 963-210-560-5 fűzött.

Vajda György (2004): Energiaellátás ma és holnap Stratégiai kutatások az MTA-n Magyarország az ezredfordulón MTA Budapest, 385 p.

Fekete Gábor - Varga Zoltán (szerk.) (2006): Magyarország tájainak növényzete és állatvilága. MTA Társadalomkutató Központ, (Magyarország az ezredfordulón Stratégiai kutatások az MTA-n). Budapest, 406 p.

Moser Miklós - Pálmai György (2004): A környezetvédelem alapjai. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 489 p.

http://www.energiakaland.hu

Pedagógusképzés

Kárász Imre

A társadalom elsősorban az iskolától várja az általános környezeti neveltségi szint emelését. Ezért Magyarország környezeti állapotának és az állampolgárok környezethez való viszonyulásának javításában a pedagógusképzés kulcsszerepet játszik. A felsőoktatás egészének és azon belül elsősorban a pedagógusképzésnek a küldetése, hogy környezettudatos gondolkodású és szemléletű, társadalmi felelősségtudattal rendelkező értelmiséget képezzen, és biztosítsa a folyamatos továbbképzését is.

Ma a pedagógus végzettséggel is rendelkezők mintegy fele nem iskolákban, hanem a társadalmi munkamegosztás legkülönbözőbb színterein helyezkedik el, így az iskolában és azon kívül is sokat tehet a szemléletfejlesztésért, a környezeti értékek megőrzéséért. A környezeti nevelést leghatékonyabban a jól felkészült pedagógusok végezhetik, ezért a felsőoktatáson belül a pedagógusok környezeti felkészítése prioritást érdemel, stratégiai kérdésként kezelendő.

Helyzetkép

Annak ellenére, hogy a környezeti (környezetvédelmi, környezettani, ökológiai, természetvédelmi stb.) képzés tartalmát már az 1980-as évektől több országos konferencia elemezte, feltárta hiányosságait és meghatározta a stratégiai elemeket, a pedagógusképzésben még napjainkban is lényeges hiányosságok mutatkoznak. A kérdéssel a Magyar Tudományos Akadémia bizottságai is foglalkoztak. A felsőoktatásban megvalósuló természetvédelmi oktatást az MTA Természetvédelmi Bizottsága (1996), az ökológiai oktatást pedig az MTA Biológiai Osztálya (1999) tekintette át és értékelte. Először 2002 őszén Egerben, azóta évente másik-másik környezettani képzést is folytató felsőoktatási intézményben a Felsőoktatási Környezettani Képzési Ankéton tekintik át a képzésért felelős szakemberek a környezeti szakképzés, azon belül a környezeti tanárképzés helyzetét és fogalmazzák meg a legfontosabb teendőket (Kárász 2002, 2003).

A Nemzeti Környezet-egészségügyi Akcióprogram (1996) részletesen foglalkozik a környezet-egészségügy oktatásával, nevelésével. Megállapítja, hogy a környezet-egészségtani szakismeretekre és módszerekre azoknak a szakembereknek van szükségük, akiknek ez a munkakörükkel közvetlenül összefügg.

Az 1998-ban kidolgozott, majd 2003-ban értékelt és 2008-ig újabb célokat megfogalmazó Nemzeti Környezetvédelmi Program helyzetértékelése szerint a környezetvédelemben felmerülő problémák jelentős része vezethető vissza arra a tényre, hogy Magyarországon még nem megfelelő szintű a környezeti tudatosság foka. A környezetvédelmi ismeretek és az ökológiai szemlélet minden állampolgár és minden szakma számára elengedhetetlen a fenntartható fejlődés irányába való előrelépés igénye miatt. A társadalmi részvétel és tudatosság erősítésében bár történt némi előrelépés, továbbra is kiemelkedő szerepe van a közoktatási, felsőoktatási és kulturális intézményekben folyó tevékenységnek.

A Technológiai Előretekintési Program (TEP-2000) ma is érvényes helyzetelemzése megállapította, hogy a felsőoktatásban először a nappali tagozatos pedagógusképzésben jelentek meg a környezetvédelmi programok. A 1990-es évek a környezeti oktatás, képzés kiteljesedését hozták. E kiteljesedés fő jellemzői a következőkben fogalmazhatók meg:

- a környezeti nevelés-képzés intézményesülése az óvodai neveléstől a felsőoktatási képzésig és továbbképzésig;
- új lendületet vett a szervezeti, személyi és tárgyi infrastruktúra fejlesztése, a tartalmi munka korszerűsítése;
- a rendszerváltás után a nemzetközi kapcsolatok intenzívvé váltak. A mobillitás és a külföldi környezeti szervezetek aktivitása lehetővé tette a nemzetközi oktatási-nevelési tapasztalatok és módszerek megismerését és elterjesztését Magyarországon is;

A Copernicus konferencia 2003-ban elemezte a hazai felsőoktatást a fenntarthatóságra felkészítési tevékenysége szerint. Ugyanekkor közkinccsé tették a 2001. évi Környezeti oktatási, nevelési módszerek a felsőoktatásban című pályázatra érkezett munkák legjobbjait, megjelent a Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia aktualizált változata, elkészült sok minta- program a közoktatási tervező munkához, felerősödött az Erdei Iskola program.

A pedagógusok környezeti képzésében a fentebb idézett dokumentumok ellenére 2008-ig sajnos nem történtek komoly változások. Az okok feltárása tudományos alapossággal nem történt meg, de lezajlott az erőltetett felsőoktatási integráció és a felsőoktatás erősödő piacosodása. Közben a pedagóguspálya presztízse tovább romlott, a tantervi változásokat a valódi korszerűsítés helyett inkább egzisztenciális kérdésként kezelték, így a környezeti tantárgy a közoktatáshoz hasonlóan továbbra is kimaradt a tantervből. Ebben a területen dolgozó szakemberek alacsony érdekérvényesítő képessége is bizonyára szerepet játszik. Elsődleges okként azonban a környezeti kérdés valós fontosságának helytelen kormányzati megítélése nevezhető meg, amelyből a fentiek egy része is következik.

A környezeti szakpedagógusok graduális képzése 1992-től megoldottnak tekinthető, hiszen akkor elkezdődött a környezetvédelem, majd egy évvel később a környezettan szakos tanárok képzése. 2003-tól a szakpárosítás lehetősége is szélesedett. Azonban továbbra sem valósult meg az az elvárás, hogy minden pedagógus részesüljön a szakjának megfelelő környezeti képzésben. Így az iskolák döntő többségében a feltétele sincs meg annak, hogy a tanárok képesek legyenek integrálni a környezeti ismereteket saját tantárgyuk ismeretanyagába. Megkezdődött, majd megrekedt a környezeti szakterületen is a távoktatás feltételeinek kidolgozása is. Számos akkreditált környezeti továbbképző program is segíti a pedagógusok felkészítését és továbbképzését. A közoktatás azonban a jelenlegi szabályozás miatt nem képes befogadni a végzetteket, így többségük nem tud az iskolákban elhelyezkedni. Annak ellenére sem, hogy ma már minden közoktatási intézménynek kötelezően rendelkeznie kell megvalósítható környezeti és egészségnevelési programmal, és alkalmazhatnak ehhez szaktanárt is.

A környezeti mérnökképzésre épülve több intézményben folyik mérnöktanár-képzés. Az itt végzettek számára szintén probléma a végzettségüknek megfelelő álláshoz jutás. Ugyanakkor az egyéb mérnöki és szakoktató szakokon csak elvétve fordul elő környezeti felkészítés. A legtöbb helyen továbbra is hiányoznak a tanári mesterségre felkészítő tantárgyak, a tantárgyi módszertanok tematikájában pedig az Európai Unióhoz való csatlakozás ellenére is alig szerepel a környezeti nevelés. A nem hagyományos nevelési formákra (pl. erdei iskola, projekt-módszer, zoopedagógia, kooperatív tanulás stb.) a környezetvédelem-környezettan szakosok kivételével gyakorlatilag alig kapnak felkészítést a pedagógusjelöltek. A speciális környezeti nevelési tantárgyak (pl. környezetpedagógia speciálkollégium) száma is elenyésző. Az óvópedagógus és tanítóképző főiskolákon a környezeti ismereteket többnyire a kötelező tantárgyak (pl. környezetismeret és -védelem, környezet- és természetvédelem, természetismeret) keretében oktatják. Néhány főiskolán a környezeti neveléssel kapcsolatos egyéni kezdeményezések tapasztalhatók, pl. több olyan speciálkollégium indult, melyek segíthetik a környezeti nevelőmunka

hatékonyabbá tételét. Ezek azonban inkább csak néhány elkötelezett, lelkes oktató elszigetelt, helyi kezdeményezéseinek tekinthetők, mintsem a témáért felelős kormányzati szervek által kidolgozott koncepció következetes végrehajtásának.

A felsőoktatási intézmények és társadalmi szervezetek számos környezeti pedagógus-tovább-képző programot akkreditáltattak. Szakirányú továbbképzési szakként megkezdődött a képzés a Természetismeret és környezetkultúra szakon és további szakirányú továbbképzési szakok és továbbképzési programok kidolgozása van folyamatban. Sajnos ezek közül elsősorban a rövid, tanúsítványt igen, de hatékony felkészülést adni nem tudó programok a kedveltebbek. A résztvevők száma ezeken is rohamosan csökken. A pedagógusok továbbképzési igénye messze elmarad a kívánatostól. Hiányzik a személyes, a munkahelyi és a kormányzati ösztönzés, így egy szűk, elkötelezett pedagógusréteg már „túlképzetté" vált, a többség viszont a környezeti problémák megértéséig sem jutott el.

A felsőoktatási rendszer átalakításával (integráció, majd az un. bolognai folyamat következtében) „megszűntek" hazánkban a nevükben is tanárképző főiskolák. Ugyanakkor szinte valamennyi felsőoktatási intézmény tanárképzési kart vagy intézetet hozott létre. Kormányzati vélemény szerint pedagógus túlképzés van Magyarországon, ugyanakkor a 2009-2010-ben az utolsó évfolyamokat kibocsátó képzési rendszer erős kontraszelekciót eredményez, a végzős pedagógusjelöltek átlagos pedagógiai és szakterületi felkészültsége elmarad a kívánatostól.

A tanárképzés 2009-től gyökeresen megváltozott. Az óvópedagógusok és tanítók képzése a hagyományos osztatlan képzésben folyik továbbra is. A tanárok képzése azonban csak az un. mester szinten (MA) történhet, ahova az alapképzés (BSc, BA) elvégzése után jelentkezhetnek a jelöltek. A tanárképzés öt féléves, a felsőoktatási intézményben töltött két felkészülési évet egy félév (külső) iskolai gyakorlat egészíti ki. A környezettan-tanár szak bármely más szakkal (akár többel is) párosítható. A képzésben hangsúlyosabb lett a pedagógiai-pszichológiai képzés, nagyjából változatlan arányú marad a szakmódszertan és jelentősen mérséklődik a speciális szakirányú képzés aránya. A tanári diplomával egy főszakos és legalább egy második (minor) szakos képesítés szerezhető. A környezettan-tanár főszakként és minor szakként is elvégezhető. A felsőoktatási intézmények jelentős részében kialakultak, illetve szerveződnek a környezeti módszertani műhelyek, amelyek igény szerint vállalják a pedagógusok és a nem pedagógus végzettségű környezeti nevelők rendszeres továbbképzését is.

A hallgatók és az oktatók előtt minden eddiginél szélesebbre tárult a külföldi tapasztalatcserék, részképzések, tanulmányutak kapuja, s módjuk van a hatékony nemzetközi környezetvédelmi és környezeti nevelési módszerek megismerésére. A hazai és külföldi pályázati forrásokból sajnos egyre kevesebb támogatás szerezhető a környezeti oktatás-képzés tartalmi és formai korszerűsítésére is. Néhány év után megszűnt a környezetvédelmi tárca 1997-ben indított pályázati rendszere a felsőoktatás részére (pl. ösztöndíj, szakdolgozat, környezeti terepgyakorlatok, erdeiiskola-pályázat).

Az Oktatási Minisztérium és a Környezetvédelmi Minisztérium együttműködési megállapodásában fontos helyet kapott ugyan a pedagógusképzés környezeti tartalmának elemzése és megfelelő szintre emelése, ám a megvalósítás egyenlőre várat magára. Minden második évben megrendezik az Országos Környezettudományi Diákkonferenciát, amely alkalmat ad arra, hogy a hazai felsőoktatásban működő, a környezettudományok leg-különbözőbb szakterületeinek kérdéseivel (beleértve a nevelést is) foglalkozó hallgatók bemutassák kutatási eredményeiket, kicserélhessék tapasztalataikat. A társadalom környezettudatos viselkedéséért felelősséget vállaló és annak javítását ténylegesen segítő, azt célként zászlajukra tűző társadalmi szervezetek közül sok kötődik pedagógusképzést is végző felsőoktatási intézményekhez. Ezeknek az intézményeknek jelentős hányadában működik környezettudományi, környezetgazdálkodási intézet, tanszék vagy csoport.

Az országos és regionális társadalmi szervezetek (pl. KOKOSZ, KÖRLÁNC, MKNE, Tanárképzők Szövetsége, TKTE) munkájában felsőoktatási szakemberek is részt vesznek, lehetőségeik mértékében biztosítják a környezeti nevelés különböző szintjei közötti információáramlást, tapasztalatcserét és együttműködést. Részt vesznek az oktatási és nevelési szak és segédanyagok elkészítésében.

A Pécsi Akadémiai Bizottságban 1997 óta, a Veszprémi Akadémiai Bizottságban 2000 óta működik Környezetpedagógiai Munkabizottság. Ezek az iskolarendszer egészét, így a pedagógusképzést is segítik a környezeti nevelés fejlesztésében. A tudományos életben áttörésnek számít, hogy ma már több egyetem doktori iskolájában (pl. ELTE, DE, SZTE) környezetpedagógiai doktori program is van, így lehetővé vált e területen is a PhD. tudományos fokozat megszerzése. Nem kielégítő mértékű viszont a környezetpedagógiai kutatások támogatása.

Jónak mondható a környezettani szakképzést folytató felsőoktatási intézmények együttműködése. Az évente megrendezett Felsőoktatási Környezettani Képzési Ankét lehetővé teszi a konstruktív kapcsolatokat. Más felsőoktatásban dolgozó szakemberek azonban csak esetlegesen találkoznak, és cserélik ki tapasztalataikat.

Javaslatok

1. A pedagógusképzés tan- és hálóterveiben valamennyi szakon kapjon nagyobb hangsúlyt az ökológia, a környezet- és természetvédelem, az épített és társadalmi környezet értékeinek védelme, a környezetgazdálkodás; fordítsanak nagyobb figyelmet a környezetvédelem szociológiai, lélektani, társadalmi és egészségügyi kérdéseire, a környezeti nevelés módszertanára, illetve a szemléletformálásra.

2. Minden pedagógus diplomát kapó fiatal részesüljön környezeti oktatásban. A felsőoktatás korszerűsítésével, az intézmények együttműködésének fejlesztésével lehetőség van arra, hogy áthallgatás, részképzés formájában ez az oktatás megvalósuljon.

3. Valamennyi pedagógus (szaktól függetlenül) felsőoktatási tanulmányai során szerezze meg a környezetért felelős magatartás kialakításához szükséges legfontosabb ismereteket, hozzáállást és cselekvési képességeket.

4. Minden pedagógus szakon legyen az akkreditáció feltétele olyan környezeti képzést szolgáló tárgy(ak) megléte a tantervben, amely(ek) biztosítják a környezeti tudást, a fenntarthatóság pedagógiai alapelveinek elsajátítását.

5. Felül kell vizsgálni a környezeti továbbképzés rendszerét. A jelenlegi helyzetben ajánlatos a már oktató pedagógusokkal több formában is megismertetni a környezeti nevelés céljait és megvalósítási lehetőségeit. Ösztönözni kell – akár a vonatkozó rendeletek módosítása útján – a gyakorlat-centrikus 60-120 órás továbbképzések választását.

6. A környezeti nevelésben alkalmazott módszerek skálája örvendetesen szélesedik. A felsőoktatásban folyó graduális és posztgraduális képzések tematikájában is szerepeltetni kell ezeket a módszereket.

7. A posztgraduális képzést célszerű a graduálisan is képző intézmények feladataként megjelölni, támogatva azonban az egyéb helyszíneken folyó továbbképzéseket is. Az illetékes minisztériumoknak (OKM, KvVM) szorgalmazniuk kell a környezeti képzés minden formáját és a felelős oktatási egységek kialakítását.

8. Az illetékes hatóságok (főleg az OKM és a KvVM) ösztönözzék a környezetpedagógiai kutatások szélesebb alapokra helyezését és anyagi támogatását. Írjanak ki ilyen témájú pályázatokat.

9. Szorgalmazni és támogatni kell a korszerű, környezeti témájú felsőoktatási oktatási segédanyagok, tankönyvek és jegyzetek írását, megjelentetését és forgalmazását. A pedagógusképzőket el kell látni korszerű audiovizuális segédanyagokkal és szakirányú hazai és nemzetközi folyóiratokkal.

10. Egyértelműen meg kell határozni a környezeti képzésért felelős hatóságokat és intézményeket. A képzés tartalmi, formai és pénzügyi kérdéseihez valamilyen formában hozzájáruló minisztériumok között célirányos és hatékony együttműködést kell kialakítani. Rögzíteni kell az együttműködés konkrét területeit és módját.

11. Az információcsere gyorsítása, a képzéssel kapcsolatos vélemények ütköztetése, a képzést segítő anyagi és szellemi erők feltárása érdekében célszerű egy olyan grémiumot életre hívni, amelyben az érintett minisztériumok, intézmények, társadalmi szervezetek és profitorientált cégek képviselői is részt vesznek.

12. A pedagógusképzés tanári mesterségre felkészítő tantárgyaiban (pszichológia, neveléstan, oktatástan, tantárgymódszertanok stb.) kapjanak helyet a környezeti nevelési célok és tartalmak.

13. A jelenlegi közoktatási tantervi szabályozás szerint a környezeti nevelés közös követelmény, át kell, hogy szője az iskolai nevelést, annak minden egyes tantárgyát. Ezért a pedagógusképzésben meg kell szervezni a kereszttantervi módszertani képzést.

14. A környezettan-tanár képzés csak akkor lehet eredményes, ha a közoktatásban reális igény van rá, azaz munkalehetőséghez jutnak a végzett tanárok A fenntarthatóságra oktatás eredményessége a jövőnk feltétele, ezért szorgalmazni kell, hogy a közoktatásban önálló integráló tantárgyként kerüljön kötelezően bevezetésre egy környezettani tantárgy (Pl. Fenntartható környezetünk).

Mivel a pedagógusok mindenkori helyzete a kormányzati szándékoktól függ, csak kormányzati beavatkozással lehet a pedagógusok egzisztenciális és szakmai közérzeti helyzetén javítani. Ehhez korszerű, a szabályozottság szempontjából stabil, financiálisan kiegyensúlyozott oktatási rendszert kell működtetni. Egy ilyen rendszerben érvényesül a normális szelekció, fokozódik az igényesség, felértékelődik a fenntarthatóság biztosítása és benne a környezeti igényszint, valamint az annak kielégítését szolgáló tettrekészség.

Ajánlott irodalom

Az ökológia helyzete és perspektívái a felsőoktatásban. Közgyűlési előadások 1999. MTA, Bp. I–II. kötet. 573–644. o.

Havas Péter (szerk. 1999): A környezeti nevelés Európában. Körlánc Könyvek 11., Bp..

Csonka Csabáné – Hegymeginé Nyíri Enikő – Gulyás Pálné – Kárász Imre (szerk.) (1996): Környezeti nevelés az iskolarendszer egészében és az óvodában. TKTE, Budapest, 145–181. .

Gulyás Pálné – Tóth Albert. – Vida Gábor. (1999) (szerk.): Kultúra – nevelés, oktatás – környezet. Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete, Bp.

Helyzetkép a fenntarthatóságról a hazai felsőoktatásban. Könkomp, 2003. pp.111 o.

Kárász Imre (1998): Tíz esztendő a mérlegen. Természetbúvár, 1998/3. sz. 38–39. o.

Kárász Imre (2001): Az ökológiai képzés helyzete és feladatai a tanárképzésben (az egri főiskola példáján). Közgyűlési előadások 1999. MTA, Bp., II. kötet, 631–637. o.

Kárász Imre (szerk.,2002): Felsőoktatási Környezettani Képzési Ankét. Előadások. Eszterházy Károly Főiskola Környezettudományi Tanszék. Eger, 1–78. o.

Kárász Imre (szerk.,2003): II. Felsőoktatási Környezettani Képzési Ankét. Előadások. Eszterházy Károly Főiskola Környezettudományi Tanszék. Eger, 1–64. o.

Kárász Imre (szerk., 2007): A fenntarthatóságra oktatás-nevelés gyakorlata - Egri példák. Tűzliliom Egyesület, Eger, 1–55. o.

Környezeti oktatási, nevelési módszerek a felsőoktatásban. Könkonp, 2003. pp. 92 o.

Nemzeti Környezetvédelmi Program 2003-2008. KvVM, Bp. (kézirat)

Palmer, J. – Neal, P. (1998): A környezeti nevelés kézikönyve. Körlánc Könyvek 7. Bp

Victor András (1998) (szerk.): KN Szer-Tár – Műhelyszervezési kézikönyvek. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, Bp

Nemzeti Környezetvédelmi Program 2003-2008. KvVM, Bp. (kézirat)

Felnőttoktatás

Fesztbaum Zsófia (Juhász-Nagy Ágnes és Sz. Tóth János 2003. évi szövegének felhasználásával)

„Kevés nagyobb, ám ma gyakran hallott hazugság van, mint az, hogy egyrészt van a «kultúra», másrészt van az oktatás és nevelés. Bármely épeszű ember számára ezek szétválaszthatatlanul egyek." Juhász-Nagy Pálnak ez a gondolata a felnőttoktatásra is maradéktalanul érvényes, sőt kiegészíthető az általa megfogalmazott egység az önművelés, az egymástól tanulás, és a non-formális tanulás fogalmaival is.

A felnőttoktatás hihetetlenül sokágú, bonyolult rendszer – egyéni és társadalmi igényeket egyaránt kielégít –, s napjainkban erősen átalakulóban van. Az átalakulás folyamatos, és egyre több szemponttal gazdagodik. A munkaerőpiac által megkövetelt szakmai képzések mellett egyre jelentősebb hangsúlyt kap a felnőttkori kompetenciafejlesztés. A mindennapi életben, az ön- és közösségfejlesztésben szükséges készségek és attitűdök kialakítása egyszerre kívánalom az európai irányelvek alapján és – az előbbinél fontosabb okokból is – az egyének, és közösségeik boldogulása, érdekérvényesítő képességének megerősítése szempontjából is. A felnőttképzés iskolarendszerű formái is folyamatosan változnak, míg az iskolarendszeren kívüli formák között egyre nagyobb változatosság tapasztalható. A civil szerveztek világában – legyen szó bármilyen tematikus irányultságtól – megkerülhetetlen tevékenységgé vált a képzés, oktatás és ismeretterjesztés. Ki-ki a maga háza táján forgolódók számára, a szervezet által fókuszba helyezett ismeretkörökről rendez tréningeket, képzéseket és tanulmányutakat.

Esetünkben e változatos tematikus irányultságból igyekeznénk kiemelni a környezetvédelmi irányultságú szervezeteket. S. Arapovics Mária 2007-ben publikált, a non-profit felnőttképzési szervezeteket érintő kutatásából kiderül, hogy 135 vizsgált civil szervezet közül, 7 szervezet nyilatkozott úgy, hogy tevékenységében szerepet kap a környezetvédelmi oktatás, képzés valamilyen formája.

Az átalakulással, a helyzetkép egyre szerteágazóbb gazdagodásával együtt jár a felnőttoktatás tartalmi és módszertani megújulása is. Megújítás és megújulás ez egyszerre, hiszen a 2001-ben született felnőttképzési törvény alkalmazása folyamatos innovációra készteti a végrehajtókat és az alkalmazókat egyaránt – s talán csak a jogalkotók maradtak le ebben kissé-. A magyar felnőttoktatás továbbra is számos kihívással néz szembe: az írástudatlanság leküzdése; az életen át tartó tanulás biztosítása; a foglalkoztatási és munkaerő-piaci gondok; a szociális helyzet javítása; komplex szemléletváltás a polgári lét kialakításához; az alacsony mutatók a társadalom kulcskompetenciáinak állapotában és legfőképpen a felnőttképzésben résztvevők igen alacsony számának növelésében, rengeteg munka vár még ránk. A hogyan, a miből, a hol és a kiket kérdések, természetesen kiegészülnek a „Mit tanítsuk?" kérdéssel is és ide tartoznak a helyi, nemzeti, regionális és globális társadalmi és környezeti témák is.

A Hamburgi Nyilatkozat a felnőttek tanulásáról, amely a V. Felnőttoktatási Világkonferencián született 1997-ben – s amelyet 2009-ben, Brazíliában követett az újabb világkonferencia – így ír a környezeti nevelés és a felnőttoktatás kapcsolatáról:

A környezet fenntartása érdekében végzett oktatásnak egész életen át tartó folyamatnak kell lennie, és tudatában kell lenni annak, hogy környezeti problémák milyen szocio-gazdasági, politikai és kulturális összefüggésekben jelennek meg. A fenntartható jövő nem valósítható meg a környezeti problémák és a jelen fejlődési paradigmák közötti összefüggések ismerete nélkül. A környezetvédelmi felnőttoktatás jelentős szerepet játszik abban, hogy a közösségek és az egyének, valamint a döntést hozó testületek érzékenyebbek és aktívabbak legyenek a fenntartható környezet védelmében.

Helyzetkép

A sikeres munkavállaláshoz szükséges iskolai és a szakmai végzettség megszerzése érdekében – az egyén és családja biztonságos megélhetéséhez – alapvető jelentőségű a pályaválasztást segítő, az általános képzést adó, a szakképesítő (átképző, továbbképző) és az önképző jellegű felnőttoktatásban való részvétel. Az OECD számára készített, 2000-es adatok szerint Magyarországon 680-780 ezer ember vesz részt iskolarendszerű vagy azon kívüli felnőttképzésben, de sajnos kijelenthető, hogy ez a részvétel jóval az európai átlag alatt marad.

Igaz az is, hogy az alacsony – sokszor teljes mértékben hiányzó - alapkompetenciák pótlását szolgáló intézményrendszer teljesen hiányzik. A környezeti nevelés témaköre, amely az Európai Bizottság égisze alatt működő, az alapkészségek helyzetével és fejlesztésével foglalkozó munkacsoport besorolása szerint a nyolc kulcskompetencia között, a „Tudomány és technika/technológia" területén kapott helyett, szintén kevéssé jelenik meg az alapképzési palettán, mint minden állampolgár számára szükséges és elengedhetetlen tudás.

A felnőttoktatás célcsoportjai széles értelemben a polgárok; különösen az általános képzésből kimaradók, az aktív dolgozók, a munkanélküliek, a hátrányos helyzetűek és a szakképzettség nélküliek, a nyugdíjasok. Közülük is elsősorban azok, akinek életminősége a különböző szociális tényezők mentén oly mértékben romlott, hogy ez már csak olyan komplex, - az egyén személyiségére, az őt körülvevő közösségre és a vele kapcsolatba kerülő intézményekre egyaránt ható – váltással javítható, mint a tanulásba való bekapcsolódás.

A felnőttoktatás színterei és környezeti nevelési lehetőségei szintén megváltoztak az elmúlt időszakban. Egyre több, a környezeti kérdéseket érintő tantárgyi kör került az iskolarendszerű képzés tantervi kereteibe sokszor az iskolán kívüli képzésben népszerűvé vált területekről is.

Továbbá, a fent már említett, az OECD számára készült összefoglaló alapján, az alábbi színtereken zajlik ma felnőttképzés Magyarországon, amelybe a környezeti nevelés integrálódhat, integrálódnia kellene:

1. iskolarendszerű formában alap-, közép- és felsőfokú iskolák, esti és levelező oktatással,

2. iskolarendszeren kívül:

- gazdasági vállalkozásokban (nyitott képzési piac, elsősorban munkaerőpiaci képzések, OKJ, nyelvi képzések, emellett jelentős a munkáltatók által szervezett un. belső képzések száma is),
- helyi önkormányzatok szervezeteinél (elsősorban munkaerőpiaci képzések),
- központi költségvetési szervezetek intézményei (pl: regionális munkaerőfejlesztő és képző központok, elsősorban munkaerőiaci képzések,
- civil szervezetek (ezek a legváltozatosabbak a képzési formák tekintetében,
- erőteljesebben jelenik meg a kulcskompetenciák fejlesztése, így jellemzően a népfőiskoláknál is) végül
- egyéb intézmények (pl: egyházi szervezetek intézményei).

Az 1980-as évek végéig a felnőttoktatás iskolarendszerű formáiban nem volt környezeti nevelési tematika. A NAT életbe lépésével kedvezőbbek lettek a feltételek a dolgozók iskoláiban és szakképző

intézményekben a környezeti ismeretanyag és szempontok érvényesítésére, különösen az "Életvitel" területén.

Az iskolán kívüli környezeti felnőttoktatási formák területén meg kell említeni a közel 20 éves múltú ún. vállalati és a tárcáknál működő vezetőképző (továbbképző) intézeteknél folytatott környezeti szakelőadói képzéseket. Az 1970-es évektől a tudományos és az ismeretterjesztő társadalmi szervezeteknél (pl. TIT, MTESZ stb.) megjelent ismeretbővítő és tanfolyami keretben is a környezeti ismeretterjesztés. 1989-től kibontakoztak a civil élet új (régi-új) színterei, ahol sokféle módszer és forma felhasználásával folyik a környezettudatos felnőttképzés (lakossági akciók, szemléletformáló tanfolyamok, szakmai konferenciák, kutatótáborok, kiadványkészítés stb.).

A felnőttképzési célú civil szervezetek számára, a csatlakozás óta több európai együttműködési lehetőség nyílt meg, elsősorban az Európai Bizottság „Lifelong Learning Program"-jának keretében a Leonardo, a Socrates és Grundtvig pályázati keretrendszerekben. Örvendetes, hogy a magyar pályázó szerveztek aránya évről évre növekszik. Erre példa egy Grundtvig tanulási kapcsolatok projekt, 2006-ból: *ALERTA, Nevelési lehetőségek a Föld megóvása érdekében* címmel, amelynek szándéka az volt, hogy kapcsolatba hozza a felnőttoktatást végző szervezeteket és intézményeket nemzetközi szinten, és felhívja a társadalom figyelmét a környezetvédelemre, elsősorban az oktatás, képzés eszközrendszerén keresztül.

Érdekes megemlíteni még egy európai együttműködésben megvalósuló projektet, amely két kulcskompetencia határterületén nyújt könnyen elérhető, aktuális fontos tudásanyagot az internet segítségével. A DOLCETA program, elsősorban fogyasztóvédelemmel kapcsolatos információkat közvetít, de túl a fogyasztókat megillető jogokon, a lakossági szolgáltatások (elektromos áram, vízszolgáltatás, kommunális szolgáltatások) területén átfogó tudástárként szolgál. A program 28 résztvő országa között Magyarország is megtalálható: www.dolceta.com/magyarorszag.

A globális felmelegedés témájának világszintű artikulációja, sok más az élő és az épített környezetet érintő kérdést is felszínre hozott, és jó értelemben popularizált . A demokratikus állampolgári nevelés egyik sarokpontjává vált az állampolgárok környezettudatos viselkedésének formálása. A környezetvédelemmel foglakozó civil szervezetek megerősödtek, eszközeik sok esetben radikálisabbá váltak, s emellett egyre több lehetőséget kínálnak a ismeretszerzésre való bekapcsolódásra. A szemléletformálás fontos eszközévé vált a felnőttek oktatása, elsősorban nem formális és non-formális eszközökkel.
Itt kell megemlítnünk, hogy azok a pályázati rendszerek, amelyeken keresztül a civil szerveztek által megvalósított képzési oktatási tevékenység leginkább finanszírozhatóak, egyre inkább követelik meg a fenntartható fejlődéshez és a környezettudatos létmódok népszerűsítéshez kapcsolódó ismeretanyagok átadását a képzési tevékenység során, függetlenül a képzés tematikájától.

Napjainkban elsősorban a demokratikus állampolgári kompetenciák fejlesztése során az alábbi területek jelentőségét fontos kiemelni ember és környezete témájában:

- etikus, méltó fogyasztás: hogyan vásároljunk és fogyasszuk fenntartható módon,
- hulladékgazdálkodás a háztartásban,
- az ember és gépei a mindennapokban és
- mit tehetnek a háztartások a globális felmelegedés ellen.

A kulturális (közművelődési) intézményekben is felerősödött a környezeti és a környezet- és természetvédő programok szervezése (előadássorozatok, vetélkedők, lakossági fórumok és akciók, zöld jeles napi rendezvények, zöld kiállítások, kézműves foglalkozások, stb.).

A környezeti felnőttoktatás iskolarendszeren kívüli színterei (elsősorban a civil szervezetek) gyakorta kerülnek tevékenységük során összeütközésbe az önkormányzati (politikai) és a gazdasági szférával, mivel a lakosság figyelmének felkeltése, a felvilágosító munka, a cselekvésre késztetés és a tudatos környezeti magatartás sokszor más érdekekbe ütközik. Ezen a téren az utóbbi években jelentős fejlődés történt (pl. a támogatás mértékében és a jogi feltételek megteremtésében).

Jelentős előrelépés és lehetőség a felnőttek környezeti nevelésében a népfőiskolák megjelenése. Több sikeres, környezeti témákat (pl. környezetbarát életvitel, komposztálás, biogazdálkodás) szerepeltető projekt futott az elmúlt években (pl. Mezőföld Népfőiskolai Társaság).

Javaslatok

1. Valamennyi felnőttképzési rendszerben elő kell segíteni a környezettudatos létmódra való felkészítést, megerősítést (állampolgári ismeretekkel bővítve.) Ezt elősegítendő a környezeti szemlélet hiánypótlására célszerű célcsoportonként (pl. vállalatvezetők, postások, építőipari szakmák) környezeti tananyag-egységet kidolgozni, amelyet valamennyi felnőttképzési (ismeretterjesztési) formában a képzés törzsanyagának kell tekinteni.
Fontos ezt kiegészíteni azzal, hogy ilyen meglévő tematikák nélkül is érdemes a helyi képzésekhez, kiegészítő – akár csak néhány órás – környezeti nevelési, környezetvédelmi modulokat kapcsolni, akár a non-formális tanulócsoportok csapatépítése során. Ehhez érdemes helyi szakemberek segítségét kérni, így az önkormányzat, a helyi iskolák, civil szerveztek vagy közösségi házak munkatársaihoz fordulni.

2. Valamennyi felnőttoktatási iskolatípusban és az egyes szakmákon belül is meg kell teremteni a szakma műveléséhez szükséges környezeti ismeretek, készségek és attitűd megszerzésének, fejlesztésének feltételeit.

3. Az iskolarendszerű felnőttoktatás átalakulóban lévő intézményeiben a környezeti képzés tartalmi meghatározásakor a közoktatás, a szakképzés és a felsőoktatás képzési követelményeit kell érvényesíteni. A metodikai megközelítéseknek meg kell felelniük a környezeti tartalmaknak (új tanítási-tanulási módszerek) és a felnőtt (munkavállalói) létnek is.

4. Az iskolarendszeren kívüli felnőttképzés színterein segíteni kell azoknak az intézményeknek és szervezeteknek a működését, amelyek környezetbarát szemléletmódot és aktív magatartást fejlesztő programokat szerveznek. Ösztönözni kell a felnőttképzés piaci és non-profit szereplőinek együttműködését az elsősorban környezetvédelmi célú szervezetekkel, támogatni kell a tapasztalat és a tudás cseréjét a két szektor között.

5. A környezeti felnőttoktatásban is meg kell változniuk a tanulási-tanítási stratégiáknak: erősíteni kell az önképzést, a távoktatást és az öntevékeny ismeretszerzést segítő, aktivitást fejlesztő közösségi formákat. Előtérbe kell helyezni a kulcskompetenciákra alapozott képzési módszerek használatát, a felnőtt tanulók élethelyzeteire építő tematikák kidolgozását, ahol a résztvevő hallgató saját közvetlen környezete példáin keresztül kap betekintést a környezet-etikus viselkedés mindennapjaiba.

6. Ki kell dolgozni – szakmai, módszertani és andragógiai igénnyel – a felnőttoktatók környezeti továbbképzését, s ebben a felsőoktatásnak is segítenie kell. Ki kell alakítani a környezeti felnőttoktatás szakértői hálózatát is, és ehhez megfelelő eszközöket (személyi, tárgyi, tananyag stb.) kell biztosítani.

7. Segíteni kell az egész életen át tartó tanulás négy alappillérének (megtanulni megismerni, megtanulni dolgozni, megtanulni másokkal együtt élni és megtanulni élni) kialakítását. Ehhez elengedhetetlen az emberi kapcsolatok fejlesztése. Ösztönözni kell a környezeti nevelési civil szervezeteket is e tevékenység erősítésére.

8. Fejleszteni kell a fenntartható életvitelt népszerűsítő könyvkiadást és a magyar nyelvű internetes környezeti nevelési lehetőségeket távoktatási kurzusok, szemléletformáló web-helyek további létrehozásával.

9. Támogatni kell a környezeti témájú népfőiskolák, klubok (pl. fenntartható vidékfejlesztés, ökogazdálkodás, környezetvédelem a háztartásban) országos kiterjesztését, összefogását és közös érdekvédelmét, eredményeik közös és „hangosabb" artikulációját".

10. Speciális továbbképzéseket kell létrehozni a zöld civil szervezetek aktivistái számára, hogy hatékonyabban végezhessék társadalmi jelentőségű szemléletalakító munkájukat és ehhez minél inkább merítsenek a közösségfejlesztés és a felnőttképzés, elsősorban a non-formális képzési módszerek eszköztárából.

Irodalom

Camozzi, Anne: Adult environmental education. A workbook to move from words to action. Toronto, International Council for Adult Education, 1994. 152 o., 21 t.

Edbrooke, Jill – Grundy, Lisbeth: Earth works. For young people and the environment . London, Council for Environmental Education, 1990. Egységcsomag (6 db).

Györgyi Zoltán (szerk): A magyarországi felnőttképzés, Professzorok Háza Felsőoktatási Kutatóintézet, 2004.

Mayer József (szerk.): Környezeti nevelés. Tantervjavaslatok a felnőttoktatás számára. Bp. OKI Felnőttoktási Központ, 2000. 71 o.

Mayer József (szerk.): Környezeti nevelés felnőttoktatás. Budapest, 1999. március. Bp. OKI Felnőttoktási Központ, 2000. 69 o.

S. Arapovics Mária: Felnőttképzési non-profit szerveztek Magyarországon. Ráció K., 2007. 87.o.

Staats, H. J. – Harland, P.: The EcoTeam Program in the Netherlands. Study 4: A longitudinal study on the effects of the EcoTeam Program on environmental behavior and its psychological backgrounds. Summary report. Leiden, Centre for Energy and Environmental Research, 1995. 32 o.

Sz. Tóth János (szerk): Felnőttképzés az Európai Unióban – Kézikönyv az élethosszig tartó tanulásról II., NFI, MNT 2004.

V. A megvalósítás felé

A környezeti nevelés eszközrendszere

Vásárhelyi Tamás

A Stratégia megvalósításával kapcsolatos fejezetek megírását az indokolta, hogy a javaslatok zöme túl általános, sokszor nincs címzettjük, semmilyen támpontot nem adtak arra nézve, hogy hogyan, milyen eszközökkel érhetők el azok a célok, és a civil környezeti nevelőknek kevés eszközük van arra, hogy a javaslatokat, vagy saját elképzeléseiket, terveiket megvalósítsák.

A Stratégia mostani megújításával is az a célunk, hogy a Stratégiában megfogalmazott javaslatok közül mennél több teljesüljön. Nagy előrelépést jelent, ha az érdemes javaslatok megvalósítására különálló, jól kidolgozott, lépésekre lebontott stratégiák, projektek-tervek, projektek készülnek. Az is előrelépés, ha valaki egy javaslatot (bármilyen módon) megvalósít, és azután a tényt is és az eljárásmódot is közzé teszi. (Ennek a civil indíttatású stratégiának része a nem formális, nem strategikus de eredményes megoldások támogatása is.)

A stratégiai gondolkodásmódhoz hozzátartozik a lehető eszközök (pénz, paripa, fegyver – no és persze a katonaság) számbavétele. Az előző fejezetekben a társadalmi élet legkülönbözőbb területein vizsgáltuk a környezeti nevelés lehetőségeit, s számos javaslatot közöltünk arra, hogyan, milyen irányban kellene lépnünk a környezeti nevelés, a környezeti tudatosság fejlesztése érdekében. Ebben a fejezetben röviden tárgyaljuk azokat a személyi, tárgyi, módszerekben realizálódó eszközöket, forrásokat, összefoglalóan eszközrendszert, amelyet a hazai környezeti nevelés használhat, amelyet ki kellene használnunk.

Keressünk további eszközöket, és azokat osszuk meg egymással! Használjuk a felsorolt eszközrendszer elemeit, mennél többet! Alkalmazzuk őket sajátmagunk, szervezetünk, közösségünk, településünk, régiónk, nemzetünk adottságainak megfelelően!

Társaink

Kikre számíthatunk?

A bevezetőben volt már arról szó, hogy szinte mindenki lehet nevelő, így környezeti nevelő is a megfelelő pillanatban. Ma már szinte mindenki elismeri, hogy a környezettel baj van, és azt is, hogy – valakinek – valamit tennie kell. Mégis érdemes figyelembe venni, hogy ki milyen értékrend alapján él, nevel, beszél. Örvendetesen tapasztalható, hogy a környezettel kapcsolatos felelős gondolkodásmód egyre többször felszínre bukkan magánbeszélgetésekben is (bár sajnos nem jár együtt a környezet állapotának javulásával). Mindenki igazi segítőnk, partnerünk lehet, aki nem másoktól várja a változtatást, hanem maga is kész rá.

Valószínűleg sokkal kevesebben vallják magukat környezeti nevelőnek ebben az országban, mint ahányan ténylegesen folytatnak környezeti nevelési tevékenységet: többségükben pedagógusok (óvodától a felsőoktatásig és felnőttoktatók, ezen belül elsősorban a természeti tárgyakat oktatók). Dolgoznak tárgyunkban a környezetvédő mozgalmak és szervezetek egyes tagjai, közművelők, a környezetvédelemmel hivatásosan foglalkozó intézmények, hatóságok egyes dolgozói az európai pályázatok horizontális elveit – a környezeti fenntarthatóságot – szorgalmazó (támogató) bírálók némelyike,

tudományos kutatók és mások is. Sokkal többen vannak, akik nem vallják magukat környezeti nevelőnek – talán egyszerűen a nevelő szereptől idegenkedve, vagy mert eszükbe sem jut –, de lehetőségeikkel, tetteikkel, döntéseikkel segítik a környezeti nevelést. Valószínűleg jó lenne, ha mindazok tudatosan vállalnák nevelői szerepüket, akik akaratlanul vagy különösebb tudatosság nélkül a környezeti értékek tiszteletben tartására, megóvására veszik rá családtagjaikat, munkatársaikat, szomszédaikat, vagy az egész társadalmat.

Nem helyes kirekeszteni magunk közül azt, akinek tudatossága elmarad a miénktől, mert a miénk sem megfelelő. Nincs „megfelelő", mert a kívánalmak mindenhol, mindenkor mások – és mindnyájan másmilyenek vagyunk.

Elkötelezettség, értékrend, szakértelem

Helyénvaló az *elkötelezettséggel* folytatni az eszközök sorát, mert a környezeti nevelők gyarapodó és strukturálódó társadalma újra és újra bebizonyítja, hogy tagjai (részben a környezetvédő, részben a pedagógus társadalom ugyanilyen értékei alapján állván) felkészültségüket, energiájukat, szabadidejüket, gyakran eszközeiket is készek a környezeti nevelés, tanítványaik érdekében használni, vagy feláldozni. Ez teljesen helyénvaló, de arra ügyelnünk kellene, hogy ne éljünk vissza se mások, se a magunk áldozatkészségével, mert hosszú távon ez nem kifizetődő (nem *fenntartható*). A civil tevékenységek bizonyos kifáradását tapasztalhatjuk az utóbbi években, és ebben ennek a jelenségnek is szerepe van. Arra is érdemes néha gondolnunk, hogy a legizzóbb küldetéstudat sem pótolhatja a szakértelmet, hanem az a jó, ha támogatja azt.

Néha nagyon nehéz konkrét környezeti kérdésekben világosan látni, értékelni, dönteni. Személyes körülményeink, érdekeink gyakran kerülnek ellentétbe másokéval, vagy éppen saját személyes *értékrendünkkel*. A környezetvédők, a környezeti nevelők számos alkalommal és helyen (fel egészen a Riói Nyilatkozatig) nyilvánították ki, hogy milyen értékek szerint gondolkoznak, dolgoznak. Igyekezzünk, hogy értékrendünk mennél átgondoltabb, világosabb, egyértelműbb legyen, mert ez személyes életünkre is jótékony, és hatékonyabbá, meggyőzőbbé teszi munkánkat is. A megalapozott értékrend kialakítása sok munkával, tanulással, nézetütköztetéssel jár. Sok segítséget kaphatunk a hozzánk többé vagy kevésbé hasonlóan gondolkodóktól, személyesen is vagy az egyre terjedő internetes forrásokon keresztül is (pl. vegyelvissza.hu, nemsitt.hu, criticalmass.hu, kukabuvar.hu és még rengeteg forrás).

Hasonló módon fontos a *szakértelem*, a tudás az ismeretek, a készségek elsajátítása. Igyekezzünk, hogy felkészültek legyünk, mert így sikeresebben dolgozhatunk és azért is, mert a társadalom egy nagy része idegenkedéssel szemléli a lemondást, önkorlátozást igénylő értékrendünket és annak, aki nem akar változni vagy változtatni, az önfelmentéshez kapóra jönnek szakmai (vagy bármilyen más) tévedéseink, bizonytalanságaink.

Területek

Közoktatás

Magyarországon nagy hagyományokkal rendelkező, fejlett közoktatási struktúra van, és gyakorlat folyik. Nagy térségi, szociális, hagyománybeli és egyéb különbségek vannak az óvodák, iskolák

felszereltségében, személyzetében, tanulói összetételében. A környezeti nevelés alapvető feltételei azonban adottak. Az Óvodai nevelés országos alapprogramja, a NAT és a Kerettanterv is kifejezetten előírja a környezeti tudatosság növelését. A Közoktatási törvény előírja a pedagógusok rendszeres továbbképzését. Egyre több, mintául is választható helyi tanterv létezik.

A közoktatási intézmények infrastruktúrája (termek, oktatástechnikai és szemléltető eszközök) gyakran szolgál és a jelenleginél kiterjedtebben szolgálhatna a szervezett, iskolán kívüli és az informális nevelés keretéül is.

Iskolán kívüli szervezett oktatás, nevelés

A korábban kialakult formákat (pl. dolgozók esti iskolája, művelődési házak szakkörei, tanfolyamai) újabbak egészítették ki (pl. népfőiskolák, távoktatás, önszerveződő tréningek, átképzések, konferenciák a legkülönbözőbb résztvevőknek, témákban illetve szakterületeken). Terjedőben van az élethosszig tartó tanulás koncepciója, ezt EU direktívák után 2005-ben kormányrendelet is szorgalmazta. Mindezekre támaszkodhatunk a környezetre vonatkozó mondanivalónk tanításakor. Ez a forma alkalmas arra, hogy egyéneket szólítsunk meg.

Informális nevelés, oktatás

A nem szervezett tudatformálás tartozik ide (a környezettel kapcsolatos katasztrófák hírüladásától a bulvárlapok cikkein át reklámklipekig). A legszélesebb tömegeket elérő nevelési forma, de a nevelés tartalmát a legnehezebb pontosítani, a befogadó csoportok számára adekváttá tenni. A helyszínek tekintetében a múzeumokat meg kell említeni: egyre több (történeti és művészeti múzeum is) szervez környezettel kapcsolatos programokat. Üzenetünket nem címezhetjük egyéneknek. Az ellenkező vagy félrevezető filozófiák, üzenetek, információk zavaró hatásával számolni kell.

Eszközeink

Segédeszközök

A segédeszközök köre igen széles: nyomtatott és elektronikus anyagok a tankönyvektől a mesekönyvekig vagy hírlevelekig, a természetfilmektől a dokumentumfilmekig, plakátok, diasorozatok, szertárak, bemutatóhelyek, tanösvények, kirándulóhelyek, látogatható üzemek stb. Minden környezeti nevelő, minden környezeti probléma és minden nevelési célcsoport más eszközöket igényelhet, helytelen lehet tehát egyféléhez ragaszkodnunk.

A Stratégia

Ez a dokumentum segítséget nyújthat a tájékozódásban, feladatunk, másokkal való kapcsolódásainak megtalálásában. Segíthet érvek keresésében, amikor céljaink helyességéről, pályázati kérelem indokoltságáról győzünk meg valakit. Segíthet abban, hogy segítőtársakat találjunk. Ha hibáit, korlátait megismerjük és javítjuk, illetve ha megerősítjük azokat a javaslatait, amelyek hasznunkra voltak, akkor tölti be hivatását: a hazai környezeti nevelés stratégiai, módszeres segítését.

Más dimenzióban szemlélve a Stratégiát, alkalmas kiindulás az alulról és felülről induló párbeszédben. Nem volna helyes, ha bármely szervezet kisajátítaná a többszáz környezeti nevelő munkájával létrejött anyagot, inkább az volna jó, ha mennél többen támaszkodnánk, építenénk rá. A stratégiai folyamatot fenn kell tartani, aminek egyik feltétele az, hogy a különböző fejezetekben megfogalmazott, megfelelő javaslatokat végrehajtjuk, a nem megfelelőeket korrigáljuk, a hiányzókat pedig megfogalmazzuk. Ezt a munkát végezzék a hozzáértők, „fent" is, „lent" is. A nemzeti környezeti nevelési stratégia folyamatos alakításában kívánatos az állami, üzleti és civil szféra együttműködése; ennek elősegítésére is vállalkozott az a korábbi 22 társadalmi szervezethez csatlakozó további 11, amelyik a Stratégia megújítását elkezdte 2009 tavaszán.

A civil társadalom ereje

Magyarországon a rendszerváltás idején újrakezdődött a civil társadalom szerveződése. A pártoskodás megosztotta társadalom fortyogásától kísért parlamenti demokráciából sokan kiábrándultak. A különféle érdekek, érdeklődések, szükségletek mentén újabb és újabb civil mozgalmak, szervezetek, intézmények jöttek létre. Ezeknek sokrétű, közös érdekek mentén létrejött hálózata stabilizálja a társadalmat és segíti az egyes szereplőket. Sajnos a civil táradalom sikeres működésmódjának ismerete, gyakorlása nem jön automatikusan, sőt, az utóbbi években a civil működés megtorpanása érzékelhető. Eközben az államfő szavakkal és tettekkel bátorítja a civil működést. A hivatalos politika és intézményrendszer megannyi konfliktusa a fiatalok egy részét az alulról jövő kezdeményezések irányába fordítja, de kevesen jutnak el az aktív civil szerepvállalásig. A civil társadalom fejlesztése téren még rengeteg tanulnivalónk van.

Törvények, rendeletek adta lehetőségek

Ez a Stratégia társadalmi kezdeményezésre született, és alulról, a környezeti nevelők társadalma felől fogalmazta meg az előttünk álló feladatokat. Bár sok fejezetben van szó a meglévő törvényekkel, rendeletekkel, szabályokkal való konkrét kapcsolódásról, kapcsolódási lehetőségekről, minden további, már adott keretet meg kell találnunk, ahol a felismert és megfogalmazott célok elérését ezek is segítik. Az államigazgatási oldallal való együttműködésünk kölcsönösen előnyös, ezért konkrét esetekben is keressük közös lehetőségeink kihasználását. Ha mi ismerjük fel, hogy egy adott probléma magasabb, hatósági, törvényi stb. szabályozást kíván, érdemes kezdeményezőnek lennünk.

Az érintettek számbavétele és a partnerekkel való együttműködés

Mindenkit, minden szervezetet, minden ügyet körülvesz egy sajátos környezet, azoknak a személyeknek, szervezeteknek, intézményeknek a köre, akik számára fontos, akik érdekeltek létezésében, működésében. (Ezeket hívják angol kifejezéssel stakeholder-eknek.) Érdemes néha végiggondolni, hogy kik állnak körülöttünk, kik hogyan befolyásolják céljaink elérését (segítik vagy gátolják, kicsit vagy nagyon, illetve konkrétan hogyan). Az érintettek, az érdekeltek tudatos felsorolása abban segíthet, hogy ne felejtkezzünk el legfontosabb lehetséges partnereinkről, akadályozóinkról.

A környezet, a környezeti tudatosság javítása érdekében igyekezzünk mennél több segítőt, társat, szövetséget találni. Nagyon sokan szívesen tennének már valamit a környezetért, de nem tudják, hogy mit, vagy hiányzik hozzá az irányítás, a kezdő lökés. Sok pedagógus küzd érzései szerint egyedül az

iskolájában. Sok környezetvédő gondolatait, cselekedeteit még a családja is furcsállja. Az elszigetelődés zsákutca. A részvételen alapuló stratégia a megoldás, amikor mennél több érintett felet bevonunk a felismert problémák feltárásába, megoldásába (természetesen osztozva velük is a siker fölött érzett megelégedésen).

Módszerek

Befolyásolás

A környezeti nevelők hosszabb ideje – tudatosan, vagy akaratlanul – olyan módszereket tanulnak, olyan módszereket fejlesztenek ki, amelyekkel felnőttek környezeti érzékenységét is növelik. (Gondoljunk például az élményközpontú módszerekre, vagy a részvételen alapuló tanulási programokra, amelyeket az önképzési alapon működő továbbképzéseinkben gyakran alkalmazunk.) Igen sokan pedagógusok, szakmájuk hát a didaktika. Igaz, gyerekekkel szemben, de fejleszteniük kellett kommunikációjukat. Ismerős lehet a feladat azoknak, akik a felnőttekkel való kommunikációjukat is javítani akarják. Számos eszköz tehát már a sajátunk, hogy mondanivalónkat hatékonyabban közvetítsük, és ezeket az eszközöket fel is kínálhatjuk azoknak (önkormányzat, környezetvédők, szomszédság stb.) akik tőlünk a környezet érdekében segítséget kérnek.

A pedagógusok kezében rendkívüli lehetőség van. Világszerte felismert jelenség, hogy környezeti kérdésekben a tudatosabb gyermekek nevelik szüleiket. A szülők sok mindent megtesznek gyermekeikért, gyermekeik kedvéért. Nagyon sok pedagógus kerül olyan helyzetbe, hogy jelentős döntéseket hozó emberek gyermekeit tanítja. Anélkül persze, hogy ezzel családi vagy iskolai konfliktust okoznának, módjuk van a gyermekek segítségével a döntéshozók környezeti tudatosságát növelni.

Eltervezett munkavégzés

A jó szándék önmagában gyakran nem elegendő ahhoz, hogy nehezebb feladatokat végrehajtsunk. A hozzáértésen kívül módszeres munkavégzést is kívánhatnak a nagyobb feladatok (megfelelő esetben projektek). Ilyenkor különösen érdemes szem előtt tartani az alábbi lépéseket, szempontokat:

- célok világos megfogalmazása (hogy ne végezzünk felesleges munkát),
- lépések megtervezése (figyelembe véve, hogy minek az elkészülte, befejezése szükséges a következő lépés megtételéhez),
- felelős(ök), feladatok kijelölése (hogy mindenki tudja, mi a dolga, és kivel kell együttműködnie),
- határidők kitűzése (hogy ne ússzon el az időben a folyamat),
- reális költségvetés készítése (mert csak így mérhető fel, hogy milyen forrásokkal tudjuk véghezvinni tervünket),
- az ellenőrzés módjának, kívánalmainak rögzítése (arra jó, hogy a munkavégzés zökkenőmentesebb legyen),
- az értékelés szempontjainak megfogalmazása (segít felmérni, hogy a kitűzött célt hogyan értük el).

Forráskeresés

Minden tevékenységnek vannak költségei, még ha nem is mindig forintban adhatók meg. Ha egy célt el akarunk érni, helyes számba vennünk, hogy milyen (emberi, eszközökben rejlő, anyagi stb.) erőforrásokra támaszkodhatunk és reális költségvetést készítenünk. Így megállapítható, hogy mire van szükségünk.

A forráskeresés célja a hiányzó erőforrások megteremtése. A finanszírozással kapcsolatos fejezet számos gondolatot közöl erről. Csak a konkrét célok és szükségletek ismeretében lehet eldönteni, hogy milyen forrásból (külföldi-belföldi pályázatok, szponzorok, támogatók, vállalkozás, tagdíjak, költségvetési források stb.) fedezzük a költségeket, vagy próbálunk támogatást szerezni. Intézményektől, szervezetektől, magánszemélyektől is kérhetünk tanácsot, hogy hová fordulhatunk. Aki támogatásért fordul bárhová, kiteszi magát annak, hogy visszautasítják, ismételten visszautasítják. Aki nagyon hisz a környezeti nevelés fontosságában, az megpróbálja megkeresni a visszautasítás okát, és újra megpróbál támogatást szerezni. Kényelmetlen, kínos dolog, de szégyellni leginkább azt lehet, hogy erre szükség van (és azt nem nekünk kell szégyellnünk).

Kommunikáció

„A stratégia éltető eleme a kommunikáció" írja egyik forrásunk. Hacsak nem fondorlatosan akarunk egy célt elérni, érdekünk, hogy mennél előbb köztudottá váljon. Annál hamarabb akadunk segítőtársakra, annál hamarabb tudjuk, hogy milyen okok miatt vannak ellenzői. A rivaldafény vakít és kellemetlen, de a nyilvánosság bizonyos védelmet is jelenthet.

Az eredményes kommunikáció feltétele a közlendők, a célcsoport és a módszerek egymásnak megfelelő kiválasztása.

Lobbizás

Ne egyszerűen protekcionizmust értsünk alatta. A lobbizás nem személyes érdekekben és nem föltétlen suba alatt történik. Az a kijárás. (Gyakran nehéz a fentiek határait megvonni.) A lobbizás itt a minket támogatók lehető legszélesebb körének felkutatása, és bevetése a környezeti tudatosság növelése, és annak következményeképpen a környezet állapotának javítása érdekében.

Stratégiai gondolkodásmód

A sort zárjuk azzal, amiért az egész dokumentum született. A stratégiai gondolkodásmód a helyzetelemzést és ennek alapján a célok kiválasztását, az elérésükhöz szükséges lépések megtervezését, forráskeresést és végrehajtást jelent. (Számtalan esetben így cselekszünk ösztönösen, nem tudatosan is.) Máshogy fogalmazva: stratégia szerint haladni annyit jelent, hogy építünk erősségeinkre, kiküszöböljük gyengeségeinket, kihasználjuk lehetőségeinket és elhárítjuk a fenyegetéseket. Mindez ciklikusan, újra és újra értékelve, tervezve, elvégezve tölti be feladatát. Ennek a folyamatnak közbenső lépését jelenti a Stratégia frissítése 2009-10-ben.

A Stratégia megvalósításáért

Vásárhelyi Judit, Vásárhelyi Tamás, Victor András

Az NKNS első megjelenése óta folyamatosan hangsúlyozzuk, hogy a Stratégiát nem csak olvasmánynak szánjuk, szeretnénk, ha mennél több javaslata megvalósulna. A Stratégia 2. kiadásában külön megvalósítási fejezetcsomagot alkottunk, és a zánkai konferencián külön plenáris szekciót szenteltünk a megvalósításnak. A cél változatlanul az, hogy a Stratégia „önjáró" is legyen, ne kelljen valakinek, vagy valakiknek kézben tartani a folyamatot. Természetesen számos egyedi javaslat akkor valósulhat csak meg, ha valaki, vagy valakik azt kézben tartják. Lesznek javaslatok, amelyekhez évek munkája, rengeteg energia és pénz sem lesz elegendő, és lesznek, melyek hetek-hónapok alatt megvalósulnak. Ebben a 11 évben azonban a környezeti nevelés környezete is sokat változott.

Amit nem láttunk előre

Magyarország csatakozása az Európai Unióhoz rengeteg egyéb változás mellett a környezeti nevelés színtereinek és lehetőségeinek bővülését is magával hozta. A Nemzeti Fejlesztési Tervek kimunkálása és megvalósítása mellett európai elvárás az ún. horizontális elvek megvalósítása az európai támogatások valamennyi területén. Ez azt jelenti, hogy valamennyi program valamennyi pályázati kiírása kötelező elvárásokat tartalmaz a környezeti fenntarthatóság, az esélyegyenlőség, a partnerség és újabban a területi kiegyenlítődés területén. Minden kiíró szervezetnek meg kell alkotnia ezeket a szabályokat és a pályázónak meg kell küzdenie ezekkel az elvárásokkal. A pályázatok értékelése során külön pontokat

jelentenek a horizontális elveknek való megfelelésre vonatkozó tervek és vállalások. Ez már József Attila: „… én egész népemet fogom, nem középiskolás fokon taní-tani" gondolata, lehetősége. A környezeti nevelés ekkora munkatérről még nem is álmodott. Ennek a munkának a helyszínei és célcsoportjai mind megjelennek az NKNS 2010. évi változatában, a Gazdaság, Munkahely, Önkormányzat és a Felnőttoktatás fejezeteiben.

Esettanulmányok a megvalósulásról

Amikor a Stratégia szövegének 2009. évi frissítéséhez fogtunk, felhívást tettünk közzé, és kértünk mindenkit, hogy mutasson be olyan eseteket, amikor a Stratégia valamelyik javaslata részben vagy egészen megvalósult. A beérkezett és máshogyan tudomásunkra jutott esetekből nagyon árnyalt kép bontakozott ki, az alábbiak szerint:

• vannak olyan javaslatok, amik egészében megvalósultak, vagy amelyeknek részfeladatai teljes egészében megvalósultak,

• vannak olyan javaslatok, amelyek nem úgy valósultak meg, amint a szerzők azt leírták, de a témában fontos előrelépést jelentenek,

• vannak olyan környezeti nevelési eredmények, amelyek nem a Stratégiában megfogalmazott célok megvalósulásai, mégis nyomon követhető a Stratégia hatása, ötletadó, vagy iránymutató volta,

• számos jelentős eredmény született a Stratégiától teljesen függetlenül, de annak szellemében,

• végül számos olyan területen születtek eredmények, amelyek egyáltalán nem is szerepeltek a Stratégiában.

A Stratégia korábbi kiadásaiban erőteljesen hangsúlyoztuk azt a szándékunkat, hogy ajavaslatok valósuljanak is meg. Be kell látni, hogy több száz javaslat esetében ez teljesen illuzórikus elvárás. Az azonban a szerzőknek és a Stratégia létrehozásán fáradozóknak kifejezett reménye, hogy a fenti kategóriák valamelyikébe a jövőben egyre több környezeti nevelési fejlesztés esik. Igen, még az utolsó kategóriába is, mert Stratégiánk szemléletmódja, elkötelezettsége és tartalma bárki környezeti tudatosságát úgy módosíthatja, hogy a maga szakértelmének, a maga körülményeinek megfelelő nevelési vagy szervezési feladatokat ismer fel a maga számára. (Azaz a Stratégiának általános nevelő, szemléletformáló hatását is elismerjük.)

Az NKNS 2009. évi megújításának nehézségei

Vajon mi lehet az oka, hogy ennek a megújításnak a menete nem volt olyan sima, mint korábban? A Tartalmi Bizottság tagjaiként az alábbiakat tudtuk lehetséges okokként összegyűjteni (nem fontossági sorrendben!):

• a társadalom atomizálódása az elektronikus kapcsolattartással tovább folyik, és – bár az e-mail könnyebb, kényelmesebb kapcsolattartást jelent a telefonnál vagy a személyes találkozásnál – hiányzott a közös munka sodrása, szellemileg felvillanyozó, többet-adó légköre és az ezekből fakadó öröm,

• Magyarország általános értékválsága és kiábrándultsága a környezeti nevelőkre is rátelepedett,

• a látszólagos eredménytelenségek (azaz a konkrétan megfogalmazott javaslatok konkrét megvalósulása igen kevés esetben mondható el, és általánosságban is számos területen lehetünk elégedetlenek) sokunkat kiábrándított,

• a reklámipar és a szórakoztatóipar szupernormális ingerekkel bombáz minket, az információtovábbítás fejlődése következtében is olyan hírek és egyéb tartalmak zápora hull ránk, hogy ebben a nagy zajban a környezeti nevelők visszafogottabb kommunikációja nem esélyes, egy kiadvány megújítása nem számít feltűnő eseménynek,

• nem tudtuk a Stratégia megújítását olyan hatásosan és átütően kommunikálni, beleértve a honlapi megjelenését, hogy az tömeges részvételt, hozzájárulást váltott volna ki,

Apró lépések a megvalósítás érdekében

Tisztában vagyunk azzal, hogy a megvalósítás nehézkességének sok oka van. Mégis szükségesnek látjuk, hogy – ha másként nem megy – legalább apró lépésekkel segítsük a Stratégia javaslatainak megvalósulását. Íme négy kicsi lépés, amely előbbre vihet:

1. A célcsoportok pontosítása

A Stratégia fejezeteiben összesen kb. 400 olyan javaslat van, amely a környezeti nevelés eredményességének emelését célozza. Ezeknek a javaslatoknak a célcsoportjai nagyon sokfélék. A skála nagyon szé-

les; rajta van az óvónő és az egyetem rektora, rajta egy falu önkormányzata és a magyar parlament, a lelkipásztor és a kereskedő, a tudós és a művész, a családanya és az oktatási miniszter stb. Ennek a sokféleségnek hátránya is van, mégpedig az, hogy nehezen áttekinthető, nehezen „kezelhető". A MKNE-nek – de tulajdonképpen sem állami intézménynek, sem civil szervezeteknek – nincs és nem is lehet akkora hatásköre, hogy minden célcsoportot megmozgasson a javaslatok megvalósulása érdekében. Ezért a javaslatok nagy része sajnos „fiókban maradt". Ez a Stratégia legnagyobb problémája. Tervezzük ezért, hogy a helyzeten való javítás érdekében a célcsoportokat rendezzük, rendszerezzük. Ez alatt egy hierarchikus rendszer felállítását értjük, amely rész-egész viszonyban ábrázolja a sokféle célcsoport-kategóriát. Egy ilyen rendszer birtokában várhatóan lényegesen eredményesebben fordulhatunk a minisztériumokhoz, felsőoktatási intézményekhez, önkormányzatokhoz, gazdasági döntéshozókhoz stb. annak érdekében, hogy az ő területükhöz kapcsolódó célcsoportok felé közvetítsék a nekik szóló javaslatokat, s saját illetékességi körükön belül elő is mozdítsák azok megvalósulását.

2. Egyetemi speciális kollégiumi tematika kidolgozása

Tervezzük a Stratégia megismertetését, feldolgozását célzó speciálkollégiumi tematika kidolgozását és az egyetemi intézményi tanácsok számára való felajánlását. Minthogy már sok felsőoktatási intézményben folyik valamiféle környezet-szakos képzés, van esélye annak, hogy ezt az „ajándék" tematikát több intézmény ez irányban felelős oktatója is beépítené a képzési struktúrába. Különösen fontos lenne ez olyan intézmények esetében, amelyek (a környezeti szemléletformálás tekintetében) lehetséges multiplikátorokat képeznek. Ilyenek lehetnek pl. a pedagógusok (bármely szinten), az újságírók és más média-szakosok, valamint a lelkész-képzők.

3. Forduljunk döntéshozókhoz

A Stratégia megvalósításáért forduljunk az Országgyűlés Környezetvédelmi Bizottságához, a környezetvédelmi kormányzathoz. Mostanra már természetes szövetségeseink az ügyünkért lobbizás során a jövő nemzedékek jogait védő szószóló hivatala, a Nemzeti Fenntartható Fejlődés Tanácsának tagjai, tevékenysége.

4. Álljunk mi magunk is mögéje

Ha elkészül az interneten elérhető szerkesztett változat, mutassuk be a lehető legnagyobb nyilvánosság előtt: legyen fogadás, jöjjenek össze a szerzők, a támogató civil szervezetek, a szövetségesek, a döntéshozók. Legyen a Stratégia megvalósítása a zöld szervezetek következő országos találkozóján külön szekció témája, szülessen állásfoglalás. Az állásfoglalás jusson el a médiumokhoz és a döntéshozókhoz egyaránt.

Tisztelt környezeti nevelők, a fenntarthatóságért tanulás hívei!

Segítsetek, hogy a Stratégiában megfogalmazottak mennél inkább, és mennél átütőbben érjék el a pártokat (és nemcsak a szakpolitikusokat, hanem minden stratégiai gondolkodójukat), különös tekintettel a közelgő önkormányzati választási kampányra – legyen végre a környezet ügye is választási ügy!

A Stratégiát most, támogatás hiányában, nem tudjuk nyomtatásban megjelentetni. Segítsetek ezért, hogy – vagy az egész, vagy csak a számotokra fontos fejezetek – eljussanak mennél több érdekelthez! Küldjétek el ti magatok is, a hasonló érdeklődésű, hasonló szakmai tevékenységű ismerőseiteknek, partnereiteknek, ügyfeleiteknek, munkatársaitoknak a rátok vonatkozó fejezeteket!

Az ajánlások megvalósítása: egy projekt

Darvas Kata

1. Általános leírás
2. Dokumentumok, tanulmányok, ismeretek
3. A végeredmény meghatározása
4. Határidők
5. Költségvetés
6. Szervezet
7. Információ szolgáltatás
8. Mellékletek:

1. Általános leírás

A projekt célja:

Zöld Zugoly program a Dörögdi Jazz Fesztiválon:

1. fenntartatóságra, állampolgári felelősségre nevelés több célcsoport bevonásával

2. Az NKNS ajánlásainak megvalósítása

3. Együttműködés teremtése egy országos egyesület tagjai, egy budapesti gimnázium diákjai és egy falusi iskola tanulói, szüleik és tanáraik között a fesztivál és a falu életének környezetkímélőbbé tétele érdekében.

A célcsoportok:

1. A fesztivál széles közönsége, kis óvódásoktól az idős nyugdíjasokig
1. 2. . A helybéli (taliándörögdi) általános iskolások és szüleik
2. 3 . A helyi nyugdíjas klub (kiállítók/alkotók)

A szervezők:

1. a Budai Nagy Antal Gimnázium zöld diákönkormányzata a ZölDÖK-öt patronáló tanárokkal
2. Az MKNE Köröcske csoportja (Fiatal pedagógusok, nevelők).
3. Az MKNE szakemberei, vezetőségi tagjai

A stratégia javításának módja (folyamata):

A 2003-as NKNS ajánlásainak megvalósítása a fenn felsorolt civil csoportok bevonásával. Tapasztalati tanulás/tanulás tevékenység közben, „Nulla Hulladék" program bemutatása.

Kiemelt ajánlások (az NKNS 2003. évi változatának számozása szerint: (család 13-22-36-37-38; egészségvédelem/fogyasztás 54-55-56; önkormányzat, helyi társadalom 165-169; iskolán kívüli környezeti nevelés 321-335; felnőttoktatás 378-380)

Előzmények:

A korábbi Művészetek Völgye zöld programjainak esetlegessége, kisszámú látogatottsága, az előadások és az azt követő beszélgetések hiánya.A helybéliek zöld programokon való részvételének alacsony foka. Hulladékhegyek a fesztiválon a szelektív gyűjtés hiányában.

2. Dokumentumok, tanulmányok, ismeretek

Nincs kapcsolódó dokumentum

Halmay Richard - Kovács Bence (szerk): Ajánlások zöld fesztiválok szervezéséhez. Bp., 2006. Független Ökológiai Központ.

3. A végeredmény meghatározása

korlátok, feltételek, kívánalmak

A. Korlátok

Időbeni korlátok

- szervezők és közreműködők túlterheltek
- rövid idő volt a szervezésre

Anyagi korlátok

- Szervezők egyszerű körülmények között (szállás az iskola tanterme), önkéntes munkát végeznek, költségeik részleges megtérítésére van lehetőség .
- Az előadók is időadományozók.

Egyéb korlátok

- A közreműködők többsége diák, a felkészítésük sok időt és energiát igényel
- A különböző korcsoportú szervezők munkájának összehangolása

B. Külső feltételek

- Helyszín: Taliándörögd, az általános iskola épülete
- A kiállításoknak, előadásoknak és a foglalkozásoknak kitűnő helyszín, rossz idő esetén is működtethető.

C. Minőségi követelmények

A projekt végrehajtásának minősége a (relatív) látogatottságon és a látogatók elégedettségén keresztül mérhető elsősorban. Másodsorban a szervezők, előadók, foglalkozás-tartók, bevont segítők hatékonyságán, a lebonyolítás szervezettségén keresztül, továbbá azon, hogy az érintettek elégedettek-e a munkájukkal, a csapat munkájával, motiváltak maradtak-e, részt vennének-e újabb hasonló projektben.

4. Határidők

Szükséges tevékenységek jegyzéke:
A projekt alapvetően három részből áll:

a/ felkészülés (esetünkben ez 2009. februárjában kezdődött)

b/ megvalósítás (2009. július 31 - augusztus 9)

c/ zárás, értékelés – az egyesület elnökségének ülésén, az iskolában

A felkészülés keretén belül a meghatározó tevékenységek:

- program tervezése
- kapcsolattartás, egyeztetés a fesztiválszervezőkkel
- helyszín és kellékek tervezése, szervezése
- előadók felkérése, egyeztetések
- foglalkozástartók, segítők szervezése
- szállás, étkezés tervezése, szervezése
- közlekedés, időzítések tervezése, szervezése

A megvalósítás főbb lépései (naponta):

- napi stáb értekezlet
- helyszín berendezése, elrakása
- eszközök, kellékek biztosítása
- foglalkozások
- külsős előadók fogadása
- étkeztetés

5. Költségvetés

A beadott pályázat költségvetési sora kibontva – 60 e Ft

	tétel	felhasználás	kp	természetben
0	Önkéntes munka 200 óra	Szervezés, előadás, foglalkozások tartása, kiállítás		250 000 Ft
1	Eco- Press	Hulladék (PET palack) tömörítés	12 000 Ft	
2	Felfüggesztés perlon szál, tartó elem	Kiállítás megvalósítása, képek felfüggesztése	24 000 Ft	
3	Fesztivál póló a diákoknak	A zöld szervezetek (MKNE és ZölDÖK) és a fesztivál logóinak megjelenítése	15 000 Ft	
4	Élelmiszer	A helyszínen önkéntes munkát végző diákok ellátása	9 000 Ft	
	Összesen		**60 000 Ft**	**250 000 Ft**

1-2-es tételek:

A fesztiválon belül a helyszín demo-ként működött. Sajnos, bár folytak ilyen tárgyalások, nem sikerült elérni, hogy a fesztivál egésze zöld legyen. A Zöld Zugolyban szelektív edényeket állítottunk fel a bp-i hulladékszigetekhez hasonlóan, kiegészítve a komposzt edénnyel. Ehhez használtuk az Eco-press-t, amit az iskolának ajándékoztunk. Hasonlóképpen az iskolát támogattuk a kiállításhoz felszerelt perlon szál és tartó elemekkel, amelyek a tanév során az oktatás színvonalának az emelését teszi lehetővé.

Mindebből kitűnik, hogy a dologi kötségek több mint négyszeresének értékét siekrült a programba adni önkéntes időadományok révén.

6. Szervezet

Projekt iroda helye, elérhetőségei:
Budai Nagy Antal Gimnázium ZölDÖK (zöld diákönkormányzat)
1221 Budapest
Anna u 13-15

A projekt végrehajtását irányítja:
Darvas Katalin
Projekt team :
ZölDÖK és az MKNE tagjai

7. Információ szolgáltatás

Belső:
MKNE honlap, KÖR újság
Iskola weblapja

Külső:
Taliándörögd falu honlapja
Népszabadság melléklet : 2009. július 31.
MTI hír
Városházi Hiradó XXII. Kerület 2009. augusztus
Helyi Téma XXII. Kerület 2009. június.

8. Mellékletek:

1. A Zöld Zugoly programja

2. Beszámoló ppt

A Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia megírását 13 szervezet kezdeményezte 1997-ben.

Az 1998-ban nyomtatásban megjelent Stratégia megújítását kezdeményezték 2001-ben:

Alapítvány a Magyarországi Környezeti Nevelésért
Családjainkért Alapítvány
CSEMETE
Erdei Iskola Egyesület
EMLA
Független Ökológiai Központ
Föld Napja Alapítvány
Göncöl Szövetség
HuMuSz
Körlánc
Környezet- és Természetvédelmi Oktatóközpontok Országos Szövetsége
Környezeti Nevelési Iskolahálózat
Levegő Munkacsoport
Magyar Környezeti Nevelési Egyesület
Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület
Magyar Szakképzési Társaság
Magyar Természetvédők Szövetsége
MTA VEAB
MÖTE
Nagycsaládosok Országos Egyesülete
Tanárképzők Szövetsége
Zöld Szív

2009-ben csatlakoztak:

E-misszió
GATE Zöld Klub
Kék Forrás KTE
Ökoszolgálat
Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete
WWF Magyarország
Zöld Akció
Zsámbéki Medence Természetvédelmi Egyesület

A Magyar Környezeti Nevelési Egyesület a továbbiakban is szeretné elősegíteni a Stratégia fejlődését, megvalósulását.

Ha a jelenlegi on-line kiadással kapcsolatban észrevétele van, ha szívesen venne részt a fejlesztésben, ha valamelyik vagy több javaslat megvalósítása érdekében partnereket keres vagy közreműködését felajánlja, forduljon hozzánk:

Magyar Környezeti Nevelési Egyesület
1113 Budapest, Zsombolyai u. 6.
06 1 / 321-4796
www.mkne.hu